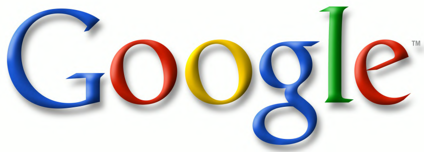
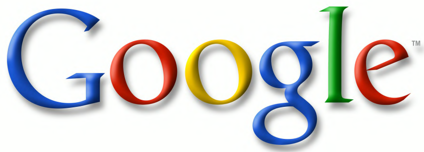

PAVERNES FORHOLD TIL DANMARK UNDER KONGERNE KRISTIERN I OG HANS.

AF

JOHS. LINDBÆK.

KØBENHAVN
I KOMMISSION HOS G. E. C. GAD.
TRYKT HOS NIELSEN & LYDICHE
(AXEL SIMMELKIÆR).
1907

PAVERNES FORHOLD TIL DANMARK UNDER KONGERNE KRISTIERN I OG HANS.

AF

JOHS. LINDBÆK.

Forsvaret finder Sted Tirsdag den 26. Marts Kl. 12 i Universitetsannexet A.

PAVERNES FORHOLD TIL DANMARK UNDER KONGERNE KRISTIERN I OG HANS.

AF

JOHS. LINDBÆK.

KØBENHAVN
I KOMMISSION HOS G. E. C. GAD.
TRYKT HOS NIELSEN & LYDICHE
(AXEL SIMMELKIÆR).
1907

Det filosofiske Fakultet har antaget denne Afhandling til offentligt at forsvares for Doktorgraden.

Den 29. Novbr. 1906.

J. L. HEIBERG,
/d. A. Dekanus.

Forord.

Det foreliggende arbejde slutter sig nøje til dr. *L. Moltesens* bog »De avignonske pavers forhold til Danmark« (1896). Savnet af en fremstilling for de 70 år (1378—1448), der ligger imellem, vil formentlig ikke føles så stærkt, dels fordi de kirkelige forhold allerede er behandlede i prof., dr. *Kr. Erslevs* bøger »Dronning Margrethe« og »Erik af Pommern«, dels fordi min fremstilling på ét vigtigt punkt — afgifterne til det pavelige kammer — tager fat, hvor dr. *Moltesen* slap. Pavernes forhold til den danske kirke efter 1513 bør engang behandles sammen med en skildring af dennes opløsning og omdannelse, en skildring, som trods alle tidligere arbejder endnu hårdt tiltrænges.

Mit arbejde er ligesom dr. *Moltesens* fremkaldt af studieophold i Vakikanets arkiv, hvor jeg for Carlsbergfondet arbejdede 1898—1901 og påny i foråret 1906. Jeg må takke mine studiefæller fra det preussiske historiske institut i Rom for den gæstfrihed, hvormed jeg blev modtaget, og den hjælp, de ved mange lejligheder ydede mig, og særlig dr. *W. v. Hoffmann* for de mange gode vink, han under sin syslen med et beslægtet stof kunde give mig. — Foruden de romerske afskrifter har jeg gennemgået diplomsamlingerne i Rigsarkivet og Universitetsbiblioteket, og hvis denne gennemgang har kunnet finde sted i et nogenlunde tilfredsstillende omfang, skylder jeg først og frem-

mest hr. arkivsekretær, dr. *Will. Christensen* tak derfor. Uden dennes kyndige vejledning vilde det næppe have været mig muligt at finde ud af de mange systemer, hvorefter vore middelalderlige breve er ordnede. Jeg må endvidere takke hr. landsarkivar, dr. *L. Weibull* for tilladelsen til at benytte hans samlinger af afskrifter fra Riksarkivet i Stockholm, ligesom hr. biblioteksamanuensis, dr. *K. H. Karlsson* for udlån af hans registrant over de svenske afskrifter fra Vatikanets arkiv, hr. arkivar *Thiset* for mange oplysninger om danske adelige, og hr. biblioteksassistent *Alfr. Krarup*, fordi han velvilligst har læst en korrektur på bogen.

Da afskrifterne fra Vatikanets arkiv er ordnede i en kronologisk række og i løbet af få år vil blive udgivne i »Acta pontificum Danica«, har jeg kun citeret dem som »Utrykte pavebreve«. — Stofmængden har hindret mig i at meddele de mange lokalhistoriske oplysninger, som pavebrevene giver; jeg formoder, at lokalhistorikere som regel vil kunne nøjes med indholdsfortegnelsen, og har derfor indskrænket mig til et personregister.

København 24. febr. 1907.

Johs. Lindbæk.

Pavernes forhold til de danske konger.

INDLEDNING.

De to første oldenburgske kongers regeringstid er både i den almindelige og i den særlig danske kirkehistorie et tidsrum med et bestemt og afsluttet præg. Paverne havde overvundet koncilierne, men kun ved at ofre gejstlighedens selvstændighed for fyrsterne. Man hører ikke mere tale om »reform på hoved og lemmer«, og pavemagten er ikke længere truet af farlige angreb, selv om der særlig i Tyskland er uvilje nok mod udsugelserne fra kuriens side. Paverne kunde uden frygt anvende deres tid og penge, som de selv vilde. De bedste af dem var oprigtig optagne af kampen mod Tyrkerne, og selv de værste tabte ikke denne kristenhedens store opgave helt af syne. Mange af dem anvendte store pengemidler på at fremme kunst og videnskab. Desuden vandrede som bekendt under adskillige af paverne — især Calixtus III, Sixtus IV, Innocens VIII og Alexander VI — meget mere af kirkens skatte over i de grådige nepoters lommer, end det kunde forsvares. Til alt dette krævedes mange penge, og Kirkestaten selv gav ikke stort. Man skaffede da midlerne ved at fornye og forøge alle de misbrug, der havde dannet baggrunden for konciliernes reformforsøg. Følgen blev, at den sekulære gejstlighed efterhånden blev forarmet og magtesløs, så den ingen ævne havde til at gøre modstand mod den kirkelige revolution i 16. årh. Paverne førte deres politik, der kan be-

tegnes ved ordene »divide et impera«, så vidt, at de tilsidst svækkede deres naturlige forbundsfæller aldeles.

Medens den sekulære gejstlighed således går tilbage, går den regulære frem. I alle ordener, mest indenfor franciskanerne, arbejder man med energi på at genindføre den gamle strænghed. Både fyrster og folk støtter disse bestræbelser. Den religiøse følelse vækkes til nyt liv, og det praktiske udslag heraf er en storartet gavmildhed overfor kirken. Nye klostre, hospitaler og kirker voxer op overalt. I lang tid var munkene vel sete af alle samfundsklasser, indtil den tid kom, da man ikke længere følte sig tilfredsstillet ved den religiøsitet, som de prædikede. Da blev det netop dem, som kom til at lide mest under Reformationen.

Mere endnu end munkene vinder dog fyrstemagten. Paverne regnede på fyrsternes hjælp til at holde gejstligheden nede og gjorde dem til gengæld store indrømmelser. Ved denne politik lykkedes det tilsidst fyrsterne at knække deres gejstligheds egenrådighed og gøre sig til mere uindskrænkede herrer over denne, end deres forgængere nogensinde havde kunnet drømme om. Den tilstand, der fandtes både i katolske og protestantiske lande efter Reformationen, den gennemførte statskirke, blev herved så godt forberedt, at overgangen for så vidt ikke har kunnet mærkes synderligt.

Den danske kirkes historie i de to menneskealdre fra Kristiern I's tronbestigelse (1448) til Hans' død (1513) ligner i de fleste henseender de almeneuropæiske forhold. Kongernes magt over gejstligheden havde fra Valdemar Atterdags tid været stor og i stadig stigen. Dronning Margrethes biskopper og abbeder er hendes bedste hjælpere. Men ærkebiskop Hans Laxmand havde for et øjeblik i nøje tilslutning til konciliebestræbelserne givet de gamle tanker om kirkens selvstændighed nyt liv. Han var død, netop som hans magt stod på højdepunktet, og der fandtes ingen til at tage arven op efter ham. Tankerne levede dog videre, og Kristiern I skulde mere end én gang komme til at støde på en passiv modstand hos sin gejstlighed, som han ikke magtede at bryde. Ung og uerfaren, som han var,

da han blev konge, forstod han ikke, at paverne var hans bedste forbundsfæller, og en æventyrer, som han for længe skænkede sin tillid, forledte ham til at begynde en plan- og resultatløs strid med kurien. Først da han efter 10 års regering havde forstået meningen med det forbund, som paverne tilbød ham, var der fremgang for kongemagten overfor landets gejstlighed. Men fremgangen var ikke uafbrudt. Flere gange bryder paverne, ikke som følge af en planmæssig politik, men oftest under påvirkning af de mange kancelliembedsmænd, der ønskede fede præbender, forbundet og bortgiver de danske beneficier til mænd, som måtte være kongerne imod. I lang tid var kong Hans endda særlig uheldig og var blandt andet ikke istand til at sætte sin kandidat til Slesvig bispestol igennem. Så vender alt sig med Julius II's tronbestigelse (1503). Kongernes lange og målbevidste anstrængelser krones med held. Ved år 1513 kan man næsten sige, at biskopper og abbeder kun er kongens tjenere, præbenderne kun de »len«, hvormed han kan lønne sit kancellis embedsmænd.

Som andre samtidige fyrster blev kongerne Kristiern og Hans og endnu mere deres dronninger grebne af det nye religiøse liv. Med stor energi støttede de reformbestræbelserne indenfor klostrene, og det skyldes for en del dem, at der i Danmark som andetsteds i Europa voxer en række nye kirkelige stiftelser frem. Der kom stærk fremgang indenfor den danske kirke, og den skulde synes ved år 1513 at stå fast både i kongens og folkets gunst. Intet kunde dengang tyde på, at det kun skulde vare et par årtier, før man bortkastede alt fra den gamle tid, både godt og dårligt.

I én henseende indtager Danmark dog en særstilling. Trods alle samtidige og senere klager over udsugelse fra pavernes side er det sikkert nok, at vort land slap meget læmpeligere end Tyskland, endog end f. ex. Sverige. Kollektorerne optræder kun sjældent, og deres udbytte er forholdsvis ringe. Bispeservitierne betales så hurtigt og regelmæssigt, at de ikke kan have været trykkende. Og kun yderst få beneficier rammes af annaterne.

Dette store fortrin fremfor andre lande opvejes imidlertid ved,

at pavernes planløshed m. h. t. besættelsen af kapitelpladserne fremkaldte en lang række processer imellem de forskellige gejstlige, der gjorde krav på stillingerne, processer, der må have forarmet kapitlerne og ødelagt det religiøse liv indenfor dem. Men også herved bidrog paverne ubevidst til at kaste gejstligheden i armene på kongen.

Vexelspillet mellem konge og pave samt deres forhold til gejstligheden udgør den mest interessante del af tidens kirkehistorie. Men mellem de to første magthaveres standpunkt er der en afgørende forskel. For kongen som for den danske gejstlighed var forholdet til kurien af største vigtighed. Dette viser sig tydeligt nok ved den strøm af danske, der stadig er på vejen fra og til Rom, og ved at kong Kristiern én gang, hans dronning to gange anser det for nødvendigt at foretage den lange og besværlige rejse. Og i kongernes politik overfor kurien er der efter 1458 i det store og hele både klarhed og sammenhæng.

Ganske modsat med paverne. Deres kendskab til nordiske forhold havde aldrig været stort, og det blev snarest mindre. Antallet af de pavebreve, der i dette tidsrum udgår til eller vedrører Danmark, er ganske vist ikke ringe — henimod 2000 —, men i forhold til de millioner af breve, der findes i det pavelige kancellis brevbøger, betyder de danske forholdsvis lidt. Mere og mere blev paverne italienske landsfyrster. Overfor Danmark har de væsentlig kun to interesser. De vil have fred i Norden for at kunne foretage det korstog, der foresvævede dem alle, selv en Alexander VI, og de indblander sig derfor undertiden på en besynderlig ubehændig måde i stridighederne mellem Danmark og Sverige. De vil have penge, bl. a. for korstogets skyld, og de er villige til store indrømmelser for at sikre sig, at pengene kommer så nogenlunde regelmæssigt ind. Alle andre spørgsmål er dem temmelig ligegyldige, og deres afgørelser svinger da frem og tilbage på en måde, der kun kan forklares ved mangel på interesse. At de virkelig har kunnet tro det muligt, at de danske konger kunde deltage i et korstog, viser bedre end noget andet, hvor lidt de vidste om de nordiske lande. Kristiern I's personlighed har vel nok interesseret dem noget. De

havde årsag til at tro, at der måtte ligge noget til grund for alle hans pralerier om sin magt, og pavehoffet blev øjensynlig ikke lidt imponeret af ham under hans besøg 1474. Hans søn har for paverne derimod været en slet og ret forretningsforbindelse.

For bedre at forstå den stilling, som Kristiern I forefandt ved sin tronbestigelse, vil det være nødvendigt at gå noget nærmere ind på de almindelige kirkelige forhold i tiden nærmest før 1448[1]).

Konciliet i Basel havde i begyndelsen haft den almindelige sympati på sin side. Det forspildte imidlertid sine store chancer ved sin radikalisme og sin voldsomme adfærd overfor pave Eugen IV, som 1438 blev suspenderet, året efter afsat og afløst af hertug Amadeus af Savoyen, der kaldte sig pave Felix V. Fyrster og biskopper blev betænkelige over mødet, hvor der nu næsten ingen højerestående prælater fandtes, kun doktorer og præster. Nogle fyrster udtalte strax deres tilslutning til Eugen IV, andre anerkendte vel vedvarende denne som den retmæssige pave, men vilde samtidig forsøge at redde nogle af konciliets vigtigste reformbestemmelser. Klart og sikkert gik Karl VII af Frankrig den vej ved den »pragmatiske sanktion«, der blev vedtaget i Bourges 7. juni 1438. Ved denne »sanktion«, der i Frankrig strax fik lovskraft og med undtagelse af et kort tidsrum kom til at gælde indtil Frants I's konkordat (1516), blev der sat meget snævre grænser for pavens myndighed og indtægter i Frankrig. Den kanoniske valgmåde blev pany indført. Næsten alle de reservationer, hvorved paverne tidligere havde forbeholdt sig bortgivelsen af hele rækker af bispedømmer, abbedier og andre gejstlige embeder, blev forbudt. I en årrække havde paverne søgt at komme ærkebisperne til livs og havde opnået næsten at fratage dem al magt over de dem underlagte

[1]) Hefele, Conciliengesch. VII, 762 ff. Pastor, Gesch. der Päpste I, 251 ff.

biskopper. Nu søgte man i Frankrig at genoprette denne magt ved bestemmelser om, at biskopperne normalt skulde indvies af deres nærmeste foresatte, ærkebispen, og aflægge ed til ham. Kongen fik ret til at anbefale dygtige gejstlige til ledige beneficier og derved i mange tilfælde den egentlige besættelsesret. Alle pavelige ventebreve ophævedes. Paven fik for fremtiden kun ret til at bortgive ganske få beneficier. Alle afgifter, der tidligere tilfaldt det pavelige kammer for bekræftelse af valg, provision o. lign., afskaffedes. I stedet indrømmede man paven en lille erstatning, femtedelen af den tidligere taxt, og hans kontorpersonale skulde have en beskeden godtgørelse for besværet med at udfærdige brevene. Endelig griber »sanktionen« ind på et punkt, hvor der utvivlsomt i høj grad trængtes til reformer. Den franske gejstlighed havde klaget over, at den blev forulæmpet ved de mange pavelige processer, og ved at man ofte sprang de ordinære myndigheder over og appellerede direkte til paven. Det blev nu fastslået, at den regelmæssige procesgang altid skulde følges. Selv om det skulde blive nødvendigt at appellere til paven, skulde denne overgive sagen til dommere i Frankrig selv, ikke til sine auditører i Rom.

På flere punkter er sanktionens bestemmelser hårdere mod paven end konciliets. Og som helhed kan man sige, at de er så hårde, at paven vilde have mistet det meste af sin magt og være bleven ganske forarmet, om man havde gjort dem gældende for hele kristenheden.

En lignende politik forsøgte de tyske kurfyrster at slå ind på. Også de erklærede sig (1438) neutrale i striden mellem pave og koncil. De erkendte stadig Eugen IV som den lovlige pave og vilde ikke have noget at gøre med Felix V. Imidlertid vedtog man 1439 på rigsdagen i Mainz en såkaldt »pragmatisk sanktion«, der ligesom den franske optog de vigtigste af Baselkonciliets reformdekreter. Som helhed falder den tyske »sanktion« sammen med den franske. Der er dog den hovedforskel, at den tyske »sanktion« ikke blev formelt stadfæstet af kongen, lige så lidt som den fik karakter af en rigslov. Det var kun i

praxis, at den i en årrække delvis kom til at gælde for det tyske rige, hvor pavens magt og indtægter altså blev stærkt indskrænkede.

Den såkaldte neutralitet, som Frankrig og Tyskland indtog, var således i sine praktiske følger meget mere rettet mod paven end mod konciliet. Hvis dette ikke havde vist så stiv og uklog en holdning, kunde det med lethed have opnået de to nævnte landes støtte.

I Danmark[1]) fulgte man i disse år Frankrigs og Tysklands exempel. Man gik imidlertid et skridt videre end disse lande. I kroningsakten for Kristoffer af Bayern regnes året fra Felix V's tronbestigelse. Dette viser, at Danmark anerkendte denne, ikke Eugen IV, som pave. I årene 1440—45 er forbindelsen mellem Danmark og den romerske kurie derfor næsten ganske afbrudt, medens der i vore arkiver findes adskillige breve fra konciliet i Basel. De to mænd, der bar denne politik frem, var kongen og vel især ærkebiskop Hans Laxmand, der indtog en magtstilling som ingen af hans forgængere siden Absalon og i forskellige aktstykker på en ganske usædvanlig måde optræder som ligestillet med kongen. Det lykkedes ham at sætte to så vigtige bestemmelser igennem, som at tienden i Jylland og Fyn skulde udgives i sit fulde beløb, og at klostrene skulde reformeres. Og den sidste reform planlægges på en sådan måde, at den måtte opfattes som en direkte udfordring til pavestolen. Bisperne skulde hver for sig have magt til at reformere klostrene i deres stift uden hensyn til de pavelige privilegier.

Følgerne af denne forordning blev dog sikkert ikke store. Den energiske ærkebiskop døde få måneder efter, og hans eftermand Tuve Nielsen (Juul) kunde ikke gøre sig gældende på samme måde, optaget som han var af stadige stridigheder med sit kapitel. Kongen holdt ganske vist fast ved Hans Laxmands politik; han fik sin ægteskabsdispensation fra Basel, og der er ikke spor af, at han nogensinde søgte udsoning med

---

[1]) Helvegs Kirkehistorie II, 318 ff.

Rom[1]). Men forholdene blev efter 1445 meget ugunstige for det dødsdømte Baselerkoncilium, og Danmark var ikke i længden istand til alene at holde fast ved det.

Som bekendt var det den smidige Æneas Sylvius Piccolomini, der endelig gav den forsamling, som han tidligere selv havde tilhørt, dødsstødet. Ved hans indflydelse kom det til en forståelse mellem den tyske konge Frederik III og paven (1446). Kongen blev ligefrem købt af denne ved løfte om kejserkronen, 100,000 rhinske gylden til en Romerrejse samt ret til at bortgive 100 beneficier i de østrigske lande og gøre indstilling om besættelsen af sex bispedømmer m. m. Ganske vist fremkaldte en uklog og uforsigtig handling fra pavens side — afsættelse af to af kurfyrsterne — en ny sammenslutning mellem disse, der forlangte anerkendelse af »sanktionen« fra 1439, da de i modsat fald vilde slutte sig til konciliet. Æneas Sylvius forstod dog at afvende denne fare. Det lykkedes ham at få kurfyrsterne til at nedsætte deres fordringer stærkt og til at sende gesandter til Rom for at anerkende paven. Hvad Tyskland så endelig opnåede ved de såkaldte »fyrstekonkordater« (febr. 1447), var meget mindre, end man havde ventet, og navnlig meget vagere i formen. Og ved en samtidig udstedt bulle forbeholdt paven sig udtrykkelig pavestolens privilegier og erklærede, at alt, hvad der i aftalen stred imod disse, ikke vilde blive betragtet som gyldigt. Faktisk havde de tyske udsendinge så godt som intet opnået. Eugen IV kunde efter sit bevægede liv dø som sejrherre[2]).

Fyrstekonkordaterne skulde kun have foreløbig gyldighed, de var desuden heller ikke sluttede med alle kurfyrster, end sige med alle fyrster. Den endelige aftale, som blev gældende for Tyskland i hele den følgende tid indtil Reformationen, stammer fra det følgende år. Det er det såkaldte konkordat i Wien (17. febr. 1448)[3]). Ved dette slog man en streg over alle kon-

[1]) Repert. 7483. Den modsatte påstand (nemlig at Kristoffer udsonede sig med Rom) i Danm. Riges Hist. II, 484 har intet bevis at støtte sig til.

[2]) Hefele VII, 812, 816 ff, 826, 830 ff. Pastor I, 260 ff.

[3]) Hefele VII, 838 ff. Pastor I, 297 ff.

ciliernes reformforsøg. Da konkordatet snart kom til at gælde også for Danmark, vil det være nødvendigt her at gengive dets hovedindhold.

Konkordatet er i høj grad beslægtet med det, der afsluttedes mellem Martin V og den tyske nation i Konstanz 1418. Derved var paven gået ind på en vis, skønt ikke meget omfattende, indskrænkning i de kuriale reservationer. Konkordatet bestemmer, at ingen andre reservationer skal have gyldighed end de, der indeholdes i den kanoniske ret (Gratians dekret) samt i Johannes XXII's og Benedikt XII's buller »Execrabilis« og »Ad regimen«[1]). Ifølge disse bestemmelser reserveres alle højere og lavere beneficier, der bliver ledige ved kurien (apud sedem apostolicam). Under denne reservation inddrages de embeder, der er ledige ved afsættelse eller forflyttelse, ved kassering af et valg eller forkastelse af en postulation, ved en resignation, ved at embedet har tilhørt en kardinal, en kurial embedsmand eller blot en mand, der på én eller anden måde (som »familiaris« eller »continuus commensalis«) har haft at gøre med nogen, der er knyttet til kurien, ved at indehaveren er død ved kurien eller på et sted, der ligger indtil to dagsrejser derfra, ved at indehaveren er bleven forfremmet til biskop eller abbed, eller endelig ved, at han har siddet inde med to eller flere uforenelige (incompatabilia) beneficier. — Disse reservationer var så vage og så omfattende, at paven derved i en stor mængde tilfælde kunde tiltage sig besættelsen af embeder.

Der skulde finde kanoniske valg sted, og de valgte skulde derefter stadfæstes af paven. Normalt skulde denne kun providere med en bispestol eller et abbedi, dersom ansøgningen indløb for sent. Dog skulde han have tilladelse til »af vigtige grunde og efter samråd med kardinalerne« at providere et stift eller et kloster med en mere værdig og bedre skikket person end den valgte. — På dette punkt kom den pavelige praxis dog snart til at gå langt videre, end konkordatet tilstedte; undtagelsen blev regel, og de pavelige kancelliregler udtrykker sig på en måde,

---

[1]) Jvfr. Moltesen: De avignonske paver, 123 ff.

som om der aldrig var bleven sluttet noget konkordat. Det blev skik, at paverne vel ikke, som det undertiden var sket tidligere, foretog en almindelig reservation af bispedømmer og abbedier, men at de derimod »af gode og gyldige grunde« regelmæssig reserverede sig enhver bispestol og ethvert abbedi i den regerende biskops eller abbeds levetid. Derved kunde paven altid senere forkaste alle valg, som kapitlet havde foretaget, og det skete endda oftest med en reprimande til dette, fordi det ikke havde taget hensyn til den pavelige reservation. Grunden til denne fremgangsmåde var dels politisk — man vilde tilkendegive biskopperne, at de kun beklædte deres embede ifølge pavens nåde, ikke ifølge den ret, som valget gav dem —, dels og især finansiel. Paverne vilde sikre sig betalingen af servispenge og tillige holde muligheden åben for til enhver tid at kunne forsørge nogle af de mange embedsmænd ved kurien. Ofte blev denne mulighed ganske vist ikke udnyttet, således forholdsvis sjældent i Danmark, ofte er det fyrsterne selv, der ønsker, at paven skal reservere et eller andet embede, for at de selv kan få lejlighed til at få bispestolene besat med mænd efter deres ønske. Følgen heraf blev naturligvis i længden, at biskoppernes anseelse sank, og at deres selvstændighed tabte sig.

Foruden de tidligere nævnte embeder, der var underkastede en almindelig reservation, skulde paven kunne besætte alle andre embeder og beneficier, sekulære og regulære, i de *ulige måneder* (januar, marts etc.), alene med undtagelse af de øverste stillinger i kapitlerne (næstbiskoppelige). Også her er det i det væsentlige en gentagelse af bestemmelserne fra Konstanz; kun havde dèr i almindelighed været tale om skiftevis besættelse, ikke om bestemte måneder. Der kan derfor i så henseende ikke være nogen stor forskel på tiden før og efter Baselkonciliet, og der er næppe heller fremkommet synderlig mange indvendinger indenfor de lande, der havde antaget Wienerkonkordatet. Men følgen blev ganske vist, at paven havde magt til at besætte og i virkeligheden ofte besatte alle mulige beneficier, helt ned til de mindste vikariater og sognekald. Han har derved ofte fået lejlighed dels til at skaffe sine kuriale embedsmænd

små biindtægter, dels til at gøre kongerne tjenester ved at forsørge deres kancellipersonale. Af alle konkordatets bestemmelser er der næppe nogen, der i den grad som denne har bidraget til at sænke gejstlighedens åndelige niveau. — At kurien også på dette punkt tit gik ud over konkordatets bestemmelser og besatte embeder, der blev ledige i de lige måneder, følger næsten af sig selv. På sin rejse 1474 klagede Kristiern I over, at paven tiltog sig otte måneder[1]).

De næstbiskoppelige embeder (post pontificales majores) var undtagne fra denne almindelige regel. Hvorledes de da skulde besættes, er og har altid været et meget omtvistet spørgsmål. Wienerkonkordatet selv bestemmer tydelig nok, at de skal besættes af den ordinære myndighed (biskop og kapitel). I bullen »Ad sacram Petri sedem«, hvorved paven gav sin officielle tilslutning til konkordatet, er der imidlertid foretaget sådanne små ændringer, at besættelsen af disse vigtige embeder netop altid unddroges den ordinære myndighed og gik over til paven. Således blev sagen da også opfattet fra pavernes side, og praxis blev i tiden før Reformationen, at disse altid, ganske vist under modstand fra kapitlernes side, besatte disse embeder. Den juridiske ret hertil er meget tvivlsom; fremragende lærde også fra katolsk side har med rette henvist til, at ændringerne kun findes i Wienerexemplaret af pavens stadfæstelsesbulle, ikke i den trykte bullesamling, og de har derfor betragtet konkordatets regel som den gyldige[2]). Men hvorledes end retten har været, faktisk er det, at paverne satte deres opfattelse igennem. — Det bør i øvrigt bemærkes, at denne opfattelse ikke var ny. Allerede modpaven Clemens VII havde gjort den gældende, og skønt Martin V udtrykkelig opgav den, er der netop fra hans og hans efterfølgers tid exempler på, at den blev udøvet, skønt ingenlunde i det omfang, som det senere blev tilfældet[3]). — Ved

---

1) Jvfr. Hist. Tidskskr. 5. R. II, 288.

2) Hefele VII, 843 ff. Hinschius, System des katholischen Kirchenrechts III, 139. Hist. Tidsskr. 5. R. II, 292 ff.

3) Hinschius III, 132—35. Karlsson, resberättelse (Meddelanden från svenska Riksarkivet V, 352 f.).

den pavelige indgriben på dette punkt blev kapitlernes frihed i høj grad truet, mere og mere kunde andre interesser end de kirkelige gøre sig gældende ved besættelsen af kapitlernes vigtigste pladser.

I spørgsmålet om afgifter af de embeder, der blev besatte af paven, gjorde denne en tilsyneladende ikke uvigtig indrømmelse. Af bispestole og andre stillinger, der bortgaves af paven i konsistoriet, skulde der i steden for den tidligere afgift betales en ny, der skulde indføres i det pavelige kammers bøger. Hvis taxeringen var for høj, kunde der ske en omtaxering. Reel betydning fik denne indrømmelse dog ikke for Tyskland, hvor udsugelserne fortsattes i samme omfang. De danske biskopper fik derimod ikke deres taxter sat op, og da disse i forvejen for det meste var urimeligt små, kom de til at slippe meget læmpeligt. — De lavere embeder, der bortgaves af paven, uden at han hørte konsistoriet, skulde vedvarende betale annater ($^1/_2$ års indtægt). Var indtægten 24 gylden og derunder, betaltes intet. Følgen heraf blev, at man i Tyskland ved alle kanonikater opgav en indtægt af den nævnte sum eller dertil svarende 4 mark sølv, og i Danmark lærte man snart det samme kneb.

I Wienerkonkordatet blev fyrstekonkordaterne højtidelig godkendte. Alligevel udviklede praxis sig efterhånden således, at de sidste blev skudt til side. Resultatet blev altså, at ikke alene de overdrevne, men også de fuldt berettigede reformkrav fra konciliernes tid blev ladt helt ude af betragtning. Tyskland måtte i et par menneskealdre lide under følgerne af, at dets konge havde forrådt sit lands interesser.

Kristiern I's 12 første regeringsår. Marcellus' tid.

De nordiske rigers konge, Kristoffer af Bayern, havde holdt fast ved Baselkonciliet. Imidlertid var kongen jo ikke ubetinget herre over sin gejstlighed, og allerede 1445 ser det ud til, at Eugen IV har gjort sig håb om at genvinde Norden. 30. april udstedte han kollektorfuldmagt[1]) for tre gejstlige, to svenske og en tysk, som i de nordiske lande skulde indkræve det pavelige kammers tilgodehavende. Der nævnes særlig pengene til de græsk-katolskes omvendelse og Peterspengene, men da de sidste i et århundrede ikke var betalt i Danmark[2]), og denne afgift her i landet følgelig måtte betragtes som bortfaldet, har kollektorernes hværv vel nærmest skullet gælde Norge og Sverige. Udsendelsen har vist været ganske frugtesløs, thi hverken i danske kilder eller i det romerske kammers regnskaber findes spor af kollektorernes virksomhed. Kongen, hvis tilladelse de måtte have, anerkendte jo ikke Eugen IV. Lige så lidt kender man i vore kilder til en franciskaner, som paven omtrent ved samme tid befalede at prædike korstog i Tyskland og Danmark mod Tyrkerne[3]).

Samtidig ser det imidlertid ud til, at i al fald en del af den højere danske adel og gejstlighed har været tilbøjelig til at foretrække paven for konciliet. April 1445 sendte Eugen et brev

---

[1]) Dipl. Norv. XVII, 456 ff.
[2]) Moltesen, 51—54.
[3]) Wadding, Annales Minorum XI, 215.

til abbeden i Sorø om at overgive helligåndshuset i Nykøbing (Mors) til johanniterne i Dueholm, et andet til abbeden i Øm i anledning af en ansøgning fra Henrik Knudsen Gyldenstjerne om en tvivlsom patronatsret. Abbeden i Sorø i al fald adlød pavens bud.[1]) Også i de følgende år er der nogen forbindelse mellem kurien og Danmark, selv om den ikke kan kaldes livlig. Det interessanteste af de pavebreve, der udgik hertil, er vel ét, der vedrører dominikanerne i provinsen Dacia (27. april 1446).[2]) Disse havde fremstillet for paven, at der var en så stor tilstrømning af troende ved deres provincialkapitler, at der ikke var præster nok til at høre skriftemål; de søgte og fik derfor tilladelse til i dette øjemed at indvie indtil 12 præster. — Også dominikanerne har altså stået på pavens side. Men der kom ikke regelmæssige forhold i kong Kristoffers tid. I Danmark har man vel været lige så vaklende, som man var i Sverige, da ærkebispestolen i Upsala blev ledig (1448). Den gang sendte man én afsending til Basel, en anden til Rom, for at opnå bekræftelse på valget af Jöns Bengtson Oxenstjerna. Fra Basel kom stadfæstelsen først, og ærkebispen lod sig i begyndelsen nøje med den, men blev senere nødt til at henvende sig til Nicolaus V, der da også anerkendte ham.[3])

Januar 1448 døde Kristoffer af Bayern. Ved hans død brast båndet mellem Danmark og Sverige. Sidst i juni valgte Sverige Karl Knutson Bonde til konge, i sept. valgte Danmark Kristiern af Oldenburg. Selv om pavestolen ikke mere spillede den politiske rolle som i ældre tid, var det givet, at begge de nyvalgte konger måtte søge at vinde den for sig. Der afgik derfor snart sendebud fra dem begge til Rom.

Først kom de svenske gesandter, der allerede i marts 1449 fik audiens hos Nicolaus V. 8. marts bevilgede denne en stor mængde suppliker[4]) fra kong Karl, tildels af megen betydning. Paven stillede sig meget velvilligt både overfor kongen og hans

[1]) Repert. 7492. Utrykte pavebreve. Dueholms dipl., 100 f.
[2]) Dipl. Norv. XVII, 461 ff.
[3]) Celse, Bullarium, 190 f.
[4]) Utrykte pavebreve i Sv. R. A. Jvfr. Celse, 191.

afsendinge; de sidste, af hvilke den mest fremtrædende var mester Peder Matsson fra Dalarne, fik ventebreve[1]) på beneficier i provinserne Upsala, Bremen og Lund. Som en særlig gunst var brevene daterede tilbage til 14. juni 1447, over et år før Karl Knutsons valg til konge.

En måned senere nåede de danske afsendinge til Rom. Hovedmanden for gesandtskabet var ærkedegnen i Århus, Jens Iversen Lange. Det lykkedes denne i lighed med, hvad de svenske havde opnået, at genoprette det venlige forhold til kurien; paven viste sig meget velvillig overfor kongeparret, der ligesom de to fremragende medlemmer af familien Rosenkrantz, Otte Nielsen og Erik Ottesen, fik en del personlige begunstigelser — ret til rejsealter, til at vælge skriftefader o. lign. —, medens gesandten selv fik ventebrev på det første ledige prælatur i Roskilde og tilladelse til at forene dette med sit ærkedegnedømme.[2]) — Langt større betydning havde en vigtig pavelig indrømmelse, selv om paven på det punkt ingenlunde gav kongen, hvad han ønskede. Denne havde ansøgt om, at alle pavesager fra Danmark måtte blive behandlede i landet selv. Ærkedegnen fremstillede nemlig for paven, hvor besværligt det var at rejse fra Danmark til de steder, hvor de af kurien indsatte dommere boede, på grund af de mange farlige farvande, der omgav landet. Fordringen svarer ganske til den, der blev stillet og gennemført ved den franske pragmatiske sanktion og den tyske »sanktion« af 1439, og i begge disse tilfælde havde man nøje rettet sig efter, hvad der vedtoges i Basel 24. jan. 1438.[3]) Men den tyske sanktion var nu bortfaldet, og det var meget lidt sandsynligt, at paven vilde indrømme kong Kristiern, hvad han havde nægtet Tyskland. Det skete da heller ikke. Paven gik kun ind på, at første instans skulde behandles i landet selv. For de senere måtte man altså stadig gå til de pavelige auditører i Rom, og

[1]) Tr.: Dipl. dioc. Lund III, 314, hvor dog datoen vilkårlig er rettet til 1448.

[2]) Dipl. Norv. VIII, 363 f. Utr. pavebreve. Ny kirk. Saml. VI, 556 ff. Repert. 7883—85. Barner, Familien Rosenkrantz' Hist. I Dipl., 76 f.

[3]) Hefele VII, 661.

selv i første instans blev senere faktisk en række sager stadig afgjort af disse uden hensyn til privilegiet. Atter og atter klagede man, atter og atter blev privilegiet stadfæstet, og de danske konger var vistnok tilbøjelige til at regne denne bevilling for et af rigets vigtigste frihedsbreve.

På et andet punkt er det vanskeligt at komme til klarhed. Man kan ikke med sikkerhed se, om kongen allerede nu gik ind på den pavelige fortolkning, at Wienerkonkordatet gjaldt for de nordiske riger, fordi disse regnedes for at være en del af den tyske nation. Nogen skriftlig overenskomst herom er i al fald næppe bleven sluttet; den kunde vel ikke være forsvunden sporløst. Og den danske regeringspolitik overfor pavestolen er i de næste år så vaklende, at man tydeligt ser, at man herhjemme ikke havde nogen klar forestilling om de andre landes forskellige overenskomster med kurien. En tydelig anerkendelse af konkordatet finder først sted ti år senere, men en åben og målbevidst modstand imod det er der i løbet af disse år ikke tale om.

Den danske konge faldt imidlertid ikke sammen med den danske kirke. Og overfor den er det sikkert nok, at kurien strax fra første færd gjorde konkordatet (med den udvidede fortolkning) gældende. Gejstligheden står uden støtte fra kongen, og den spredte modstand fra dens side, der af og til spores, bliver hurtig slået ned.

En prøve af konkordatets hovedpunkter (se side 9—12) vil tydelig vise dette.

Servispenge for bispedømmerne betales allerede 1449 for Århus og Roskilde og derefter med stor regelmæssighed ved alle besættelser af bispestole. — Annater betales allerede 1450 af Oluf Mortensen som provst i Roskilde. I de år, da Danmark adlød Baselkonciliet, var der naturligvis intet bleven betalt. Men de nævnte afgifter var så indøvede og velkendte, at de uden vanskelighed har kunnet lade sig genindføre.

Efter 1448 besættes alle bispestole ved provision med underkendelse af det kanoniske valg. Betegnende er det således, at paven allerede 13. jan. 1449 forkaster valget af Oluf Daa til biskop i Roskilde, skønt han var valgt enstemmigt. I stedet

bliver han og alle andre biskopper i tiden 1448—1513 indsatte ved provision ifølge pavens nåde. Den eneste undtagelse er, at paven 1461 formelt godkendte Roskilde kapitels valg af Oluf Mortensen, men godkendelsen blev da også betalt i dyre domme. Den kanoniske valgmåde bliver altså her som i Tyskland strax krænket på trods af konkordatets bestemmelser.

De danske konger havde altid haft megen faktisk indflydelse på besættelsen af deres lands bispestole. En formel af paven og gejstligheden anerkendt ret til at præsentere kandidater til disse havde de derimod aldrig haft.[1] At opnå denne ret var imidlertid Kristiern I's hovedtanke. Atter og atter søgte han om den, men fik ligeså ofte afslag. Kun én gang, efter hans tid, anerkendes kronens patronatsret, nemlig for Slesvig 1494, og netop ved dette stift brød paven sit tilsagn ved næste embedsledighed. Kurien vilde bevare muligheden for altid at besætte bispestolene, med hvem den vilde, og holdt derfor fast ved provisionen som den normale besættelsesform.

Som ovenfor nævnt havde paverne allerede fra Martin V's tid og tidligere endnu tiltaget sig besættelsen af de næstbiskoppelige embeder. Rigtig sat i system blev dette dog først efter Baselkonciliet, selv om der også i Danmark tidligere forekommer enkelte exempler derpå. Snart efter 1448 bortgiver paven ved provision et par embeder, der falder ind under denne kategori (ærkedegnedømmet i Århus 1449 og dekanatet i København 1451). Dertil havde han imidlertid ret efter den gamle, aldrig anfægtede og nylig atter erkendte, regel, at paven besatte alle embeder, der var ledige »ved kurien«, i disse tilfælde, fordi indehaverne var udnævnte til biskopper. Derimod bortgav paven 1456 ærkedegnedømmet i Ribe imod kapitlets ønske. Dette forsøgte en svag protest, men fandt ikke støtte hos kongen og måtte anerkende pavens kandidat.[2] Og efter den tid bliver alle næst-

---

[1]) Det er ganske ubegribeligt, at Helveg (II, 343) kan sige, at kronens præsentationsret aldrig er bleven anfægtet i Danmark, når han selv (De danske domkapitler, 59 ff) har påvist, at kongerne kun for Reval stift en kortere tid havde denne ret.

[2]) Kinch, Ribe Bys Historie I, 339 f.

biskoppelige embeder formelt, ofte også faktisk, bortgivne af paven.

Den skiftevise besættelse af de lavere embeder og beneficier er det noget vanskeligere at få fat på.[1]) Længe før 1400 havde paverne meget ofte besat disse, og de vedblev stadig dermed. At regne efter de måneder, hvori provisionsbullerne er udstedte, går ikke an, thi de »pavelige måneder« gælder den tid, da embederne blev ledige, ikke den måned, hvori de blev bortgivne. Tilfældet har imidlertid bevaret nogle breve, hvorved denne skiftevise besættelse tydelig konstateres. Allerede i en supplik fra 1456 nævnes »turnus apostolicus«. 1460 søger Johan Jensen (Quitzow), klærk i Roskilde stift, om kirken i Finderup, der er ledig ved dødsfald, »uden hensyn til, om den omtalte sognekirke allerede er bleven tildelt en anden i én af de pavelige måneder«. Mere klart endnu fremtræder dette i et brev fra biskop Henrik Stangberg af Ribe til sit kapitel (21. dec. 1460). Hr. Peder Friis har ønsket det ledige provsti i Jellingsyssel, og biskoppen vil gærne unde ham det. Hans kanonikat vil derved blive ledigt. Ganske vist er der nogle, der har pavelige ventebreve på dette, men da det ikke er ledigt i én af de pavelige måneder, har biskop og kapitel den fulde dispositionsret, og biskoppen nævner da en del »gode dannemænd«, der kunde komme i betragtning.[2])

Af disse breve fremgår det tydeligt, at 1460, måske allerede 1456, har systemet med de skiftende måneder i længere tid været gældende ret. Tidspunktet, da det anerkendtes af den danske gejstlighed, lader sig næppe fastslå. Dog tør man gå ud fra, at kurien har søgt at gøre det gældende allerede fra 1449. Om man i Danmark har protesteret med nogen synderlig energi herimod, turde vel være tvivlsomt. Også dette punkt fandtes jo allerede i Konstanz-konkordatet.

Det må altså betragtes som sikkert, at Wiener-konkordatet

---

[1]) Helveg (II, 345) kender ikke exempler på den skiftevise besættelse fra Danmark. Han anfører den urigtigt således, at besættelsen skulde skifte mellem kurien og kongen; der er jo slet ikke tale om kongen, men om de ordinære myndigheder ɔ: biskop og kapitel.

[2]) Suppliker af 23 feb. 1456 og 11. juli 1460. Bilag.

strax er bleven gjort gældende overfor den danske gejstlighed, og at denne efter nogle års forløb mere eller mindre modstræbende har anerkendt det. Den danske konge ventede noget længere med at give sin godkendelse.

I foråret 1449 havde Nicolaus V genvundet både Danmark og Sverige og stillet sig lige velvilligt overfor begge lande og deres konger. Senere ændrede han denne neutrale holdning og begunstigede kong Karl; Kristiern I havde grund nok til efter pavens død at beklage sig over den skade, som denne havde gjort hans land. Pavens stilling skyldtes dels kongens begunstigelse af æventyreren Marcellus, dels og især svenske intriger ved pavehoffet.

Desværre er kilderne m. h. t. denne svenske diplomatiske virksomhed meget magre. Tydeligt er det imidlertid, at en af hovedmændene for den har været Birger Månsson fra Stockholm, kannik i Upsala. Allerede 30. dec. 1448 havde paven tildelt denne et kanonikat i Roskilde,[1]) som han da også kom i besiddelse af. Måske han allerede dengang opholdt sig i Rom, men i al fald i juni 1450 var han i den kristne verdens hovedstad. Det var samtidig med, at mødet i Halmstad skulde tilføje kong Karl et føleligt diplomatisk nederlag og berøve ham Norge. I Rom havde Karl Knutsons udsending derimod held med sig. Han, der dengang var domprovst i Upsala, blev først pavelig kammerherre, dernæst (12. juni) nuntius og generalkollektor for Norden.[2]) Selv om der nu ikke blev givet ham nogen politisk mission — han skulde ligesom udsendingene 1445 i det væsentlige kun indkræve det pavelige kammers tilgodehavende —, så kunde kong Kristiern ikke andet end føle sig pinlig berørt af, at èn af hans fjendes udsendinge blev så åbenbart begunstiget af paven. Og kong Kristiern havde, synes det, grund nok til at frygte Birgers intriger. Under forhandlingerne mellem Mar-

---

[1]) Utrykt pavebrev.

[2]) Dipl. Norv. VI, 561 ff. 13. juni aflagde Birger kollektoreden.

cellus og Kalteisen 1453 beskyldte Marcellus sin modpart for at have modtaget bestikkelse af kong Karl. Kalteisen svarede, at den svenske konges prokurator i Rom, Birger, havde budt ham 600 dukater for at holde med hans herre, men at han havde sagt nej[1]).

Overfor denne farlige modstander greb Kristiern I da til voldsomheder. Da Birger var på tilbagerejsen fra Rom, blev han fængslet af grev Gerhard af Oldenburg, kongens broder. Forgæves anstrængte domkapitlerne i Hamburg og Bremen sig for at få ham fri, det lykkedes først senere ved mægling af hertug Adolf. Sent på høsten 1450 kunde Birger rejse over til Sverige[2]).

Han havde haft brev med fra paven, hvori denne opfordrede ærkebispen af Riga, biskoppen af Lübeck og den tyske ordens højmester til at mægle fred i Norden, men brevet, der var udstedt 4. juni, kom på grund af fængslingen først betydelig senere adressaterne i hænde. 15. okt. skrev Birger fra Lübeck til højmesteren, bad undskylde, at han ikke selv kunde overbringe brevet og opfordrede højmesteren til at tage fat på det hværv, som paven havde overdraget ham[3]). Noget resultat kom der dog ikke ud af disse ærlige fredsbestræbelser, selv om højmesteren gjorde, hvad han kunde. Heller ikke som kollektor fik Birger udrettet noget; i det mindste modtog det pavelige kammer intet gennem ham. 1455 optræder han som tiendeindsamler for Sverige alene.[4])

Nicolaus V må med opmærksomhed have fulgt den betænkelige udvikling af forholdet mellem Danmark og Sverige. Underretning herom kan han have fået bl. a. af Marcellus, der i begyndelsen af 1451 var i Rom. Han gjorde da endnu et forsøg på at bringe fred og sendte denne gang en italiensk dominikanermunk, Bartolomæus Rimbertini, biskop af Koron i Grækenland.[5]) Denne blev udnævnt til nuntius med myndighed som

---

[1]) Kalteisens kopibog, ed. Alex. Bugge, 145.

[2]) Styffe, Bidrag til Skandinaviens hist. III, indl. 43 f.

[3]) Reg. 2. R. 5708, jvfr. 5759 f. 5769. Styffe III, 33 f. Fredsmæglingsbrevet er ikke fra kong Karl, men fra paven, hvad også titlen s. d. n. (sanctissimus dominus noster) viser,

[4]) Utrykt pavebrev af 6. sept. 1455.

[5]) L. Dipl. af 23. juni 1451. Dipl. Norv. VI, 567.

legatus de latere,[1]) og til rejseudgifter anviste kammeret ham den meget betydelige sum 1200 dukater. Både heraf og af instruxen ser man, hvor meget freden i Norden virkelig lå paven på hjærte. Han udtaler sin sorg over de forskellige krige, der har raset i Evropa, især mellem rigerne Danmark, Norge og Sverige, og over, at de har ført til landenes ødelæggelse, plyndring og brand. Tillige siger han, at gejstligheden i disse lande trænger stærkt til at blive reformeret. Af disse grunde — af hvilke den første åbenbart vejer mest — sender han Bartolomæus.

---

[1]) Det bør her bemærkes, at for 15. årh.s sidste halvdel gælder ikke mere, hvad Hinschius (I, 514 ff., anført hos Moltesen, 151 ff.) meddeler om forskellen på de tre slags pavelige legater (legati de latere, legati missi, legati nati). I 15. årh. er forholdene betydelig mere indviklede og endnu så lidt studerede, at der ikke med sikkerhed kan siges noget om formen for de pavelige nuntiaturer. — Vigtige bidrag til at klare dette vanskelige spørgsmål har dog P. Richard givet (Revue des questions historiques 78, 103—48; Revue d' histoire ecclésiastique for 1906, 52—71). Det pavelige diplomati var i 15. årh. i udvikling kommen bagud for adskillige af de andre stater, der forholdsvis tidlig fik faste gesandtskaber. Kurien gjorde først under Pius II tilløb til stående nuntiaturer, dette fortsattes med mere konsekvens under Sixtus IV, men blev atter opgivet af hans efterfølgere, og først under Leo X er der faste nuntiaturer i Europas hovedlande. Der udsendes undertiden legati de latere, der som regel er kardinaler og udstyrede med vidtgående fuldmagt og ret til at uddele bevillinger i en mængde tilfælde. Desuden er der nuntii, der har en mere beskeden karakter, men undertiden kan få magt som legati de latere. De kaldtes oftest nuntii et oratores pape og udsendtes i reglen i et enkelt bestemt øjemed, ikke for alle de sager, der var under forhandling mellem kurien og vedkommende verdslige myndighed. Lavere står nuntii et collectores og commissarii cruciate. Forskellen mellem disse sidste er ikke stor, nærmest den, at de første skulde indsamle det pavelige kammers mere faste indtægter af annater, Peterspenge o. lign.; de sidste, der navnlig efter Konstantinopels erobring udsendtes i mængde, skulde indsamle udbyttet af den korstogstiende, som paven havde påbudt. De sidste to slags nuntier sorterede som finansembedsmænd oprindelig udelukkende under kammeret. Men ofte blev der også givet dem diplomatiske hværv, og især var dette tilfældet i Europas udlande som de nordiske riger. En Mand som Marinus de Fregeno, der virker i Norden i mere end 25 år, begynder som almindelig kollektor og er tilsidst nuntius cum potestate legati de latere. Overfor ham kan man virkelig tale om et slags fast nuntiatur. — Bartolomæus Rimbertini og biskop Simon af Reval er nuntier i tilfældige øjemed og på begrænset tid. De øvrige udsendinge hører alle ind under kammeret som finansembedsmænd.

hvis duelighed han i forvejen kender, ud som sin legat, væsentlig for at være fredsstifter. Desværre er instruxen holdt i stor almindelighed, så at den ikke oplyser meget. Bestemtest udtales det, at Bartolomæus skal have ret til at visitere alle kirker, klostre og hospitaler. Udsendelsen gjaldt for tre år, og Bartolomæus skulde have 25 ledsagere med sig.

Om hans virksomhed i Norden véd man næsten ikke andet, end at han 24. sept. 1451 var i Maribo, 12. nov. i Sorø[1]). Der var ingen stor sandsynlighed for, at han skulde kunne udrette noget, og det er da også det rimeligste at antage, at han i uvirksomhed har måttet se på de krigsforberedelser, som han skulde forhindre.

Krigen brød altså ud. De svenske klagede til paven over, at de danske stillede sig så uforsonligt og ikke overholdt bestemmelserne fra Halmstadmødet. Paven lod til at ville tage kong Karls parti. Processen blev overgivet til behandling af den bekendte Johannes Carvajal, kardinaldiakon af St. Angelo. Sagen blev dog udsat en tid, men efter indsigelse fra kong Karls sendebud afgav paven erklæring om, at den lovmæssige frist ikke dermed skulde anses for at være udløben[2]).

Desværre véd man kun lidt om denne proces, der sikkert har frembudt mange interessante enkeltheder. Hvad resultatet blev, er ukendt, og det er kun rent tilfældigt, at den nævnes i de følgende år. Man ser, at den endnu var i fuld gang, da Henrik Kalteisen 1455 sendtes til Rom, og man skimter, at kong Kristiern var stærkt optaget af den og af de intriger ved pavehoffet, som han formodede fra de svenske sendebuds side. Senere hen, da kongen atter stod sig vel med pavehoffet, bestræbte han

---

[1]) Bekræfter i Maribo kong Kristoffers Gave af kirken i Ørstofte, udsteder i Sorø et afladsbrev (L. Dipl.).

[2]) Raynaldus IX, 603. Jvfr. Styffe III, indl. 46, som refererer bullen urigtigt. Celse, 191 f. Porthan. Accessio, 103 f. — Samme år udsendte, paven Albertus Enoche fra Ascoli til Danmark for at søge efter håndskrifter, især en fuldstændig Livius. Udbyttet var sikkert meget magert (Pastor I, 415, Pontoppidan, Ann. ecel. Dan. II, 605).

sig for at få hævn over de svenske, som han særlig nærede mistanke imod, Birger Månsson og forstanderen for Brigittes hospital i Rom.

At Nicolaus V stillede sig så uvenligt overfor Danmark, skyldes dog ikke alene de svenske intriger, men måske fuldt så meget den velvilje, som kongen viste overfor æventyreren Marcellus, der i en årrække (1450—58) beherskede kongens kirkelige politik i den grad, at man har lov til at tale om Marcellus' periode eller måske på moderne vis om hans ministerium. I virkeligheden får man ikke nogen forståelse af de mange tilsyneladende svingninger frem og tilbage, som kongen foretog, uden ved at gå ud fra, at det hele tiden kun drejer sig om Marcellus' personlige interesser, ikke om en målbevidst politik fra kongens side, allermindst om en klar modstand mod Wienerkonkordatet, som kurien jo i disse år i al stilhed skaffede anerkendelse fra den danske gejstligheds side.

Marcellus var en tysk eller engelsk gejstlig, der havde ført et meget bevæget og æventyrligt liv. I Martin V's sidste år blev han,[1]) der dengang var franciskaner, beskyldt for bedrageri og forfalskning af pavelige breve; han blev kastet i fængsel både i Lübeck og Köln og undslap kun døden ved sin egen snildhed. Under Eugen IV må han imidlertid atter være kommen i gunst, og paven tildelte ham 1432 et kanonikat i Neuss ved Köln. som han virkelig kom i besiddelse af. Senere blev han indviklet i én af de sædvanlige uendelige processer om dette beneficium. Adskilligt kunde tyde pa, at han har været med på konciliet i Basel. Dér er det vel, at han er truffet sammen med Æneas Sylvius, og dér har han vel også hentet de statskirkelige teorier, som han senere lærte Kristiern I. — Under Nicolaus V's første år blev han anset for en dygtig og anvendelig mand; april 1448

[1]) En udmærket kilde til hans liv er Kalteisens kopibog. Jvfr. Daae, Christiern Is norske historie 58 ff. 97 ff. Pavebreve i Dipl. Norv. VI, 533 ff., XVII, 463 ff., 469.

blev han udnævnt til biskop i Skalholt. I juni samme år, altså før den egentlige udsoning med de nordiske riger, udsendte paven ham som kollektor til Norden med en ganske vidtgående fuldmagt. Som andre kollektorer skulde han opkræve, hvad det pavelige kammer havde til gode i de nordiske lande, for Danmark væsentlig de resterende annater, for de andre to lande tillige Peterspengene. Som et særligt hværv blev det overdraget ham at påse, at de penge og kostbarheder, der var testamenterede til St. Peter i Rom og andre kirker, blev inddrevne hos dem, der sad inde dermed. For at skaffe ham mere anseelse blev der efter den gængse skik tildelt ham en mængde rettigheder. Således fik han ret til at absolvere mænd, der havde lagt voldsom hånd på præster, give dispensation for ægteskab i forbudte grader, give gejstlige dispensation for legemsfejl, ungdom eller uægte fødsel, udnævne notarer etc. På rejsen måtte han have 15 ledsagere. — Paven viste ham sin særlige gunst ved at bestemme, at han vedblivende kunde nyde indtægten af sine beneficier, og ved at fritage ham for at betale servispenge.

Marcellus er altså kun nuntius et collector, ikke legat. Han tiltog sig undertiden den sidste titel[1]) og har utvivlsomt forstået at indbilde kongen, at han virkelig var pavelig udsending af høj rang og en mand i en mægtig stilling. Som kollektor optræder han et par gange i Norge,[2]) men det pavelige kammer modtog ikke noget fra ham.

Efter kort tids forløb har man dog ved kurien fattet mistanke til Marcellus' ærlighed. 1450 blev som ovenfor nævnt Birger Månsson indsat til hans eftermand. Marcellus fik ordre til snarest muligt at begive sig til Rom for at få sine regnskaber undersøgte.

Marcellus indfandt sig naturligvis ikke i Rom, hvor hans modtagelse næppe var bleven den blideste. Men det var imidlertid lykkedes ham at indynde sig hos kong Kristiern, ved hvis

---

[1]) Således 13. Maj 1450 (Reg. 2. R. 5704).

[2]) 3. Septbr. 1450 modtager han således 175 gylden af Jens Thomsen, kannik i Stavanger (Dipl. Norv. IV. 675 f.) Jvfr. Skand. Literaturselskabs Skrifter XVI. b, 25 ff.

hof der i det hele taget stadig optrådte en række besynderlige æventyrere. Han ledsagede kongen til Norge 1450, og sikkert efter hans tilskyndelse nægtede Kristiern at stadfæste det valg, som kapitlet i Trondhjem havde foretaget ved at vælge Olaf Trondsen til ærkebisp. Kongen hævdede, at hans samtykke skulde have været indhentet i forvejen, og Olaf blev derefter tvunget til at træde tilbage. I stedet blev Marcellus postuleret[1]) til ærkebiskop.

Kristiern I troede, at »legaten« kunde opnå vigtige kirkelige begunstigelser ved kurien for ham og hans lande, og han besluttede derfor at sende denne til Rom. En formelig kontrakt[2]) herom blev indgået mellem Kristiern og Marcellus. Denne forpligtede sig til at få udvirket flere betydningsfulde buller, hvoraf én skulde fastslå, at de nordiske riger til evig tid skulde være forenede, en anden indeholde, at kongen i Norge havde ret til at præsentere ærkebisper og biskopper, og at i Danmark i al fald ingen måtte vælges uden hans samtykke. At kongen skulde kunne opnå indrømmelser, der gik i den nævnte retning, var i og for sig ikke så helt utænkeligt. Paven havde jo nylig givet kejser Frederik en lignende ret. Men kong Kristiern forlangte ganske vist mere, end paven havde tilstået kejseren. Desuden, en så stor indrømmelse måtte have været købt med en utvetydig anerkendelse af Wienerkonkordatet, og om noget sådant er der slet ikke tale i kontrakten mellem kongen og Marcellus. Endelig var denne sidste, som paven allerede havde tilbagekaldt som nuntius, sikkert den alleruheldigste, som Kristiern kunde have valgt til at lede så vanskelige forhandlinger.

Endnu i sept. 1450 var Marcellus i Bergen. Derfra fulgte han med kongen tilbage til Danmark, og her udstedte denne

---

[1]) Postulatio kaldes valg af en mand, der ikke besidder de nødvendige egenskaber for at modtage valget eller i forvejen er biskop. Antagelsen af en postulatio er en nådesakt fra pavens side (Schulte, System des. kath. Kirchenrechts, 229 ff.)

[2]) Dipl. Norv. II. 593 f. Jvfr. Daaes Christiern I. 61 ff. Pal. Müller i Hist. Tidsskr. 3. R. I. 311 ff.

3. dec. en anbefalingsskrivelse[1]) for ham til sin svoger, markgreven af Mantova. Marcellus må følgelig i de første måneder af 1451 have opholdt sig i Rom. Resultatet af hans sendelse var meget ringe. Paven lod sig kun bevæge til nogle mindre indrømmelser af den slags, som kurien plejede at give, når den i hovedsagen vilde sige nej. Han stadfæstede således kongens gave af Vor Frue kirke i Randers til Mariager kloster og bortgav efter Kristierns indstilling de beneficier, som Knud Mikkelsen, nu biskop i Viborg, havde haft.[2]) Disse breve blev udstedt gratis, hvilket var en høflighed overfor kongen, men i virkeligheden ikke betød stort. Thi de vigtigste andragender bevilgedes ikke. Der udstedtes ingen bulle om forening af de nordiske riger, hvad de svenske udsendinge vel har forhindret, kongens præsentationsret til bispedømmerne blev ikke anerkendt, og Marcellus blev ikke ærkebisp. Tværtimod, man opdagede hans gamle forbrydelser fra Martin V's tid foruden nogle brevforfalskninger af nyere dato, og paven overdrog to kardinaler at undersøge sagen. Marcellus, der sikkert havde en dårlig samvittighed, flygtede fra Rom, vistnok omkring maj 1451. På hjemvejen op gennem Tyskland fortsatte han med sine bedragerier, optrådte stadig under navn af pavelig legat, uddelte afladsbreve og dispensationer og fabrikerede mange falske breve, deriblandt et, hvorved paven tildelte ham ærkesædet i Trondhjem.[3])

Den bekendte kardinal Nicolaus af Cusa, der 1451—52 opholdt sig i Tyskland som pavelig legat,[4]) fik underretning om disse bedragerier og befalede ærkebispen af Köln at arrestere Marcellus. Arrestationen foregik sidst på året 1451, efter Marcellus' sigende på en voldsom og hensynsløs måde. I febr. og marts 1452 var kardinalen selv i Køln og erfarede der flere af Marcellus' slyngelstreger. Sagen stod altså meget dårligt for denne, men det lykkedes ham »på en besynderlig måde« at

[1]) Om datoen jvfr. Will. Christensen, Dansk Statsforvaltning, 119.
[2]) Utr. pavebreve af 10. april og 27. maj 1451.
[3]) Brev fra Calixtus III i Kalteisens kopibog, 173 ff.
[4]) Pastor I, 345—67.

flygte fra fængslet. Det var anden gang, hans list havde befriet ham fra fangenskab.[1]) Men man kunde have grund til at tro, at en forbryder som han ikke oftere vilde få mulighed for at trænge sig ind i en konges gunst.

Da paven en månedstid efter Marcellus' flugt fra Rom sendte Bartolomæus Rimbertini til Norden som fredsmægler, gav han ham tillige det hværv at undersøge Marcellus' optræden. Det lykkedes legaten at overbevise kongen om den tidligere yndlings brøde. Under sine samtaler med Kristiern I fik Rimbertini endvidere det indtryk, at denne ikke vilde have noget imod at lade Marcellus falde og i stedet modtage en lærd og dygtig kurtisan som ærkebisp. Bartolomæus indberettede dette til kurien, og i overensstemmelse dermed tog denne sin beslutning.[2])

Yderligere oplysninger om pavens standpunkt fik kongen, da han sidst på året 1451 sendte én af sine mest betroede mænd, biskop Knud Mikkelsen af Viborg, til Rom, hvor han modtog bispevielsen i det tyske hospital Anima.[3]) Knud havde det særlige hværv fra kongen at søge at forhindre valget af en kurtisan til ærkebisp. Siden samtalen med Bartolomæus må kongen altså atter have skiftet standpunkt, hvis denne da ikke har misforstået ham; det ser endda ud til, at han endnu har søgt at holde på Marcellus. Imidlertid opnåede biskop Knud intet. Paven svarede, at Marcellus var en mand, som han ikke kunde bruge; fik han engang fat på ham, skulde han behandle ham således, at han aldrig mere kunde bedrage nogen. Tillige bad paven biskoppen om at underrette kongen om de bedragerier, som Marcellus havde gjort sig skyldig i. Knud refererede senere pavens svar i rigsrådet.[4])

Samtidig med, at biskop Knud var i Rom, udnævnte så paven (28. febr. 1452) Henrik Kalteisen til ærkebiskop i Trondhjem.[5]) Efter den kanoniske rets bestemmelser kunde der ikke være

---

[1]) Kalteisens kopibog, 155 f, 165 f.
[2]) Kalteisens kopibog, 135, 139, 187.
[3]) Utr. pavebrev af 5. marts 1452.
[4]) Kalteisens kopibog, 146, 161, 173, 187.
[5]) Utr. pavebrev.

tvivl om pavens ret hertil. Den af kapitlet lovlig valgte (Olaf Trondsen) havde jo trukket sig tilbage, og paven havde god grund til at forkaste postulationen af Marcellus. Dernæst var den mand, som paven udnævnte, vel kendt for videnskabelig dygtighed og iver for kirkens sag, som han både før og efter sit ophold i Norge tjente ved korstogsprædikener.[1]) Paven kunde vel have grund til at vente, at Kalteisen vilde blive modtaget vel og anset som en pryd for sin kirke, hvad hans personlige egenskaber berettigede ham til. Endelig måtte Nicolaus V formode, at kongen vilde stille sig velvilligt. Han havde udtalt sig i den retning overfor Rimbertini, og selv om biskop Knuds gesandtskab havde vist, at han var ved at foretage en svingning, kunde det ventes, at de oplysninger, biskoppen af Viborg bragte hjem, vilde virke således på kongen, at han uden videre vanskelighed anerkendte Kalteisen.

Til en begyndelse synes også alt at skulle gå godt. Den nye ærkebisp medbragte til kongen anbefalingsbreve fra kejseren, kejserinden, tre kurfyrster, domkapitlet i Mainz og, hvad der vel måtte virke mest på kongen, fra dennes kloge morbroder, hertug Adolf. Tillige bragte ærkebispen underretning om de svenske intriger i Rom og lovede, at han hos paven skulde støtte kong Kristiern på enhver måde overfor Sverige. Endelig er det vistnok Kalteisen, der har bragt kongen det løfte fra paven, at denne i fremtiden ikke vilde give bispestole eller beneficier i kongens lande til fremmede gejstlige uden i forvejen at have indhentet hans udtrykkelige samtykke. Derved skulde kongen blive mere tilbøjelig til denne ene gang at finde sig i en fremmed.[2])

Inden Henrik Kalteisen kunde rejse til sit ærkestift, var Marcellus imidlertid kommen tilbage fra fængslet i Køln og havde

---

[1]) Wedel-Jarlsberg, Frères prêcheurs. 208 ff. Daae, Christiern I. 98 ff. Pastor I, passim.

[2]) Kalteisens kopibog, 158 ff. S. R. D. VIII, 374 f. Jvfr. kongens udtalelse til kapitlet i Trondhjem om, at »ingen fremmede i fremtiden skal blive ærkebisper eller biskopper i vore riger, som nu sket er« (Ny danske Mag. VI, 48 ff).

begyndt at genvinde sin tidligere indflydelse over kongen. Kalteisen var ængstelig herover, men kongen forsikrede ham gentagne gange om, at han ikke vilde anerkende andre end ham som ærkebisp i Trondhjem. Ved afskeden sagde han endogså, at han vilde jage Marcellus ud af sit rige og overgive ham til pavens straf. Kalteisen rejste derpå nogenlunde beroliget til Norge, hvor han blev vel modtaget, selv om man ingenlunde var henrykt over at skulle have en fremmed til gejstligt overhoved.

Kalteisens onde anelser gik dog snart i opfyldelse. Marcellus og hans tilhængere, af hvilke den mest kendte er kongens senere kansler Daniel Kepken, der sammen med ham var kommen til Danmark, forstod at indbilde Kristiern I, at det alene var kong Karls sendebud, der havde hindret Marcellus' anerkendelse. Kalteisens udnævnelse skyldtes altså svenske intriger, og han var derved på forhånd en mistænkelig person. Til bevis herfor fremviste Marcellus breve, der sikkert var falske, fra kardinalerne Colonna og Jean le Jeune, biskop af Térouanne.[1]) Brevene måtte gøre indtryk på kongen, Colonna hørte, i al fald senere, til hans faste forbindelser ved pavestolen, og kardinal Jean le Jeune var i kongens tid den første, som refererede de nordiske sager.[2]) Han var død omtrent samtidig med Marcellus' flugt fra Rom.

Da kongen året efter (sept. 1453) træffer sammen med Kalteisen i Bergen, er hans stemning overfor denne derfor helt forandret. Han ønsker nu bestemt, at ærkebispen skal trække sig tilbage, og efter lange og pinlige forhandlinger, hvorunder kongen kom med så hvasse udtalelser, som at det var kendt nok, at den, der bragte 4—5 dukater med til Rom, kunde opnå alt, hvad han ønskede, indvilgede Kalteisen i at nedlægge sit embede mod pension, men kun i pavens hånd, da han ikke vilde anerkende kongens ret til at disponere over stiftet.[3])

15. okt. udstedte dernæst en del af det norske rigsråd et

---

[1]) Kalteisens kopibog, 158 ff.
[2]) Dipl. Norv. XVII, 463.
[3]) Kalteisens kopibog, 131—54.

brev[1]), hvori det overfor paven søgte at give en passende forklaring på det skete. Man var klar over, at denne kun vanskelig kunde bevæges til at godkende Kalteisens fratræden og erklærede derfor, at der havde været en så almindelig uvilje mod ham, at han umuligt kunde vedblive at være ærkebiskop. Allerede tidligere har man[2]) med rette gjort opmærksom på, at man ikke kan stole på brevets oplysninger. Det er ikke troligt, at der så snart skulde være kommet en farlig modstand mod Kalteisen, når han efter sine egne oplysninger[3]) var bleven modtaget vel både af gejstlighed og folk og vinteren igennem ikke havde mærket nogen uvilje mod sig. Dertil kommer, at udstederne af rigsrådsbrevet, den danskfødte Hartvig Krummedige, den svenske Magnus Gren og de to endnu ikke anerkendte biskopper af Holum og Stavanger, vanskelig kan siges at være en passende repræsentation for det norske folk, lige så lidt som de to gejstlige, der skulde bringe brevet til Rom, den danske Mogens Krafse og den tyske Daniel Kepken, egentlig syntes skikkede til at udtrykke den norske gejstligheds mening, selv om den sidste var kannik i Trondhjem.

Nogen uvilje har der sikkert nok været i den norske gejstlighed mod den fremmede[4]), men den har ikke været overvejende eller alene bestemmende for kongens handlemåde. Det afgørende er de rent personlige bevæggrunde hos hans yndling Marcellus.

1453 har denne opgivet håbet om selv at vinde ærkebispestolen; det var umuligt at trodse både folkets misfornøjelse og den voldsomme uvilje fra kuriens side. Derimod har han forsonet sig med Olaf Trondsen og ønsker, at denne skal blive ærkebisp. Han vil hævne sig på Kalteisen, som har trængt

---

[1]) Dipl. Norv. III, 598 ff.

[2]) Daae, Christiern I, 100 ff.

[3]) Kalteisens kopibog, 159 f. Kalteisen er en pålidelig og sandfærdig mand, hvis oplysninger må stå mere til troende end opgivelserne i rigsrådsbrevet.

[4]) Jvfr. Daae, Christiern I, 103; Krønike om ærkebisperne i Nidaros (Festskrift i anl. af Trondhjems 900 års jubilæum). 163 ff.

ham ud, og for sig selv ønsker han æresoprejsning fra kuriens side. Derfor lader han gang på gang fremstille for paven, hvor skammeligt han er bleven behandlet, og ved alle mulige midler søger han at få denne til at tage ham til nåde. Kongen har han vundet ved at forespejle ham, at han skulde kunne opnå den samme magt over sine landes kirker som den, Karl VII af Frankrig havde nået ved den pragmatiske sanktion. Den politik, han således havde indgivet Kristiern, og hvis program er klart angivet allerede i overenskomsten 1450, gik ud på landskirkens uafhængighed af paven og underdanighed under kongemagten. Den er på en måde en fortsættelse af Kristoffer af Bayerns politik, men dels havde denne levet i en tid, da pavemagten var meget svag, dels virket i fuld forståelse med sit lands gejstlighed. At skulle gøre front både mod en gejstlighed, hos hvilken der levede stærke traditioner fra koncilietiden, og mod en styrket pavemagt, det var noget, kongen i længden ikke formåede.

På en interessant måde fremtræder kongens eller rettere sagt Marcellus' standpunkt overfor kuriens under forhandlingerne mellem ham og Kalteisen i Bergen 1453[1]). Det er den verdslige landskirkesynsmåde, der mødes med den gejstlige, nærmest ultramontane, betragtning, som den var bleven gjort gældende af paverne i lange tider, undtagen når de var under for stærkt pres fra konciliernes side.

Marcellus erklærer, at kongen har ret til at postulere kandidater til bispestolene, og at hans stadfæstelse kræves, for at et valg skal være gyldigt. Paven har ingen ret til at besætte noget embede ved provision, da dette strider mod bestemmelserne på de to reformkoncilier, mod forskellige ældre konstitutioner og mod, hvad Eugen IV og Nicolaus V havde lovet.

Hertil svarer Kalteisen, at hovedbetingelsen for, at en mand er lovlig biskop, er, at han er kanonisk valgt af kapitlet og stadfæstet af paven. Hvis kongens samtykke skulde kræves til valg eller postulation, så vilde jo hele valget komme til at afhænge af hans vilje, ikke af den kanoniske valgret. En mand, der er

[1]) Kalteisens kopibog, 131 ff.

postuleret f. ex. af kongen, kan ikke *forlange* pavelig stadfæstelse, og når han *beder* derom, har paven altid ret til at sige nej.

Men, siger Marcellus videre, koncilierne har forbudt, at paven reserverer sig bispestole. — Hertil svarer Kalteisen overlegent, at paven kan sætte sig ud over alle konciliebestemmelser. Desuden, konciliet har kun forbudt almindelige reservationer, ikke særlige, og om det sidste var der netop tale overfor ærkesædet i Trondhjem. »Når det behager paven, benytter han for biskops- og ærkebiskopskirker en særlig reservation, der gælder denne ene gang«, en overmåde rigtig karakteristik af den metode, hvorved paverne kunde gå udenom forbudet mod de almindelige reservationer.

Når Marcellus dernæst hævder, at paven ikke kan besætte bispeembeder ved provision, fordi kongen både i sin danske og norske håndfæstning har svoret, at han ikke vil finde sig deri eller i det hele tillade, at fremmede indtrænges i Norden, svarer Kalteisen: »Også dette ræsonnement er falsk, thi i enhver ed forudsættes pavens myndighed undtagen«.

Man ser her de to synsmåder stå bestemt mod hinanden. Men unægtelig er det gejstligt ultramontane standpunkt, som forfægtes af Kalteisen, i sig selv klarere end det modsatte. — Uklar var forresten både nu og senere hele kongens stilling. Han havde svært ved at finde ud af forholdet mellem de forskellige sanktioner og konciliebeslutninger. Betegnende er det således, hvad han 13. april 1456 skriver til kejseren[1]: »Vi havde håbet meget af pave Calixtus' tronbestigelse, at han vilde rette nogle fejl, som hans formand har begået m. h. t. Norge. Denne har nemlig brudt løfterne i sine egne breve, skadet *den pragmatiske sanktion*, som vi ligesom den franske konge støtter os til i vore riger, og krænket de indrømmelser, som Eugen IV og Nicolaus V har gjort *den tyske nation,* som vi er inkorporerede i og forenede med«.

Der er en besynderlig usikkerhed over disse udtryk. Hvad den pragmatiske sanktion betød, har kongen vel nok vidst, og

[1]) S. R. D. VIII, 366.

han bad senere Karl VII sende sig en kopi[1]) deraf. Men hvilket af de tyske konkordater mener han? Det kunde ligge nærmest at tænke på den »pragmatiske sanktion« af 1439, men selv den og den franske dækker ingenlunde hinanden, og den tyske var aldrig bleven anerkendt af Nicolaus V. Fyrstekonkordatet af 1447 er både uklarere og ugunstigere end »sanktionen«, og i endnu højere grad gælder dette om Wienerkonkordatet. Og dog er det jo dette sidste, som blev gældende ret, ikke alene for det tyske rige, men også for Norden, uden at kong Kristiern på nogen måde har søgt at værge sin kirkes uafhængighed. Han interesserer sig ikke for denne, kun for sin egen formentlige ret. Og selv denne søger han kun overfor Trondhjems ærkestol at hævde på en nogenlunde konsekvent måde. Det kan altså heraf med sikkerhed sluttes, at det kun er det rent personlige hensyn til Marcellus, der har gjort sig gældende.

Det norske rigsråd havde, som ovenfor nævnt, sidst i 1453 afsendt Daniel Kepken og Mogens Krafse til Rom med ærkebiskop Henriks afskedsansøgning. Gesandtskabet udrettede imidlertid aldeles intet, og dersom nogle udsendinge fra Ribe kapitel, der 1454 med kongens anbefaling var i Rom og opnåede forskellige buller af mindre vigtighed[2]), tillige har haft politiske hværv, så udrettede de i al fald heller ikke noget.

Herefter blev det klart for kongen og Marcellus, at man ikke kunde håbe på godkendelse af Kalteisens resignation, med mindre denne selv fremstillede sig ved kurien. Han var bleven ret hårdt behandlet vinteren igennem, næsten som en fange. I maj 1454 kom man til en overenskomst med ham ved et rigsrådsmøde i København. Kalteisen resignerede atter og fik ny bekræftelse på sin pension. Til gengæld lovede han at drage til

[1]) Werlauff i Skand. Literaturselskabs Skrifter XVI, b, 62.
[2]) Utr. pavebreve af 13. og 14. sept. 1454.

Rom som kongens prokurator ved kurien, »hvilket var så meget mere nødvendigt, som kong Karl havde mægtige fortalere ved kurien, hvad kong Kristiern ikke havde«[1]). Sammen med Kalteisen sendtes kongens tro mand Mogens Krafse. De fik med sig en energisk anbefaling fra kongen til paven for Marcellus, hvis udmærkede egenskaber kongen atter fandt anledning til at fremhæve[2]). Henrik Kalteisen var altså svag nok til at anbefale en mand, hvis uheldige sider han godt nok kendte.

På vejen skulde Kalteisen forsøge mægling i den lüneburgske prælatstrid. Skønt han her fik støtte både af hertug Adolf og staden Lübeck, mislykkedes mæglingen dog ganske[3]). Og bedre gik det hellere ikke senere i Rom, hvortil han og Mogens Krafse nåede i jan. 1455.

Det var forskellige vigtige anliggender, som Kalteisen i kong Kristierns navn havde at forebringe[4]). Men på en enkelt undtagelse nær svarede paven nej. Henrik skulde bede paven ophæve de processer, som kong Karl havde indledt mod den danske konge ved kurien, og på dronningens vegne skulde han anmode om, at biskoppen af Lübeck måtte blive indsat til dommer i en proces, som hun vilde rejse mod Sverige i anledning af sin morgengave. Kalteisen fremhævede stærkt al den uret, som kong Karl havde begået, og opnåede da også, at der blev udstedt en, som det synes, nu tabt bulle[5]) mod denne.

I øvrigt mislykkedes gesandtskabet helt. Kalteisen indgav sin afskedsbegæring og erklærede, at han nu var bleven helt forsonet med kongen. Han synes endda at være gået ind på det standpunkt, som han så stærkt havde bekæmpet under mødet i Bergen 1453. Thi han fremhævede nu, at kongen på grund af sin kroningsed måtte sørge for, at ingen udlænding fik embede i Norge, og at den udvalgte ærkebisp, Olaf Trondsen, fik pavelig stadfæstelse. Derfor anmodede han paven om enten at stad-

---

1) Kalteisens kopibog, 164.
2) Dipl. Chr. I, 58.
3) Kalteisens kopibog, 177 ff.
4) Kalteisens kopibog, 167 ff.
5) Hvitfeld, 861.

fæste Olaf eller — Peder Axelsen Thott, »der var stærkt anbefalet af adel og gejstlighed i Danmark«. Altså anbefalede kongen dog en udlænding til trods for sin kroningsed. — Paven erklærede imidlertid efter samråd med kardinalerne, at han ikke vilde modtage Kalteisens resignation og altså heller ikke udnævne nogen ny ærkebisp.

Ligeledes nægtede paven at tage straffebestemmelserne mod Marcellus tilbage, endskønt Kalteisen, efter hvad han selv forsikrede, anbefalede denne stærkt og påstod, at han som nuntius havde opført sig udmærket. — Et andet afslag måtte tilsyneladende være ubehageligt for Kalteisen selv. Denne skulde forebringe en ansøgning fra kongen om, at han måtte blive sendt tilbage til Norden som »legatus de latere« for at afhjælpe forskellige misbrug. Men skønt kongen erklærede, at han ikke vilde anerkende nogen anden legat end Kalteisen, fandt paven ikke at kunne tage hensyn til anmodningen.

Mindre vejede afslaget på visse små personlige bevillinger, som kongen og dronningen ønskede, således aflad for kapellet på Kallundborg slot, men også disse afslag har man naturligvis følt som en krænkelse. Og i Danmark har man vel nok med nogen grund formodet, at Kalteisens iver ikke havde været særlig stor, at han tværtimod i al stilhed havde medvirket til gesandtskabets uheldige udfald.

Et par måneder efter døde Nicolaus V, hvis forhold til den danske konge var blevet dårligere og dårligere. Under sådanne omstændigheder kan man ikke undre sig over, at de pavelige kollektorer i disse år intet bragte hjem fra Danmark. At det var gået således med udsendingene 1445, Marcellus og Birger Månsson, er tidligere nævnet. 1453 omtales tilfældigvis den nordtyske klærk Otto Berlin som nuntius og generalkollektor for Slesvig stift[1]), men hans virksomhed er ganske ukendt. — 30. sept. 1453 efter Konstantinopels fald havde paven udstedt en stor korstogsbulle, hvorved der tilstodes fuldkommen aflad til alle, der vilde deltage i eller give bidrag til korstoget, og pålagdes en

[1]) Utr. pavebreve af 7. juli 1453.

almindelig korstogstiende over hele kristenheden[1]. Men foreløbig fik dette ingen betydning for Norden. Den opfordring, som kejser Frederik i jan. 1454 rettede til kong Kristiern om at deltage i korstoget[2], bar heller ikke nogen frugt.

I Danmark optrådte derimod i disse år en afladsprædikant, hvis indsamling havde en mere privat karakter. Det var Paulinus Chappe, der ifølge en pavelig tilladelse af 1. maj 1452 indsamlede penge til den af Tyrkerne stærkt truede konge af Cypern. Han og hans udsendinge virkede i Danmark og dets nabolande i årene 1454 og 1455. Okt. 1454 udstedte han selv fra Lübeck et afladsbrev for hertug Adolf og dennes hustru, april 1455 var han i Roskilde, hvor han udstedte et afladsbrev for St. Clara kloster og takkede søstrene for deres gode støtte. Samtidig optræder én af hans underkommissærer, Peder Madsen, vikar i Viborg, i Jylland, og en anden, Konrad Winter, på Sjælland[3].

Der var da heller ikke kommet så ganske få penge ind. I afladskisten, der stod i sakristiet i Roskilde domkirke under bispens varetægt, lå der 535½ mark lybsk. Men 2. juni 1455 indfandt kongen selv sig i Roskilde, hvor han »til rigets mærkelige tørft, nytte og behov« udtog alle pengene. Han erklærede, at han vilde holde biskoppen skadesløs, om der skulde komme nogen tiltale i den anledning. Hvis pavens »rette hovedbrev og bulle« skulde komme om denne sag, og kongen og rådet blev enige om, at pengene skulde sendes ud af landet, da skulde det ske; hvis ikke, skulde pengene igen indleveres i sakristiet, og biskoppen skulde da »skikke dem til den hellige gravs gavn og nytte« med kongens råd[4]. Det så' jo meget smukt ud, men at kongen af Cypern aldrig så' noget til sine penge, kan man vel være temmelig trygt forvisset om.

Efter Nicolaus V's død havde kardinalerne imidlertid valgt den

---

[1]) Pastor I, 463 f.
[2]) Kalteisens kopibog, 193 ff.
[3]) Gem. Archiv I, 2. L. Dipl. 27. og 29. april 1455. Det sidste henføres urigtigt i Reg. 4243 til året 1465. Rørdam, Kbhns. Kirker og Klostre, 130—31.
[4]) Danske Mag. I, 352.

gamle Spanier Alfonso Borgia, der som pave kaldte sig Calixtus III (1455—58). For ham var korstogstanken ét og alt, og han arbejdede i sin korte regeringstid med en beundringsværdig iver på at få den virkeliggjort. Kristiern I havde grund til at vente, at paven på grund heraf vilde stille sig lidt mere venligt overfor hans og Marcellus' ønsker.

Dette blev imidlertid ikke tilfældet. Calixtus III modtog de danske udsendinge i audiens og erklærede, at han hverken vilde give sit minde til Kalteisens resignation eller anerkende Olaf Trondsen. Og så lidt var der tale om at tage anklagerne mod Marcellus tilbage, at paven tværtimod skrev et meget hvast brev om ham, stilet til kongen, ærkebispen af Lund og biskoppen af Roskilde. Heri fastholdt han alle sin forgængers beskyldninger mod Marcellus og befalede de to gejstlige herrer enten selv at pådømme sagen, hvortil han håbede, at de kunde få kongens bistand, eller sende Marcellus til Rom til forhør og afstraffelse [1]).

Brevet satte vistnok de to gejstlige i en pinlig forlegenhed. Optræde mod kongens yndling kunde de ikke, overhøre et så bestemt pavebud var heller ikke rådeligt. Deres ubehagelige stilling fremtræder tydeligt nok i det svar [2]), som de i begyndelsen af næste år sendte paven. De erklærede, at den lange krig med kong Karl havde forsinket dem, da den havde tvunget dem til først at sørge for deres egne kirker. Først nu havde de kunnet tage fat på sagen, og de havde opfordret kongen til at lade retten gå sin gang. Denne havde da også givet dem frie hænder, men det var ingen let sag at gå frem mod Marcellus, der var kongens højt skattede og ansete rådgiver. Endvidere tvivlede de noget på rigtigheden af de beskyldninger, der rettedes mod Marcellus Det var sikkert, at han i Norden ikke havde begået de forbrydelser, som han blev sigtet for, og han havde vist sin gode samvittighed ved frivilligt at møde til forhør hos dem.

---

[1]) Kalteisens kopibog. 173 ff.

[2]) S. R. D. VIII 371 f. Året må være 1456, ikke 1455, som brevet selv angiver, ikke heller 1457, som brevet af én eller anden grund ansættes til i Reg. 2. R. 6049.

Under disse vanskelige forhold bad de derfor paven om nye ordrer.

Brevet viser tydeligt, at Marcellus i øjeblikket var den mægtigste mand indenfor den danske kirke og i gejstlige anliggender så at sige kongens førsteminister. Et tilfælde har bevaret en afskrift af hans kopibog[1]), som senere gik over i kancelliets eje. Ofte nok har forskerne beskæftiget sig med de mange mærkelige breve, den indeholder, og som kun strækker sig over ganske få år. Han søger på alle mulige måder at få sin sag frem, lader kongen henvende sig til paven, kejseren, kongen af Aragonien, forskellige kardinaler osv., alt for at skaffe Marcellus oprejsning for de formentlige forurettelser, som paven og byen Köln havde tilføjet ham. Den energi, som yndlingen viste, er på sin vis beundringsværdig, men midlerne, han anvendte, var næppe egnede til at føre til målet. Kongen måtte komme til at stå i et mærkeligt lys ved alle de uforskammede løgne, der forekom i de breve, som udgik i hans navn, og ved den svingning frem og tilbage, som hans politik tilsyneladende undergik. Kun tilsyneladende, drivfjederen er stadig hensynet til Marcellus. Læser man brevene ud fra den betragtning, bliver der god mening i dem.

Efter at Mogens Krafse var vendt tilbage fra det mislykkede gesandtskab, der havde varet mere end et år, besluttede man noget ind i året 1456 at afsende en ny mand, Italieneren Geminianus Trevisanus. Der er bevaret så mange udkast[2]) til de breve, denne skulde have med, at det kan have sin vanskelighed at konstatere, når han egentlig er kommen afsted, og hvorhen han er rejst.

13. april 1456 er der følge- og anbefalingsskrivelse[3]) for Geminianus til kejser Frederik. Gesandten skulde beklage sig

---

[1]) S. R. D. VIII. I spørgsmålet om, hvorvidt denne kopibog oprindelig har tilhørt Marcellus, slutter jeg mig ganske til Arup (Hist. Tidsskr. 7. R. IV, 550).

[2]) At der ofte kun er tale om udkast. ser man bl. a. af, at brevet i udgaven s. 409—10 kun er en anden form for det s. 395—96.

[3]) S. R. D. VIII, 365—67.

over pavens optræden i den trondhjemske ærkebispesag og over, at denne havde behandlet hans forrige gesandter så ilde, ladet dem vente så længe og endda vende hjem med uforrettet sag.

Det er ikke videre rimeligt, at Geminianus virkelig er kommen afsted på denne rejse, thi allerede 27. maj træffes han atter i Danmark. Fra denne dag skriver sig det bekendte brev[1]), som han skulde have med til kong Alfons af Aragonien og Neapel. Karakteristisk nok er dette brev, som er stilet til en så fjærn fyrste, der naturligvis ingen forestilling havde om nordiske forhold, også det, der indeholder de uhyggeligste løgne, bl. a. om uhyre sejre over en række mystiske folk, af hvilke Lapperne er det eneste, der har noget med virkeligheden at gøre. Til løgnene må sikkert også henregnes fortællingen om, at Nordmændene af forbitrelse over pavens optræden havde tænkt på at gå over til den græske kirke. — Kong Alfons opholdt sig mest i Neapel, og for Geminianus vilde det ikke være nogen vanskelig sag at aflevere brevet, selv om det unægteligt ikke var troligt, at dette skulde kunne nytte.

Et par uger senere (13. juni) udstedte kongen anbefalingsskrivelser[2]) for Geminianus til paven og kardinal Torquemada. Kort efter er afsendingen formodentlig kommen afsted. I al fald var han borte fra landet 1. aug., da kongen den nævnte dag sendte ham en afskrift[3]) af de pavelige privilegier for Norge, som han ønskede bekræftelse på. Geminianus opholdt sig derefter i Rom til begyndelsen af året 1457. Kongen og Marcellus må have ventet sig meget af ham; derpå tyder de mange skrivelser, der stadig afgik til ham. Han fik ordre til at søge støtte hos forskellige gejstlige, som kongen tidligere havde eller nu ønskede at få forbindelse med. Af disse har vi netop nævnet kardinal Torquemada. En ældre forbindelse havde kongen med den bekendte kardinal Johannes Carvajal, men kongen havde først på året i hvasse ord bebrejdet denne hans optræden overfor Marcel-

---

[1]) S. R. D. VIII, 367—69.
[2]) S. R. D. VIII, 372—73, 376.
[3]) S. R. D. VIII, 376.

lus[1]), og det er rimeligt at antage, at kardinalen derefter er bleven fornærmet og har nægtet at have noget at gøre med de danske anliggender. Med en tredje kardinal korresponderede kongen derimod fra slutningen af året 1456. Det var den mægtige Prosper Colonna, som vel kunde være istand til at gøre kongen vigtige tjenester[2]).

Det var en lang række sager, som Geminianus skulde forebringe. Men i de fleste henseender var hans gesandtskab lige så frugtesløst som de foregående. Et opnåede han dog. Nicolaus V havde, som tidligere omtalt, tilstået kongen (1449), at gejstlige sager i første instans skulde behandles i landet selv. Kongen beklagede sig nu over, at delegerede dommere og konservatorer i Tyskland uden hensyn til privilegiet havde stævnet danske til at møde udenfor landet og derved voldt dem stor ulæmpe og bekostning. Til denne klage tog paven virkelig hensyn. Han kasserede alle de processer, domme o. lign., der stred imod hans forgængers brev, og forbød de tyske dommere i fremtiden at beskæftige sig med danske forhold. Til exekutorer af dette brev indsattes tre af kongens tro mænd, ærkebiskop Tuve, biskop Claus Wulf af Slesvig og provst Oluf Mortensen i Roskilde. I forening skulde de tre være beskyttere for landets indbyggere[3]).

Denne indrømmelse vejer dog kun lidt mod de afslag, som ansøgningerne ellers fik. Hovedsagen var jo stadig at skaffe Marcellus æresoprejsning og få Olaf Trondsen gjort til ærkebiskop i Trondhjem. Dette kommer frem i næsten alle brevene fra dette år. Stadig hedder det, at paven må beskytte den »kanoniske frihed«, og man truer, som tidligere omtalt, med, at Nordmændene godt kan finde på at gå over til den græske kirke. Om Kalteisen lyder udtrykkene helt forskelligt, efter hvem brevene er stilede til. I brevet til kardinal Torquemada (13. juni) siges det, at Kalteisen er en lærd, hæderlig og fortræffelig mand, men at det vilde have fremkaldt uro i Norge,

---

[1]) S. R. D. VIII, 369—70. Brevet er vistnok samtidigt med det fra ærkebispen og biskoppen i Roskilde (ibd. 371 f.).

[2]) S. R. D. VIII, 375 f.

[3]) S. R. D. VIII, 427 ff.

om kongen havde støttet ham; i det omtrent samtidige brev til kong Alfons (27. maj) fremstilles ærkebispens karakter derimod i de mørkeste farver.

Trods alle anstrængelser opnåede man på dette punkt intet. Og synderlig heldigere var kongen næppe heller i sine klager over et par svenske. Vi har tidligere nævnet de svenske intriger ved pavehoffet, som kongen var meget ængstelig for, og når han nu havde brudt med Kalteisen, kunde han jo ikke få den hjælp, som denne havde tilsagt ham. I brevet til kardinal Carvajal først på året 1456 beklager kongen sig stærkt over, at Erik Fasteson, forstander for Brigittes hospital i Rom, lagde mange onde råd op imod ham, »især på Island«. Det sidste lyder ganske ubegribeligt, men skal måske, som Hildebrand har formodet[1]), forstås om ellers ukendte intriger mod Marcellus. Noget bedre begriber man, at ham rettede et voldsomt angreb mod Birger Månsson, som vi tidligere har omtalt som én af hans farligste modstandere. Kristiern anklagede ham på det hæftigste og søgte at fortrænge ham fra det kanonikat i Roskilde, som Nicolaus V havde givet ham 1448. Sagen blev fremstillet således, at den tidligere pavelige praxis, at providere fremmede med bispestole og beneficier, ofte havde virket »til stor skade for gudstjeneste og gudsfrygt«, og at pave Nicolaus derfor havde lovet kongen, at han i fremtiden ikke vilde tildele fremmede provisionsbreve uden i forvejen at have spurgt om kongens ønske. Alligevel havde paven på trods af dette brev, da et kanonikat blev ledigt i Roskilde, forbigået den mand, som biskoppen havde indstillet, og i stedet udnævnt Birger, endskønt kanonikatet egentlig slet ikke var hjemfaldet til pavens besættelse. Birger blev alligevel anerkendt som kannik, men i syv år havde hverken han eller nogen stedfortræder givet møde ved domkirken, så at embedet blev forsømt. Nu vilde kongen imidlertid ikke længere finde sig i, at dette »uhyggelige uhyre« havde plads imellem de »ærværdige kanniker«, da han foruden at tilsidesætte sine gejstlige pligter havde intrigeret mod kongen, ud-

---

[1]) Svensk hist. Tidskrift II, 226.

spejdet hans hemmeligheder o. lign. Efter kongens henstilling havde biskoppen derfor afsat Birger og givet hans stilling til Jens Pedersen[1]).

Der er adskilligt at indvende mod denne kongens fremstilling, først og fremmest, at præmisserne vitterlig er falske. Det løfte, som Nicolaus V havde givet kongen, var ikke ældre end 1452, medens Birger havde fået kanonikatet fire år i forvejen. Det ses da heller ikke, at paven har foretaget noget hverken mod ham eller mod Erik Fasteson. Imidlertid er det sandsynligt, at det virkelig er lykkedes kongen at berøve Birger indtægterne af kanonikatet. Det var en hævn, som ikke betød stort.

Det kan her nævnes, at kongen i løbet af 1456 anmodede paven om at besætte bispestolen i Reval efter hans ønske)[2]. I det hele søgte han i disse år pavens støtte til sine planer om at erhværve Østersøprovinserne, især Estland og Øsel. Der er ingen grund til at gå nærmere ind på disse planer, der aldrig blev drevet med energi fra Danmarks side og hurtig opgaves[3]).

Endnu ét vigtigt hværv havde Geminianus. Bergens bispestol stod endnu ledig efter det bekendte mord på biskop Thorlav 1455. Kongen havde allerede i april 1456 skrevet herom til paven og anbefalet sin yndling Joakim Grubbe, kannik i Roskilde[4]). Ganske vist, denne var udlænding — altså et nyt brud på kongens norske håndfæstning —, han havde ikke den kanoniske alder, så han strængt taget ikke kunde vælges, kun postuleres, og overvættes kirkelig sindet har han næppe heller været. Et par år senere oplyste han selv, at han havde deltaget i kampen mod engelske og bretonske sørøvere, der angreb stiftet, og var mødt i rustning sammen med sine folk. Oven i købet havde han deltaget i røverier og plyndringer til lands og vands og for krigens skyld pantsat nogle af kirkens klenodier[5]).

---

[1]) S. R. D. VIII, 374 ff. Brevet til paven (14. nov.) er vel i virkeligheden samtidigt med det til Colonna (14. dec.) om samme sag.

[2]) S. R. D. VIII, 377, 394—95.

[3]) Jvfr. Mollerup, Danmarks Forhold til Lifland, 15 ff.

[4]) S. R. D. VIII, 373 f.

[5]) Utr. pavebrev af 15. nov. 1458.

Alle disse hensyn hindrede dog ikke kongen i at anbefale paven at give Joakim stiftet, hvis styrelse han allerede havde overtaget. Samtidig bad kongen om, at stiftets indbyggere måtte blive forskånede for interdikt, da de var uskyldige i mordet på biskop Thorlav.

Heller ikke her fandt paven dog at kunne føje kongen og tilsidesætte de kanoniske regler af hensyn til ham. Calixtus gav Bergens bispestol til en fremmed, dr. Paulus Justiniani[1]), der tilhørte en fornem genuesisk familie. Den kardinal, der refererede denne sag i konsistoriet, var Colonna, hvis hjælp kongen netop særlig havde stolet på.

Paven må have haft særlig tillid til Paulus, siden han samtidig overdrog ham et betydningsfuldt hværv[2]). Han udsendte ham som sin nuntius til Norden med et følge på 12 mand og med varme anbefalinger til gejstlige og verdslige. Paven havde hørt om den store krig mellem kongerne Kristiern og Karl og beklagede dybt, at de kræfter spildtes, som forenede kunde vendes mod Tyrkerne. Paulus, hvis gode egenskaber paven stærkt roste, skulde arbejde for, at der blev sluttet en virkelig og varig fred eller i al fald en lang våbenhvile mellem de nordiske konger. — Ved at sende en så betroet mand som dr. Paulus vilde paven åbenbart opveje den krænkelse, at han ikke var gået efter kongens indstilling. Samtidig fornyede Calixtus sin formands løfte om, at han ikke i fremtiden vilde disponere over gejstlige embeder i Norden uden først at have indhentet kongens samtykke eller i al fald spurgt om hans ønske[3]).

Da Paulus kom til Norden, var forholdene helt forandrede. Sverige var faldet i kongens hænder, og denne var bleven kronet i Stockholm. Han måtte nu synes en meget mægtig monark, som krævede hensyntagen. Paven gjorde da heller intet forsøg på at støtte kong Karl, og de svenske intriger ved kurien spores ikke i et tidsrum af 20 år. 19. okt. 1457 absolverede Calixtus III

---

[1]) Gustav Storm, Afgifter fra den norske Kirkeprovins, 77.
[2]) Utr. pavebrev af 15. maj 1457.
[3]) Jvfr. kongens brev til paven 17. nov. 1457 (S. R. D. VIII, 378 f.).

ærkebiskop Jöns Bengtson og andre svenske gejstlige for den forseelse, de havde begået ved at bære våben mod kong Karl, der nu betegnes som usurpator og tyran [1]).

Også Kristiern har vel nu ment, at han bedre end før kunde bøje sig for kurien. Og man ser da en mærkelig svingning foregå i hans holdning overfor denne. Han, der havde gjort så mange indvendinger mod anerkendelsen af Kalteisen, går uden videre ind på at lade dr. Paulus blive biskop i Bergen. Joakim Grubbe måtte træde tilbage og senere i Rom søge absolution for sine forseelser. Men ikke alene det, kongen viste sin højeste bevågenhed overfor Paulus og Geminianus, der formodentlig var rejst sammen fra Rom. De to og Edvard Justiniani, slægtning af Paulus, er de første os bekendte mænd, der fik kongens ordenstegn (»elefantordenen«), og i et brev til familien Justiniani i Genova, udtalte kongen sin glæde over, at et medlem af den havde fået en stilling i kongens lande [2]).

Forklaringen på al denne velvilje er sikkert, at kongen og Marcellus har tænkt sig, at Paulus kunde bruges til at skaffe denne oprejsning og få det evindelige spørgsmål om Trondhjem ærkestol klaret. De besluttede strax at sende Paulus tilbage til Rom som Danmarks udsending. Atter udfoldes der en feberagtig virksomhed i kancelliet. Der findes to sæt instruxer for breve, som Paulus skulde have med på rejsen. Det første (sept. 1457) omfatter breve til paven, kardinal Colonna og Franciscus Sforza i Milano [3]), det andet (nov. 1457) breve til paven, kardinalerne Colonna, Piccolomini, Calandrini, Torquemada og Jakob af Portugal [4]). Endelig anbefalede Marcellus indtrængende sig selv til kardinalerne Colonna og Piccolomini [5]).

---

1) Celse, 195 ff. Raynaldus X, 122 f. S. R. D. VIII, 414 ff.

2) S. R. D. VIII, 387 ff.. 392. Kan det ikke siges at være rimeligt, at Marcellus er den egentlige stifter af elefantordenen? Tiden vilde passe godt, og de breve, hvorved ordenstegnene uddeles, er affattede i den stil, han plejer at anvende.

3) S. R. D. VIII, 380 ff.

4) S. R. D. VIII, 377—79; 384—92.

5) S. R. D. VIII, 388—89. — Der er ikke grund til at kalde alle disse kardinaler andet end kongens forbindelser ved kurien. Senere hen i det 16.

Det kan ikke nægtes, at der denne gang fra Marcellus' side blev arbejdet med en vis snedighed. Paulus blev, som ovenfor bemærket, anerkendt som biskop i Bergen. Ganske vist, kongen udtalte overfor kardinal Colonna, at han ikke var helt tilfreds med resultatet af Geminianus' rejse. Især troede han ikke på, at det norske rigsråd vilde synes om at få en fremmed til biskop i Bergen, men han lovede af hensyn til Colonna, der havde anbefalet Paulus på det varmeste, at arbejde på at skaffe ham anerkendelse. Marcellus meddelte kardinalen, at han selv og Jöns Bengtson var de eneste, der i rigsrådet havde stemt for at modtage Paulus som biskop. Marcellus' afstemning skyldtes kun hans agtelse for kardinalen, og han håbede derfor, at denne vilde vise gengæld og sørge for, at hans anliggender blev bragt i orden.

Kardinal Piccolomini, som Marcellus tidligere, formodentlig på konciliet i Basel, var truffet sammen med, og hvis humanistiske interesser var vel kendte, søgte han nu at vinde ved en humanistisk farvet lykønskning til, at denne nylig (17. dec. 1456) var bleven kardinal. Formodentlig har Æneas Sylvius kun smilet ad, at der i brevet på en meget klodset måde er indblandet klassiske figurer som Apollo, Cerberus og Titan, og sikkert har han ikke vedkendt sig det gamle venskab, som Marcellus påberåbte sig. Æneas Sylvius havde jo under sit lange ophold i Tyskland fået meget kendskab til dette land, noget til nordiske forhold. Nogen synderlig interesse for disse har han dog ikke vist som kardinal, så vist som der ikke er noget exempel på, at han har haft referat i de danske sager, og det kan derfor kun betragtes som en høflighedsfrase, når kongen udtalte sin taknem-

---

årh. havde hvert af Evropas hovedlande i det hellige kollegium en fast tillidsmand, der kaldtes landets protektor og skulde varetage dets interesser. Den eneste, om hvem man indenfor det tidsrum, vi her beskæftiger os med, finder brugt denne titel, er Franciscus Gonzaga, hvem hans sekretær i et ikke officielt brev af 1474 kalder således (jvfr. Hist. Tidsskr. 7. R. III, 487). Nogen fast institution har kardinalprotektoratet i al fald ikke været før 1513, så vist som der i årene 1483—1505 ikke engang kan nævnes nogen kardinal, som kong Hans har fast forbindelse med. Hele spørgsmålet om, hvornår kardinalprotektoratet er opstået, hvilke forpligtelser det medførte, og hvilke rettigheder der var forbundet dermed, er i øvrigt endnu slet ikke undersøgt.

lighed overfor ham, fordi han af egen drift skulde have påtaget sig disse. Når der snart efter kom et omslag i kuriens holdning, skyldes det ikke, som Paludan-Müller har antaget[1]), Æneas Sylvius, men i første linje, at kongen selv skiftede standpunkt overfor spørgsmålet om Wienerkonkordatet, i anden linje kardinal Colonna.

Hovedmidlet til at vinde kurien skulde være, at kongen udtalte sin villighed til at gå med til det korstog, som var pavens kæreste ønske, og som denne 4. april 1457 havde opfordret ham til at deltage i[2]). I den kuriøse instrux for Paulus Justiniani udtaler kongen, at korstogstanken tiltaler ham stærkt. Hidtil har han dog ikke kunnet give efter for sit ønske om at deltage på grund af de farlige angreb på hans egne lande fra kong Karl, de »hedenske« Russere, der var i forbund med kongen af Sverige, og de vilde æventyrfolk, der undertiden oversvømmede kongens lande i et antal af 150,000(!). Nu var farerne dog forsvundne og kong Karl fordreven. Kristiern I drøfter derfor, tilsyneladende i dyb alvor, om det er bedst at drage gennem Ungarn eller Rusland, og kommer til det resultat, at Rusland er at foretrække[3]).

At hele denne korstogsplan ikke må opfattes alvorligt, siger sig selv. Hvor lidt man i Rom end havde begreb om nordiske forhold, har man dog næppe ladet sig narre af alle de løfterige fraser. Og sikkert har man kunnet læse mellem linjerne, at de to betingelser for deltagelsen stadig var, at Marcellus fik oprejsning og Trondhjem en ærkebiskop. Selv om disse betingelser opfyldtes, var der i øvrigt så mange men'er, at kongen med lethed kunde trække sig tilbage fra sine halve løfter.

Ligesom ved det forrige gesandtskab søgte man at ramme et par mænd, der havde stået kongen og Marcellus imod. Den ene er provsten i Bremen, Johan Royd, der tidligere havde været kongens prokurator i Rom, men hvem han nu i de hårdeste

---

[1]) Hist. Tidsskr. 3. R. I, 324 ff.
[2]) Raynaldus X, 112.
[3]) S. R. D. VIII, 390—92.

udtryk bebrejder hans uvillige holdning overfor Marcellus[1]). — Den anden er ligesom i 1456 forstanderen for Brigittas hospital i Rom, Erik Fasteson. Også her er udtrykkene ubegribelig voldsomme[2]). Noget resultat førte dette fornyede angreb, der gentoges næste år, ikke til. Torquemada, hvem brevet var rettet til, var selv protektor for Brigittinerordenen og har nok vidst, at Erik var en samvittighedsfuld og dygtig mand.

Endnu et par sager skulde Paulus se at få afgjort, medens han i foråret 1458 opholdt sig i Rom. I febr. sendte kongen breve til paven og kardinal Colonna og udtalte ønsket om, at paven vilde støtte de tyske riddere mod Polen, og at Kettil Karlson Vasa måtte blive koadjutor hos den gamle biskop i Linköping, skønt han ikke havde den kanoniske alder[3]).

Det gik imidlertid langsomt med expeditionen af de forretninger, der var overdraget Paulus, og kongen sendte derfor i maj eller juni en ny afsending, kanniken Marquard fra Øsel, til Rom for at støtte ham[4]). Foruden de tidligere nævnte sager skulde han skaffe en afgørelse af forholdene i Øsel stift og forskaffe kongens »sekretær« Daniel Kepken udnævnelse til pavelig skriver. Overfor paven skulde han endvidere bringe en undskyldning fra kongen for, at han ikke deltog i korstoget, fordi han som sædvanlig blev overfaldet af vilde folk. Samtidig med Marquard rejste formodentlig Kettil Karlson, hvem kongen nu anbefalede til bispestolen i Linköping, efter at den gamle biskop var død[5]).

Brevene er karakteristiske for kongens hele opportunistiske politik. I brevet om Øsel taler han om, hvor farligt det er, at kanoniske valg brydes eller hindres. I det første brev om Linköping opfordrer han derimod paven til at reservere stiftet på forhånd til fordel for Kettil for at undgå senere stridigheder.

---

[1]) S. R. D. VIII, 393.
[2]) Jvfr. Svensk hist. Tidskr. II, 226 f.
[3]) S. R. D. VIII, 379 f., 383—84.
[4]) Han fik anbefalingsskrivelse med til Gonzagaerne i Mantova (Hist. Tidsskr. 7. R. III, 472).
[5]) S. R. D. VIII, 396—400, 406—07.

Når det passer kongen, beder han altså selv paven om at krænke de kanoniske regler. Af interesse er det at se, at det begynder at gå op for kongen, at de pavelige reservationer så langt fra er til skade for kongernes magt over deres landskirker, at de tværtimod i givet fald kan være dem til stor nytte, når der er fare for, at kapitlet vil vælge en mand, der er kongen ubehagelig.

På ét hovedpunkt var Paulus' gesandtskab heldigt. 7. juni 1458 providerede pave Calixtus virkelig Olaf Trondsen med ærkestolen i Trondhjem. Henrik Kalteisen fik afsked pa den ærefuldeste måde, fik sikret en årlig pension på 200 rhingylden og blev udnævnt til ærkebiskop af Cæsarea [1]). Paven, der både nu og senere brugte ham meget som korstogsprædikant, udtalte sig meget anerkendende om hans fortjenester af kirken. — Men i det brev af 17. juni, hvori Colonna, til hvem alle kongens udsendinge anbefaledes, meddelte ham dette [2]), må han tillige have bragt ham andre og mindre lystelige efterretninger. Kettil Karlson blev ikke udnævnt til biskop i Linköping, der blev ikke foretaget noget mod Erik Fasteson, og, hvad der naturligvis for Marcellus var det vigtigste, han fik ingen æresoprejsning. Da brød kongens vrede løs mod de Italienere, som han det foregående år havde udmærket, men med hvis tjeneste han nu var utilfreds. Allerede i foråret var Geminianus vistnok faldet i unåde. Dronningen havde erfaret, at han var kommen med beklagelser overfor hendes slægt i Mantova, og lovede, at han skulde blive hårdt straffet [3]). I aug. 1458 udtalte kongen dernæst både overfor paven og Colonna sin misfornøjelse med Pau-

---

[1]) Utr. pavebrev. Kr. Erslev mener (Danm. Riges Hist. II, 508 f.), at denne udnævnelse står i forbindelse med, at den lille Hans jan. 1458 blev valgt til sin faders efterfølger, og at kongen altså for at opnå dette har måttet finde sig i Olaf Trondsen. Det kan ikke være rigtigt. Kongen arbejder allerede fra 1453 for Olaf, og denne optræder i al fald fra 1455 (Daae, Christiern I, 103) med titel electus som medlem af rigets råd. Modstanden mod, at Olaf blev ærkebisp, skyldes ikke kongen, men kurien, der vil skaffe kongen ubehageligheder på grund af hans adfærd mod Henrik Kalteisen.

[2]) Jvfr. S. R. D. VIII, 405.

[3]) Hist. Tidsskr. 7. R. III, 470.

lus[1]). Som påskud brugte han, at paven efter dennes anbefaling skulde have gjort dominikaneren Paulus til biskop i Holum[2]). Han erklærede, at man ikke kunde stole på Paulus, undtagen når denne medbragte en skriftlig ordre fra kongen. Skønt det samtidig siges, at Paulus jo nok havde handlet i god tro, må denne alligevel have følt grunden usikker. Han nævnes ikke mere i kongens tjeneste og kom vistnok aldrig til sit stift. 1460 blev han udnævnt til biskop i Nola i Norditalien, og en norsk mand blev biskop i Bergen i hans sted[3]).

I sommeren 1458 døde Calixtus III og afløstes af én af de mest fremragende mænd, der har siddet på pavestolen, Æneas Sylvius Piccolomini, som pave Pius II. Man kunde vente, at denne mand, der mere end nogen anden havde bidraget til at knække Baselerkonciliet, vilde have interesse af at bringe Kristierns riger ud af den usikre mellemstilling, som de nogle år havde indtaget. Kongen havde i de foregående år et par gange henvendt sig til ham, og også Marcellus håbede, at paven vilde mindes deres gamle bekendtskab.

Der blev da udsendt et nyt gesandtskab, hvis vigtigste medlem var Olaf Trondsen. For sig selv skulde denne opnå indvielsen som ærkebisp og betale servispenge. Desuden havde han andre vigtige hværv. Han skulde sørge for, at Mogens Krafse, kongens kansler og tro mand, der selv to gange havde været afsendt til kurien og meget vel kan have været ærkebispens ledsager, blev anerkendt som koadjutor hos den gamle biskop Hennike i Odense, og medbragte derfor anbefalingsskrivelser for Mogens både fra kongen og kapitlet i Odense. Desuden skulde han arbejde for, at Øsel bispestol blev besat efter kongens ønske. Endelig medbragte han et par skrivelser fra Marcellus; den ene var rettet til Pius II og lykønskede ham til valget, den anden til kardinal Colonna, hvem Marcellus på den

[1]) S. R. D. VIII, 404—05.

[2]) Sagen er tvivlsom, da denne Paulus af Holum ikke kendes fra de pavelige registre.

[3]) Eubel, Hierarchia Catholica II.

underligste måde både lykønsker og beklager, fordi han ikke var bleven pave[1]).

Olaf traf paven i Perugia, hvor denne opholdt sig på vejen til kongressen i Mantova, hvor der skulde træffes aftaler om en fælleseuropæisk optræden mod Tyrkerne. Han blev vel modtaget og opnåede det meste af, hvad han ønskede. For sig selv fik han en betydelig nedsættelse i servispengene[2]), og Mogens Krafse blev udnævnt til koadjutor. Med hensyn til bispestolen på Øsel fik kongen derimod ikke sin vilje; den af Calixtus III udnævnte Jodocus Hohenstein forblev i uforstyrret besiddelse af sit stift, men formodentlig har kongen, som ovenfor berørt, heller ikke haft nogen virkelig stor interesse af forholdene i disse egne. Vigtigere var det, at det heller ikke nu lykkedes ham at opnå noget for Marcellus. Kongen må derefter endelig være bleven klar på, at det var både meningsløst og håbløst at holde fast ved forbindelsen med denne æventyrer, og at beskyttelsen af ham var den eneste virkelige hindring for et godt forhold til pavestolen. Kristierns unåde ramte da Marcellus, som den før havde ramt Kalteisen og Paulus. I den del af kopibogen, der hidrører fra Marcellus' tid, findes endnu kun nogle breve fra juni 1459, og derefter forsvinder sporene af, at han har haft noget at gøre med kongens kirkepolitik. Få år efter druknede han.

Da Marcellus var fjærnet, opnåede kongen for sig, sine slægtninge og afsendinge omtrent alt, hvad han ønskede. I sommeren 1459 havde kongens morbroder hertug Adolf bud i Mantova og fik sat igennem, at den tidligere omtalte pavelige bevilling om, at gejstlige sager i første instans ikke måtte stævnes udenfor Danmark, blev udstrakt til hans lande. Endvidere ser man, at han på sine gamle dage havde fået en stærk interesse for klosterreformer. Han erklærede, at i flere klostre i hans lande var den regulære observans i nedgang, da munkene begik afskyelige udskejelser og forbrydelser. Paven gav derfor tilladelse til, at ærkebispen af Bremen og biskopperne af Lübeck

[1]) S. R. D. VIII, 402—04, 407—08, 410—11.
[2]) Storm, Afgifter fra den norske Kirkeprovins, 18 f.

og Slesvig måtte visitere og reformere klostrene[1]). De tre nævnte gejstlige var ganske vist ordinarierne for hans lande, men dog kan man heri med nogen grund se lyst hos ham til også i gejstlig henseende at løsrive Sønderjylland fra kongeriget.

Juni samme år sendte kongen atter Kettil Karlson til kurien, for at han nu endelig kunde blive stadfæstet som biskop i Linköping. Han blev kraftig anbefalet både til paven, fyrstefamilien i Mantova og kardinalerne Colonna, Calandrini, Estouteville og Jakob af Portugal. Tillige skulde han atter minde paven om sagen angående Øsel og endelig bringe kongens undskyldning for, at han ikke kunde komme til stede ved kongressen[2]). Undskyldningen var indsvøbt i en mængde af de vanlige fraser om kongens store sorg over Tyrkernes fremgang og var i og for sig intetsigende nok. Paven tog ham imidlertid ikke dette afslag ilde op; han kendte bedre end sine forgængere de nordiske forhold og vidste, at der dog ikke kunde være tale om nogen hjælp. Med undtagelse af Øselsagen opnåede Kettil da også, hvad han og kongen ønskede. 24. sept. 1459 blev der givet ham dispensation, fordi han ikke havde den fornødne alder, og han blev derefter udnævnt til biskop[3]). — Sidst i samme år afsendte kongen endelig Mogens Krafse til Mantova, for at han kunde opnå stadfæstelse som biskop i Odense efter Hennikes død. Mogens, der var ved kurien for tredje eller fjerde gang, opnåede, hvad han ønskede, og blev i begyndelsen af 1460 udnævnt til biskop i Odense[4]).

Al denne velvilje fra kuriens side, der står i den stærkeste modsætning til den uvillige holdning, den havde vist under det meste af de to foregående pavers regering, viser unægtelig, at man nu betragtede og behandlede kong Kristiern på en helt anden måde end i de år (1450—58), da han lod sig lede af Marcellus, medens den svarer til den venlige behandling, der

[1]) Utr. pavebreve af 24. juli og 4. aug. 1459.
[2]) S. R. D. VIII, 411—14. Hist. Tidsskr. 7. R. III, 471.
[3]) Utr. pavebreve. Jvfr. Styffe III, indl. 129. Det er urigtigt, når denne siger, at expeditionen lod vente på sig ind i næste år.
[4]) Dipl. dioc. Lund. III, 413 f.

blev hans ansøgninger til del 1449. Men kuriens gunst gaves ikke for intet. Alt tyder på, at kongen nu endelig opgav den tilbøjelighed til at slutte sig til Baselerkonciliets sætninger eller til den »pragmatiske sanktion«, der, om end vaklende og ubestemt, havde vist sig i Marcellus' tid. Han anerkender nu uforbeholdent Wienerkonkordatet som gældende for sine lande. Allerede midt i 1458 havde han, som vi ovenfor så', selv opfordret paven til på trods af de kanoniske regler at reservere Linköping bispestol. Tydeligere udtaler han sin ændrede holdning i det brev om besættelsen af Øsel bispestol, der blev medgivet Olaf Trondsen sidst i 1458[1]) og var rettet til kardinalkollegiet. Heri erklærer han nemlig, at bullen »Ad sacram Petri sedem« har gyldighed for hans riger, fordi de hører til den tyske nation, som den nævnte bulle var rettet til. Og det er netop den, der indeholder pave Nicolaus' tilslutning til Wienerkonkordatet. Dette får altså nu godkendelse fra kongens side, efter at kurien allerede i en årrække havde gjort det gældende overfor den danske gejstlighed, der ikke havde rejst nogen nævneværdig modstand derimod. Og der er måske her grund til at fremhæve, at kongen ingenlunde var enevældig herre over sine landes kirker, hvor meget så gejstligheden ved mange lejligheder føjede sig efter ham. Det var gejstlighedens egen holdning, det kom an på; det var dens eftergivenhed, der var skyld i kuriens sejr. Kongens godkendelse af konkordatet har egentlig kun den betydning, at sejren nu bliver officielt fastslået og sikret.

Som bekendt hævder imidlertid en så kyndig forsker som Paludan-Müller, at én af de vigtigste følger af kong Kristierns rejse til Rom 1474 var, at kongen »blev draget helt ud af en uvis mellemstilling, rent bort fra Baselerkonciliets standpunkt, som han hældede stærkt over til i det første afsnit af sin regering og aldrig havde opgivet udtrykkelig«, og at paven til gengæld for denne indrømmelse gav kongen forskellige vigtige be-

[1]) S. R. D. VIII, 410—11.

gunstigelser[1]). Besynderlig nok har den lærde forfatter overset, at hans teori direkte modbevises af opskriften om de punkter, som kongen vilde søge at udvirke under sit besøg i Rom. Det fremgår med stor tydelighed af denne opskrift, at konkordatet længe havde været fuldt gyldigt for de nordiske riger. Hvad kongen vil, er bl. a. netop at hindre forskellige misbrug af det bestående konkordat.

Sammenfatter man, hvad kongen havde vundet ved sin lange strid med kurien, var det tilsyneladende lidt nok. Hans forsøg på at få slået den tyske eller franske pragmatiske sanktion fast for sine riger var ganske mislykket; han havde måttet finde sig i Wienerkonkordatet og derved prisgivet sin kirke for kurien. Sit særlige ønske om besættelsen af ærkesædet i Trondhjem havde han først fået opfyldt efter mange års anstrængelser og endda måttet ofre Marcellus. Til gengæld herfor havde han intet reelt vundet; man anså det ikke for umagen værd at købe hans tilslutning ved lignende indrømmelser som dem, kurien i sin tid havde givet kejser Frederik. Kongen har måttet lade sig nøje med de ubestemte løfter om, at kurien ved embedsbesættelser vilde tage hensyn til hans ønsker, og har vel håbet på, at hans underkastelse vilde skaffe ham opfyldelse af disse.

Det forbund, der fra nu af var sluttet mellem paven og kongen, var efter sin natur nærmest rettet imod domkapitlerne. Det forudsatte en nøje samvirken mellem de to første magthavere. Men denne samvirken kom endnu ikke rigtig i stand før Sixtus IV's tronbestigelse (1471).

---

[1]) Hist. Tidsskr. 5. R. II, 296. Rigtigere udtrykker den samme forfatter sig i en tidligere afhandling (Vidensk. Selsk. 5 R. II, 281 ff.).

Kristiern I overfor kurien 1460—71.

Årene mellem Marcellus' forsvinden og Sixtus IV's tid frembyder for dansk kirkepolitik lidet af interesse. Det er en mellemperiode, hvor kongens forhold til pavestolen hverken er helt godt eller helt dårligt, og hvor han i en mærkelig ringe grad benyttede sig af sine gode forbindelser.

I den avignonske tid havde forbindelsen mellem Danmark og kurien været livlig nok, men der havde ikke været nogen fast tillidsmand for kongerne ved pavehoffet[1]). Disse nøjedes med særlige afsendinge for hver enkelt sag, som de ønskede sat igennem. Så vidt det vides, vedblev dette forhold indtil kong Kristierns tid. Under de mange vanskelige forhandlinger om Trondhjems ærkebispedømme følte denne imidlertid trang til at knytte en nærmere forbindelse med en enkelt kardinal, der kunde være rigets tillidsmand. Efter mange forgæves anstrængelser og henvendelse til en række forskellige kardinaler lykkedes det endelig at få en fast forbindelse i kardinal Prosper Colonna. Da denne var død (1463), fik kongen en anden støtte i kardinalkollegiet. Det var en nær slægtning, den unge Franciscus Gonzaga fra Mantova, dronningens søstersøn[2]), og han var fra nu af til sin død (1483) til megen hjælp for sin onkel. Såvel han som Colonna havde i regel referat i de danske sager og kunde derved øve indflydelse

[1]) Moltesen, 151.
[2]) Hist. Tidsskr. 7. R. III, 472 ff.

på disses behandling. Man tør vel antage, at de begge har fået honorar ligesom mere eller mindre bestemte løfter om præbender i de nordiske riger. I al fald Gonzaga blev imidlertid narret både for provstiet og senere for ærkebispedømmet i Lund, så lidt som han nogensinde fik nogen afståelsessum for de nævnte embeder.

Foruden kardinalen havde kongen jævnlig extraordinære afsendinge i Rom, til tider vistnok også en fast repræsentant, der modtog hans ordrer og skulde forhandle med kardinalen. Den første af disse efter 1460 var den pavelige notar Albert Krummedige, der 1462 kaldes kongens orator ved kurien[1]), men vistnok kun har haft en rent foreløbig beskikkelse. — Mere som fast gesandt virkede Henrik v. Gherven (Gervinus), kannik i Lübeck, der fra okt. 1464 i et par år varetog kongens interesser som procurator generalis. 1466 forlod han Rom med den hensigt ikke at vende tilbage. Hans afrejse må dog være sket i forståelse med kongen, siden denne senere (1468) indstillede ham til at opnå et beneficium ved Plöen[2]). Efter Henriks afrejse ønskede kongen, at Vilhelm »Molitoris«, klærk fra stiftet Liège og notar hos kardinal Gonzaga, fra hvem han havde bragt bud til Danmark, skulde træde over i hans tjeneste. Vilhelm bad dog om, at man først vilde indhente kardinalens tilladelse, og da denne var givet, vedblev han i en årrække at være knyttet både til kongen og kardinalen. 1472 og 1473 var han i den sidstes ærinde i Danmark, sidste gang for at udvirke, at kardinalen blev anerkendt som ærkebiskop i Lund[3]). — Endelig havde kongen en tid som sin repræsentant en Holstener, Didrik Calve fra Itzehoe. Calve havde i mange år opholdt sig ved kurien, var dr. decretorum og blev senere provst i Lübeck, pavelig protonotar og referendar. En forbindelse mellem ham og kongen spores 1466, da denne anbefalede ham til at få en kirke i Kampen. Som kongens »orator« nævnes Calve vistnok kun i sin gravskrift, og det er derfor muligt,

---

[1]) Utr. pavebrev af 24. juli 1462.

[2]) Utr. pavebreve af 31. okt. 1464 og 22. juni 1468. S. R. D. VIII, 434 (2. okt 1466).

[3]) S. R. D. VIII, 434. Hist. Tidsskr. 7. R. III, 472, 476.

at han kun har fungeret som sådan fra kongens besøg 1474 til sin død 1475. Han blev begravet i hospitalet Animas kirke[1]). — At kongen kan have ladet sine ærinder i Rom blive besørget ved de talrige udsendinge fra biskopper, kapitler og klostre, siger sig selv.

Skønt kongen altså havde faste forbindelser i Rom, var det forholdsvis ikke ofte, han gjorde brug af dem. Det er så meget mærkeligere, som kurien i reglen indrømmede ham, hvad han ønskede. Særlig besynderligt er det, at han både i de få år, da han faktisk var herre i Sverige, og senere efter sin fordrivelse så lidet anstrængte sig for at få pavens støtte til bevarelse af sin svenske krone.

At han før 1464 søgte at gøre sin indflydelse gældende ved besættelsen af gejstlige embeder i Sverige, er selvfølgeligt. 1460 udnævnte paven således hans kapellan Henrik Vrese, kannik i Åbo, til provst sammesteds, og 1461 blev en anden sekretær Bengt Jönsson provst i Vesterås. 1462 sendte kongen Skjalm Gertsen, en klærk fra Lunde stift, til Rom med anbefaling til sin slægt i Mantova, og Skjalm blev så efter ønske af den gamle biskop i Vexiø udnævnt til hans koadjutor. Samme år drog kongens tidligere modstander Birger Månsson til Rom i hans ærinde og blev da også efter kongens ønske biskop i Vesterås. Endelig kan man nævne, at kongen 1463 udvirkede et afladsbrev for Vadstena kloster[2]).

Samme år fængslede kong Kristiern imidlertid som bekendt ærkebiskop Jøns Bengtson Oxenstierna, en handling, der skulde blive skæbnesvanger for hans herredømme i Sverige. Han må have følt, at dette skridt trængte til retfærdiggørelse overfor paven, og affattede derfor 30. aug. 1463 en lang skrivelse til denne. Heri fremstillede han alle ærkebispens forseelser, både de tidligere

[1]) S. R. D. VIII, 437. Kirk. Saml. 4. R. VI, 716—17. Jvfr. Schmidlin, Gesch. der Anima, 98, 200.

[2]) Utr. pavebreve af 4. juli 1460, 10. febr. 1461, 30. okt. 1462, 26. jan. og 27. febr. 1463. Hist. Tidsskr. 7. R. III, 472. Quellensamml. der Ges. für schl. holst. Gesch. II, 1, 13.

(mod kong Karl), da han på trods af sin bispelige værdighed lod sig udråbe til rigsforstander, og de senere, da han havde anstiftet uroligheder i Sverige, som kongen havde måttet underkue med stor strænghed. Følgen af ærkebispens oprør havde da været, at kongen havde set sig nødsaget til at fængsle ham. — Men det var svært at få nogen til at tro på denne fremstilling. Der var kommet indberetning fra anden side. Upsala domkapitel havde et par gange skrevet til Rom, første gang i en meget ophidset tone, anden gang afdæmpet, så at det endda kalder kongen for en brav katolsk fyrste, der har ladet sig vildlede af dårlige rådgivere[1]). Men kapitlet handlede åbenbart sidste gang under et stærkt pres; stemningen mod kongen er ikke til at tage fejl af. — Også fra den pavelige nuntius Marinus de Fregeno, der opholdt sig i Sverige, må der være kommet indberetning, og den har næppe været gunstig. Kongen havde nemlig henvendt sig til ham for at få støtte for sin fremfærd, men nuntien havde udtrykt sig meget undvigende. Pius II lod sig ikke narre. I marts næste år udstedte han en række buller, stilede til ærkebisperne i Magdeburg og Riga samt biskoppen i Strengnäs. De skal bandlyse kongen, dersom han ikke strax giver ærkebispen fri, og give Upsala domkapitel absolution for den forseelse, som det havde begået ved ikke at overholde det interdikt, der var lagt over riget i anledning af fængslingen. Paven udtaler sig i skarpe ord om kongens uretmæssige adfærd, der har vakt forargelse hos alle troende[2]).

Det så' jo meget truende ud, men uvejret drev hurtig over, og der kendes ikke flere skridt fra kuriens side mod kongen. Sverige var i disse år ikke godt repræsenteret i Rom. Den svenske kolonis midtpunkt, Brigittas hospital, var stadig truet af Kristiern I's klager over dets forstander Erik Fasteson, og da denne var død (1465), varede det nogen tid, inden forholdene fæstnede sig, og Peter Henrikson blev anerkendt som stiftelsens

---

[1]) S. R. D. VIII, 417 f. Hist. handl. VIII, 17 ff.
[2]) Celse, 199 f. Styffe III indl., 150, 157.

styrer[1]). De svenske, der opholdt sig ved kurien, var desuden temmelig fåtallige. Så meget mere underligt er det, at Kristiern ikke brugte sine gode forbindelser til at gå angrebsvis frem mod den svenske gejstlighed. Havde han sørget for at få sine kandidater provideret med de svenske bispestole og næstbiskoppelige embeder, kunde han have fremkaldt en mængde pavelige processer, der nok skulde have generet den svenske gejstlighed betydeligt og fremmet dens unionsvenlighed. En sådan målbevidst politik er der imidlertid ikke spor af. — Da biskop Kettil Karlsson Vasa af Linköping var død, henvendte han sig (c. 1465) til kardinal Gonzaga og bad denne udvirke, at embedet ikke blev besat, før man havde hørt kongens mening[2]). Det vides ikke, om man tog denne henstilling til følge. Men i øvrigt er der i årene før 1475 kun ét tilfælde, hvor kongen søgte pavestolens hjælp overfor sine oprørske undersåtter.

Den mand, han da henvendte sig til, var én af de mange besynderlige æventyrere, som tiden fostrede, observantbroderen Ludovicus fra Bologna. Det er endnu ikke rigtig klaret, hvor meget humbug og hvor meget ægte der var over korstogsiveren hos denne mand, som førte et mere bevæget liv end de fleste. 1454 nævnes han første gang og optræder da i Jerusalem, hvorfra han skulde rejse til Æthiopien (Abyssinien) og Indien. Efter sin hjemkomst spillede han en stor rolle hos Calixtus III og talte tit i timevis med ham om hans store korstogsplaner. Som et led i disse indgik det, at kristenheden skulde få hjælp mod Tyrkerne hos disses naturlige fjender, naboerne mod syd og øst. Både under Calixtus og hans eftermand Pius II blev Ludovicus benyttet til gesandtskaber i Orienten og fik store privilegier for at skaffe sin orden udbredelse i disse egne. — 1460 kom han tilbage fra Østen og optrådte i Italien sammen med en mængde orientalske gesandter; han havde da, uvist med hvilken ret, antaget den fornemme titel som patriark i Antiochia, endskønt den franske biskop Guillaume de la Tour i forvejen havde

[1]) Svensk hist. Tidskr. II, 231 f.
[2]) S. R. D. VIII, 425.

dette titulære embede. En tid lod paven imidlertid til at tro på Ludovicus og sendte ham med hele følget af virkelige eller foregivne Orientalere til Frankrig og Burgund for at prædike korstog. Han kom imidlertid tilbage uden resultat, og da paven fattede mistanke til ham og tilmed erfarede, at han på ulovlig måde havde ladet sig indvie til patriark, blev Ludovicus bandlyst og måtte flygte (1461). Han forsvinder derefter i nogle år. 1465 træffes han påny hos kanen på Krim, efter sigende som gesandt fra kejser Frederik og pave Paul II. 1466 opholder han sig hos kong Kasimir af Polen. De næste år er han i forbindelse med kong Kristiern, hos hvem han optrådte med titel af kejserens afsending. I juni 1467 sendte kongen ham tilbage til kejseren med den besked, at når han selv vel havde klaret den svenske opstand, skulde han nok gå imod Tyrkerne, et løfte, som han naturligvis har ment lige så lidt med som de foregående. Tillige vilde kongen benytte Ludovicus' hjælp til det mere nærliggende og praktiske formål at forhindre kong Kasimir af Polen fra at hjælpe hans modstandere. — Næste år kom »patriarken« igen til Danmark. Han udstedte her et par kraftige breve til kapitlet i Upsala og Svante Sture og opfordrede dem til at møde ved en fredsforhandling i Kalmar. Det burde vel have vakt kongens mistanke, at Ludovicus optrådte med den storpralende titel »patriark af Antiochia og over hele Europa«, men Marcellus' exempel havde vist, hvor let tilgængeligt hans hof var for svindlere. Det behøver næppe at tilføjes, at der intet resultat kom af »patriarkens« opfordring. Denne forsvinder nu fra Norden. Han træffes senere i Rom (1471), og 1476 så' en rejsende ham i Hamadan i Persien, hvor han kaldte sig patriark at Antiochia og Karl den dristiges gesandt[1]).

Lige så lidt, som kong Kristiern overfor Sverige benyttede sine gode forbindelser ved pavehoffet med alvor, lige så lidt er dette tilfældet på de andre punkter af hans ydre politik. Det betyder således ikke stort, at han flere gange truede kongen af

[1]) Mitteil. d. Inst. für oesterr. Geschichtsforschung XXII, 288 ff. S. R. D. VIII, 439—40. Celse, 201. Hvitfeld, 912. Pastor II, 172—74.

Skotland med den pavelige myndighed i anledning af formentlige overgreb fra dennes side, især overfor Ørkenøerne[1]). Lige så lidt vægt ligger der på kongens indgriben i den vidtløftige strid, der førtes mellem kapitlet og byen Lüneburg om ret til saltværkerne. Paven indsatte kongen til dommer i sagen 12. juni 1462, og 18. dec. lykkedes det virkelig ham i forening med biskopperne i Lübeck og Schwerin at bringe forlig til veje, men forliget blev ikke holdt, og to år senere er der atter et pavebrev i sagen[2]).

Pave Paul II henvendte sig ved en enkelt lejlighed til kongen i et væsentlig politisk anliggende, idet han 1471 bad ham hjælpe kapitlet i Kamin mod greverne af Eberstein, der havde plyndret og ødelagt dets ejendomme[3]). Om resultatet af denne henvendelse er næppe noget kendt, men det udtryk, paven i den bruger om Kristiern, »en fortræffelig og katolsk konge«, var på en måde træffende nok. Han havde i høj grad vist sig »katolsk«, hvad man kan se af korrespondancen mellem ham og kætteren Georg Podiebrad af Bøhmen, hvem han med mange hårde og bebrejdende ord erklærede krig[4]).

Går man over til kongens forhold til sit lands gejstlighed, så må man også her sige, at han i disse år ikke nåede ret langt frem mod det mål, han nødvendigvis måtte sætte sig, at gøre sig den underdanig. Vi véd, at han nærede meget høje tanker om sin ret over de danske bispestole og opfattede dem såvel som embederne i kapitlerne som sine og den danske krones len, ved hvis besættelse han havde ret til at gøre sin indflydelse gældende. Særlig grelt fremtræder denne opfattelse i et brev[5]) af 1459 til svogeren i Mantova, hvori han anbefaler Mogens Krafse til at blive biskop i Odense. Han udtrykker sig heri således, at det ser ud, som om han mener, at hans samtykke er af større be-

---

[1]) Hvitfeld, 880, 909.

[2]) Utr. pavebreve af 12. juni 1462 og 27. juli 1464. Will. Christensen, Hansestæderne, 368 f.

[3]) Dipl. Norv. VI, 603.

[4]) Reg. 2. R. 6301, 6311–12, 6326.

[5]) Dipl. dioc. Lund. III, 413–14.

tydning end det kanoniske valg. Men det var såre langt fra, at kapitlerne altid gik ind på hans ønsker. Således faldt hans forsøg 1466 på at få gjort hr. Otto Nielsen til kantor i Ribe uheldigt ud, og på samme måde gik det, da han 1469 anbefalede sin skriver Jakob Friis til et kanonikat sammesteds. Den form, som kongen i det sidstnævnte brev anvender, har sagtens været for stødende for kapitlet. Ganske vist, han *beder* kun om kanonikatet, men siger dog »vi ville, at han ærligen skal forses ved eders domkirke«, og noget sådant havde kongen slet ingen ret til at forlange[1]). Et godt exempel både på kongens voldsomme, uberegnede optræden og på en sejg modstand fra kapitlets side er, hvad der skete 1466 i anledning af et kanonikat i Roskilde[2]). Han indblander sig her uden skygge af ret i et rent kirkeligt anliggende, stævner kapitlet for sig og tvinger det til at aflægge vidneforklaring. Han fik dog intet udrettet herved, såvist som hans kandidat næppe blev sat igennem[3]). Men meget betegnende er det, at han i anledning af denne forholdsvis ubetydelige sag bruger så hvasse udtryk, som at der i hans lande er forskellige, både højere og lavere, prælater, der undertiden arbejder på kongens og rigets undergang, således som det nylig var sket i Sverige.

I samme brev kommer kongen tilbage til sin gamle yndlingstanke, at han burde have præsentationsret til de danske bispestole. Han siger, at »det hændes ofte, at der til biskopper ved embedsledighed antages personer, som hverken er nyttige for riget, kongen eller kirken. Disse fabrikerer ofte falske skrivelser, der ligner valgdekreter, præsenterer dem for paven og fravrister derved denne provisionsretten til kirkerne. Når de så er bleven biskopper, bortødsler de kirkens ejendomme og driver folket til oprør«.

---

1) Kinch, Ribe I, 364, 368. Moltesen siger (s. 45), at Valdemar Atterdag fik ret til at besætte en plads i hvert af sit riges domkapitler foruden to pladser i Lund og Slesvig. Det må dog bemærkes, at disse bevillinger kun tilstodes for en enkelt gang (Acta pont. Dan. I, 182, 257 f.).

2) S. R. D. VIII, 418 ff., 433, 441.

3) Sagen vil blive nærmere behandlet under Roskilde domkapitel.

Det er ikke rigtig klart, hvem denne frygtelige salve er rettet imod. Den eneste biskop, der havde fået sit valg anerkendt in optima forma, var Oluf Mortensen i Roskilde, men han har jo altid været anset for én af kongens mest trofaste tjenere. Forklaringen er vel den, at kongen er bleven nervøs over den uheldige gang, som begivenhederne fik i Sverige, Axelsønnernes frafald, mistanken mod Eggert Frille for forræderi. Han har da anet noget lignende fra sine biskoppers side, så meget mere som disse samme sommer havde fornyet den gamle bestemmelse om at holde sammen for det tilfælde, at nogen af dem blev fængslet[1]).

Som et hjælpemiddel mod de nævnte ulæmper foreslog kongen, at ingen i fremtiden måtte blive provideret med bispestole, uden han havde kongens anbefaling, »hvilket vilde forøge ærefrygten for Gud i de nordiske riger«. Naturligvis forsikrer kongen samtidig, at det ingenlunde er hans hensigt at ville gøre pavestolen noget afbræk i dens ret eller højhed; tværtimod vil han som en lydig søn og katolsk konge i alle måder adlyde den.

Man tør sikkert sige, at kongen heller ikke denne gang opnåede, hvad han ønskede. Mest interesse har det atter her at få bekræftelse på, at han var kommet fuldstændig bort fra sit gamle standpunkt, at holde på kapitlets valgret. Han betragter nu den pavelige provision som den egentlige retskilde for, at en mand er lovlig biskop.

Den eneste betydelige udvidelse af sin magt overfor den sekulære gejstlighed opnåede kongen et par år efter, at han havde erhvervet Slesvig og Holsten. Kongen fremstillede for paven, at provstiet i Hamburg i sin tid var oprettet af hans forgængere, greverne af Holsten, som følgelig havde haft patronatsret over det. Men forgængerne havde ikke altid sørget for, at denne ret blev overholdt, så at paverne, der ikke vidste bedre besked, havde bortgivet embederne uden præsentation, og retten var bleven tvivlsom. Den blev nu fornyet for kongen som greve af Holsten, og paven forpligtede sig til at stadfæste dem, som kongen

---

[1]) Hvitfeld, Bispekrønike, s. 32, henført til 1460. Helveg har (II. 376) vist, at brevet snarest må være udstedt 1466.

således præsenterede[1]). Formodentlig fik denne ret til det vigtigste embede i Hamburgs domkapitel en ikke ringe betydning for kongens stilling overfor den mægtige Hansestad.

Nogle bevillinger, som kongen satte megen pris på, men som ikke i sig selv har stor interesse, er afladsbevillingerne for hans nye broderskab, der var knyttet til Helligtrefoldighedskapellet i Roskilde. 8. juni 1462 gav Pius II kapellet en aflad, der dog i omfang var ganske begrænset. Men 6 år senere blev den betydelig udvidet. Kongen fik skaffet medlemmerne af det af ham stiftede broderskab, »der fromt sukkende betragter Kristi lidelse« og bærer selskabets insignier, en aflad på 100 år og lige så mange kvadragener[2]).

Resten af de ikke videre betydningsfulde bevillinger, som kongen fik i disse år, kan nævnes i få ord. De er dels mere personlige, som ret til at medføre en skriftefader på sine rejser, dels til fordel for embedsmændene i hans kancelli, således for Daniel Kepken[3]). Dels er det endelig de breve, der viser hans nyvakte interesse for klosterreformerne. Denne interesse, som under forsøgene i 50erne havde været ringe nok[4]), blev fra midten af 60erne stærkere og stærkere, sikkert fordi dronningens indflydelse var i stigen. Han støttede ivrigt Laurids Brandsens bestræbelser for at indføre observansen indenfor franciskanerne, antoniternes virksomhed fremmede han ved at oprette Præstø kloster som aflægger af Morkær, i Mariested (Sæby) stiftede han et nyt karmeliterkloster, og for den nyindførte helligåndsorden viste han sin interesse, både ved at skænke dens ældste kloster i Ålborg Skagen kirke og ved at få oprettet et nyt kloster i København.

---

1) Dipl. Chr. I, 148—49.
2) Dipl. Chr. I, 140—41. Utr. pavebrev af 26. aug. 1468.
3) Utr. pavebreve af 27. aug. 1468, 29. maj, 17. og 29. juli 1462.
4) Jvfr. Will. Christensen i Kirk. Saml. 4. R. V, 84 ff.

Det forholdsvis ringe resultat, som kong Kristierns kirkelige politik nåede, står måske nok i forbindelse med den hårde optræden, han viste overfor en pavelig udsending, som Norden under hans mere end 20årige optræden lærte særdeles godt at kende. Det var afladshandleren Marinus[1]), en italiensk gejstlig fra den lille by Fregeno i stiftet Spoleto. Få mennesker har haft en så vexlende skæbne, fra at stå i gunst hos paver og fyrster til at blive forfulgt og efterlyst som tyv og røver. Få er også bleven så forskellig bedømt. Afladshandlerne var sjælden elskede, men ikke om mange lyder der så hårde ord som de, Hansestædernes krønikeskrivere bruger om ham. Så meget må i al fald være sikkert, at Marinus var en ualmindelig dygtighed. Hvor mange uheld der end ramte ham, er der vist ikke nogen, der i det nævnte tidsrum har skaffet det pavelige kammer så store indtægter ved afladshandel.

Det er berørt, at den gamle pave Calixtus III kun havde én stor interesse, kampen med de vantro, og at hele hans regering gik hen med ivrige og frugtesløse forsøg på at tilskynde de kristne fyrster til korstog. 1455 havde han, som ovenfor nævnt, udsendt Svenskeren Birger Månsson som tiendeindsamler til Sverige. To år senere udsendtes den ovennævnte Marinus, der var subdiakon, altså endnu ikke præsteviet[2]).

I marts og april 1457 udstedte paven en lang række buller i anledning af Marinus' udsendelse. Den vigtigste er selve korstogsbullen, hvorved han opflammer fyrsterne og deres folk til kamp imod Tyrkerne. Den er stilet til kongerne af Polen og Danmark samt til hertugerne af Sachsen. — Som de lande, Marinus skulde berejse, nævnes Norge, Gotland og Lithauen foruden nogle tyske stifter. Han skulde her indsamle den tiende,

---

[1]) En stor mængde aktstykker om Marinus, som jeg desværre ikke har kunnet benytte, findes i Statsarkivet i Dresden.

[2]) 25. okt. 1457 befalede paven sin udsending, franciskaneren Jacobus de Marchia, at henvende sig til kejseren, kurfyrsterne og kongerne af Ungarn, Bosnien, Polen og Danmark i anledning af korstoget (Wadding XIII, 5—6). Da rejseruten imidlertid var så lang, er det meget tvivlsomt, om han er nået herop.

som Nicolaus V havde pålagt flere år i forvejen i anledning af korstoget[1]), og som hvilede på alle gejstlighedens indtægter. Marinus skulde henvende sig til fyrsterne og forestille dem, hvorledes paven fra sin regerings begyndelse kun havde tænkt på at hævne den store skændsel, som Konstantinopels indtagelse var for kristenheden. Paven havde selv anstrængt sit lands kræfter over ævne, men resultatet var da også, at hans flåde allerede var afsejlet, havde taget to tyrkiske øer og nu hindrede Tyrkernes fremgang.

Paven anbefalede i stærke ord Marinus til vedkommende fyrster og erklærede, at han var ham vel kendt som en trofast, ærlig, klog og omhyggelig mand. Mere kunde det vel opmuntre fyrsterne til at støtte Marinus, at han stiltiende fik den vanlige tilladelse til at dele byttet med dem.

I øvrigt blev afsendingen opfordret til at vise al mulig iver ved indsamlingen. Han skulde skaffe sig gode prædikanter, sekulære eller regulære, som kunde prædike for folket, forklare dette indholdet af korstogsbullen og opfordre til at give bidrag. Pengene skulde deponeres hos købmænd eller andre brave mænd, som skulde sørge for at få dem sendt videre til kurien, og navnene på de bidragydende skulde optegnes af en notarius publicus sammen med deres bidrag, »for at enhver kan være vis på, at pengene bliver brugt til dette så store og så nødvendige trosværk«. For at hindre konkurrence blev det fastsat, at alle andre indulgenser i de lande, hvorhen rejsen gik, skulde suspenderes, noget, der måtte komme til i høj grad at skade landenes klostre, for hvilke afladshandel var en hovedindtægt. Endelig kunde Marinus fængsle alle andre indsamlere, der ulovligt optrådte i de lande, hvor han virkede. Selvfølgelig skulde han tillige indsamle, hvad kurien ellers havde til gode, særlig annater.

Marinus' sendelse synes foreløbig mærkelig nok ikke at have skullet udstrække sig til Danmark. Brevet er stilet bl. a. til »kongen over Danmark, Norge og Gotland« for de to sidste lande. I øvrigt viser brevene en selv efter romerske forhold på-

[1]) Pastor I, 463, jvfr. 516—17. Korstogsbullen hos Raynaldus X, 112.

faldende ukendskab til tilstandene i Norden, når ét af dem er stilet til ærkebisperne over Norge, Sverige og Gotland (!) [1]).

I pave Calixtus' tid nåede Marinus endnu ikke længere end til Tyskland. Kun ét år efter sin udsendelse kom han til at mærke skæbnens ugunst. Hertugerne af Sachsen og Meissen havde sluttet overenskomst med ham om at dele udbyttet. De fattede imidlertid mistanke og lod Marinus fængsle. Det viste sig også ganske rigtigt, at han havde »reddet« både pavens part og den, der tilkom hertugerne, så disse opnåede intet [2]). Det var næsten det samme, som senere hændtes Marinus overfor kong Kristiern.

Pius II delte i begyndelsen sin forgængers tillid, fornyede alle dennes breve til Marinus og gav tillige taxtbestemmelser for de afladsbreve, som han måtte komme til at udstede [3]). Men allerede en måned efter blev han mistænksom overfor Marinus' ærlighed. I et brev [4]) til Johan Löchner (Luthener), præst i Nürnberg, udtaler han, at Marinus har samlet en stor sum penge, der dels er hos ham selv, dels deponeret hos forskellige byråd. Löchner fik da befaling til at henvende sig til Marinus og hans underkollektorer, afkræve dem pengene og deponere disse hos et Nürnbergerfirma, der var filial af Mediceerne. Hvis Marinus ikke vilde gå ind herpå, skulde han blive hårdt straffet.

Det varede et halvt år, inden Marinus kunde få fjærnet den mistanke, der hvilede på ham. I løbet af den tid udnævner paven en anden, biskop Gunnar af Oslo, til opkræver af Peterspengene i Norge [5]). Midt i juli 1459 er det imidlertid lykkedes Marinus fuldstændig at rense sig. Ganske væsentlig har det vel bidraget hertil, at han 8. april havde hjemsendt som resultat af sin afladsprædiken i Tyskland »og Norden« 6000 gylden. Paven anerkendte da, at Marinus havde udført sit hværv med størst mulig hurtighed, klogskab og ærlighed. Udsendelsen af Johan

[1]) Dipl. Norv. VI, 583 f. Utr. pavebreve af 26. marts 1457.
[2]) Voigt, Enea Silvio III, 95.
[3]) Utr. pavebrev af 28. nov. 1458.
[4]) Utr. pavebrev af 18. dec. 1458.
[5]) Utr. pavebrev af 27. febr. 1459.

Löchner blev annulleret, og paven erklærede, at han havde været fejl underrettet. Samtidig udstedtes der en række breve til Marinus, hvorved paven fornyede og udvidede hans fuldmagt [1]).

Korstogsbullen, bullen om korstogstienden og den, der gav aflad for alle deltagere eller bidragydere, blev fornyede. Det blev endvidere bestemt, at enhver, der gav et vist bidrag (1 til 5 gylden), kunde vælge en skriftefader, der kunde give absolution selv i tilfælde, der ellers var reserverede pavestolen. Dette brev, der lovede så store åndelige fordele, skulde læses op på alle søn- og helligdage. — Marinus' myndighedsområde blev udvidet og omfattede nu også Danmark.

Helt stolede paven dog ikke på Marinus, og han medgav ham derfor som kasserer og kontrollør Jacobus Carmignola fra Siena. Afladskisten skulde nu være forsynet med 2 nøgler, hvoraf Marinus og Jacobus hver havde én. Hver aften skulde gaverne nøjagtig optælles og overgives til Jacobus, som tillige modtog pengene fra underkollektorerne, der ellers skulde lyde Marinus. Der var fastslået en stræng gensidig kontrol, og de to kollektorer vare i de fleste henseender ligestillede; kun betegnes Marinus' stilling som hele expeditionens chef ved, at han havde 9 ledsagere, Jacobus kun 3. Dagpengene både for kollektorerne og deres ledsagere ansattes til $^1/_3$ gylden for hver. Desuden skulde Marinus have sine udlæg godtgjort og 2 »bononienses« for hvert brev, han udstedte. Underkollektorerne skulde stille kaution og lønnedes af kammeret. Endelig udtaler paven, formodentlig belært af erfaringen, at da der »blandt de verdslige fyrster ofte findes nogle, der viser vanskelighed ved at give tilladelse til at prædike og gør fordring på en del af de indsamlede penge«, må Marinus indrømme dem så stor en del, som han anser for passende.

Aug. 1460 modtog det pavelige kammer atter en større sum (926 gylden) fra Marinus som resultat af hans afladshandel i Tyskland. Derfra drog han over til Sverige, hvor han, at dømme efter de afladsbreve, som han har udstedt, opholdt sig fra slut-

[1]) Utr. pavebreve af 5. juli 1459.

ningen af året 1460[1]). Både respekteret og frygtet, men tillige i høj grad hadet har han sikkert været, om man da kan anvende den karakteristik, som krønikeskriveren i Lübeck giver, og som snarest synes at måtte gælde om hans optræden i Sverige: »han var . . et bundløst dyb af begærlighed, så skarp og nøje på det, at han ofte lod de stakkels enfoldige mennesker gå nøgne og sultne fra sig; . . for sin aflad forsmåede han ikke noget, men modtog gammelt kobber, tin, jærnmalm, gamle kedler og alt, hvad der kunde indbringe penge, og alt det lod han føre til Lübeck«[2]), hvorfra det skulde føres videre.

Lykkedes det nu end Marinus på denne måde at udpresse mange penge af befolkningen, så var han meget mindre heldig, når det gjaldt om at få dem sendt til Rom. Først måtte han betale ganske betydeligt til kongen. Hvitfeld udtrykker sig derom i de morsomme vendinger: »men den tid kongen formærkede, at hans får klippedes, talte han med samme sendebud, at han måtte lade ham få noget af ulden«[3]), under påskud af sin krig med Russerne. Virkelig fortæller to krøniker[4]) samstemmende, at Marinus allerede før kongens ankomst (1461) havde indsamlet mange penge i Sverige og sendt til Lübeck over 4000 mark i mange slags varer, således over 160 mark lødigt sølv. Da kongen erfarede dette, lod han beslaglægge alt, hvad afladshandleren endnu havde i Sverige, 7000 eller 8000 mark. Man rådede så Marinus til at forlige sig med kongen, hvad han også gjorde på den betingelse, at denne måtte beholde, hvad han havde taget, og i fremtiden skulde have halvdelen af alt, hvad Marinus indsamlede, så at denne »støttet paa kongens breve kunde blive ved med at malke de svenske og norske«.

---

[1]) Afladsbreve for Arnold Moller 31. dec. 1460, for lagmanden i Södermanland 5. maj 1461 (Celse, 197, 198). Jvfr. om hans hele virksomhed: Pauli, Lübeckische Zustände II, 84—89. Gottlob, Aus der Camera apostolica, 210—12.

[2]) Detmars fortsættelse, ed. Grautoff II, 423.

[3]) Hvitfeld, 893.

[4]) Chronicon Slavicum ed. Laspeyres, 227. Grautoff II, 238.

Samme år[1]) gik det rent galt med en stor forsendelse af Marinus' penge, der skulde føres til Rom. Det var udbyttet af hans indsamling i Sverige, vel sagtens de ovenfor nævnte 4000 mark. Firmaet Franciscus Rucellai i Lübeck skulde besørge forsendelsen, der afgik over Lüneburg til Frankfurt. Det var i alt otte vogne. Imellem pelsværk og vox, sild og stokfisk var pengene indpakkede, for at ingen kunde ane, hvad vognene fragtede. Frederik af Braunschweig, søn af hertug Vilhelm den ældre, fik imidlertid nys om transporten og overfaldt den i nærheden af Göttingen, under det ganske intetsigende påskud, at vognene kom fra Lüneburg, »en by fuld af bandlysning og ondskab«. Ganske vist lykkedes det kuskene for de fire af vognene at redde dem, men det udbytte, der tilfaldt hertugen og hans hjælpere, var ikke des mindre stort nok. — Paven gjorde, hvad han kunde, for at få pengene tilbage, sendte en rundskrivelse til hele kristenheden om hertugens skammelige adfærd og befalede alle gejstlige myndigheder at opfordre ransmændene til under bands straf at give det røvede tilbage til firmaet Rucellai. De gejstlige deltagere i forbrydelsen skulde møde for den pavelige skatmester. — Denne skrappe skrivelse frugtede dog ikke. Hertugen og hans fader blev bandlyste, men heller ikke dette skræmmede dem, og lige så lidt har det vel nyttet, at paven sidst i 1463 indsatte dekanen i Halberstadt til dommer i den sag, der fra kammerets side blev anlagt imod dem.

Dette uheld kunde dog ikke lægges Marinus til last, og til noget ind i 1463 prædikede han uforstyrret i Sverige. Han udstedte afladsbreve både til klostre og private og nød så stor en anseelse, at Vadstena kloster henvendte sig til ham for at få hans støtte overfor de hårde beskyldninger, som kong Kristiern rettede imod hr. Erik Fasteson i Rom[2]). Da ærkebiskop Jøns Bengtson blev fængslet, indsatte Marinus fire medlemmer af domka-

---

[1]) Chron. Slav., 229. Grautoff II, 242. Hvitfeld fortæller begivenheden under 1461, men gentager den under 1475; det sidste er urigtigt. Desuden utr. pavebreve af 5. aug. 1462 og 23. dec. 1463.

[2]) Afladsbrev for Askaby kloster 28. juni 1462 (Celse, 199), for Margrethe Bjelke 22. sept. 1462 (L. Dipl.). Svensk hist. Tidsskr. II, 229.

pitlet til foreløbig at styre stiftet og gav dem under interdiktet tilladelse til at skrifte og give afløsning til dem, der trods dette havde fejret gudstjeneste[1]). Egentlig gik Marinus herved ud over sin bemyndigelse, der kun strakte sig til at opkræve korstogspenge og annater m. m. I de mindre lande fik en kollektor, som ovenfor berørt, imidlertid ofte noget nær myndighed som legat. — Pavens tillid nød Marinus stadig. 8. marts 1463 blev han udnævnt til klærk i det pavelige kammer. 30. jan. 1464 fik han tilladelse til at have 12 ryttere i sit følge og tage $^1/_3$ gylden om dagen for hver af dem lige som for sig selv[2]). Det synes, at paven nu ikke mere har anset det for nødvendigt at medgive ham Jacobus Carmignola som kontrol.

Dengang det sidste brev udstedtes, var Marinus imidlertid bleven ramt af et andet uheld, der var mere skæbnesvangert for ham end de tidligere og forøvrigt også direkte skyldtes hans egen forsømmelighed. Som tidligere nævnt havde kong Kristiern i sept. 1463 bedt bl. a. ham udtale sig om, hvorvidt fængslingen af den svenske ærkebisp var lovlig eller ikke. Hans udtalelse var ikke gunstig for kongen, og man tør antage, at han har frygtet dennes unåde og derfor skyndt sig at bringe sit bytte i sikkerhed. Han sejlede da fra Sverige til Mecklenburg og drog dernæst fra Wismar over land til Lübeck. Men ved Grevesmühlen havde han det mærkelige uheld, at en pengesæk faldt af vognen. Selv skal han have været syg, så at hans tjeneres uforsigtighed kom til at bære skylden. Sækken indeholdt over 3000 gylden i myntet guld, ringe og barrer. Efter fortællingen fandt en fattig kone sækken og gav den til sin mand. De blev begge meget glade, betalte deres gæld og købte nye klæder. Da man derefter fattede mistanke til dem, måtte de afgive pengene til høvedsmanden i Grevesmühlen, Henrik Bülow, der atter udleverede dem til sin herre, hertug Henrik af Mecklenburg.

Denne fremstilling af sagen, der med ubetydelige afvigelser er fælles for krønikeskriverne i Lübeck og en pavelig bulle af 8.

---

[1]) 9. sept. 1463 (Hist. handl. VIII, 13).
[2]) Utr. pavebreve.

marts 1464, afviger stærkt fra den, som hertugen selv giver i et brev til rådet i Lübeck. Han siger, at pengene rent tilfældig var tabte, rygtet havde fortalt, at en smeds kone havde fundet dem, og hertugen havde derefter anstillet undersøgelser, som intet havde oplyst. Han bad derfor rådet på egen hånd gå videre i sagen. — Lige så uskyldig anstillede hertugen sig overfor Marinus selv, da denne kom tilbage for at kræve pengene og erklærede, at de tilhørte paven og kirken og skulde bruges imod Tyrkerne. Hertugen svarede: »Hvorfor giver I mig formaninger? I har dog ingen penge betroet mig«. Og Marinus måtte vende om med uforrettet sag.

Hertugens fremstilling lyder just ikke meget sandsynlig. Man har ikke mindste grund til at antage, at han skulde have været mindre modtagelig for Mammons fristelser end hertugerne af Braunschweig. Paven tog da heller ikke hans beretning for gode varer, men befalede biskopperne af Lübeck og Ratzeburg samt Marinus selv at kræve pengene tilbage under trusel om bandlysning og interdikt over landet Mecklenburg. Hvad følgen heraf har været, er næppe kendt. Sandsynligheden taler for, at de pavelige buller udrettede lige så lidt overfor Mecklenburg som overfor Braunschweig[1]).

Hvor meget så end Marinus eller rettere sagt det pavelige kammer havde mistet, så havde det alligevel grund til at være tilfreds med ham. 1463—64 modtog kammeret fra ham i alt en så stor sum som 7773 gylden, betydeligt over 15,000 lybske mark. Alle pengene indbetaltes gennem firmaet Rucellai i Lübeck[2]). — Når hertil kommer de summer, som kong Kristiern og hertugerne af Braunschweig og Mecklenburg tilvendte sig, løber hele summen op til c. 15,000 rhingylden eller c. 32,000 mark. Dertil kommer endelig lønnen for Marcellus og Jacobus, deres 12 ledsagere og alle underkollektorerne. — Selv om man

---

[1]) Grautoff II, 270—71. Chron. Slav., 239—40. Utr. pavebrev af 8. marts 1464. De lybske krøniker opgiver summen, der gik tabt, til 4240, pavebrevet til 3243 rhingylden. — Lüb. Urkundenbuch X, nr. 423.

[2]) Nemlig 2. april 1463 5445 gylden, 31. jan. 1464 218 gylden, 24. juli samme år 2110 gylden.

ikke tager hensyn til den sidste sum, vil man se, at Marinus i løbet af 3 år har kunnet samle c. 750,000 frcs., væsentlig i det forholdsvis fattige Sverige.

Først på året 1464 finder man atter Marinus i Norden, da han i Borgholm på Øland udsteder et afladsbrev[1]). Men han må vel her have erfaret, at kongen påny var forbitret på ham, fordi han efter dennes sigende havde brudt sit løfte og bortført en mængde penge fra landet uden at give kongen hans del. Marinus flygtede til Polen. Kongen udstedte et åbent brev imod ham, hvori han brugte sine sædvanlige kraftige udtryk og sagde, at Marinus var draget bort »som en tyv og røver«. Han gav derfor sin udsending fuldmagt til at lægge beslag på alle Marinus' ejendele overalt, hvor han kunde få fat på dem. Tillige siger han, at paven (Paul II) i et brev til ham havde udtrykt sig på lignende måde[2]). For kongen måtte det særlig nu, da Sverige var i fuldt oprør, være ubehageligt at undvære de penge, Marinus havde lovet ham.

Ulykkerne styrtede nu ind over den arme Marinus fra alle sider. Kong Kasimir af Polen arresterede ham og »plukkede ham for mange skatte«. Og samtidig var han, som kongens ovenfor anførte brev viser, faldet i unåde ved kurien. 12. febr. 1465 udstedte paven en bulle til Albertus de Gaji, domkustos i Gnesen. Heri siges det, at Marinus ganske vist havde fået mange penge ind fra de nordiske lande, men at han ikke havde aflagt noget endeligt regnskab over sine indsamlinger i dem, skønt han nu var borte fra Norden og opholdt sig i Polen. Albertus fik derfor ordre til at fængsle Marinus og hans følge samt konfiskere alt, hvad denne havde indsamlet. Pengene skulde han overgive til firmaet Rucellai i Lübeck eller Müller i Krakau og sammen med én af kuriens embedsmænd, der blev sendt op for at hjælpe ham, skulde han se at få rede på alle Marinus' pengeforhold[3]).

---

[1]) Dipl. Norv. XVI, 237 f.

[2]) S. R. D. VIII, 422. Må høre til slutningen af 1464.

[3]) Utr. pavebrev.

Både kong Kristiern og paven vilde altså have fat på Marinus' ejendele. Først på året 1465 mødtes da i Lübeck den danske udsending, kongens læge Engelbert Korner, med dekanen i Hamburg Henrik Pomert, der var pavens repræsentant. Den sidste kom først og lagde beslag på, hvad han fandt, men efter forhandlinger med Korner, som hævdede, at hans herres krav var ubestrideligt, fordi han ikke havde fået den ham lovede del af udbyttet, trådte Pomert tilbage. Korner henvendte sig derpå til rådmanden Johan Hertze, der opbevarede afladshandlerens ejendele. De så' meget lovende ud, to lukkede skibskister, men hele indholdet vurderedes kun til 400 lybske mark. En del bøger, der fandtes i kisterne, skænkede kongen senere til Korner som afdrag på dennes tilgodehavende løn. Kongen gav kvittering for modtagelsen af denne temmelig ringe sum, der var så meget mindre end det, som Marinus lykkelig havde fået sendt til Rom, og lovede Hertze, at han skulde blive holdt skadesløs, om nogen senere vilde rette tiltale mod ham, fordi han havde udleveret pengene.

Samtidig gik det galt med en anden pengesum på 330 rhingylden, hvorfor Marinus i Reval havde tilkøbt sig en vexel på en købmand i Lübeck. Den sidste udbetalte den til kongens udsending Marquard v. Rene. Da Marinus to år efter (1467) kom tilbage til Lübeck for at få fat på noget af det, han havde stående der og i Lüneburg, forefandt han kun kvitteringer, og med dem måtte han lade sig nøje. Først ti år senere, da Marinus' stilling var helt forandret, lykkedes det ham at få 300 mark hos Johan Hertzes arvinger[1]). — Marinus' skæbne i Paul II's sidste år er ukendt.

1464 havde der fra pavestolens side været nye forsøg på at drage i al fald folk fra hertugdømmerne med på korstog. I Lübeck optrådte Hieronymus Landus, ærkebiskop af Kreta, som afladsprædikant, vistnok først på året. Den gamle pave (Pius II) vilde personlig lede korstoget og begav sig til Ancona, hvorfra

[1]) Lüb. Urkundenbuch X, nr. 584, 596; XI, nr. 227, 332. Pauli, Lübeckische Zustände II, 88. Chron. Slav., 251, 261. Grautoff II, 282 f., 300 f.

hans flåde skulde løbe ud. Det var noget så sjældent at se en pave som fører mod Tyrkerne, at mange mennesker strømmede til Ancona fra alle verdens lande. Fra Lübeck alene skal der have været over 2000, og de tog store summer med sig fra staden. Men denne sværm af uøvede og dårligt rustede korsfarere blev til stort besvær for paven. Landus fik det hværv at bevæge de fleste af dem til at vende om, og da paven snart efter selv døde, blev alle planerne til intet. De lybske krønikeskrivere er meget forbitrede over den behandling, der vederfores alle de stakkels mennesker, der var rejst ud i god tro og nu måtte vende hjem, fattige og med uforrettet sag[1]).

Endnu et par dage efter pavens død skrev Carvajal, én af de kardinaler, for hvem korstoget spillede den største rolle, til bikop Claus Wulf af Slesvig og gav ham tilladelse til at love alle dem, der forberedte sig til toget mod Tyrkerne, samme aflad som dem, der virkelig deltog deri[2]). Men om Carvajal har håbet på, at korstoget trods pavens død endnu skulde komme i stand, så blev han skuffet. Paul II lod ganske vist ikke krigen mod Tyrkerne helt ude af tankerne, men viste dog langtfra den samme energi som sin formand. I hele hans regeringstid optrådte der ingen korstogsprædikanter i de nordiske lande.

---

[1]) Grautoff II, 273—75. Chron. Slav., 243. Pastor II, 246—47.
[2]) Reg. 4217.

Kristiern I og Sixtus IV (1471—81).

1471 døde den livsglade og magelige Paul II og blev efterfulgt af en meget betydeligere mand, franciskaneren Sixtus IV. Denne hårde og energiske pave tog atter med iver fat på bestræbelserne for at samle de kristne fyrster til korstog. Han opnåede virkelig også ved egne kræfter nogle resultater overfor Tyrkerne. Og henimod slutningen af året 1471 udstedte paven en højtidelig bulle, hvori han opfordrede kristenheden til fælles forsvar, samtidig med, at han udsendte fem kardinaler som »legati de latere« for at prædike korstog[1]).

Det står i nøje forbindelse hermed, at Marinus atter kom i gunst ved pavehoffet. Han havde jo vist sig som en dygtig afladsprædikant, og hans hjælp kunde ikke undværes. På den sidste dag i 1471[2]) blev han derfor igen udnævnt til nuntius og kollektor i kong Kristierns lande samt dele af Nordtyskland og Østersølandene. Paven udtalte sig meget anerkendende om hans tidligere virksomhed, »han var optrådt med stor omsigt og troskab, og hans klogskabs duft var paven kær«. Derfor bliver da også alle tidligere afladshandlere, deriblandt den før nævnte Henrik Pomert, der havde hørt til Marinus' uvenner, tilbagekaldt; Marinus skulde affordre dem regnskab og modtage, hvad de havde indsamlet.

I velformede breve, hvis sprog kunde tjene som mønster

---

[1]) Pastor II, 415 ff.

[2]) Dipl. Norv. VI, 603 ff. Utr. pavebreve af 12. jan. 1472.

på humanismens veltalenhed, deklamerer paven mod Tyrkerne, hvis grusomhed skildres med levende farver, og som naturligvis sammenstilles med barbariske oldtidsfolk. Pavens forgængere havde som gode hyrder på enhver måde bestræbt sig for at skærme fårene mod ulvene, Paul II havde således af sit skatkammer brugt 200,000 gylden til at hjælpe Skanderbeg, despoten på Morea og andre af kristenhedens forkæmpere, men det forslog ikke, da Tyrkerne nu var trængt stærkt frem i Albanien og Eubøa, og paven måtte derfor påkalde de troendes bistand.

Der blev da pany pålagt en korstogstiende. Den skulde hvile på alle gejstlige indtægter efter deres virkelige værdi, selv for de beneficier, som kardinalerne sad inde med, men i modsætning til tienderne i 14. årh. kom den kun til at gælde for ét år. Alle tiendefritagelser blev ophævede, og de, der vægrede sig ved at betale eller støtte nuntien i hans arbejde, kunde blive bandlyste og miste deres embeder. Der blev kun gjort undtagelse overfor johannitterne, der jo selv forsvarede kristenheden mod Tyrkerne.

Foruden at pålægge disse afgifter appellerede paven ligesom sine forgængere til de troendes gavmildhed og gav dem, der betalte et bestemt bidrag ($^1/_2$—5 kammergylden), tilladelse til at vælge skriftefader, der i de fleste, også de såkaldte pavelige tilfælde, kunde give dem absolution. Marinus skulde opkræve både disse frivillige og tvungne afgifter og tillige annater, Peterspenge og kuriens øvrige tilgodehavende og gå skarpt frem mod alle de ugudelige mennesker, der drog rundt i forskellige lande og prædikede en aflad, der forlængst var tilbagekaldt. Han blev naturligvis forsynet med de sædvanlige pas — for sig og 12 ledsagere — og instruxer, der ikke i nogen henseende afviger fra dem, som han fik på Calixtus III's tid.

Det skulde synes at være en stor hindring for Marinus under hans arbejde i kong Kristierns lande, at han tidligere var bleven jaget bort af denne som »tyv og røver«. Paven foretager derfor et betydningsfuldt skridt for at forsone ham med kongen, idet han erklærer, at kongen har berettet om de hyppige overfald, som hans riger er genstand for fra skismatikere og vantro, der

går grusomt frem med drab, rov og brand. Paven, som skal beskytte de troende mod de vantro, hvor han kan, giver derfor Marinus tilladelse til at udbetale til kongen eller dennes tillidsmænd en fuld halvdel af indsamlingens udbytte, for at pengene kan hjælpe ham til at forsvare sine lande mod de vantro.

Denne usædvanlige rundhåndethed fra pavens side måtte mere end noget andet bidrage til at stemme kongen blidt mod afladshandleren. Fra slutningen af 1473 har man da også vidnesbyrd om, at Marinus optrådte i den danske konges lande, ganske vist i Holsten[1]). Og i 1474 fik Marinus både fra pavelig og kongelig side vidnesbyrd om stor tillid. Paven udstedte 1. febr. en bulle[2]), hvori han erklærede, at han ganske vist i betragtning af det kommende jubelår (1475) havde suspenderet al anden plenaraflad, men da man havde meddelt ham, hvor udmærket den aflad virkede, som Marinus prædikede, skulde denne ikke rammes af suspensionen, men fremdeles gælde i sin fulde udstrækning.

Et endnu smukkere vidnesbyrd om tillid fik Marinus fra kongen under dennes ophold i Rom. Efter Kristierns ønske udstedte Sixtus IV en bulle[3]) om reform af klostrene i Danmark. Paven erklærer, at han har hørt, at der i kongens lande var mange klostre og fromme steder, hvor den regulære observans en tid var bleven overholdt af kanniker, munke og nonner. Nu var imidlertid den tidligere varme kølnet, og den gamle måde at leve på var bleven opgivet. Tilmed havde paven med sorg erfaret, at man nogle steder førte et løsagtigt liv, og at gejstlige til forargelse for menigmand offentlig levede sammen med konkubiner. Efter kongens opfordring befalede paven derfor Marinus, at han sammen med nogle ordensgejstlige skulde visitere alle klostre i kongens riger. Med biskoppernes hjælp skulde han derefter foretage den nødvendige reform af disse på hoved og lemmer. Marinus skulde have magt til at holde forhør angående

---

1) Afladsbrev for Cismer kloster, udstedt i dette 24. sept. 1473 (L. Dipl.).
2) Dipl. Norv. VI, 615 f.
3) Utr. pavebrev af 13. april 1474.

alle klosterforstanderes og medlemmers liv og straffe de skyldige. Han skulde kunne berøve abbederne deres stillinger og genindføre den gamle observans. Imidlertid skulde han stadig arbejde sammen med biskopperne, og hvor der i et kloster fandtes konkubiner, skulde vedkommende biskop have strafferet.

Det var en stor myndighed, der således tilfaldt Marinus, næsten som om han var legatus de latere. Om han i nogen særlig grad har benyttet sig af den, er vistnok ukendt. Kun i et ganske enkelt tilfælde nævnes hans navn sammen med reform eller grundlæggelse af klostre, nemlig da Frederik Barsebek vilde oprette et karteuserkloster på sin ejendom Elvedgård[1]). Men i al fald måtte han nu, støttet både af kongen og paven, være så mægtig en mand, at man ikke turde vægre sig ved at opfylde hans forlangender.

Han optræder da også i de tre år, i hvilke han opholdt sig i Danmark og dets nabolande, alle vegne med stort overmod. Et grundigt had pådrog han sig allerede nu fra universiteterne i Rostock og Greifswalde. Han erklærede overfor sognepræsten, guardianen og rådet i Kiel, at de ufortøvet havde at aflevere til hans udsending, Antonius Benedicti fra Fregeno, en stor kiste med penge, der var indsamlede i anledning af korstoget mod Hussiterne[2]). Overordentlig betegnende for ham er særlig de breve[3]), som han udvexlede med domkapitlet i Ribe, hvilket han (13. dec. 1474) gjorde bebrejdelser, fordi det ikke havde villet prædike den aflad, han forkyndte. Han befaler nu i strænge ord, at denne forkyndelse skal finde sted, og benytter samtidig lejligheden til at rose sin aflad i høj grad og stille den over den, der blev givet i jubelåret (1475). *Han* kunde nemlig give aflad to gange i et menneskes levetid, jubelåret kun én gang. — Da kapitlet atter gjorde vanskeligheder, fordi det formodede, at den

---

[1]) Utr. pavebrev af 13. dec. 1475.

[2]) Westphalen IV, 3322 f. — Marinus havde i brevet af 1. febr. 1474 fået ordre til at indkræve disse penge, der må være indsamlede i anledning af en bulle af 1469 mod Georg Podiebrad (Chron. Slav., 271).

[3]) Terpager, 96—100. Kinch I, 375—77.

Marinus tilståede aflad var suspenderet ved jubelafladen, svarede denne i et nyt brev af 20. dec. Han henviser heri til den pavelige bevilling af 1. febr. 1474, der havde undtaget hans aflad alene fra suspension, og opfordrede atter indtrængende kapitlet til at lade afladen forkynde fra prædikestolene. Og pány betonede han sin egen aflads fortrinlighed. »Afladshandelen fremtræder unægtelig her omtrent i den værste skikkelse«.

Marinus' rejse strakte sig til alle dele af Danmark. Efter at han havde tilbragt slutningen af året 1473 og begyndelsen af næste år i Mecklenburg, træffes han 13. dec. 1474 i Haderslev, 20. dec. i Odense, hvorfra han i febr. 1475 vilde komme til Ribe. Maj 1475 var han i Grenå, okt. samme år i Roskilde, hvor han udstedte afladsbreve til Agnete og Clara nonneklostre. I sept. 1476 træffes han i Væ i Skåne, og det sidste spor af hans afladsprædiken er endelig et brev, som han fra et unævnt sted har udstedt for Kirstine Asmundsdatter 12. dec. 1476[1]).

Det pekuniære udbytte af Marinus' anden rejse i Norden blev ikke så stort som af den første. Danmark er i det hele i løbet af 15. årh. sluppet meget billigere fra de pavelige afladshandlere end Sverige. I alt modtog kammeret fra ham, hvis de pavelige regnskabsbøger da er fuldstændig bevarede, henimod 3500 gylden i tiden fra marts 1474 til nov. 1477[2]). Efter overenskomsten med ham må man antage, at kongen har fået mindst det samme beløb, og beregner man dernæst de sandsynlige driftsomkostninger til ca. 3000 gylden, har Marinus i Danmark og dets nabolande opkrævet c. $^1/_2$ mill. frcs. Denne sum er ikke stor, hverken i forhold til, hvad der kom ind fra Danmark i 14. årh., eller til, hvad han tidligere havde opkrævet i Sverige. Dog var han ubetinget den dygtigste af de afladskræmmere, der i det nævnte tidsrum optrådte i Norden.

1477 drog Marinus tilbage til Rom. På vejen opholdt han sig, som ovenfor nævnt, atter i Lübeck, hvor det lykkedes ham at få en del af de penge, som han før havde mistet. Han var

---

[1]) Breve i L. Dipl. — Arnemagn. Dipl. V, 17.

[2]) Utr. pavebreve af 11. marts 1474, 8. febr. og 13. nov. 1475, 18. aug. 1476, nov. 1477.

nu ikke mere den forfulgte og efterstræbte mand, men i høj gunst hos konge og pave.

Aug. 1478 var han atter i Rom, denne gang som Kristierns sendebud. Sikkert nok skulde han forsøge at virke for at skaffe kongen ret over for hans oprørske undersåtter i Sverige. Ved kongens indflydelse fik han lov til at forene flere ellers uforenelige embeder. Han må endvidere have fået et kanonikat i Strengnäs, og han kaldes både klærk ved det pavelige kammer, pavelig notar og professor i teologi. I nov. opnåede han den egentlige løn for sin virksomhed, i det han blev provideret med bispestolen i Kamin, et embede, der stod direkte under Rom og var taxeret til 2000 gylden i servispenge, altså særdeles indbringende[1]).

Marinus var i Rom endnu i den første halvdel af 1479. Man hører noget nærmere om ham gennem de svenske sendebud, der opholdt sig ved kurien for at virke for kanonisationen af Katarina, den hellige Brigittas datter. Udsendingene havde i begyndelsen tillid til Marinus, om de end gjorde sig klart, at han ikke handlede af uegennyttige grunde. Senere erfarede de, at han havde udvirket meget ved kurien til Sveriges skade. De troede da, at hans tunge var glat, men at han ikke mente, hvad han sagde[2]).

De svenskes mistanke til Marinus var vel grundet, thi i juni 1479 blev han udnævnt til nuntius for Norden med myndighed som legatus de latere. Hans egentlige instrux er næppe bevaret, men af senere breve ser man, at han skulde afgøre alle svævende stridigheder mellem Danmark og Sverige. Motiveringen til, at netop han skulde overtage dette vanskelige hværv, var, at han var biskop i et nærliggende stift og antoges at være lige venlig sindet mod begge parter. Imidlertid er det klart, at paven må have vidst, i hvor nært forhold Marinus stod til kong Kristiern. Hans udnævnelse til legat var derfor en betydelig sejr for denne.

---

[1]) Utr. pavebreve af aug. 1478. Eubel II.
[2]) Svensk hist. Tidskr. II, 233—35.

For at give Marinus mere anseelse udstyrede paven ham (20. juni 1479) med en stor mængde rettigheder, sådanne som ellers kun plejede at gives til virkelige legati de latere. 60 personer kunde han give dispensation for ægteskab i forbudte grader. Han måtte tilstå 25 adelige eller rådsherrer ret til at have rejsealter og udnævne 30 notarer. Den vigtigste rettighed var, at han måtte besætte 30 beneficier, der dog ikke måtte høre til de højeste i domkirker eller kollegiatkirker, heller ikke være mere end 50 gylden værd eller være underlagte pavestolens besættelse i følge en almindelig reservation. Tilfældigvis vèd man, at han også gjorde brug af denne sidste ret[1]).

Efter midsommer 1479 drog så Marinus, udstyret med denne store myndighed og med støtte af kong Kristiern og markgreverne af Brandenburg, afsted for at tage sit stift i besiddelse. Men i forvejen var der i Kamin en postuleret biskop Ludvig af Eberstein, der i 8 år faktisk havde siddet inde med bispestolens ejendomme. Det kostede mange vanskeligheder, inden det lykkedes Marinus at få denne til at træde tilbage og selv opnå anerkendelse af hertugen af Pommern, stæderne og gejstligheden. Og da han forsøgte på at pålægge denne en skat som hjælp til at betale sine servispenge, rejste kapitlerne i Kamin og Stettin sig imod ham og anklagede ham overfor paven for overgreb og udsugelse. Under disse forhold kunde Marinus ikke udrette meget for sin kongelige ven. Han skrev 31. dec. 1479 fra Kolberg til det svenske rigsråd og stævnede det til sammen med det danske i løbet af 40 dage at møde for hans domstol for at høre hans kendelse i stridsspørgsmålene. Skrivelsen var affattet i en mild, venlig og beskeden tone, men førte ikke til noget resultat. Efter lang betænkning gav det svenske rigsråd 21. juli 1480 et afslående svar.

Marinus kunde altså ikke være kong Kristiern til nogen virkelig nytte, og det var snarest for selv at søge hjælp, at han besøgte kongen i København, hvor han opholdt sig i nov. 1480. Stort mere end gode løfter og trøstende ord har han næppe fået

---

1) Utr. pavebreve af 20. juni 1479 og 16. juli 1483.

af kongen. Tilbagerejsen til sit stift lagde han, formodentlig på grund af ishindringer, over Slesvig, hvorfra han i jan. 1481 udstedte et par afladsbreve. Kongens støtte nyttede ham imidlertid ikke. Da han 12. marts 1481 opholdt sig i Greifswalde, blev han stenet af byens indbyggere på kirkegården, hvor han vel havde villet søge tilflugt. En af hans tjenere, der vilde forsvare et pavebrev, der var slået op på kirkedøren, blev hårdt såret af én af disse »djævelens svende«.

Efter denne hårde medfart drog Marinus atter til Rom for at føre proces mod domkapitlet i Kamin, der var gået så vidt, at det havde suspenderet ham fra styrelsen af stiftet. I Rom døde han året efter (juli 1482) »i sorg og elendighed«, som hans uvenner troede. Elendigheden har dog næppe været stor. Nogle måneder efter biskoppens død overlod paven hans broder Nantius alt, hvad der af Marinus' efterladenskaber fandtes i et par fæstninger i stifterne Fermo og Spoleto, og hvad han ellers måtte have efterladt sig, mod at broderen betalte kurien 1200 kammergylden. Så meget må Marinus i det mindste have efterladt sig, og det var ikke nogen ganske ringe sum. Pavens tillid beholdt han til det sidste, og i et brev, der er skrevet efter hans død, udtaler denne sig i varme ord om hans redelige troskab. — I Lübeck glædede man sig over Marinus' Død og følte sig overtydet om, at Fanden havde taget ham[1]).

I året 1479, da paven viste kong Kristiern den velvilje at lade hans ven Marinus gå som legat til Norden, tildelte han tillige to af kongens undersåtter hværv, der næppe var mindre betydningsfulde end Marinus'. 11. juni blev den svenske franciscaner, lektor Knut Jönsson fra Stockholm, sendt som kætterinkvisitor til de nordiske riger. Han skulde i forening med biskoppen i vedkommende stift fængsle, dømme og straffe kætterne, om muligt føre dem tilbage til den rette tro. Hvert år skulde han indsende beretning om sin virksomhed til det pavelige

[1]) Brieger, Zeitschr. für Kirchengesch. XX, 169—70. Wehrmann, Gesch. v. Pommern I, 233 ff. Hist. handl. VIII, 41 ff. Rørdam, Kjbhvns. Kirker og Kloste, Tillæg 77. Chron. Slav., 335. Grautoff II, 423 f. Kirk. Saml. 4. R. VI, 361 (hvor dagen for steningen urigtig angives som 9. febr.). Monumenta 2. R. II, 485. Utr. pavebrev af 11. jan. 1483.

kammer, som skulde have trediedelen af de bøder, der kom ind[1]). Det kunde næsten synes, som om man har tænkt sig, at kætterierne ikke var farligere, end at de som regel kunde udsones med bøder. Synderlig ondartede har de næppe heller været, og der kendes vist slet ikke noget til inkvisitorens virksomhed.

Et par måneder i forvejen var der udsendt en ny kollektor, til hvis person der knytter sig nogen interesse, fordi han i dette tidsrum er den eneste danske, der optrådte i denne egenskab. Det var en gejstlig fra Odense stift, Jens Mathiesen af den adelige slægt Brun. Efter studier i udlandet opholdt hr. Jens sig i en længere årrække (i al fald fra 1467) ved kurien, nær knyttet til det store helligåndshospital som præst ved dettes kirke. Han var i gunst hos paven som »familiaris« hos dennes søster Francheta della Rovere og blev pavelig kapellan. Senere kom han ligeledes i yndest hos kong Kristiern og blev, formodentlig 1474, udnævnt til kongelig kapellan. En del præbender opnaaede han da også, kanonikater i København og Viborg og sognekirken i Collignola ved Verona, som han dog lod bestyre ved en kapellan.

Under sit ophold i Rom 1479 fik Marinus denne, som det synes, dygtige gejstlige gjort til sin eftermand som kollektor i Norden samt ærkestiftet Riga. 16. marts fik hr. Jens sin instrux, der gjaldt på ubestemt tid og bl. a. fastsatte, at han hvert andet år skulde indsende indberetning om resultatet af indsamlingen. Instruxen adskiller sig i øvrigt i ingen henseende fra den, der blev givet Marinus. — Sidst i marts fik han pas og anbefalingsskrivelser gældende for ham og 12 ledsagere, og samtidig aflagde han overfor kardinalkammermesteren troskabsed. Han satte alt sit gods i pant og lovede under bøde af 500 dukater at føre godt regnskab og indsende de indkrævede penge på sikker måde. Betegnende nok er én af kautionisterne Marinus de Fregeno, den anden sekretæren ved helligåndsklostret i Rom, Lucianus de Firmo.

Kun et par år kom Jens Mathiesen til at virke som kollektor. Det eneste spor af hans virksomhed i Norden er vistnok et brev, udstedt i Oslo 4. marts 1481, hvorved han kvitterer for 150

[1]) Utr. pavebrev.

gylden i Peterspenge, som ærkebiskop Gaute havde ladet indsamle i Trondhjem ærkestift. To år senere siges det, at han er død indenfor sit kollektoris område. Hans embeder blev givet bort af paven, og juli 1483 udbetalte hans dødsbo til kammeret 490 gylden, der udgjorde nettoudbyttet af indsamlingen [1]).

Som man vil have set, var det en god modtagelse, der i kong Kristierns sidste regeringstid blev de pavelige udsendinge til del. Dette tyder på god forståelse og samvirken mellem ham og kurien. Det samme viser sig da også ved undersøgelse af, hvad kongen i disse år opnåede af paven. Det er en periode, hvor det forbund, der halvt om halvt var bleven afsluttet mellem disse to magthavere omkring 1459, bliver nøje overholdt, og hvor kongen ved pavens hjælp får en større indflydelse over den danske kirke end nogensinde før.

Dette fuldtud venlige forhold daterer sig fra Sixtus IV's tronbestigelse, men blev først rigtig fastslået ved kongens store udenlandsrejse tre år senere. Derved har denne rejse, hvis ydre forløb er fremstillet så ofte, at det vil være overflødigt at gentage skildringen, ret til at indtage en fremtrædende plads i den danske kirkehistorie.

Ganske vist ikke så stor som den, man tidligere har villet tillægge den. Paludan-Müller vil som bekendt hævde, at rejsens hovedbetydning er den, at kongen nu først gik ind paa Wienerkonkordatet og til gengæld opnåede betydelige begunstigelser, samt at vi stadig som minder om rejsen har Københavns universitet og helligåndshospital [2]). Begge påstande er urigtige. Wienerkonkordatet var, som tidligere bemærket, anerkendt i Danmark over 14 år før. Universitetets grundlæggelse fastslås ved en bulle af 1475, altså året efter kongens besøg, og må sættes

---

[1]) Lindbæk og Stemann, Danske Helligaandsklostre, 54 ff. — 4. nov. 1482 betales der Peterspenge fra Strengnäs stift til værdi af 111 mark. Disse penge er måske betalt til Jens Mathiesen (Celse, 206).

[2]) Hist. Tidsskr. 5. R. II, 296 ff, 332 f.

i forbindelse med dronningens rejse[1]). Om helligåndshospitalet endelig må det bemærkes, at det er rigtigt nok, at kongen besøgte pavernes store stiftelse St. Spirito in Sassia og følte sig meget tiltalt af, hvad han så' der, men det kan ikke have tilskyndet ham til at indføre helligåndsordenen i Danmark eller omdanne Københavns helligåndshus til et kloster. Ordenen havde været kendt i Danmark i 23 år og havde 1474 to klostre i landet, Ålborg og Nakskov, og Københavns helligåndshus var allerede før rejsen »reformeret« ved hjælp af prior Jens Nielsen i Ålborg. Hvad kongens rejse betyder for ordenens historie i Danmark, indskrænker sig til, at det ved hans hjælp lykkedes prioren i København, Kristiern Torkildsen, at befri sig for afhængighedsforholdet overfor Ålborg, og at kongen formodentlig ved at se det romerske hospital er bleven tilskyndet til i sin hovedstad at indføre en lignende omsorg for hittebørnene som den, der fandtes i St. Spirito in Sassia[2]). — Hovedvægten ligger derimod på, hvad kongen vilde opnå, og hvad han faktisk opnåede overfor sine landes gejstlighed. De to ting falder nemlig ingenlunde sammen.

De fordringer, som kongen agtede at stille, er tilstrækkelig vel kendte[3]). De viser, at han vilde dele magten over kirken med sin adel. Ingen skal kunne antages til kannik eller nogen højere stilling i et kapitel, uden når han er af adel eller doktor og fra den provins, hvor kapitlet ligger. Herved må underforstås, at adelige og doktorer ligeledes skal have eneret til de danske bispestole. Som et led i samme politik må sikkert omdannelsen af benediktinerklostret i Odense betragtes. Forandringen vilde kunne give adelen adgang til lettere anbringelse af sine yngre sønner, og kongen kunde skaffe sig patronatsretten over de digniteter, der skulde oprettes. — Dernæst gentog kongen for sit eget vedkommende den gamle velkendte fordring om, at han skulde have ret til at præsentere til de danske bispestole, egentlig, som som det synes, uden hensyn til kapitlets valg. Af mindre

---

[1]) Hist. Tidsskr. 7. R. III, 506.
[2]) Lindbæk og Stemann, 54, 100, 156 f.
[3]) Hist. Tidsskr. 5. R. II, 287—89.

betydning er det, at han påtaler det misbrug ved udøvelsen af Wienerkonkordatet, at paven tiltager sig otte måneder og kun vil unde de ordinære myndigheder fire, i steden for at parterne skulde dele lige.

Af disse ønsker fik kongen egentlig kun ét bevilget, omdannelsen af Odense kloster. Paven kunde og vilde ikke give adelen eneret til pladserne indenfor kapitlerne efter hele den demokratiske tankegang, der altid har været rådende i den katolske kirke. Heller ikke faktisk er dette krav bleven opfyldt. Ganske vist, det var og havde længe været en stor anbefaling for at opnå en stilling indenfor et kapitel, om man kunde rose sig af at være af »adelig eller ridderlig slægt på begge sider«, som det så ofte fremhæves i supplikerne, men uadelige vedblev at have adgang til kapitlerne, hvor der stadig fandtes en del, og nåede endogså op til at blive biskopper, hvilket f. ex. gælder om så fremragende gejstlige som Birger Gunnersen og Jens Andersen. Heller ikke kongernes præsentationsret blev nu så lidt som nogensinde tidligere eller senere (en undtagelse er det tidligere nævnte brev om Slesvig bispestol 1494) indrømmet, og der kendes næppe heller fra tiden før 1513 tilfælde, hvor kongerne påberåber sig nogen *ret* til bispestolene. Deres anbefalinger er altid henstillinger, ikke indstillinger.

Kongen fik imidlertid i stedet en anden vigtig indrømmelse, der var så meget værd, at den næsten kunde opveje alle rejsens store bekostninger. 22. april 1474[1]) gav paven ham ret til at præsentere kandidater til 16 digniteter i de nordiske riger. Af disse var de 8 svenske. De andre 8, der alle var danske, var provstierne i Lund og Slesvig, dekanaterne i Roskilde og København og arkidiakonaterne i Århus og Ribe, der alle var de højeste embeder næst efter biskoppernes, endvidere dekanatet i Lund og provstiet i Roskilde. Denne bevilling blev givet uden forbehold, thi det kan ikke siges at være urimeligt, at de præsenterede inden fire måneder skulde give meddelelse til paven,

---

[1]) Dipl. Chr. I, 300—01. Oversat af Pal.-Müller i Hist. Tidsskr. 5 R. II, 297—99.

eller at der skulde søges ny provision, hvis embedet i forvejen med urette skulde være reserveret en anden, ligeså lidt som der deri, som Paludan-Müller antager, kan ligge nogen fælde. Men naturligvis, intet nok så bindende løfte kunde hindre, at en følgende pave eller selv den samme tog bevillingen tilbage. Paven står efter den katolske kirkeret over alle love og alle løfter.

Om bevillingen skulde få betydning, kom ganske an på den energi, hvormed kongerne vilde gøre den gældende. Her er der imidlertid en iøjnefaldende forskel på bevillingens to dele. Den del, der vedrørte Sverige, synes kongerne i al fald indtil 1513 slet ikke at have gjort forsøg på at hævde. Tanken må dog vel fra Kristiern I's side have været, at han ved pavens hjælp vilde søge at få danskvenlige mænd ind på de svenske kapitlers ypperste pladser eller i al fald forvolde pladsernes svenske indehavere så mange processer ved pavehoffet, at disse muligvis kunde blive lidt mere tilbøjelige til fornyelse af unionen. Men det synes virkelig, at denne tanke, der fra kongens standpunkt må kaldes sund og forstandig, er falden død til jorden[1]).

Ganske modsat gik det med bevillingens anden halvdel. Den gav, som ovenfor bemærket, kongen ret til at besætte de højeste embeder i 6 af rigets kapitler samt de to næsthøjeste embeder i Lund og Roskilde kapitler. I forvejen havde kongen patronatsret over provstiet i Børglum og over et par af embederne i det for ikke mange år siden oprettede domkapitel i Viborg; ved omdannelsen af Odense kloster til domkapitel fik han tillige retten til at besætte flere embeder der. Havde kongerne først på dette ene punkt fået mulighed for at bryde kapitlernes ring, vilde de med naturnødvendighed efterhånden fuldstændig kunne beherske dem og dermed bispevalgene. At det virkelig gik således, vil senere blive påvist. Fuldt så let, som man før har antaget, var det vel ikke. Gang efter gang blev bevillingen krænket fra pavens side ved indtrængen af udlændinge, ofte også ved anstrængelser

[1]) Det vilde være umagen værd, om man fra svensk side optog en nøje undersøgelse af, om den ovenfor nævnte sætning er rigtig. Mine undersøgelser er på dette punkt for lidt begrundede til, at jeg kan udtale mig med fuld sikkerhed.

fra de danske fribytternaturer, der opholdt sig ved kurien. Men ved kong Hans' død stod kronen alligevel som sejrherre.

I nær forbindelse hermed står det, at kongen fik fornyet sin ret til at præsentere til provstiet i Hamburgs domkapitel[1]). Der er træk nok den følgende tid, der viser, at kongen både forfulgte og nåede sin hensigt at gøre sig dette kapitel underdanigt.

De andre bevillinger og indrømmelser, som kongen opnåede, var af mindre betydning, hvor talrige de så end var. Megen vægt har han øjensynlig selv lagt på de buller, der vedrørte hans yndlingsstiftelse, kapellet og broderskabet i Roskilde. Først nu gav paven sin stadfæstelse herpå og knyttede dertil store nye afladsrettigheder både for kongen og for 50 medlemmer af hans broderskab. Afladen er dog ikke saa stor for medlemmerne som for kongefamilien; denne fik aflad to gange selv i tilfælde, der var reserverede pavestolen, medlemmerne kun i dødsstunden og for ikke reserverede tilfælde[2]). Noget senere suppleredes den række buller, som kongen havde opnået for sit broderskab, med én, der gav medlemmerne tilladelse til at vælge skriftefader og en anden, der flyttede en afladsbevilling til en anden dag[3]).

For Lunde stift var kongens rejse af megen betydning. Det var to år i forvejen bleven tildelt dronningens søstersøn, kardinal Gonzaga, men kongen ønskede, at denne skulde resignere til fordel for kapitlets og hans egen kandidat, Jens Brostrup. Kardinalen viste ham da også den elskværdighed at trække sig tilbage mod en afståelsessum, som ganske vist aldrig blev betalt[4]). Frænderne var de bedste venner, og, som tidligere omtalt, blev kardinalen »protektor« for Danmark, et udtryk, som man dog næppe skal lægge for stor vægt på.

Lunds domkirke opnåede tillige stadfæstelse af sine privilegier og et afladsbrev, det samme var tilfældet med Roskilde domkirke, medens Københavns Fruekirke og helligåndskloster, Maribo kloster

---

[1]) Jensen, Kirchengesch. II, 343 ff.

[2]) Dipl. Chr. I, 295 ff. Refereret i Hist. Tidsskr. 5. R. II, 300 ff.

[3]) Dipl. Chr. I, 338 f. Suhms Saml. I, 1, 66 f. Utr. pavebrev af 19. juni 1475.

[4]) Hist. Tidsskr. 7. R. III, 487 ff.

og Slesvig domkirke fik afladsbreve. Endvidere udstedte paven en mængde provisionsbuller på anbefaling af kongen. Ikke mindre end 54 gejstlige fik ventebreve, der blev regnet tilbage til at gælde fra 1. jan. 1472[1]). Størstedelen af disse gejstlige var tyske og stod vel snarere i forbindelse med hans ledsagere, hertugen af Lauenburg og greven af Barby, end med ham.

Der er grund til at omtale endnu nogle buller af mere interesse. Den, der vedrører den klosterreform, som Marinus de Fregeno skulde udføre, er tidligere omtalt. Overfor sine kreditorer i Slesvig og Holsten opnåede kongen en bulle[2]) af 1. juli, hvormed hans mening i al fald tydelig nok var at få en stor nedsættelse af sin gæld, selv om bullen måske ingen praktisk betydning fik[3]). Det er betegnende, at han lod bullen blive udstedt et par måneder efter sin afrejse, og at han fik indsat som exekutorer, ikke de rette vedkommende kirkelige myndigheder, biskopperne af Slesvig og Lübeck, men derimod ærkebispen af Magdeburg og provsten i Havelberg, lige modsat sine sædvanlige bestræbelser for at holde alle retssager indenfor landets grænser.

En anden bevilling viser på en interessant måde, at kongen, skønt der kun var gået tre år siden hans store nederlag på Brunkeberg, var forsonlig stemt mod Svenskerne. Vi har tidligere omtalt den rolle, som Brigittas hospital i Rom spillede som midtpunkt for de svenske intriger. Der er ingen grund til at antage, at den daværende forstander, Peter Henrikson, var mere venlig sindet mod Danmark end hans forgængere. Alligevel opnåede kong Kristiern et par betydningsfulde bevillinger for ham. Peter havde ved vådeskud i sin ungdom dræbt en mand og var derfor ude af stand til at udføre kirkelige forretninger. Kongen havde imidlertid det ønske, at forstanderen skulde være skriftefader for alle de nordiske pilgrimme og

---

[1]) Utr. pavebreve af april 1474.

[2]) Dipl. Chr. I, 306—10. Refereret af Pal.-Müller i Hist. Tidsskr. 5. R. II, 302—04

[3]) Jvfr. Arup i Hist. Tidsskr. 7 R. IV, 318 ff.

følgelig indvies til præst, og paven gik beredvillig ind herpå[1]). Denne elskværdige holdning overfor Sverige står i stærk modsætning til den politik, der blev indledet året efter under dronningens besøg.

Dronning Dorotheas rejse til Rom 1475[2]) danner et supplement til kongens. Den har ingenlunde den samme betydning for Danmarks kirkehistorie, dens mål var heller ikke som for kongens rejse politisk eller kirkepolitisk. Den er derimod i første linje en pilgrimsrejse, hvor Dorothea vil opnå jubelårets aflad. Hvad der blev udrettet på den, er dog af tilstrækkelig interesse til, at den fortjener at huskes. For eftertiden fik det størst betydning, at hun udvirkede den bulle, der gav tilladelse til at grundlægge universitetet. Det er lidet sandsynligt, at tanken derom skulde have været fremme under kongens besøg. Rimeligere er det, ar denne har givet sin hustru de fornødne instruxer i så henseende, medens han var i Køln, og hun ventede ved rigets sydgrænse. Nogen forbindelse med denne Kølnerrejse turde det vel også have, at de fleste af universitetets første lærere var fra Køln, der i det hele blev den københavnske stiftelses forbillede.

For samtiden skulde det komme til at spille den største rolle, at dronningen på rejsen opnåede to buller, der danner udgangspunktet for den lange proces, der blev ført ved pavehoffet mellem hende og Sten Sture om hendes svenske livgeding. Den ene var rettet til ærkebisperne af Lund, Magdeburg og Ragusa[3]) og befalede dem at gå frem mod enhver, der forholdt dronningen hendes ejendom. Den er holdt i stor almindelighed og giver ikke noget bestemt bevis for, at den særlig skulde bruges imod Sten Sture. I den anden bulle, der er

---

1) Utr. pavebrev af 26. april 1474.

2) Hist. Tidsskr. 7 R. III, 496 ff.

3) Dipl. Norv. VI, 620. — Styffe (IV, indl. 79) har ingen ret til at forandre Ragusa til Riga. Ærkebispen af Ragusa, Johannes Veneris, var ansat i det pavelige kancelli. Det var fast regel, at den ene af de tre exekutorer udnævntes af kurien, og denne ene er som regel en »kurtisan«.

rettet til ærkebispen af Magdeburg alene, nævnes Sten Sture derimod udtrykkelig. Med energi blev denne sag dog først optaget fra dronningens side et par år senere.

I de år, der endnu var tilbage af kong Kristierns regering, bevaredes og befæstedes det venlige forhold til kurien. Kardinalen af Mantova vedblev stadig at tage sig af de danske sager [1]) og gjorde sine slægtninge så mange tjenester, at dronning Dronning Dorothea fandt grund til at mindes ham i forskellige af de sjælemesser for sin slægt, som hun siden indstiftede. I det væsentlige opnåede kongen, hvad han ønskede. Af bevillingerne for disse år ligger der mest vægt på, hvad han nåede overfor Hamburg mod syd og Sverige mod nord.

I syd havde kongen på flere måder bestræbt sig for at styrke sin magt. At han søgte at skaffe sig besættelsesretten af domprovstiet i Hamburg, peger i samme retning, som at han havde ladet kejseren tildele sig Ditmarsken. I begge bestræbelser var hans naturlige modstander ærkebispen af Bremen, Henrik af Schwarzburg, under hvem Hamburgs domkapitel lød, og som fra gammel tid havde beskyttelsesret overfor Ditmarsken. Den strid mellem ærkebispen og kongen, der i disse år gik for sig ved pavehoffet, blev delvis afgjort til kongens fordel. Fuldstændigt held havde denne med sig overfor domkapitlet. 29. jan. 1476 udstedte paven efter kongens ønske en bulle, hvorved det blev forbudt fraværende kanniker i Hamburg at modtage noget udbytte af deres præbender, for at ikke deres ophold på fremmede steder skulde skade deres egen domkirke. Medens denne bulle, der for resten strider ganske mod den adfærd, som kongerne viste overfor de danske domkapitler, i sig selv måtte være gavnlig og næppe kan være rettet mod ærkebispen, er det modsatte tilfældet med en supplik, der bevilgedes det følgende år (18. jan. 1477). Kongen havde peget hen på, at efter en tidligere overenskomst skulde provsten, dekanen og skolastikeren i Hamburg deltage i valget af ærkebispen. Alligevel kaldte denne

---

[1]) 20. nov. 1478 refereres i konsistoriet en dansk sag af kardinal Raphael Riario. Da var Francesco Gonzaga imidlertid borte fra byen (Eubel II, 46).

sig kun »af Bremen«. Kongen fik da den bevilling, at det skulde overdrages til stedlige prælater at undersøge, om ikke ærkebispen burde kalde sig »af Hamburg-Bremen« og om ikke Hamburgs kapitel burde kaldes domkapitel, ikke kollegiatkapitel. Tillige ansøgte kapitlet om, at kirkerne Lunden og Wesselburen måtte blive lagt ind under det. Begge disse kirker ligger i Ditmarsken, og ansøgningen betyder altså et forsøg fra kongens side på at skaffe sig magt i denne landsdel.

Expeditionen af bullen lod imidlertid vente på sig. Ærkebispen af Bremen har haft sine udsendinge ude for at modvirke kongen, og de havde held med sig, for så vidt som paven helt underkendte kongens fordringer på Ditmarsken. 13. jan. 1477 stadfæstede han ærkebispens ret til dette land i samme omfang, som Frederik I i sin tid havde givet det til ærkebiskop Sigfrid af Bremen ved rigsmødet i Erfurt 1181. Ved et brev udstedt to måneder senere blev tre gejstlige indsat til exekutorer af denne bulle. Hvor lidt end denne pavelige indblanding her havde at sige, viser den dog, at kongens uvenner foreløbig havde overtaget. — Den ovenfor nævnte bulle om benævnelsen af Hamburgs domkapitel blev efter en lang forsinkelse udstedt 12. nov., men indeholdt da intet om de to kirker i Ditmarsken. Kongens angreb på dette land var altså for så vidt afslået.

Mere held havde han med sig overfor domkapitlet i Hamburg. Da domprovstiet her blev ledigt (1478), providerede paven efter hans indstilling den bekendte Albrecht Clitzing, hans sekretær og politiske rådgiver under rejsen 1474, med embedet, som han da også kom i besiddelse af. Mange år senere (1505) resignerede Albrecht med kong Hans' samtykke på sit embede til fordel for sin slægtning Joakim Clitzing mod en årlig pension på 100 rhingylden[1]).

Endnu mere held fulgte i kong Kristierns tid de forsøg, han eller måske rettere dronningen gjorde på at skaffe Sten Sture og

[1]) Staphorst, Hist. eccl. Hamburg. I 2, 288 f., I 4, 154—55. Bolten, Ditmars. Gesch. III, 83 ff. Utr. pavebreve af 13. jan. 1477, 21. jan. 1478, 28. juli 1505.

Sverige ubehageligheder fra pavelig side i anledning af, at man forholdt hende den livgeding, der var lovet hende. Hele den vidtløftige sag skal ikke behandles her, så meget mindre som den fra svensk side[1]) er ret udførlig skildret, og de nye undersøgelser i Vatikanets arkiv ikke har bragt fund af synderlig interesse. Det vil være nok at minde om hovedtrækkene. Efter de to ovenfor nævnte buller af 1475, som dronningen opnåede på sin rejse, lod hun sagen hvile i to år. Den genoptoges 1477 ved et par buller rettede til biskopperne af Halberstadt og Merseburg, der fik befaling til at dømme i sagen. Efter at de lange forberedelser endelig næste år var endte, udfoldedes der 1478 en stærk virksomhed fra dansk side for at drage pavehoffet over til sig. Kongen havde en hel række udsendinge i Rom. Foruden Marinus de Fregeno er der kongens skriver Jakob v. Wettringe, kannik i Slesvig, hvem Kristiern hen på efteråret anbefalede kraftigt til kurien. Endvidere er der de fire gejstlige, som dronningen sidst på året gav fuldmagt til at optræde mod Sten Sture. De var alle tyske eller halvtyske, domprovsten i Hamburg Albrecht Clitzing, kantoren i Slesvig Didrik Stoveman, vikaren i Slesvig Poul Santbek (senere erstattet af mester Frants Grambek) samt en kannik i Lübeck[2]).

For at modarbejde disse danske udsendinge sendte Sten Sture et par dygtige svenske gejstlige til Rom. Det var ærkedegnen i Upsala, Ragvald Ingemundson, der tidligere havde afhentet bullen om oprettelsen af universitetet i Upsala (1477), og Hemming Gad. Vi skal senere komme tilbage til en skildring af alle de fortrædeligheder, som denne voldte kong Hans. På kong Kristierns tid var der endnu stadig fremgang for den danske sag, takket være kardinal Gonzaga. Der begyndte at komme en svingning, da Sten Sture 1480 lagde sin sag i hænderne på Stefanus Nardini, kardinal af Milano. At denne dygtige mand blev vundet for Sverige, kom siden til at gavne dette land

---

[1]) Styffe, IV indl. 78—85.
[2]) Geh. Arch. Aarsberetn. IV, 373.

meget[1]). Nogen afgørende tilbagegang mærkedes dog ikke i Kristiern I's tid.

En del enkeltstående bevillinger, som kongen opnåede i årene 1476—81, viser, at hans indflydelse ved kurien var usvækket. 1478 fornyede paven bestemmelsen om, at »pavesager« i første instans skulde behandles indenfor landets grænser, og dette blev nu udvidet til Holsten, hvilket for øvrigt kun var en fornyelse af den bevilling, som hertug Adolf havde udvirket 1459. Næste år skaffede kongen sig en bulle, der indskærpede hans ret til de vrag, der drev op på landets kyster. Han påstod, at indbyggerne ofte tilvendte sig vragene til stor skade for ham, at de endda ofte svor på, at de ikke havde taget noget, og at domstolene derpå frikendte dem[2]). At pavebullen om ret til at besætte forskellige høje embeder indenfor kapitlerne virkelig fik noget at sige, viste sig ved, at hans kandidater til dekanatet i Lund og provstiet i Slesvig opnåede disse embeder. Endelig lagde både hans myndighed over klostergejstligheden og hans iver for klosterreformer sig for dagen ved, at der med hans støtte oprettedes nye helligåndsklostre i Fåborg og Malmø, at nonneklostret i Ribe blev ophævet og dets ejendomme tildelt johanniterne, endelig ved at johanniterne i Horsens efter hans anbefaling fik sogneforholdene i byen ændret.

Inden vi forlader kong Kristiern, er der grund til som en passende slutning på hans kirkepolitik at dvæle ved hans mærkelige optræden overfor én af sine nærmeste rådgivere, biskop Albert Krummedige i Lübeck.

Denne mand, der i årene 1471—79 havde gjort kongen store tjenester ved ordningen af de forviklede gældsforhold i hertugdømmerne[3]), havde, formodentlig som løn derfor, fået tilladelse til, at klostret Reinfeld, som han erklærede, var blevet forsømt af sine abbeder og forringet i sine indtægter, blev lagt

---

[1]) Styffe IV, indl. 82 f.

[2]) Utr. pavebreve af 26. aug. 1478, 14. dec. 1479. Dipl. Chr. I, 343—44.

[3]) Hist. Tidsskr. 7 R. IV, 400 ff.

ind under bispestolen i Lübeck, dog kun for hans levetid. Dette skete efter hans fremstilling, som der ikke er nogen grund til at tvivle om (selv om der fra en enkelt side påstås, at bullen var opnået ved tilsnigelse), med kongens samtykke. — Imidlertid, da bullen var ankommen, havde Kristiern skiftet sind. Noget påvirket kan han vel være bleven af forestillinger fra abbeden og munkene om, at en sådan indlemmelse vilde være til skade for klostret, men snarest har han af en eller anden grund, der må stå i forbindelse med hans indviklede pengetransaktioner, villet lade biskoppen føle sin vrede. Resultatet var i al fald, at denne i nærværelse af kongens to sekretærer, Jakob v. Wettringe og Johan Cordes, måtte give afkald på al ret over klostret; kongen lod udstede et åbent brev derom og tog klostret under sin beskyttelse. Den pavelige bekræftelse på denne ændring måtte imidlertid gives, og den kom da også henimod slutningen af året 1480. — Nogen erstatning fik biskoppen dog. Kirken i Oldenburg (Holsten) havde tidligere ligget under domkapitlet i Hamburg, men 1479 blev unionsbrevet efter kongens ønske erklæret for ugyldigt, og kirken blev tildelt kongens sekretær og afsending i Rom, Jakob v. Wettringe. Kongen måtte nu holde biskoppen nogenlunde skadesløs for tabet af Reinfeld kloster, Wettringe måtte derfor opgive Oldenburg kirke, der for biskop Alberts levetid blev lagt ind under bispestolen i Lübeck. Indlemmelsen, der først efter kongens død blev bekræftet af paven, skete med rigsrådets samtykke, men sikkert var der stor forskel på den årlige indtægt af kirken og klostret, så at biskoppen foruden krænkelsen også har lidt et betydeligt pengetab. Kirken i Oldenburg kom faktisk ind under bispestolen i Lübeck og blev efter biskoppens død (1489) givet til Frants Grambek [1]).

Hvor lidt betydelig denne sag end er, karakteriserer den dog godt kongens hele person og viser, hvor usikre hans omgivelser måtte føle sig overfor ham, når han var så lunefuld og uberegnelig. Også hans kirkepolitik havde været både udfordrende og vak-

[1]) Urkundensamml. d. schl. holst. lauenb. Ges. IV, 99—101. Bartholinske Saml. C., 641. Utr. pavebreve af 26. juni 1479, 6. maj 1482, 6. dec. 1490.

lende, og han var derfor ingenlunde nået så langt frem mod sit mål, at blive den danske gejstligheds herre, som man havde kunnet vente efter de gode forbindelser, han havde haft. Dog var hans magt bleven styrket så meget, at gejstligheden vel havde grund til at føle sig ængstelig og forsøge, om den ikke ved tronskiftet kunde sætte bom for de danske kongers forbindelse med pavestolen.

Kong Hans overfor Innocens VIII og Alexander VI.

Det var rimeligt at antage, at den nye konge ikke vilde slippe det forbund med pavestolen, der havde gjort hans fader så megen nytte, selv om han jo nok i begyndelsen var nødt til at optræde med nogen forsigtighed. Allerede 1482 havde han da også bud i Rom, og efter hans ønske stadfæstede paven de rettigheder, der tilkom provstiet i Odense[1]).

Netop samtidig kronedes de anstrængelser, som man i nogle år fra svensk side havde gjort sig for at få Brigittas datter Katarina kanoniseret, med et delvist held. Paven sendte meddelelse til alle gejstlige og verdslige i de nordiske riger om, at han var velvillig sindet overfor denne kanonisation og havde betroet undersøgelsen af Katarinas liv til tre kardinaler. Hvis disse fandt, at sagen fortjente at gennemføres, skulde de gøre indstilling derom til konsistoriet. Foreløbig fik man i Norden lov til at vedblive at vise Katarina ærefrygt på samme måde som hidtil[2]).

Af de tre kardinaler, der skulde undersøge denne sag, var den ene, Stefanus Nardini, ven af Sverige, den anden, Franciscus Piccolomini, træffes et par gange som referent i danske sager, den tredje var neutral. Der er her på en måde tegn til en forsonligere stemning mellem de to nabofolk. I Danmark havde

---

1) Utr. pavebrev af 19. sept. 1482.

2) Dipl. Norv. XVI, 302 f. Celse, 206.

man ganske vist ikke været med i bestræbelserne for kanonisationen, men det ser heller ikke ud til, at man her har arbejdet imod den. At få en ny nordisk helgen kunde vel alene være en fordel.

Samtidig standsede man fra dansk side trods dronning Dorotheas indsigelse foreløbig processen mod Sten Sture, der havde vakt megen harme i Sverige. Nu, da der åbnedes udsigt til, at kong Hans på fredelig måde kunde blive svensk konge, var det nødvendigt at vise forsigtighed.

Som bekendt blev resultatet af mødet i Kalmar (1483) virkelig, at kong Hans blev valgt til svensk konge mod at underskrive en stræng håndfæstning. I denne fandt også gejstlighedens misfornøjelse med kong Kristierns kirkepolitik udtryk. Kong Hans måtte love ikke at »hindre eller bevare sig med« bispers eller andre prælaters valg med skrivelse eller bud til Rom, heller ikke at indtrænge nogen imod kirkens ret og friheder. Hver kirke og hvert kloster skulde beholde sit frie valg, og de privilegier, som var opnåede derimod, blev erklærede for ugyldige undtagen »for de kirkens len, som kongen og kronen havde patronatsret til«[1]. — Det er dog ikke troligt, at man med dette sidste udtryk har villet bekræfte kongens ret til de embeder, som paven indrømmede hans fader 1474; langt snarere er det netop mod rejsens resultater, at håndfæstningens bestemmelser er rettede.

Et andet vigtigt punkt i håndfæstningen er, at kongen skal lade den bandlysning falde, som dronningen i Rom havde erhværvet mod Sten Sture. På dobbelt måde vilde man binde kong Hans' hænder og tvinge ham til at opgive den politik, som hans fader havde fulgt.

Resultatet af håndfæstningen blev dog på disse punkter lige så ringe som på de fleste andre. Der opnåedes kun en udsættelse, ikke en opgivelse. Sagen mod Sten Sture blev først genoptaget 1486, og kongen vovede ikke at lade gå »skrivelse eller bud« til Rom før 1485. Men fra den tid går han ganske i sin faders fodspor.

---

[1]) Aarsberetn. fra Geheimearch. II, 48.

Til sin afsending ved kurien valgte kongen en mand, der både stod ham, hans moder og broder nær, domprovsten i Slesvig Enwald Sóvenbroder.. Hr. Enwald havde tidligere (1473) opholdt sig i Rom, hvor han havde ført en lang proces om kantordømmet i Slesvig med Didrik Stoveman; han havde fået flere beviser på den pavelige nåde, bl. a. ret til at forene provstierne i Slesvig og Barvid syssel. Han udførte da også sin mission til tilfredshed og opnåede både for de høje herskaber og for sig selv en overordentlig stor mængde buller og breve.

Vigtigst var tre buller, der blev udfærdigede i to à tre exemplarer hver, for at ét kunde være i kongeriget, ét i hertugdømmerne. 12. juni udstedtes to breve, hvoraf det ene stadfæstede den ofte tidligere nævnte bestemmelse om, at pavesager i første instans skulde behandles i riget selv, samt den senere udvidelse af denne bestemmelse til hertugdømmerne. Det andet brev befalede biskop Albert Krummedige i Lübeck og hr. Enwald selv at våge over, at dette privilegium blev overholdt. 14 dage senere stadfæstedes alle de privilegier, som paverne havde tildelt de fremfarne konger, især kong Kristiern. I denne stadfæstelse må også være indbefattet retten til at besætte de førnævnte 8 embeder i de danske domkapitler, embederne i Odense og Viborg domkapitler og domprovstiet i Hamburg[1]).

I en særlig skrivelse til kong Hans roste pave Innocens VIII (1484—92) i høj grad hans udsending Enwald, fordi denne havde fremstillet kongens ønsker klogt og var optrådt med omhu og troskab, »især m. h. t. reservationen af Roskilde bispedømme og andre hemmelige anliggender«. Det ses heraf, at kongen i tide har villet sikre sig, at en pålidelig mand blev biskop i Roskilde, hvis kapitel hans fader havde haft meget bryderi med. Kong Hans har ikke villet finde sig i, at dette kapitels valgret

---

[1]) Utr. pavebreve af 24. nov. 1473 og 31. okt. 1480. — 3 buller i smukke exemplarer i Rigsarkivet. (Gem. Archiv I, 8, 9, 11; Danmark 13, 13 b, Slesvig, 89, 89 b; Danske gejstlige Sager, 20). — Hvitfeld (s. 989) opgiver, at den ene af disse buller er udstedt 29. juli, men her må foreligge en fejltagelse. — Dipl. Norv. VI, 633—35.

blev respekteret af paven, således som det var sket ved valget af Oluf Mortensen. Faktisk blev kongens ønske også opfyldt, og paven må have reserveret sig besættelsen af denne bispestol. Da Oluf Mortensen samme år døde, blev Niels Skave provideret med stiftet, efter den sikkert-rigtige tradition mod kapitlets vilje, men efter kongens ønske.

På et andet punkt måtte paven med stor beklagelse nægte et ønske af dronningen. Hun havde anmodet om, at der måtte indsættes dommere i hendes sag mod kurfyrst Albrecht Achilles angående arven efter hendes forældre. Paven erklærede imidlertid, at denne sag var rent verdslig, og at dronningen derfor måtte henvende sig til kejseren, der var kurfyrstens overhoved. Selv kunde han ikke indse, hvordan han »med hæder« kunde indblande sig. — Pave Innocens havde altså ikke lyst til at skride ind imod den mægtige kurfyrste i anledning af dronningens meget tvivlsomme arvekrav. Derimod opfordrede han den mindre betydelige hertug Bugislav af Stettin til at lade dronningen få den arv, der tilkom hende efter hendes afdøde søster hertuginde Elisabeth. Endelig tilstod paven dronningen, at en kirke ved Itzehoe måtte lægges ind under det derværende nonnekloster.

Enwald havde altså udrettet meget for sine høje patroner. Men forholdsvis endnu mere opnåede han for sig selv[1]). Der skal her kun nævnes nogle af de mange bevillinger, der tilstodes ham. Hans forældre havde stiftet et kapel ved sognekirken i Kiel, som hans slægt havde patronatsret til. Han fik nu bevilget, at der til dette kapel måtte blive knyttet et kanonikat og et vikariat, og desuden, at der tildeltes det aflad. Endvidere fik han ret til at forene tre embeder. Han havde dernæst i sin tid (1479) truffet aftale med provsten i Slesvig, kongens ofte anvendte afsending Johan v. Embecke, der var bleven spedalsk, om, at denne skulde oplade ham sit embede mod en pension på 50 dukater. Denne aftale var bleven fastslået ved en offentlig kontrakt og stadfæstet af kongen og Albert Krummedige af

---

[1]) Utr. pavebreve af juni 1485.

Lübeck. Fremgangsmåden var dog fra et kirkeligt standpunkt mindre korrekt, Enwald kunde let mistænkes for simoni, og for denne mulige synd fik han absolution. Endelig fik han tilladelse til at gøre testamente for et beløb af indtil 5000 dukater.

Enwald Sóvenbroder kom altså hjem med vigtige og nyttige resultater og det, skønt der ikke længere var nogen »kardinalprotektor« efter Franciscus Gonzagas død (1483). Det ser næsten ud til, at kong Hans og dronning Dorothea, der begge var lige så sparsommelige, som kong Kristiern var ødsel, har ment, at man kunde spare udgiften til kardinalen. Sikkert er det, at man i en årrække ikke kan påvise nogen bestemt kardinal, der havde at gøre med de danske sager. Der nævnes ingen sådan, og ved de få lejligheder, hvor man kan angive, hvem der har haft referat for konsistoriet i danske anliggender, optræder der forskellige kardinaler[1]). Sikkert synes dette negative resultat at blive ved den omstændighed, at dronningen i sin instrux af 1489[2]) slet ikke nævner nogen kardinal, men lader sine ønsker blive foredraget direkte af sin prokurator Ludovicus fra St. Gimignano. Man ser af det samme brev, at dronningen anstrængte sig for at få sin yngre søstersøn Ludovicus Gonzaga gjort til kardinal og søgte at interessere både paven og Lorenzo Medici derfor. Formodentlig var det meningen, at denne slægtning skulde have været »kardinalprotektor«, men det lykkedes aldrig at få ham udnævnt til kardinal.

Den ilde anbragte sparsommelighed, som her blev vist fra dansk side, havde til følge, at alt kom til at gå dårligere, end man havde haft grund til at vente. Der kommer en periode på henimod 20 år, hvor Danmarks forhold til pavestolen snarest er slet. På en række afgørende punkter gik kurien imod den danske regerings ønsker, og det viste sig da, at den hver gang havde magt til at sætte sin vilje igennem mod kongens.

---

[1]) 15. okt. 1498 indstiller kardinal Johannes Lopez Laurids Vesteni til biskop i Viborg, men 24. maj 1499 foredrager kardinal Franciscus Piccolomini et brev fra kong Hans i konsistoriet (Utr. pavebreve).

[2]) Geh. Arch. Aarsberetn. IV, 428 f. med året 1490.

Først gik dronning Dorotheas sag mod Sten Sture, som var genoptaget 1486 [1]), snarest langsommere end før. Og det lykkedes ikke at bevæge kurien til at foretage sig noget imod Albrecht Achilles eller efter dennes død (1486) mod hans arvinger.

Disse uheld var vel én af grundene til, at dronningen besluttede at foretage sin anden rejse til Rom, endskønt det fremgår af den samtidige beretning [2]), at et løfte, hun havde afgivet om at rejse til Jerusalem, skulde gælde for hovedgrunden. Hun blev ganske vist også løst fra dette løfte, men ellers havde hendes ophold i Rom (26. april—8. maj 1488) langtfra den både højtidelige og fornøjelige karakter som det foregående. Kardinal Gonzaga var død, og hun måtte bo på en gæstgivergård, hvilket sikkert ikke har tiltalt hendes sparsommelige natur. Hun udmærkede sig ikke ved elskværdighed overfor kardinalerne, der da heller ikke viste hende større høflighed, end de akkurat var nødt til. Hendes hushovmester Johan Oxe var heller ikke inde i formerne og kom derved til i høj grad at støde den pedantiske ceremonimester Johan Burckardt.

En del bevillinger opnåede hun alligevel. Paven stadfæstede [3]) 4. maj for kong Hans de privilegier, der var tildelt ham og hans forgængere af kejsere og paver, og indsatte tre danske gejstlige, ærkebispen af Lund og biskopperne af Roskilde og Viborg, til at våge over privilegiernes overholdelse. Stadfæstelsen skete dog i meget vage udtryk og skulde kun gælde, for så vidt disse privilegier var i brug. Det var ikke meget lovende, hvad der i de følgende år mere end tilstrækkeligt skulde vise sig. Et par andre resultater, som dronningen troede at have opnået, blev også til intet. Paven havde i anledning af hendes klage over den uret, hun havde lidt af sine brandenburgske slægtninge i den evindelige arvesag, givet hende et brev med til dem. Strax efter at hun var kommen hjem til sine lande, skrev hun (15. juli) til dem og sendte dem pavens brev, »for at de deraf kunde

---

[1]) Jvfr. Geh. Arch. Aarsberetn. IV, 370. Styffe IV, indl. 83.
[2]) Diarium Burckardi, ed. Thuasne I, 306—08.
[3]) Dipl. Norv. IX, 368 f.

se både hendes og pavens gode mening«[1]). Resultatet af denne henvendelse blev dog lige så magert som af de tidligere, og hun fik aldrig sin arvepart.

Også overfor Sten Sture opnåede dronningen et par buller, den ene stilet til ham, den anden til Sveriges ærkebisp og biskopper[2]). Ved disse syntes sagen at skulle blive drejet ind i et for hende gunstigere spor, men nogle måneder efter opnåede Hemming Gad modbuller, som indsatte de to landes ærkebisper samt biskopperne af Roskilde og Strengnäs til sammen med 24 udvalgte mænd at afgøre sagen[3]). Denne skulde altså behandles i landene selv og vilde da formodentlig blive afgjort til fordel for Sten Sture, da flertallet i Danmark ugærne så' det gode forhold til Sverige blive forstyrret ved dronningens rent personlige krav.

De eneste buller fra dronningens rejse, der virkelig fik praktisk betydning, var de, der fastslog genoprettelsen af benediktinerklostret i Odense og stiftelsen af et observantkloster i Køge[4]).

Også i de næste år vedblev uheldet at følge kongen og dronningen. Sagen mod Sten Sture trak stadig ud og hældede mere og mere til gunst for den sidste. Dertil kom et andet stort uheld, den mærkelige embedsbesættelse i 1489, da paven gjorde Eggert Durkop til biskop i Slesvig. Følgen blev lange stridigheder[5]), i hvilke kongen dog tilsidst trak det korteste strå, så at han først måtte anerkende Eggert, siden affinde sig med hans eftermand, kardinalen af Agrigent. Alle gejstlige forhold i Slesvig stift kom i denne tid i opløsning, og »kurtisanerne« benyttede lejligheden til at kaste sig over dets embeder. Samtidig begyndte de danske gejstlige, der opholdt sig ved kurien, på lignende måde at skaffe sig provision med danske beneficier og hjemsøge deres indehavere med processer. Ved mange lejligheder fik kongen og hertug Frederik kun med stort besvær

---

1) Riedel, Codex Brandenburg. 3. Haupttheil III, 122.
2) Reg. 2. R. 7952—53. Jvfr. Geh. Arch. Aarsb. IV, 370.
3) Geh. Arch. Aarsberetn. IV, 419—23.
4) Utr. pavebreve af 4. og 10. maj 1488.
5) Vil senere blive behandlet under Slesvig stift.

sat deres kandidater igennem, ofte slet ikke. — Samtidighed beviser ikke samhørighed. Alligevel er det et mærkeligt sammentræf, at alle disse uheld ramte den danske konge, netop medens Hemming Gad var og virkede i Rom. Og sikkert er det i al fald, at én af de mest ondartede embedsjægere, Laurids Vesteni, stod ham personlig nær.

Det nyttede ikke heller, at de kongelige atter 1489 sendte Enwald Sóvenbroder til kurien. Hvad han skulde i Rom, fremgår tydeligt af instruxen[1]).

Det drejede sig naturligvis først og fremmest om at give processen med Sten Sture en gunstigere vending. Ikke mindre vigtigt var det at få ophævet udnævnelsen af Eggert Durkop til biskop i Slesvig. At denne sag ikke nævnes i instruxen, er let forklarligt, thi denne er ment som en huskeseddel for Enwald, og der var ingen grund til at minde ham om en sag, der i så høj grad vedrørte ham selv personligt. Endvidere skulde Enwald, som ovenfor bemærket, arbejde for, at Ludovicus Gonzaga blev kardinal, og endelig søgte dronningen om tilladelse til at reformere franciskanerklostrene i Roskilde og Kallundborg samt om aflad for klostret i Køge.

Man har vel i Danmark ventet sig meget af Enwald, hvis tidligere gesandtskab havde været så glimrende, men så meget større blev skuffelsen. Tilfældigvis vèd man, at han 2. febr. 1490 havde audiens hos paven[2]), hvor han må have foredraget sine sager, men resultatet var lige så magert som i Marcellus' tid. Den eneste af de kongelige ansøgninger, der blev bevilget, var en reform af franciskanerklostret i Roskilde, og ret som for at vise, at dermed ikke antydedes nogen særlig velvilje, udstedte paven samtidig på provincialministerens anmodning en stræng bulle mod observanterne[3]).

En udsigt over de pavelige bevillinger, der blev kongen og hans slægt til del i årene 1486—93, stadfæster helt dette meget

[1]) Geh. Arch. Aarsberet. IV, 428—29. At udsendingen er Enwald, fremgår af det nedenfor citerede sted hos Joh. Burckardt.

[2]) Diarium Burckardi I, 394.

[3]) Utr. pavebreve af 15. og 29 dec. 1489.

ugunstige indtryk. Kongen opnår mindre begunstigelser for mænd i sin tjeneste som Johan Jepsen Ravensberg[1]), Jens Tegenthusen[2]), sin sekretær Helmold Alverding[3]) og sin kansler Anders Nielsen[4]); endvidere får han afladsbevillinger for et alter i Sorø kloster og ét i Æbelholt[5]), tilladelse til at lade hente relikvier og lade dem bringe til Maribo[6]) og andre i det hele ubetydelige indrømmelser. I de vigtige spørgsmål går både Innocens VIII og hans eftermand Alexander VI (1492—1503) oftest imod kongen. Man kan ikke betragte det som et rent tilfælde, at der i disse år udstedes en del breve mod observanterne, der jo kunde glæde sig ved kongens og hans moders særlige yndest.

Der kommer en forbigående svingning i denne yderst uheldige stilling fra det øjeblik, da kongen bøjer sig for kurien og anerkender Eggert Durkop som biskop i Slesvig. Men godt blev forholdet alligevel ikke, så længe Alexander VI levede.

Eggerts anerkendelse (1493) skete på den betingelse, at kongens (og hertugens) ret til at præsentere til bispedømmet i Slesvig blev formelig godkendt af kurien. Det var tilsyneladende en betydelig sejr for de fyrstelige krav. — Eggert Durkop befandt sig imidlertid ikke vel i sit nye stift, hvor han vist for resten aldrig for alvor havde tænkt på at blive, og allerede 1495 rejste han tilbage til Rom. Han var nu i fuld forståelse med kongen og havde det betydningsfulde hværv at være hans repræsentant ved pavehoffet. Man skulde kunne vente, at en mand i hans mægtige stilling som én af de 12 auditører ved den romerske højesteret vilde kunne udrette meget mere for Danmark end de tidligere lidet kendte og lidet indflydelsesrige nordiske gejstlige, så meget mere som den håbløse proces mod Sten Sture, der efterhånden var døet hen, samtidig faldt fuldstændig bort efter dronning Dorotheas død.

---

1) Utr. pavebrev af 7. febr. 1489.
2) do. af 8. juni 1489.
3) do. af 7. juni 1491.
4) do. af 16. dec. 1491.
5) do. af 26. nov. 1491 og 10. jan. 1492.
6) do. af 8. juni 1487 Relikvierne hentedes af kongens kapellan Ejler.

I begyndelsen frugtede denne udsendelse virkelig også. I nov. 1495 blev der udstedt en bulle[1]) efter kongens ønske om reform af franciskanerklostret i Helsingør. Suppliken var bleven bevilget 8 måneder i forvejen, men expeditionen havde ladet vente længe på sig og blev først fremskyndet, efter at Eggert var kommen til Rom. Samtidig fik kongen bevilget en anden supplik om indførelse af franciskanerobservansen i Flensborg kloster[2]). Nogle andre bevillinger fra disse år må ligeledes sættes i forbindelse med Eggert Durkops beskikkelse som kongens »orator«. Det kan således nævnes, at der blev givet tilladelse til at oprette et Clarakloster i København, og at dronning Kristine fik lov til sammen med tre ledsagerinder at besøge alle nonneklostre i riget og opholde sig der sammen med nonnerne, dog ikke om natten. Af mindre betydning var det, at kongen fik udvirket aflad for et nyoprettet vikariat i kongefamiliens kapel i Roskilde domkirke, ligesom det ret selvfølgelige, at han fik skaffet sin sekretær Anders Glob sognekirken i Kallundborg efter ærkebiskop Birger[3]).

Disse bevillinger betød ganske vist noget. Men alligevel havde kong Hans ingen grund til at være fuldstændig tilfreds med biskoppen af Slesvig. Det måtte være alt andet end behageligt for ham og hans broder Frederik, at paven gav dem uret i en strid, som de havde med klostret Reinfeld i Holsten. Dette fornemme klosters abbed og 52 munke klagede over de mange besværligheder, som de var udsatte for på grund af det overdrevne gæsteri, som kongen, hertugen og andre verdslige herrer plagede dem med. Forholdene var vanskelige nok i forvejen, da klostret lå i en sumpet egn; man var alvorlig bange for, at det efter abbedens død skulde blive givet som kommende (len) til en uvedkommende, og at ejendommene derved, som det plejede at ske, skulde blive bortødslede og ødelagte. Paven gav derfor klostret højtidelig tilsagn om, at det ingensinde skulde blive

[1]) Bulle af 3. nov. 1495. Supplik af 31. marts 1495.
[2]) Utr. pavebrev af 10. nov. 1495.
[3]) Utr. pavebreve af 25. og 27. febr. 1497, 15. okt. 1498, 16. febr. 1499.

bortgivet som len, men at der derimod ved næste ledighed skulde blive udset en abbed ved kanonisk valg[1]). Behageligt kunde det heller ikke være, at kongen og hertugen måtte lade deres kandidat til kantorstillingen i Slesvig falde og finde sig i den af paven providerede Didrik Tetens.

Endnu i sommeren 1498 forekommer imidlertid Eggert Durkop som kongens repræsentant[2]), og han havde i disse år som dommer at gøre med en række vigtige sager, der angik Danmark. Men på samme tid fik kongen ved et besøg i Sønderjylland klarhed på, i hvor høj grad biskoppens stadige fraværelse fra stiftet var til skade for det. 6. aug. 1498 udstedte han derfor fra Sønderborg et energisk brev til paven, afsatte Eggert som sin »orator«, kaldte ham tilbage til stiftet og opfordrede kardinalkollegiet til i hans sted at anerkende kongens sekretær Johan Cordes som dansk repræsentant ved kurien[3]).

1499 træffes da også både Cordes og Ditlev Pogwisch, hvem de fyrstelige brødre vel har ønsket som den svagelige Eggert Durkops eftermand på bispestolen, i Rom[4]). Men naturligvis måtte disse udsendinge kæmpe med intriger fra biskop Eggerts side, og det viste sig atter denne gang at være en uheldig sparsommelighed, at man ikke havde nogen fast forbindelse blandt kardinalerne. Kongens brev blev ikke oplæst i konsistoriet før 24. maj 1499, og det fik ingen følger, for så vidt som Eggert slet ikke gjorde mine til at vende tilbage til sit stift. 6. nov. døde han, og Ditlev Pogwisch skyndte sig hjem til Slesvig, hvor han virkelig også 20. dec. blev valgt til biskop. Hans hastværk nyttede imidlertid ikke. Allerede på Eggerts dødsdag havde paven udnævnt én af kardinalerne, Johannes de Castro, til administrator for stiftet. Det løfte, som paven 1494 havde givet om at tage hensyn til kapitlets valg og kongens (hertugens) præsentation, kom altså ikke til at betyde noget. Det blev fra kuriens side betragtet

---

[1]) Utr. pavebrev af 2. dec. 1495.
[2]) Utr. pavebrev af 31. juli 1498.
[3]) Eubel II, 263.
[4]) Begge optoges i Animas broderskdb i sommeren 1499 (Kirk. Saml. 4. R. VI, 721).

som et enkeltstående løfte, der ikke kunde veje noget overfor den omstændighed, at Eggert jo faktisk var død ved kurien. Pavens ret til at besætte alle embeder, der var ledige på den måde, havde altid været hævet over enhver tvivl, og kurien vilde ikke gøre brud på denne regel.

Det hjalp ikke, at kongen og hertugen ivrig anstrængte sig for at skaffe Ditlev Pogwisch anerkendelse. 1501 sendte kongen og Slesvig kapitel i forening kanniken Ghiso Usler til Rom [1]). Han kom her til at virke sammen med Leander de Pellagallis fra Perugia, en italiensk klærk, der i en årrække optræder som fuldmægtig både for kongen og de danske prælater, når disse skulde betale servispenge [2]). Leander indtog altså en lignende stilling som den, Ludovicus fra St. Gimignano ti år tidligere havde indtaget. At han var en brugelig mand, må vel betragtes som givet, når kongen senere kraftig anbefalede ham til at blive biskop i Linköping, hvor han skulde spilles ud imod Hemming Gad. Ved denne lejlighed nyttede Leanders dygtighed imidlertid ikke. Paven udstedte en tordnende bulle mod dem, der forholdt kardinalen stiftet, og kongen og hertugen måtte bøje sig. Kardinalen fik pension af bispestolen, og først derefter blev Ditlev Pogwisch udnævnt til biskop ved provision.

Overfor den uvilje, som Alexander VI således viste overfor kongens og hertugens ønsker på de afgørende punkter, betyder det forholdsvis lidt, at han i mindre vigtige spørgsmål undertiden handlede efter deres vilje. Mest interesse har en bevilling, der står i forbindelse med det store jubelår, der begyndte juledag 1499. Samtidig hermed udstedte Erik Valkendorf transsumpt [3]) af en supplik, som paven havde bevilget, og hvorved der tilstodes kongen, dronningen, hertug Frederik, prins Kristiern og prinsesse Elisabeth en stor mængde indulgenser, hvoraf den vigtigste var den samme aflad, som de vilde have opnået ved at

---

[1]) Ghiso betegnes 23. marts 1501 som kongens prokurator (Utr. pavebrev).

[2]) Leander er »prokurator« for Jens Andersen Beldenak 19. jan. 1502, for Niels Friis af Viborg 12. dec. 1498, for Johan Jepsen Ravensberg 28. april 1501. Jvfr. Geh. Arch. Aarsberetn. I, 3, 8 f.

[3]) L. Dipl. (26. dec. 1499).

besøge Rom i jubelåret. Kongefamilien følte altså ingen trang til personlig at søge jubelafladen, således som det havde været tilfældet med dronning Dorothea 1475. Derimod drog en stor skare af Danmarks og Norges fornemste mænd og kvinder til Rom[1]) i jubelårets sidste måned, deriblandt så fremragende mænd som Poul Laxmand, Oluf Krognos og ærkebisp Birger.

Enkelte andre bevillinger har interesse, fordi de viser, at den pavelige uvilje ikke hindrede, at privilegiet fra 1474 om retten til at besætte kapitlernes højeste pladser nu for alvor begyndte at træde ud i livet. Det er netop i årene omkring 1500, at kapitlernes modstand mod at finde sig i, at de bedste pladser gives til de kongelige skrivere, bliver endelig brudt. Den kreds af danske kurialer, der i 90'erne opererede på egen hånd og derved skadede kongens interesser, var endvidere ved 1500 borte; lige så var den kreds af svenske, der samledes om Hemming Gad, forsvunden eller bleven uskadelig. Kongens kandidater til kapitelpladserne får derfor nu som regel stadfæstelse; således rejste paven ingen indvending mod de mange forflyttelser, som efter kongens ønske foretoges med Jens Andersen Beldenak og Johan Jepsen Ravensberg, før disse blev biskopper. — Den unge Kristierns kansler Erik Valkendorf blev efter kong Hans' begæring provst i Lund, og efter brødrenes ønske blev den unge Gotskalk Ahlefeld, der i en årrække havde virket ved kurien, ansat som koadjutor for den gamle provst Enwald Sóvenbroder i Slesvig, ligesom kongens kammermester Jens Lauridsen efter hans ønske fik bevilling om at måtte forene tre embeder[2]). — Hertug Frederik fik tilladelse til at indføre observansen i franciskanerklostret i Slesvig. Man kan videre nævne et par bevillinger, som denne opnåede for sin, tidligere kongens, sekretær Helmold Alverding, samt endelig to ægteskabsdispensationer. Den ene fra året 1499 gav ham tilladelse til at ægte Sofie af Mecklenburg. Dette ægteskab blev dog ikke til noget, hvorfor

[1]) Lindbæk og Stemann, Danske Helligaandsklostre 59 f.
[2]) Utr. pavebreve af 22. jan. og 27. maj 1503, 16. nov. 1501.

han 1501 fik en bevilling om, at han kunde gifte sig med Anna af Brandenburg[1]).

Både kongen og hertugen havde grund til at være paven taknemlige for den måde, hvorpå han behandlede en ubehagelig gældssag, der gik tilbage til deres faders tid. — En klærk i Schwerin, Didrik v. Huddesen, havde påstået, at hans fader havde solgt kong Kristiern varer for 1400 rhingylden, og at nu sønnerne måtte være hans skyldnere for denne sum. Under påskud af, at han ikke kunde være sikker på at få ret overfor disse mægtige mænd i deres egne lande, havde han fået sagen overdraget, først til Eggert Durkop, senere til andre auditører. Men da nu kongen og hertugen hævdede, at dette stred mod det ofte omtalte privilegium »de non evocando in prima instantia«, der jo var bleven udvidet til hertugdømmerne, blev denne sag overgivet til pådømmelse af biskoppen af Lübeck, hvad der kun kan have været til held for kongen og hertugen[2]). Sagens senere forløb kendes næppe.

Disse forskellige mindre elskværdigheder kan dog ikke formindske det hovedindtryk, at kong Hans som helhed stod sig ret dårligt med paverne Innocens VIII og Alexander VI og sikkert ikke havde grund til at mindes dem med større kærlighed end den, hvormed hans fader havde bevaret mindet om Nicolaus V og Calixtus III.

Det svarer nøje hertil, at der i disse 20 år kun er yderst svage spor af, at de pavelige nuntier og kollektorer har ladet sig mærke her i landet. Der er ganske vist udsendinge nok, og der er bevaret instruxer i mængde for disse, men lige som indholdet af instruxerne er meget magrere, end man kunde formode efter

[1]) Utr. pavebreve af 29. juni 1499, 20. april 1493, 30. dec. 1495, 27. juli 1499, 13. febr. 1501 (ikke 1500, som det urigtig angives til hos Pontoppidan II, 717).

[2]) Ut. pavebrev af 15. maj 1501.

deres uhyre længde, lige så vist er det, at det pavelige kammers udbytte fra Danmark i disse år var meget ringe.

En besynderlig vaklen gjorde sig i øvrigt også gældende fra kuriens side. Den udsendte nogenlunde samtidig forskellige nuntier og kollektorer, hvis myndighedsområde faldt omtrent sammen, og som derfor måtte komme i stadig konflikt. Således var der 1482 ikke mindre end fire udsendinge i Tyskland, hvoraf de to, Angelus Gherardini, biskop af Suessa, og Bartolomæus Marasca, biskop af Città di Castello, var nuntier med magt som legati de latere, altså væsentlig udsendte i diplomatisk øjemed, medens Bartolomæus de Camerino og Bartolomæus Ziglino var kollektorer[1]). For de tre første blev virksomheden udvidet til Norden.

Gherardini var Marinus de Fregenos eftermand som biskop i Kamin, et embede, som han dog snart opgav, og overtog på en måde også hans stilling som legat for Norden. 1482 blev hans tidligere mere indskrænkede myndighed udvidet[2]), så han fik ligestilling med virkelige legati de latere og opnåede ret til at bortgive en række embeder, bestemme pensioner, udnævne notarer, give ægteskabsdispensationer, afgive kendelser i kirkelige stridigheder, uddele aflad m. m. Han skulde afkræve kollektorerne indenfor sit område penge og regnskab, men da dette distrikt omfattede så vidtstrakte lande som Tyskland, Ungarn, Polen, Bøhmen og Danmark, tør man med sikkerhed antage, at man i Danmark aldrig har mærket noget til ham.

Lige så lidt så' man formodentlig til Marasca. Denne mand, der 1474 havde gjort opvartning hos Kristiern I[3]) og var det pavelige kammers skatmester, optrådte som nuntius i Tyskland i årene 1480—85. 1483 blev hans myndighed udvidet[4]), så at han nu ligesom Gherardini fik myndighed som legatus de latere og blev udstyret med alle dertil hørende rettigheder. Noget mere inter-

---

1) Richard, Origine des nonciatures permanentes (Revue d'histoire ecclésiastique for 1906), 66.

2) Utr. pavebrev af 22. juli 1482.

3) Hist. Tidsskr. 7. R. III, 489 f.

4) Utr. pavebrev af 7. juni 1483.

esse har det, at hans overkollektorstilling fastslås bestemtere. Særlig skulde han sørge for, at de mange penge, der var indsamlede for at støtte johannitterne på Rhodos, blev indbetalte. Marascas område var ligeså udstrakt som Gherardinis.

Det pavelige kammer har imidlertid følt trang til en mere virkningsfuld indsamling end den, der kunde foretages af de to nævnte nuntier med deres altfor omfattende distrikter. Bartolomæus de Camerino blev derfor 1483 udnævnt til kollektor for Sverige og Norge, medens der mærkelig nok ikke blev indsat nogen kollektor for Danmark, skønt den nylig afdøde Jens Mathiesen Brun også havde haft dette land under sig. Sixtus IV anbefalede Bartolomæus til Sten Sture for Sverige, kong Hans for Norge, og medgav ham en stor bulle, hvori paven med stor veltalenhed udbreder sig om Tyrkernes frygtelige vildskab og sine anstrængelser for at holde dem tilbage, lover en betydelig aflad til dem, der vil give bidrag til korstoget, og indrømmer afsendingen en mængde rettigheder, så at han næsten bliver ligestillet med en legatus de latere[1]).

Bartolomæus skulde jo kun samle ind i Sverige og Norge, og det blev faktisk også i Sverige, han kom til at virke. Han ankom til Stockholm i aug. 1484, blev modtaget vel både af prælater og stormænd og optaget i Vadstena klosters broderskab. Afladshandlerne gjorde altid bedre forretninger i Sverige end i Danmark, og det er derfor rimeligt at antage, at han har solgt en del af de trykte afladsbreve, han havde med sig, og hvoraf tilfældet har bevaret et exemplar. Afladshandelen gik så godt, at der i mellemtiden mellem Sixtus IV's død og valget af Innocens VIII (1484) blev udstedt en bulle for nærmere at regulere den[2]).

Heller ikke Bartolomæus slap imidlertid for den almindelige mistanke om at gøre sig uberettiget fordel af afladspengene. 1485 lovede to Italienere, hvoraf den ene lige som Bartolomæus var fra Camerino, medens den anden er den Ludovicus fra St. Gimignano, der senere optræder som Danmarks fuldmægtig i Rom, at

[1]) Utr. pavebreve af 11., 14. og 17. okt. 1483. Celse 206—07.
[2]) Celse, 206—07. Jvfr. Kyrkehist. årsskrift 3, 123 ff.

Bartolomæus skulde være tilbage i Rom inden $1^1/_2$ års forløb. I modsat fald skulde han eller de som kautionister ifalde en bøde på 3000 dukater. — Omtrent samtidig anbefalede paven til kong Hans sin nye udsending, dr. Benedictus Mansella, ærkedegn i Aquino og pavelig kammerherre, der var på vejen til Norden for at revidere både Bartolomæus' og alle andre indsamleres regnskaber samt inddrive, hvad disse skyldte det pavelige kammer. Innocens VIII bad kong Hans om eventuelt at fængsle Bartolomæus og andre kollektorer, om de skulde vise sig genstridige.

Usikker og famlende synes kammerets optræden i øvrigt at have været overfor Bartolomæus. Sidst i samme år lovede Brunectus de Camerino, at han om 8 måneder skulde komme tilbage fra biskoppen på Øsel og tillige medbringe alle Bartolomæus' penge. — Men ikke en måned efter udsender paven en Tysker, provsten i Magdeburg Günther v. Bunaw, og opfordrer ham til at træde op med al mulig bestemthed mod nogle »falske indsamlere«, der optræder i Østersølandene og Norden, bedrager de kristne og presser penge ud af dem. Paven beder kong Hans stå Günther bi mod disse bedragere, arrestere dem og beslaglægge deres indsamlede penge. Atter her er der øjensynlig tale om Bartolomæus de Camerino. Sidst i 1486 var denne imidlertid kommen tilbage, hans kautionisters obligation kasseredes, og i begyndelsen af 1488 modtog kammeret den ikke ringe sum af 2000 gylden, som han havde indsamlet i de nordiske riger, vel især i Sverige[1]).

Günther v. Bunaw nævnes udtrykkelig som kollektor også for Danmark foruden Sverige, Norge og dele af Tyskland. Ifølge sin instrux[2]) af jan. 1486 skulde han væsentlig opkræve restancer, penge, der henstod på forskellige steder fra Marinus de Fregenos og Marascas indsamlinger, eller som var skænkede til pavernes yndlingsstiftelse St. Spirito in Sassia.

---

[1]) Dipl. Norv. VI, 635. Utr. pavebreve af 18. juli og 10. dec. 1485, 7. jan. og 30. okt. 1486, 10. jan. 1488. Jvfr. Gottlob, Aus der Camera apostolica, 213.

[2]) Utr. pavebrev af 7. jan. 1486.

Günther kunde ikke ene bestride sit hværv, hvorfor der næste år blev givet ham medhjælpere i Herman Tuleman, kannik i Utrecht, og Joh. Antonius, abbed i klostret St. Gemino. Opfordringerne til at indkræve restancer gentoges, og for at skaffe kollektorerne mere anseelse blev der givet dem en del rettigheder, bl. a. til at uddele ægteskabsdispensationer, give tilladelse til at vælge skriftefader o. lign. Den aflad, som de nævnte tre gejstlige skulde forkynde, var ligestillet med den, som man ellers erhværvede ved pilgrimsrejse til Rom, og al anden aflad blev suspenderet, så længe de optrådte.

Günther optræder virkelig i slutningen af 1487 i Sverige, hvor han, der kalder sig pavelig protonotar og kommissær til de nordiske riger, udsteder et afladsbrev for ridderen David Arildson[1]). I Danmark optræder Günther, så vidt vides, slet ikke. Lige så lidt var dette vistnok tilfældet med en kollektor, der i de følgende år virkede i Sverige, Antonius Magni. Meget interessante aktstykker giver oplysning om dennes omfattende virksomhed. Han medbragte 20,000 trykte afladsbreve og fik adskillige trykt i Stockholm. Hans sendebud færdedes i hele riget, og det lykkedes dem at afsætte mange af deres »varer«, således 2500 breve alene i Finland. Som betaling modtog Antonius ikke alene penge, men også naturalier som kobber, jærn og skind. Man ser, at det er lykkedes ham at få grumme meget ind, og man tør antage, at det pavelige kammers andel må have været betydelig, selv om han har måttet dele med det svenske rigsråd, der nøje kontrollerede ham og hans underkollektorer[2]). Det er sandsynligt, at kantoren i Slesvig, Didrik Stoveman, der tilfældig nævnes som pavelig underkollektor, har virket enten under Antonius, Bartolomæus eller Günther.[3]).

Det er ukendt, om en betydelig senere udnævnt kollektor, Filip Ingmarson, kannik i Trondhjem, men vistnok svensk af fødsel, udrettede noget. Juli 1499 fik han sin instrux, der er

---

[1]) Utr. pavebreve af 24. marts og 12. april 1487. L. Dipl. 9. dec. 1487. Jvfr. Gottlob, 213.

[2]) Handl. rör. Skand. hist. XVIII, 194 ff. Celse, 208.

[3]) Utr. pavebrev af 11. sept. 1493.

holdt i de almindelige udtryk, men meget ubestemt, som opkræver af pavestolens tilgodehavende i de tre nordiske riger, og i næste måned lovede han overfor én af kammerets embedsmænd, biskoppen af Reggio, at være tro og føre omhyggeligt regnskab[1]). At han ikke spores i Danmark, er for øvrigt ikke så underligt. Af fortegnelsen over hans kautionister ser man, at han hørte til den for kong Hans meget generende kreds af gejstlige, der holdt til i Brigittas hospital. Kautionisterne er Hemming Gad, der endda kalder sig gesandt for »kongen af Sverige«, Peter Henrikson, forstander for Brigittas hospital, og den besværlige embedsjæger Laurids Vesteni, »ærkedegn i Ribe, Århus og Viborg«.

Medens de nævnte kollektorer næppe har haft noget politisk formål forbundet med deres mission i Norden, er der derimod en politisk tanke med de breve, der 1488 udgik til Simon v. d. Borch, biskop i Reval 1477—93. Paven gjorde denne til nuntius med myndighed som legatus de latere, for at han skulde opfordre kong Hans og kong Kasimir af Polen til enighed og sammenslutning med den tyske orden, som de i fællesskab skulde hjælpe imod den store fare, der truede den fra Rusland.

Paven må vel have ment, at biskoppen formåede at udrette noget, siden han udstyrede ham med ualmindelig store rettigheder. Han kunde tildele en mængde personer de indulgenser og dispensationer, som pavestolen ellers plejede at forbeholde sig selv; således kunde han bortgive 50 embeder indenfor sin legations område, give 40 gejstlige ret til at besidde flere embeder på én gang m. m.[2]) — Der lå ganske vist en fornuftig tanke i planen om det forbund mod Russerne, som pavestolen her ønskede at stifte. Men under den bitterhed, der på den tid rådede mellem Danmark og Sverige, var det utænkeligt, at planen kunde blive virkeliggjort. Tværtimod indlod kong Hans selv sig jo senere i forbund med de kætterske Russere. Hele biskop Simons virksomhed indskrænker sig vistnok til, at han kunde pynte sig med titlen som legat[3]).

[1]) Utr. pavebreve af 1. og 10. juli, 23. aug. 1499.

[2]) Raynaldus XI, 158. Utr. pavebrev af 21. maj 1488.

[3]) Således i utr. pavebrev 11. jan. 1491. Reg. 4883 (21. febr. 1489) og 2. R. 8115 (23. jan. 1491).

Dette påtænkte tog mod Russerne kan kun uegentlig kaldes et korstog. Tanken om det store korstog mod kristenhedens hovedfjender Tyrkerne var imidlertid selv ved Alexander VI's ryggesløse hof ikke helt uddød. Den blev repræsenteret i al fald af én udmærket mand, den franske kardinal Raimund Peraudi — Denne, der i en årrække havde været i kuriens tjeneste, først som kollektor, senere som korstogsprædikant, blev 7. dec. 1486 udnævnt til nuntius med myndighed som legatus de latere for at prædike korstog i det tyske rige, de nordiske lande, Preussen, Lifland m. m. Hans hovedvirkefelt var imidlertid Tyskland; hos kong Maximilian var han nuntius 1486—91, trådte senere i hans tjeneste, blev biskop af Gurk og 1493 kardinal. Oprigtig besjælet, som han var, af iver for det store korstog lod han sig hverken skræmme tilbage af rejsens besværligheder eller sine hårde legemlige lidelser. Gang efter gang arbejdede han på at skaffe fred mellem kristenhedens fyrster, således 1490 mellem Karl VIII og Maximilian, men sit livs kæreste ønske, virkelig at se korstoget blive udført, fik han ikke opfyldt[1]).

Raimund nåede aldrig til Danmark og synes i mange år heller ikke at have udsendt underkollektorer til de nordiske lande. At han en enkelt gang kom til at gribe ind i forholdet mellem Danmark, Lübeck og Sverige ved sin fredsmægling (1503) i Lübeck, hvorhen han havde begivet sig efter opfordring af kong Hans, er tilstrækkelig kendt, ligeledes, hvor store ubehageligheder dette senere medførte for én af deltagerne i mødet, Jens Andersen Beldenak[2]). Utvivlsomt var Raimund en ærlig mægler, og sikkert kan man også ud fra en almeneuropæisk betragtning sige, at hans standpunkt, forbundet mellem alle kristne mod Tyrkerne,

[1]) Af de mange afhandlinger om Raimund, der gennemgående stiller ham i et meget gunstigere lys, end man har været vant til fra protestantisk side, skal nævnes: Schneider, Die kirchliche und politische Wirksamkeit des Legaten Raimund Peraudi; Gottlob i Hist. Jahrbuch VI, 438—61; Paulus i Hist. Jahrbuch XXI, 645—82; Revue des questions historiques 78, 123 f.; Revue d'histoire ecclésiastique for 1906, 66 ff.; Pastor III, passim.

[2]) Allen, De tre nordiske Rigers Hist. I, 316 ff. Pal.-Müller, De første Konger af den oldenborgske Slægt, 251 ff.

var rigtigere og mere storlinjet end det, der dikterede kong Hans' og hans fjenders optræden, men det er ligeså sikkert, at det vidnede om ringe kendskab til nordiske forhold at tænke sig muligheden af en virkelig deltagelse i korstog heroppe fra. Fredsmæglingen blev som bekendt nærmest til skade for kong Hans. Dette træk hører med til at vise, at dennes stilling overfor pavehoffet under paverne Innocens VIII og Alexander VI gennemgående var ugunstig.

Kong Hans og Julius II (1503—13).

Nov. 1503 besteg kardinal della Rovere pavestolen under navnet Julius II. Det er vel kendt, hvor stor betydning hans regering fik for Kirkestaten, der først fra hans tid kan siges at være pavernes sikre eje. Men også for kuriens forhold til Danmark indtræder der en afgørende vending. Et brev[1]), som den nyvalgte pave skrev til dronning Kristine, hvis forbøn han bad om, viste, at han havde i sinde at følge den samme politik som sin onkel Sixtus IV. Fra nu af forsvinder da også det uvenlige forhold, der i en årrække havde hersket mellem Danmark og kurien, og der er ofte en meget hjærtelig tone i de breve, der udvexles mellem paven og kongen. Det er så at sige først nu, at det forbund mellem disse to magthavere, der var indledet 1449 og styrket ved kong Kristierns besøg 1474, bliver slået endelig fast, og at paven konsekvent går med til at nedbryde den danske kirkes selvstændighed til fordel for kongemagten.

Ved forbundet måtte det efter sagens natur blive kongen, der vandt mest. Paven ønskede kun nogenlunde sikkerhed for, at kammerets indtægter, både de regelmæssige — servitier og annater — og de uregelmæssige (kollektorier) indløb trygt. Retten til den første slags indtægter havde kongerne egentlig aldrig

[1]) L. Dipl. (26. nov. 1503).

bestridt paverne. Derimod havde uvenskabet i en årrække lagt hindringer i vejen for en regelmæssig udsendelse af kollektorer. Dette bliver fra nu af ganske ændret, men noget stort udbytte tilflød sikkert heller ikke nu kammeret fra Danmark.

En ganske anden fordel kunde kongen have af forbundet. I disse år bliver bullen fra 1474 om hans ret til besættelse af en række høje embeder i de danske domkapitler helt ført ud i praxis, og paven providerer så godt som ikke andre end hans kandidater. Kapitlerne bliver da væsentlig forsørgelsesanstalter for hans kancellibetjente, et forhold, der ikke var meget forskelligt fra, hvad der senere var tilfældet med disse stillinger i protestantismens første århundrede.

Meget skyldtes den hele forandring i forholdet formodentlig, at kongen nu bestemte sig til at opgive sin gamle sparsommelighed og vende tilbage til sin faders system at have en bestemt kardinal at henvende sig til. Det havde under sagen om besættelsen af Slesvig bispestol efter Eggert Durkops død tilstrækkelig vist sig, at Leander de Pellagallis ikke formåede stort. Kong Hans fik da fra nu af to faste forbindelser indenfor kardinalkollegiet. Den ene var den gamle kardinal Jacobus de Serra, der efter hans ønske fik bispestolen i Linköping. Senere knyttede han kardinalen af Præneste, Marcus Vigerius[1]), til sig. Han var nødt til at lønne den sidste godt med præbender, foruden formodentlig med en fast årlig godtgørelse. Tillige måtte kongen nu finde sig i, at kurialer i ikke ganske ringe antal trængte sig ind i danske beneficier. Men han opnåede da også, at pavestolen gjorde alt, hvad der stod i dens magt, for at støtte ham mod Sverige. Og det var virkelig ikke så ganske lidt, den formåede. Selv om kong Hans ikke fik sit tabte rige tilbage, fik han i al fald knækket og ødelagt sin mest hårdnakkede modstander Hemming Gad.

Det er her nødvendigt at gå tilbage nogle år før 1503. — Hemming Gad havde ved sine mangeårige underjordiske intriger opnået at gøre den danske konge megen skade. Men for Sve-

---

[1]) Allen II, 383 ff.

rige havde han egentlig ikke udrettet stort. Katarina blev heller ikke nu formelig kanoniseret. En korstogsbulle, som Hemming i mange år anstrængte sig for at opnå imod Russerne, blev ganske vist tilsidst udstedt (1496), men kom for sent til at gavne Sten Sture og blev desuden vistnok slet ikke bekendtgjort af ærkebisp Jakob Ulfson, fordi kong Hans deri nævnedes som forbundsfælle af Russerne. Hemming Gad kom i den anledning i stor gæld og forlod snarest Rom som en slagen mand[1]). Thi 1497 skete det, som han så længe havde kæmpet imod. Kong Hans vandt virkelig sit svenske rige.

Ingen upartisk historieskrivning vil kunne nægte, at kong Hans overfor Svenskerne optrådte med en sjælden loyalitet og ordholdenhed. På en interessant måde bekræftes dette ved et nyfundet brev[2]) fra Vatikanerarkivet. Kongen lod sin daværende gesandt i Rom, Eggert Durkop, fremstille for paven sammenhængen med den tidligere proces om Örebro slot, som jo væsentlig var bleven ført mellem hans afdøde moder og Sten Sture, endvidere med den nye proces mellem Sten Sture på den ene, »nogle ærkebisper og biskopper« og kongen på den anden side angående lydighedsforholdet overfor kongen. Da kongen nu havde fået Örebro slot, og der var aflagt lydighedsed til ham, bad han paven om og opnåede, at begge disse processer måtte blive hævede.

Det viste sig imidlertid, at ærkebispen på egen hånd et par måneder i forvejen havde skaffet sig en bulle[3]) mod Sten Sture. Efter den fremstilling, som Jakob Ulfson havde givet af alle sine genvordigheder, gav paven ham naturligvis fuldstændig ret og opfordrede kong Hans til at være dommer i sagen, for at ærkebispen kunde opnå, hvad der tilkom ham. Atter her valgte kongen imidlertid at være den forsonende mægler, endskønt han godt kunde være optrådt strængt i denne sag, der ikke vedrørte hans eget forlig med Sten Sture. Han fik (febr. 1499) mæglet

---

1) Styffe IV, indl. 195 f. Svensk hist. Tidskr. II, 237. Allen I, 181.
2) Utr. pavebrev af 31. juli 1498.
3) Utr. pavebrev af 10. maj 1498.

et forlig, hvorved denne sikkert slap med at betale en mindre erstatning end den, ærkebispen oprindelig forlangte[1]).

Hr. Sten opfyldte imidlertid ikke forliget og betalte intet. Ærkebispen måtte da påny henvende sig til paven, og denne befalede nogle gejstlige at skaffe sagen gennemført ved bandlysning, eventuelt ved at henvende sig til den verdslige magt[2]). Bullen kom næppe til udførelse, da kongen snart efter dens ankomst til Sverige blev afsat. Givet er det i hvert fald, at kongen ikke har haft noget at gøre med disse angreb, der helt og holdent må stå for ærkebispens regning.

At Hans derimod efter oprøret, der var kommen på trods af de højtideligste løfter og uagtet hans næsten for vidt drevne loyalitet, søgte at anvende alle midler, også henvendelse til pavestolen, for at slå sine troløse undersåtter ned, det har man ingen grund til at undre sig over. Mod oprørets egentlige leder, Hemming Gad, var hans harme naturligvis især rettet. Men mærkelig nok udgår hovedangrebet på denne ikke fra kongen, men fra en anden svensk »kurtisan«, Hans Brask.

Denne mand, der i kløgt og lærdom kunde måle sig med Hemming, havde ligesom han lært kurien og dens rænker godt at kende under et flereårigt ophold. Han træffes i Rom 1499, var knyttet til kurien og i al fald senere i tjeneste hos kardinal Joh. Remolini af Perugia[3]). 1500 siger han, at han er kommissær for den svenske nation, men samtidig, at han er knyttet til det pavelige kammer og pavens »familiaris«[4]). I disse egenskaber fik han i årene 1499 og 1500 en del bevillinger, bl. a. på et par kirker i Lunde stift. Det var ikke andet, end hvad så mange embedsjægere gjorde. Men mere betænkeligt for bedømmelsen af Hans Brasks karakter er det, at han tog en meget væsentlig del i de angreb, der efter kong Hans' fordrivelse fra

[1]) Styffe IV, indl. 240 f. Det er overordentlig partisk, at Styffe kan anføre dette *imod* kongen.

[2]) Utr. pavebrev af 19. aug. 1500.

[3]) Utr. pavebreve af 5. okt. 1499 og 8. okt. 1503.

[4]) Utr. pavebreve af 16. maj og 13. juni 1500.

forskellige sider rettedes imod Hemming Gad, uden hensyn til dennes lange arbejde i fædrelandets tjeneste.

Sept. 1501 blev kardinal Jacobus, formodentlig efter kongens ønske, provideret med Linköping bispestol, hvori Hemming Gad havde søgt at indtrænge sig[1]). Denne påstod ganske vist altid senere, at han var lovlig valgt af kapitlet, oven i købet efter kongens anbefaling, men selv om den første del af denne påstand kunde være sand, er den anden det sikkert ikke. Da kardinalen naturligvis ventede at finde modstand, lod han (febr. 1502) besættelsen af stiftet bekendtgøre ved en bulle, hvori paven truede Sten og Svante Sture med hårde straffe, hvis de modsatte sig ham.

Nov. 1501 skaffede Hans Brask sig provision på Hemmings domprovsti i Linköping og fik april 1502 en fornyet provision. Hemming Gad måtte altså nu selv føle ubehagelighederne ved de processer, som han før med så megen dygtighed havde skaffet andre. Så meget mere, som der samtidig kom et par andre ansøgere. Dec. 1501 skaffede klærken Johannes Petri sig provision på provstiet. Han var imidlertid selv svensk, og hans begæring om, at Hemming Gad måtte miste sit embede, var ikke affattet i så hvasse udtryk som en ansøgning fra en fransk klærk (febr. 1502). Denne påstod, at Hemming Gad havde begået mange forbrydelser, mord og røverier, at han havde deltaget i krige, i flere år levet offentlig med en skøge og i to år været bandlyst uden at tage hensyn dertil. Hemming blev derfor berøvet sit domprovsti, der blev givet til den omtalte franske gejstlige. Omtrent samtidig hermed blev en mand, der stod Hemming Gad nær, provsten Henrik Venne i Åbo, bandlyst, fordi han stod i restance for de penge, der skulde betales for korstogsbullen af 1496. Han blev tillige fradømt sit provsti, der ligesom det i Linköping blev givet til Hans Brask[2]).

---

[1]) Eubel II. Provisionen erfaredes i Norden sidst i okt. samme år. (Styffe IV, indl. 301).

[2]) Utr. pavebreve i Svenske Riksarkiv. Geh. Arch. Aarsberetn. IV, 300—04 (bullen rettet til ærkebispen af Ragusa og biskopperne af Lübeck og Roskilde).

Det må altså fastholdes, at de første angreb på Hemming Gad mindre skyldes den danske konge end Hemmings egne landsmænd. Men hele den mærkelige rolle, som Hans Brask har spillet, foreligger endnu altfor lidt belyst til at kunne klares.

Der er ingen grund til at gå ind på de lange processer, som Hemming Gad førte om sine to embeder i Linköping. Hovedleddene i denne strid er vel kendte og ligeledes slutningsresultatet, at Hemming Gad mistede begge embederne, i det Hans Brask blev domprovst og senere biskop. Kong Hans havde en god støtte i kardinal Jacobus, der var ivrig for at opnå indtægterne af Linköping stift, i sin romerske prokurator Leander, hvem han søgte at skaffe provision på embedet for det tilfælde, at kardinalen skulde dø — hvilket ganske vist ikke skete før 1517 —, endelig i sin egen gejstlighed. Den danske ærkebiskop Birger lod således bandbullen mod Hemming trykke og sprede i mange exemplarer. Heller ikke det svenske rigsråd stillede sig på Hemmings side, og denne havde overhovedet kun én pålidelig støtte, Svante Sture. Han har sikkert haft god brug for alt sit robuste humør for ikke helt at tabe modet.

Stemningen hos de stridende parter blev naturligvis mere og mere ophidset. Betegnende er et par indlæg i striden, som tydelig viser, hvorledes man trådte sandhedens grænser så nær som mulig eller overskred dem. Hemming Gad udslynger i sit appellationsskrift til paven[1]) fra 1507 de hårdeste beskyldninger mod kong Hans, erklærer, at denne har båret sig troløst ad både mod ham og det svenske folk, sluttet forlig med Russerne og afstået en betydelig landstrækning til dem m. m. Med god grund har Paludan-Müller gjort gældende, at man ikke som Styffe kan bygge en bedømmelse af kong Hans' regeringstid i Sverige på dette overordentlig usandfærdige partiskrift. — Men en næsten lige så rasende tone findes i et brev[2]), der fra dansk side vistnok i efteråret 1510 blev skrevet til kardinal Marcus.

---

[1]) Handl. rör. Skand. hist. XX, 17 ff. Jvfr. Pal.-Müller, De første Konger af den oldenborgske Slægt, 217 ff.

[2]) Geh. Arch. Aarsberetn. I, 41.

— Hemming Gad opholdt sig dengang i Lübeck, og kongen var med grund ængstelig for hans rænker. Han skildrede ham da som en overordentlig slet karakter, en mand, der havde gjort sig skyldig i oprør, forræderi, plyndring, mord og brand og i lang tid trodset bandstrålen, og opfordrede derfor kardinalerne Marcus og Jacobus til at sørge for, at Hemming blev arresteret af Lübecks biskop og bragt til Rom for at lide sin straf.

Kurien var efter Hemmings afrejse fra Rom næsten altid bestemt mod ham og Svante Sture. Det er da en underlig modsætning hertil, når paven 1509 stadfæster Svante Stures (»viceregis«) præsentation af Erik Svenson til dekanatet i Linköping, som han for resten længe havde siddet inde med, og det ved den lejlighed omtales, at den udvalgte biskop (Hemming Gad) havde indsat Erik, uden at der nævnes noget om, at Hemming slet ikke var anerkendt af kurien, tværtimod stod i et meget spændt forhold til den[1]). — Dekanatet i Linköping hørte til de embeder, der ifølge bullen af 1474 hjemfaldt til kongens besættelse; ved denne lejlighed ser man altså, at det var rigsforstanderen og hans mænd, der søgte at drage fordel af privilegiet.

Dronning Kristine søgte ligesom sin mand at få pavens støtte overfor Svenskerne. 1506 klagede hun over, at Sten Sture og Hemming Gad havde berøvet hende Örebro slot og i øvrigt var optrådte troløst mod hende og kongen. Mod denne havde de lagt baghold i en skov, da han fra Stockholm vilde begive sig til Danmark. Han var dog undsluppen, men hun blev senere på Stockholms slot gjort til fange ved forræderi og måtte blive i fangenskabet tre år. Det var rimeligt, at paven måtte tage hensyn til disse berettigede klager, og han befalede da også ærkebisperne i Lund og Upsala at sørge for, at hun genvandt sit slot og sine klenodier, og at de ulydige undersåtter måtte blive bandlyste[2]).

---

[1]) Utr. pavebrev af 29. sept. 1509.

[2]) Utr. pavebrev af 14. aug. 1506. Jvfr. Allen I, 177. — 23. jan. 1504 fik dronningen lov til at lade hente relikvier i Tre Fontane ved Rom og bringe dem til Claraklostret i København.

Som pave Julius her havde handlet efter dronningens og kongens ønske, således er der mange andre træk, der viser hans velvilje overfor dem. — 1505 må kong Hans have haft en særlig udsending i Rom, måske Hans Skovgaard, der samtidig opnåede provstiet i Harsyssel, og paven gav da kongen, dronningen og Jens Andersen Beldenak en stor mængde indulgenser, der i omfang gik betydelig videre end det sædvanlige[1]. — Dronningen fik desuden særlig tilladelse til fire gange om året sammen med 6—8 jomfruer at måtte besøge alle nonneklostre i landet, selv Claraklostre, endvidere en ny og stærkt udvidet ret til at hente relikvier, hvor hun vilde, og bringe dem til klostre og andre fromme stiftelser — sikkert til franciskanerklostrene.

Grunden til al denne velvilje ses af andre breve, der er udstedte samtidig. Paven skrev nemlig til hertug Frederik og kong Hans i anledning af kardinal Raimunds tidligere afladshandel og fredsmæglingen i Lübeck 1503. Han roste kongen, fordi denne uden hensyn til, at hans stilling i krigen var gunstig, havde ladet sig bevæge af kardinalens bønner, sluttet fred med Lübeck og således tilsidesat sine private ønsker for helt at kunne vende sig mod Tyrkerne. Ligeledes roste han hertugen, fordi denne havde villet gå i kaution for freden, der ellers ikke var kommen i stand. Men han opfordrede nu begge brødre til at gøre alt muligt for, at freden kunde blive overholdt, da han ellers vilde iværksætte den tidligere bebudede bandsættelse mod dem, der brød den.

Den smukke og smigrende skildring af brødrenes andel i freden i Lübeck, som de hver for sig af forskellige grunde havde årsag nok til at være misfornøjede med, kunde muligvis få dem til at lytte til den opfordring, der var brevets egentlige kærne, at passe godt på de penge, som kardinal Raimund havde indsamlet, og sørge for, at de i god behold kom til det pavelige kammer. — Brevene blev afsendte til kong Hans med johannite-

[1]) Således må deres skriftefader én gang om året give dem absolution også for de forseelser, der ellers var forbeholdte pavestolen, medens denne indulgens ellers kun gælder én gang i livet.

ren Jacobus de Clipelle, der på kardinalens vegne skulde tage Linköping bispestol i besiddelse[1]).

Den samme velvillige holdning fra pavens side varede nu ved i resten af kongens regeringstid. Af hans bevarede brevbog fremgår, hvad han søgte kurien om, og fra anden side véd vi, at de fleste af ansøgningerne bevilgedes. Hovedparten af dem vedrører enkelte embeder, som han ønskede at skaffe sine tro mænd. Da således Gotskalk Ahlefeld var bleven valgt til biskop i Slesvig, bad kongen Leander sørge for, at Gotskalks tidligere beneficier ikke blev bortgivne, uden at kongen blev spurgt. Særlig ønskede denne, at hans sekretær Eggert Haynck måtte få provstiet i Slesvig, og hans øvrige sekretærer de andre beneficier. Kongen fremhævede, at han havde præsentationsret til alle de embeder, som Gotskalk havde haft[2]), en fortolkning af privilegiet af 1474, der ganske vist var lovlig dristig, men vel endda er bleven godkendt i praxis. Haynck blev i al fald provst. — Nogle år senere (1510), da Erik Valkendorf efter kongens ønske var bleven ærkebisp i Trondhjem[3]), ønskede denne at få indflydelse på besættelsen af de embeder, der blev ledige efter Erik, især provstiet i Roskilde, som faldt ind under privilegiet af 1474. Han anbefalede meget energisk sin elskerinde fru Edles broder, Laurids Mikkelsen Jernskæg, både til paven og kardinal Marcus, og udtalte, hvad der åbenbart var sandt, at paven aldrig havde gjort ham imod; han håbede, at denne vilde forsvare hans og i det hele de danske kongers privilegier mod mulige tvivl og angreb. Da svaret på disse ansøgninger lod vente temmelig længe på sig, skrev kongen atter både til paven og kardinalen og bad dem gøre ham til vilje i denne sag, da han for sin værdigheds skyld nødig vilde have den udsat. Samtidig erklærede han, at han, ligeledes efter privilegiet af 1474, havde præsenteret Laurids til dekanatet i København, og bad da om pavens samtykke til, at Laurids måtte forene disse to ellers ufor-

[1]) Dipl. Norv. VI, 666 ff.
[2]) Geh. Arch. Aarsberetn. I, 8—9, 16.
[3]) Dipl. Norv. IV, 771 ff; V, 723 f.

enelige embeder[1]). Det var dog først 1512, at hr. Laurids blev provideret med dekanatet.

Mindre heldig var kongen med en ansøgning af 1508 om, at der måtte blive indført regulær observans i Kolding franciskanerkloster[2]). Paven havde på denne tid ikke lyst til at forøge observantklostrenes antal, og reformbevægelsen i Danmark standser derfor foreløbig. Men dette uheld er næsten enestående. Paven gav (1509) kong Hans ret i hans klage over, at biskoppen i Roskilde plagede sine præster med usædvanlige afgifter, og udstedte samtidig en skarp bulle mod Lübecks borgere. Kongen havde nemlig besværet sig over, at disse uberettiget plagede indbyggerne på Femern med skatter og afgifter og tilmed med gejstlige straffe, fordi Lübeckerne havde penge til gode på øen, som de fattige indbyggere ikke kunde betale. Efter kongens erklæring om, at Lübeckernes plagerier var til skade både for indbyggerne og ham selv, blev der indsat pavelige dommere i sagen[3]).

Også kongehusets øvrige medlemmer nød godt af den pavelige velvilje. Dronningen opnåede et afladsbrev for Claraklostret i København, skaffede dette observantbrødrenes privilegier og fik lov til sammen med kongen at tvinge de ulydige søstre til lydighed eller til at forlade klostret. — Hertug Frederik fik meget vidtgående ventebreve for en mængde af sine yndlinge, hvoriblandt så bekendte mænd som Gotskalk Ahlefeld, Albert Krantz og Johan Wulf. — Prins Kristiern endelig opnåede bekræftelse på den af ærkebispen foretagne ordning, at munkene i Munkeliv i steden for deres eget kloster, der var forladt efter ødelæggelsen 1455, måtte overtage Nonnesæter og flytte nonnerne til andre klostre[4]).

---

[1]) Geh. Arch. Aarsberetn. I, 37 f., 43 ff.
[2]) Geh. Arch. Aarsberetn. I, 35 f.
[3]) Utr. pavebrev af 8. marts 1509.
[4]) Utr. pavebreve af 1. marts, 9. juni og 9. aug. 1506, 19. okt. 1509.

Til denne velvillige holdning fra pavens side svarer det nøje, at kongen lod hans afladshandlere tumle sig i Danmark, som de vilde. Der lægges dem ingen hindringer i vejen fra autoriteternes side, og de kommer til at føre en ganske anderledes behagelig tilværelse end adskillige af deres forgængere. Men ganske vist måtte de betale godt for sig. Bekendt er det således, at kardinal Raimunds afsendinge lovede hertug Frederik en betydelig del af, hvad der blev indsamlet i hans lande, og at en lignende kontrakt sikkert er bleven afsluttet med kong Hans[1]).

Raimund Peraudis fredsmægling i Lübeck er tidligere omtalt, og hans udsendinges virksomhed i Danmark er så vel kendt, at der ingen grund er til at gå nærmere ind på den. Så meget mindre, som de nyeste undersøgelser i Vatikanets arkiv her har bragt meget lidt nyt. Kammerarkivet for de første årtier af 16. årh. synes for største delen at være gået tabt. Også det er vel som en stor del af datariets arkiv faldet som offer for Napoleons flytning af de store arkivmasser til Frankrig.

Raimund kom aldrig selv til Danmark, men brugte som sine kommissærer abbeden Johan Speglin og præsten Herman Andersen, der atter udsendte underkommissærer, blandt hvilke Johan Biltzemann, professor i Greifswalde. En række afladsbreve fra disse udsendinge er endnu bevarede og viser, at kommissærerne har arbejdet over hele landet og skaffet afsætning for deres varer hos alle samfundsklasser, hos de fornemme nonner i St. Clara kloster og St. Agnete kloster i Roskilde såvel som hos borgeren Name Jensen i Flensborg[2]). Det var ikke alene afladsbreve, der blev udstedte; Raimund var virkelig legatus de latere og kunde handle med næsten fuldstændig pavelig myndighed. Et udslag heraf er det, når han under sit ophold i Lübeck meddeler biskop Ditlev Pogwisch i Slesvig tilladelse til at give ægteskabsdispensationer til 50 personer og på samme tid giver Lage Urne ventebrev på det første ledige kanonikat i Roskilde domkapitel[3]). Selv

[1]) Kirkekalender for Slesvig stift II, 105 ff. Allen I, 316 ff.

[2]) Afladsbreve f. ex. i Reg. 2. R. 8793. Pontoppidan II, 723. Kirk. Saml. II, 388 ff. L. Dipl. under 17. og 19. aug. og 23. dec. 1502.

[3]) Pont. II, 724 f. Dipl. Arnemagn. XXIX, 12.

hans underkommissærer kunde uddele ganske vigtige dispensationer, som når Joh. Biltzemann giver præstesønnen Peder Lauridsen dispensation for uægte fødsel og tilladelse til at besidde tre embeder på én gang[1]).

Disse breve er kun enkeltstående rester af et langt større antal, der må have foreligget tidligere. Sikkert skyldes det kardinalens ophold i nærheden af Danmarks grænser, at forbindelsen med pavestolen i disse år tilsyneladende er stærkt i aftagende — dog kun for at tiltage så meget stærkere i Julius II's sidste år.

Det pekuniære udbytte af kardinalens indsamling kan ikke have været ringe, men det er nu umuligt at opgive med nogen sikkerhed. — Enkelte oplysninger har man dog. Således indfandt der sig 1503 i Ribe en Italiener fra Spoleto stift, Urbanus de Urbanis, som kommissær for kardinalen. Domkapitlet indrømmede ham 100 rhingylden af de afladspenge, der fandtes i afladskisten i domkirken og udgjorde et meget større beløb. Han tog pengene, efter hvad han selv siger, med kongens tilladelse, og det synes at ligge heri, at denne havde ret til en del deraf[2]).

Kardinal Raimund døde 1505 uden at have fået noget resultat af sine energiske korstogsbestræbelser. Fra hans indsamling lå der imidlertid rundt om i de forskellige lande, der udgjorde hans store distrikt, en del penge, og dem bestræbte kurien sig i de følgende år sig for at få fat på. — Febr. 1505 skriver paven i den anledning til dekanen i Lübeck, Herman Westphal. Denne var i sin tid bleven indsat til kardinalens kommissær for at modtage nogle penge, der lovlig tilkom det pavelige kammer. En del af disse, indsamlede i Danmark, Holsten, Mecklenburg og Pommern, ialt til et beløb af 2000 gylden, havde Westphal deponeret hos den lybske forretningsmand Joakim Bilzing. Da denne imidlertid var død uden at have indbetalt pengene til kammeret, anmodede paven både Herman Westphal og hans biskop om at sørge for, at disse penge blev udbetalte af Bilzings

---

1) Dipl. Norv. VI, 664.
2) Terpager, 94—95. Jvfr. Kinch I, 422 f.

bo og derefter indbetalte hos kammerets bankier, firmaet de Falaris[1]).

Rimeligvis har dekanen ikke kunnet eller ikke villet udføre, hvad paven anmodede ham om, siden denne året efter henvender sig til provsten i Lübeck, dr. Henrik Bockholt, der i mange år havde opholdt sig ved kurien og været knyttet til hospitalet St. Maria in Anima. Han med sine ti ledsagere skulde i de nordiske lande samt i provinserne Köln og Bremen indkræve de jubelårspenge, der stod igen fra Raimunds tid. En lang række anbefalingsskrivelser udstedtes for hr. Henrik til nordtyske fyrster og biskopper, desuden til ærkebiskop Birger, biskoppen af Slesvig, hertug Frederik og kong Hans. — Brevet til den sidste vidner om, i hvor høj grad det var paven magtpåliggende at få pengene. Julius II erklærede, at han mod Tyrkerne havde måttet udruste hære og flåder samt udbetale forskellige fyrster, især kongen af Ungarn, betydelige beløb; kardinalerne havde ligesom han gjort deres bedste og bidraget med en treårstiende af deres beneficier. Alle anstrængelser havde dog været frugtesløse, og man havde måttet gribe til extraordinære forholdsregler og ladet prædike jubelaflad, bl. a. af kardinal Raimund. Imidlertid var pavestolen kommen i gæld og var nødt til at indkræve alt, hvad den kunde få ind. — En længere skrivelse til kong Hans var overflødig, erklærede paven med fin smiger, da hans varme interesse for den katolske kirke, hvori han fulgte sine forfædres udmærkede exempel, var tilstrækkelig kendt; han vilde derfor kun i al korthed anbefale sin afsending[2]). — Det er vist ukendt, om Henrik Bockholt udrettede noget; formodentlig er det gået som i så mange lignende tilfælde, at omkostningerne har slugt alt, hvad der blev opkrævet, så at det pavelige kammer intet fik.

Endnu én pavelig udsending virkede i Norden i kong Hans'

---

[1]) Dipl. Norv. VIII, 470 ff. — Omtrent samtidig (30. aug. 1505) tilstår paven en stor del aflad for at hjælpe kong Alexander af Polen mod Tyrker, Tatarer og Russere. Afladen strækker sig også til de nordiske lande, men der nævnes ingen afladshandler (Dipl. Norv. VI, 671 ff.).

[2]) Dipl. Norv. VI, 675 f. Utr. pavebreve af 27. marts, 15., 16. og 20. april 1506.

tid, en ganske vel kendt mand, dr. Itzard Gravius[1]) fra Frisland, pavelig kammerherre og kannik i Sinigaglia. 1. marts 1510 fik han sin første instrux, gældende særlig for Norden; 1. maj 1512 blev instruxen fornyet, og hans område blev udvidet til at omfatte hele Nordtyskland. Det viser sig af instruxerne, hvis indhold i øvrigt ikke afviger fra det sædvanlige, at Itzard ligesom Henrik Bockholt og Herman Westphal nærmest skulde opkræve de betydelige pengesummer, som man formodede, endnu lå hist og her fra kardinal Raimunds tid. Desuden skulde Itzard naturligvis opkræve pavestolens øvrige tilgodehavende, som annater o. lign., og for Norges og Sveriges vedkommende Peterspengene.

Itzard drog derefter rundt i de nordiske lande indtil 1515. Elsket af folket var han ikke, men han fik til gengæld megen hjælp og støtte fra kongefamiliens side. Kong Kristiern skrev således samtidig med ham til domkapitlet i Trondhjem og opfordrede det til at betale afgifterne for stiftet, som det i lang tid havde stået i restance for[2]). Men ganske vist, kongernes støtte blev ikke givet gratis. 12. april 1511 udstedte Itzard således fra Nyborg et brev, hvoraf det synes at fremgå, at han har måttet indrømme kong Hans c. 2000 gylden af de penge, der var indsamlede bl. a. af Joh. Biltzemann i Fyens stift alene. Biskop Jens Andersen havde haft pengene i forvaring, men måtte nu efter nuntiens befaling udlevere dem[3]). — En ganske væsentlig tjeneste gjorde Itzard for øvrigt den unge konge, i det han 17. dec. 1511 gav ham absolution for hans voldsomme adfærd overfor biskop Karl af Hamar og i absolutionsbrevet udtaler sig, som om han helt tror på kongens fremstilling.[4])

Med kongelig støtte kunde Itzard altså i fred foretage sin indsamling. Synderlig glad var gejstligheden næppe over hans besøg, og hvor ængstelig man var for alle de bedragere, der under falske foregivender søgte at få fat på nogle af de lokkende

---

[1]) Om Itzard i alm. jvfr. Allen II, 399 ff. Utr. pavebreve.
[2]) Dipl. Norv. V, 725 ff.
[3]) L. Dipl. Jvfr. Allen I, 319 anm. 16.
[4]) Danske Mag. IV, 189 f.

afladspenge, ser man af et brev[1]) fra biskop Iver Munk af Ribe til hans kapitel (28. jan. 1511). Biskoppen meddelte kapitlet, at kongen havde skrevet til ham, at han skulde sende de penge, der lå i afladskisten i Ribe domkirke, til København. Samtidig havde han selv i Kallundborg modtaget besøg af »en doktor«, der havde fremvist et brev fra paven om, at »to borgere i Lübeck« var udsete til at oppebære jubelpengene over hele Danmark. Da doktoren imidlertid ikke havde noget bevis for, at han virkelig var repræsentant for de to nævnte borgere, var biskoppen noget ængstelig og opfordrede kapitlet til kun at udlevere pengene til doktoren, hvis han kunde legitimere sig fyldestgørende og mødte med lensmandens nøgle til afladskisten. — Det tør antages, at den gode biskop her har gjort sig skyldig i nogle misforståelser. De »to borgere i Lübeck« er åbenbart Henrik Bockholt og Herman Westphal, og »doktoren« kan vanskelig være nogen anden end selve Itzard. — Misforståelsen må dog være bleven opklaret, thi 27. april 1512 var Itzard i Ribe og modtog hele den betydelige sum, der lå i afladskisten, bl. a. c. 800 gylden og 60 lod sølv[2]). Det var ikke noget ringe udbytte for et enkelt stift. Betydelig større var det, som ovenfor nævnt, fra Fyens stift, og efter dette at dømme må det have været betydelige summer, der udbetaltes af den danske gejstlighed. Størrelsen er det ganske umuligt at opgive, bl. a. af den grund, at pengene kom fra forskellige kilder. Det er dels gejstlighedens regelmæssige afgifter, annaterne, dels de indtægter, som handelen med jubelaflad gav, foruden salg af de mangfoldige dispensationer. — Men kun en ringe del af pengene kom virkelig til det pavelige kammer. Kongen og hertugen tog deres del, opkræverne skulde have deres løn, og endelig kunde der være bedragere iblandt disse, der beholdt pengene selv. Således klagede Haderslev domkapitel (22. sept. 1512) til paven over, at to hos kongen og hertugen så højt betroede mænd som kannikerne Helmold Alverding og Johan Wulf havde tilvendt sig aflads-

[1]) Genealog. Archiv I, 17—18.
[2]) Terpager, 95. Jvfr. Kinch I, 437 f.

pengene, som kapitlet nu kom til at stå til ansvar for[1]). Sikkert er det, at der kun kendes én indbetaling fra Itzard, og den lyder på et så forholdsvis ringe beløb som 1500 gylden[2]). — Aflads-handelen var ikke nogen god forretning for kurien. Trods hele det store apparat og det vidtløftige skriveri opnåede den ikke stort andet end at vække en stærk og stigende uvilje mod sig, en uvilje, der mere end noget andet har bidraget til at fremme Reformationen.

Kong Hans' forbindelse med pavestolen afsluttes med to betydningsfulde legationer til Rom år 1512. Det var det år, da kristenheden var stærkt optaget af den store kamp mellem pave Julius på den ene, Ludvig XII og Maximilian på den anden side. Begge parter søgte at drage kongen over til sig, men han foretrak at holde sig neutral, dog med mest hældning til pavelig side[3]). Han fik belønning herfor ved den venlige modtagelse, hans gesandter fik i Rom.

I det første gesandtskab, der må være afgået fra Danmark allerede sidst i 1511, var hovedmanden provsten i Assens Hans Hansen, der mødte som udsending for dronning Kristine og den unge konge sammen med dronningens kansler Hans Reff. Dronningen beklagede sig over, at biskop Erik Kaas i Viborg ikke vilde betale penge, som han skyldte hende, og at de svenske, særlig Hemming Gad og Svante Sture, ikke havde opfyldt deres løfte fra freden i København (1509) om at give hende en erstatning for Örebro slot. I begge tilfælde fik hun indsat pave-

---

1) Utr. pavebrev.

2) Utr. pavebrev af 6. nov. 1511.

3) Allen I, 611 ff. Ærkebiskop Birger udtaler sig i stiftelsesbrevet for sin store gave til Lunds domkirke (Suhms Saml. I, 3.) med stor sympati om paven og antyder, at kongen står på samme side.

lige dommere til at pådømme sagerne[1]). Betydningsfuldere var det, som den unge konge opnåede i sin ret ubehagelige sag overfor biskop Karl af Hamar. Dennes voldsommme fængsling og hårde behandling er tilstrækkelig kendt. Der var nogen misstemning ved pavehoffet i den anledning, og sagen kunde blive generende for Kristiern, men blev nu klaret på den fordelagtigste måde. Paven gik ganske ind på hans fremstilling, der lød således: biskoppen havde stræbt kongen efter livet og forsøgt at overgive ham og hans hof i fjendernes hænder, men ved Guds hjælp var han sluppet ud af fjendernes snarer og havde straffet oprørerne. Derpå lod han biskoppen på grund af dennes høje stilling tage i sømmelig bevogtning, ikke på sin egen, men på pavens vegne. Kristiern ønskede imidlertid, at så frygtelige ugærninger ikke måtte være ustraffede, og bad derfor om, at der måtte blive indsat dommere mod biskoppen fra de samme egne; imens skulde denne vedblive at være i fængsel. Til dommere udnævnte paven efter kongens ønske nogle biskopper i nærheden af, men dog ikke i de nordiske lande, nemlig biskopperne af Verden, Ratzeburg og Schwerin sammen med Itzard Gravius. Kort efter fik kongen imidlertid biskopperne i Verden og Schwerin ombyttet med de af ham afhængige biskopper i Lübeck og Slesvig, i det han påstod, at disse ikke boede i hans *kongeriger* — hvilket unægtelig var sandt, men en smule jesuitisk. — Hele ansøgningen forefalder lidt mærkelig, da der er adskilligt, der tyder på, at biskoppen dengang allerede var død. Ved pavens velvilje slap den unge konge altså meget let fra sin voldsomme handling og blev senere på en ganske læmpelig måde absolveret[2]).

Lidt senere på året 1512 ankom et nyt gesandtskab, hvis ledende mand var den mærkelige prælat Johan Wulf. Denne, der var Slesviger eller Holstener, havde allerede tidligere været

---

1) Utr. pavebreve af 27. marts 1512.

2) Utr. pavebreve af 6. febr. og 30. marts 1512. Jvfr. Danske Mag. IV, 180 ff. Allen I, 460 ff. Den nyeste behandling af biskoppens historie (L. Daae i Norsk hist. Tidsskr. 4. R. III, 327 ff) har uheldigvis ikke taget hensyn til de to ovennævnte pavebreve og er derfor bleven ufuldstændig og delvis urigtig.

ved kurien — i al fald 1506 — og regnedes for at være pavelig »familiaris«. Han havde opnået en del beneficier, således et kanonikat i Haderslev, der var forenet med Halk kirke, vikariater i Ribe (med kirken Farup), Slesvig og Århus, endelig kanonikater i Ribe og Slesvig; dog var han næppe kommen i besiddelse af alle disse embeder. Desuden havde han, som det var sædvanligt for dem, der var i tjeneste hos kongen, fået fritagelse i to år for at lade sig præstevie, tilladelse til at bo, hvor han vilde, til at forene flere embeder etc. Alt i alt havde han dog endnu opnået forholdsvis lidt. Sammen med ham fulgte dr. Ditlev Smither, kannik i København, og de indtegnede sig begge i Animas broderskab 2. okt.[1]).

På kongens vegne skulde gesandterne meddele, at han anerkendte, at paven alene havde ret til at sammenkalde koncilier, og at kongen foreslog at henlægge det pavelige koncilium til en by ved Rhinen. Til gengæld for denne lydighedserklæring skulde de udvirke forskellige vigtige bevillinger. Kongen havde 6. april skrevet til paven[2]) og beklaget sig over biskop Jens Andersens egenmægtige adfærd overfor provstierne i Assens og Odense, som han havde tilvendt sig indtægterne af, men som kongen nu ønskede at skaffe sine trofaste tjenere Hans Hansen og Anders Glob. Den første, som formodentlig i Rom havde oppebiet det nye gesandtskabs komme og i mellemtiden havde skaffet sig en bevilling på at måtte forene to embeder, opnåede da også, at paven fuldt ud anerkendte kongens patronatsret til Asssens provsti og gav ham selv dette embede. — Samtidig fik Anders Glob provstiet i Odense, altså et nyt tab for Jens Andersen; tillige opnåede hr. Anders tilladelse til at bo, hvor han vilde, og forene to embeder (han var tillige dekan i Roskilde og præst i Kallundborg). — Ligeledes havde kong Hans bedt kardinal Marcus om at skaffe Ove Bille en bevilling på at forene to embeder, for at han i ro kunde besidde sine beneficier. Dette blev også bevilget ved et brev af 3. april, der formodentlig er ante-

[1]) Biogr. Lex. XIX, 234 ff. Utr. pavebrev af 16. maj 1506. Kirk. Saml. 4. R. VI, 723.

[2]) Hvitfeld, 1086.

dateret, siden det er så dyrt (40 carleni), og Johan Wulf næppe kan være kommen til Rom så tidlig. Endvidere godkendte paven efter kongens anmodning Lage Urne som biskop i Roskilde, og endelig havde kong Hans og hertug Frederik det fælles ærinde at forskaffe sig ret over borgen Delmenhorst lige overfor biskoppen af Münster, der ulovlig havde besat og endnu sad inde med den, hvor ofte så brødrene i al venlighed havde bedt ham om give den tilbage. Fyrsterne bad nu om, at paven vilde indsætte dommere imod biskoppen, og at det måtte blive pålagt disse, at de skulde stævne ham og under en bøde af 10,000 dukater tvinge ham til at give borgen tilbage. Ogaå her føjede paven sig efter fyrsternes ønske[1]).

Hertug Frederik opnåede samtidig et afladsbrev for sit slotskapel på Gottorp — det synes for resten ikke just at være det, han havde ønsket[2]) —, og efter kong Kristierns ønske blev der udstedt en lang række buller til fordel for Malmö helligåndskloster[3]).

Samtidig sørgede Johan Wulf udmærket for sig selv. Han fik ventebreve på beneficier i Slesvig og Holsten til et samlet beløb af 200 dukater, blev kantor i Roskilde, provst på Mors, kannik i Århus, Ribe og Roskilde. Særlig mærkelig er en lang bevilling på alle disse embeder sammen, der er udstedt gratis trods brevets uhyre længde og netop derved er tegn på en særegen bevågenhed. Den klage, der samtidig (s. 132) kom over ham og Helmold Alverding fra Haderslev domkapitel, der beskyldte dem for at have tilvendt sig jubelpengene, kan næppe have generet ham synderlig. Pavens velvilje forspildte klagen i al fald ikke, thi da Johan Wulf i jan. 1513 skulde forlade Rom, fik han samme ret til ventebreve som den, der tilkom embedsmænd ved

---

[1]) Utr. pavebreve af 3. april, 27. maj, 27. juni, 6., 10., 20. aug., 7. sept. 1512. Geh. Arch. Aarsberetn. I, 49.

[2]) Pont. II, 738 f. Jvfr. Geh. Arch. Aarsberetn. II, tillæg 47 f. Hertugen havde bedt Johan Wulf om at virke for »jubelår og aflad«. Meningen er ikke rigtig klar, men må dog vel være, at jubelafladen stadig måtte prædikes, så at hertugen vedvarende kunde få sin del af udbyttet.

[3]) Lindbæk og Stemann, Danske Helligaandsklostre. Tillæg, 138—39.

kurien[1]). Ved sin afrejse har han så kunnet medtage det brev[2]), som Julius II skrev til Lage Urne, og hvori han roste kong Hans' store klogskab og fromhed, at han havde villet indlade sig på et fredsmøde med Svenskerne, og indsatte Lage Urne til sin nuntius ved dette møde.

Det er det sidste brev fra Julius II til Norden, og da det nåede frem, var kong Hans død, dagen før paven. Kong Kristiern II arvede fra sin fader et udmærket forhold til kurien og stor magt over sit lands sekulære og regulære gejstlighed.

---

[1]) Utr. pavebreve af aug. og sept. 1512 og 6. jan. 1513.
[2]) Pont. II, 741 f.

Det pavelige kammers regelmæssige indtægter fra Danmark.

Vi har ofte i det foregående haft lejlighed til at beskæftige os med det pavelige kammer og dets anstrængelser for at få indsamlet penge i Danmark, anstrængelser, der jo oftest faldt uheldig ud. Men det er her nødvendigt at gå lidt nærmere ind på denne mærkelige institution.

Det pavelige kammers historie[1]) er endnu ikke skrevet på en fuldtud fyldestgørende måde, og der fremdrages stadig så meget nyt stof i Vatikanets arkiv, at en behandling selv nu vilde stå i fare for at blive forældet. Man har således bl. a. endnu slet ikke klaret, hvad de verdslige stater i deres overgang til regelmæssige budgetter og et ordnet finansvæsen har lært af det pavelige kammer. Sikkert synes det dog at være, at de har lært meget.

[1]) De bedste bidrag til denne er foreløbig: Gottlob, Aus der Camera apostolica. Baumgarten, Untersuchungen über die Camera collegii cardinalium (kun til 1437). Schulte, Die Fugger in Rom (1495—1523). Kirsch, Päpstliche Kollektorien in Deutschland während d. 14. Jahrh. (Quellen und Forschungen der Görresgesellschaft III); Päpstliche Annaten in Deutschland während d. 14. Jahrh. (ibd. IX). Göller, anmeldelse af den sidste i Gött. gelehrt. Anz. 1904, nr. 10. Der liber taxarum der päpstl. Kammer (Quellen und Forschungen d. preuss. hist. Instituts VIII, 113—73, 305—43). Mayr-Adlwang, Ueber Expensenrechnungen für päpstl. Provisionsbullen d. 15. Jahrh. (Mitt. d. Inst. för oesterreich. Gesch. XVII, 71 ff.). Karlsson, Die Berechnungsart der minuta servitia (ibd. XVIII, 582 ff.). — Pauli, Lübeckische Zustände im Mittelalter II passim. Moltesen, 55 ff.

Førend i nogen anden stat gik man i det pavelige kammer over fra natural- til pengehusholdning og modtog nødig anden betaling end ædelt metal. Den pavelige forvaltning havde gennemført et bogholderi, der ganske vist ikke var fuldkomment, men for sin tid alligevel meget højt udviklet. Dens opgaver var planmæssig fordelte, og der fandtes en stærkt gennemført, i det store og hele skarp og god, kontrol overfor kammerets embedsmænd. Dertil kom, at dettes forretninger strakte sig over hele den katolske verden, hvor man overalt så' de pavelige pengeopkrævere. Ingen stat har derfor bidraget så meget til at udvikle bankier- og pengevæsenet som det pavelige kammer, der med god grund har fået tilnavnet »mater pecuniarum«.

Store som området var de opgaver, der påhvilede kammeret. Overfor en tidligere tids skepsis m. h. t. pavernes virkelige korstogsiver har Pastor vist, at denne fandtes hos dem alle, selv hos Alexander VI, og at de alle ofrede forholdsvis store pengemidler på formål, der burde have været hele kristenhedens, kampen mod Tyrkerne og støtte af den kristne verdens truede forkæmpere som fyrsterne på Balkanhalvøen, Skanderbeg, kongen af Ungarn og andre. At resultatet ikke blev større, kan man fornuftigvis ikke give pavehoffet skyld for. Skylden ligger hos den kortsynede politik fra de verdslige staters side, særlig de italienske.

Endskønt dette nu må fastslås som sikkert, kan man ikke undre sig over, at uviljen mod at betale til kammeret var stor, især i et land som Tyskland, der blev stærkest hjemsøgt af de pavelige kollektorer. Og følgen af denne uvilje blev, at det pavelige kammers indtægter trods alle anstrængelser aldrig blev så store som ventet. Ofte var der mangel i kassen, ofte blev denne besveget af de udsendte kollektorer. Marinus de Fregenos historie viser, hvorledes kammeret svinger frem og tilbage i sin tiltro til en kollektor. Hvad denne kunde indsamle, kunde være trykkende nok for det land, hvor han virkede, men da omkostningerne ved opkrævningen normalt ikke var under 60 procent, fyldte pengene kun lidt i kammerets kasse. Meget blev hos den vældige stab af embedsmænd, som den indviklede forretningsgang krævede.

Den praktiske expedition af alle de omfattende pengetransaktioner overlod kammeret til de store bankierhuse,[1]) der heller end gærne trådte i dets tjeneste. De største af dem havde filialer i Rom, og alle tragtede efter at blive »depositarii« for det pavelige kammer. Depositaren modtog alle de penge, der kom ind, og skulde efter ordre af kammerets chef foranstalte udbetalinger. Depositarens regnskabsbøger er derfor egentlig at betragte som originaler for de pavelige »introitus et exitus« bind.

I lang tid havde de italienske bankhuse så at sige eneret på at besørge de pavelige pengesager. Og af dem var det atter Florentinerne, der hævdede første plads. Det er familier som Strozzi, Rucellai, Pazzi og først og fremmest Medici,[2]) der gennem disse forretninger tjente den formue, der satte familien i stand til at optræde som den storslåede beskytter af kunst og videnskab. Især under Giovanni og hans sønner, Cosimo og Lorenzo, indtog familien en ubetinget førerstilling. Senere forsømte den yngre Lorenzo (il magnifico) forretningerne, og huset gik tilbage. Dets arving blev familien Fugger fra Augsburg, og fra 1495 begynder servispengene at blive betalte til kurien gennem dette firma. I de første årtier af 16. årh. var dette bankierhus så temmelig enerådende for pengeforbindelsen mellem kurien og de enkelte landes gejstlighed.

De store huse, der, som det officielle udtryk lød, var »Romanam curiam sequentes«, havde filialer eller forretningsforbindelser rundt om på de vigtigste handelspladser. Fra disse filialer blev pengene sendte til Rom ved vexler, så at man undgik den besværlige og farefulde transport af ædle metaller; de udplyndringer, som Marinus var genstand for, viser jo tilstrækkelig tydeligt, hvor farligt det kunde være at føre rede penge gennem Tyskland. For Norden havde i 14. årh. Brügge været den by, hvorfra pengeforsendelserne besørgedes til kurien, men i 15. årh. blev det Lübeck, der jo både i kommerciel og pekuniær hen-

[1]) Jvf. Gottlob, 109 ff. Schulte I, 6 ff.

[2]) Der savnes mærkelig nok endnu en fyldestgørende fremstilling af familien Medicis mægtige stilling indenfor bankverdenen. og det skønt materialet til en sådan fremstilling er til stede i overvældende mængde.

seende helt beherskede de nordiske lande. Fra begyndelsen af 15. årh. var her italienske bankierfirmaer. Efter 1413 træffes således Ludovicus de Ballionibus og Gerardus de Boeris, hvoraf den første i en årrække var pavelig kollektor i Norden, medens den anden fik lybsk borgerret og boede i Lübeck til sin død (1449) som en højt anset mand. Noget senere optræder i Lübeck husene Bonsi og Rucellai, det sidste måske som filial for familien Medici, der i hvert fald havde forbindelser i Lübeck. 1501 trådte familien Fugger i Mediceernes sted.

Betalingen af servispenge og annater fra Danmark foregik da i reglen på den måde, at udsendingene fra vedkommende gejstlige hos ét af de italienske bankhuse i Lübeck skaffede sig en vexel på dets forbindelse i Rom. Denne vexel blev så bragt til Rom af vedkommende udsendinge, der skaffede sig pengene udbetalt af bankierhuset og atter dermed indfriede obligationen i det pavelige kammer. — Således betalte ærkebiskop Hans Laxmand 1437 en del af sine servispenge gennem firmaet de Boeris i Lübeck. 1449 købte officialen i Roskilde Jens Pedersen på sin herre biskoppens vegne en vexel hos firmaet Bonsi & Rucellai på 620 dukater. For denne vexel betalte Oluf Basse og Jens Frost senere en del af biskoppens servispenge i Rom. 1501 betalte endelig Ditlev Pogwisch, biskop af Slesvig, til den lybske borger Joakim Bilrinck, der stod i forbindelse med firmaet Fugger i Rom, 6600 mark lybsk, der skulde anvendes til at betale servispenge og den store afståelsessum for biskoppen. På samme måde betalte priorerne i Antvorskov oftest deres afgifter til stormesteren på Rhodos gennem lybske firmaer som de Boeris eller Greverade.[1]) — Der kunde i Lübecks arkiv sikkert fremdrages mange flere vidnesbyrd om, at den danske gejstlighed for sine forbindelser med udlandet var helt afhængig af pengemarkedet i Lübeck.

Det pavelige kammers indtægter kan deles i ordinære og extraordinære. Til den sidste slags hørte afgifter som Peterspengene eller pålæg som korstogstienden, der, som ovenfor anført, gentagne gange blev påbudt. De første opkrævedes i Danmark

---

[1]) Pauli, Lübeckische Zustände II, 132 ff.

overhovedet ikke i 15. årh. — Korstogstienden skulde indsamles af kollektorerne. Der er bleven ofret tilstrækkelig mange forbitrede ord på disse af danske protestantiske historieskrivere, som har ment, at de udsugede landet på det blodigste. Det er dog ganske sikkert, at denne »udsugning« har været indskrænket til noget forholdsvis forsvindende. For det første må man erindre, at det kun var gejstligheden, der var *forpligtet* til at betale tiende. Lægfolks bidrag var fuldstændig frivillige. Men dernæst har Danmark i den periode, vi her har at gøre med, kun mærket til to faktisk virksomme kollektorer, Marinus de Fregeno (1473—78) og mange år senere Raimund Peraudis udsendinge og efterfølgere (1500—13). Fra dem modtog kammeret ikke meget; mere er vel gået til kongerne og hertug Frederik, men selv om dette ikke er lidt, kan det dog næppe tåle sammenligning med statsskatterne.

Sikrere indtægter for kammeret var de ordinære, de bestemte afgifter af de højere embeder. Det er dels servitier, dels annater.

Servitier (servispenge) var på den tid, vi her behandler, en fast og gammel afgift, som ingen drog i tvivl. Den betaltes teoretisk af alle de embeder, der bortgaves i konsistoriet, og det vil atter sige dem, hvis årlige indtægt ansloges til 200 gylden og derover. Praktisk talt blev dog alle bispedømmer ansatte til at betale servispenge, selv om deres indtægt ansloges til et mindre beløb end 200 gylden. Af den anslåede indtægt udgjorde afgiften en tredjedel, der normalt betaltes i to terminer, hver på 6 eller 8 måneder. I udlandet var der mange klostre, der ligeledes var underkastede servitium, men her i landet var dette ikke tilfældet med noget. Af servitierne tilfaldt halvdelen det pavelige kammer, halvdelen kardinalkollegiet.

Foruden det store servitium var det bleven skik at betale mindre afgifter, de fem såkaldte minuta servitia, der fra oprindelig at have været tilfældige afgifter gik over til at blive faste og regelmæssige. Hvorledes deres forhold var til det store servitium, er først for nylig bleven klaret.[1]) Minuta servitia beregnedes

[1]) Karlssons ovenfor nævnte afhandling.

efter antallet af de kardinaler, der havde været til stede ved bispeprovisionen, således at hvert af småservitierne kom til at svare til en kardinals andel i det store servitium. Småservitiernes størrelse er derfor stadig svingende, indtil Paul II 1470 bestemte, at normaltallet af kardinaler skulde fastsættes til 14. Derved kommer et minutum servitium til at svare til $^1/_{14}$ af den halvdel af det store servitium, der tilfaldt kardinalerne, altså til $^1/_{28}$ af det hele servitium, som derved blev forøget med $^5/_{28}$. — Af de fem småservitier tilfaldt de fire pavens tjenerskab, det femte kardinalernes. Fordelingsmåden af disse drikkepenge skete efter meget indgående og vidtløftige regler.

Desuden var der efterhånden indført en række andre afgifter, der stadig var i stigning. Under navn af sacra (indvielse) betaltes der en afgift, der var 5 procent af det store servitium, til subdiakonerne betaltes endvidere tredjedelen af beløbet for sacra, endelig betaltes der for seglet, for den obligation, hvorved biskoppen forpligtede sig til at betale servispenge, og for kassering af obligationen.

Selv når man havde betalt alle disse så at sige regelmæssige drikkepenge, var man imidlertid ikke færdig. Der måtte på alle mulige steder betales mere tilfældige drikkepenge. Værst gik det ud over Tyskland, hvor der ikke som i Frankrig var en stærk fyrstemagt, der med energi kunde træde op imod pengeafpresningerne. I Tyskland betød altfor hyppige bispeskifter ofte noget nær ruin for biskoppen og hans gejstlighed — som naturligvis til syvende og sidst kom til at undgælde ved pålæg fra biskoppens side. Betegnende er det således, at ærkestiftet Trier hver gang, embedet skulde besættes af paven, gjorde en uhyre gæld. Hvis stiftet var så heldigt at have en ærkebiskop, der regerede længe, kunde det lykkes ham ved en dygtig styrelse at klare gælden så nogenlunde, men ved år 1500 var stiftets pengeforhold dog betydelig dårligere end 200 år i forvejen. 1500 var det store servitium 9750 kammergylden, men alle de små servitier foruden de tilfældige drikkepenge satte summen op til 14,500 gylden, hvortil endda kom udgifterne til gesandtskabets rejse til Rom. — Køln betalte 1464 10,000 dukater i commune servitum, men alle

småudgifter iberegnede blev den samlede udgift 14,400 dukater. Og til disse summer kommer endvidere naturligvis bestikkelse i større stil til kardinaler, bestikkelser, som man af gode grunde ikke har regnskab over. — Meget karakteristisk er ligeledes en dagbog, som kansleren fra Trento, Anton Quetta, har ført over sine udgifter på en rejse, som han måtte gøre til Rom for at skaffe bekræftelse på et bispevalg. Han var udsat for prellerier på alle kanter, måtte betale betydelig mere, end servitiet egentlig lød på (3000 gylden), blev bedraget af bankieren, bl. a. ved en ufordelagtig vexling fra rhingylden til kammergylden —, og alligevel erklærede biskoppen, at det havde været en billig og hurtig expedition. Ved et tidligere biskopsskifte havde de samlede udgifter været c. 5300 gylden, altså 2300 gylden mere, end hovedservitiet lød på.[1])

Man forstår så godt efter disse prøver, at den tyske gejstlighed følte sig yderst besværet ved alle disse afgifter, og at der i hele tiden fra afslutningen af Wienerkonkordatet indtil Luthers optræden var en stadig opposition, som skaffede sig udslag i en lang række klageskrifter og i en vedvarende modstand mod de pavelige udsendinge og mod afgifterne til kurien.[2])

En sammenstilling af servisbetalingen for de danske biskopper i de knapt 150 år, der gik imellem Skismaets begyndelse og Reformationen, vil give et helt andet billede end det ovenfor fremstillede. Medens de tyske stifter efterhånden blev næsten ruinerede ved de stigende pålæg og den hårdhed, der blev vist fra romersk side, er det tværtimod ganske tydeligt, at de danske biskopper klarer sig bedre og bedre. Deres taxter bliver ikke sat op, tværtimod for et par af dem betydelig ned, endskønt de bedre tider meget snarere skulde have sat dem end deres fattige kolleger

[1]) Sauerland, Trierische Taxen und Trinkgelder an der päpstlichen Kurie (Westdeutsche Zeitsch. für Gesch. und Kunst XVI, 1, 78 ff.). — Mitth. d. Instituts für oesterreich. Geschichtsforschung XVII, 86 ff.

[2]) Jvfr. Gebhardt, Die gravamina der deutschen Nation.

i 14. årh. istand til at betale. Der er en stor modsætning mellem den måde, hvorpå de i begyndelsen møjsommelig skaffer afdrag på gælden til veje, og den rundhåndede flothed, hvormed de ved tidsrummets slutning betaler alt på én gang. Koncilierne i Konstanz og Basel bragte dem betydelige lettelser ved, at paverne opgav fordringerne på de ofte betydelige restancer, og disse fordringer blev aldrig genoptagne. Og selv om det undertiden kan være småt nok med en biskops finanser, så har han ved år 1500 aldrig mangel på kredit, så at han altid kan skaffe servispengene til veje.

Mest betegnende fremtræder dette forhold for *Lunde* ærkebispestol.

Commune servitium for dette stift var fra tidligere tid fastsat til 4000 gylden, en sum, som det i 14. årh. havde været meget vanskeligt at skaffe til veje.[1]) Ved overgangen til skismatiden var der derfor meget store restancer. Værre blev det ved det hyppige ærkebispeskifte.

Ærkebiskop Mogens Nielsen, der vistnok blev udnævnt 1379, betalte 1387 210, to år senere 170 gylden til kardinalkollegiet[2]) og må samtidig have betalt et lignende eller større beløb til kammeret. Flere kvitteringer vedrørende ham findes der ikke i regnskabsbøgerne, men hans eftermand blev kun forpligtet til for ham at betale 2085 gylden. Mogens har altså fået udredet op imod halvdelen af sine servispenge.[2])

Mogens blev efterfulgt af Peder Jensen, der i okt. 1390 selv mødte ved kurien og måtte påtage sig hårde forpligtelser: 4000 gylden for sig selv, 2085 for Mogens Nielsen, 1660 for Niels Jensen og 4000 for Jakob Nielsen Kyrning, altsaa op imod 12000 gylden alene i commune servitium foruden småservitierne. Det var en sum, som det måtte synes umuligt at få betalt. Ærkebispen nåede da heller ikke at betalte mere end 240 gylden.[3]) Han døde et par år efter.

---

[1]) Moltesen, 77—95.

[2]) Utr. pavebreve af 1. febr. 1387 og 22. marts 1389.

[3]) Utr. pavebreve af 7. okt. 1390 og 13. juli 1392. Kvittering for et mindre beløb 10. nov. 1391.

For den nye ærkebiskop, Jakob Gertsen Ulfstand, blev gældsbyrden end yderligere forøget. Foruden de tidligere restancer måtte han stå inde for 4000 gylden for sig selv og 3760 gylden for sin nærmeste formand. Det blev alene i commune servitium over 15,500 gylden, og dertil kom de mindre servitier, som man efter det almindelige forhold formodentlig kan anslå til op imod 3000 gylden. Det var ialt 18—19,000 gylden, svarende til henimod 1 mill. frcs. i vore penge.

Denne uhyre sum var det under de dengang endnu ret vanskelige forhold selvfølgelig umuligt at betale. Ærkebispen anstrænger sig ivrig, men det lykkes ham kun at tilvejebringe ganske ubetydelige småsummer. Samtidig med sin udnævnelse (1392) betaler han til kollegiet i alt 90 gylden, men først fem år senere når han pány at udrede det samme beløb. Selv om man antager, at han har betalt en tilsvarende sum til det pavelige kammer, bliver det tilsammen kun 360 gylden. 1400 betalte han ialt 89 gylden til kammeret og 72 gylden til kardinalkollegiet; den bandlysning, som han naturligvis havde pådraget sig på grund af manglende betaling, blev derefter foreløbig hævet, og fristen forlængedes et år. — 1402 betalte han til kammeret og kollegiet tilsammen 76 gylden i commune servitium og 15 gylden som afdrag på småservitierne, 1403 i alt 44 gylden til kollegiet, 1404 27 gylden og endelig 1406 44 gylden til kollegiet.[1]) Ærkebispens hæderlige anstrængelser for at betale, hvad han skylder, kan man ikke miskende, men hvor ynkeligt et indtryk gør ikke de småsummer, som det lykkes ham at skrabe sammen! Selv om man antager, at han stadig har betalt lige meget til kammeret og kollegiet, bliver det hele, der udredes, dog forholdsvis forsvindende, ikke en gang 900 gylden, ɔ: kun lidt over en femtedel af det servitium, han skulde betale for sin egen person, og slet intet for forgængerne.

Det så' ud til, at Lunde ærkestift skulde blive fuldstændig

---

[1]) Utr. pavebreve af 13. juli 1392, 22. maj 1397 og 27. sept. 1400. Svenskt. Dipl. IV, 59 f. (13. marts 1402), 100 f. (1. marts 1403), 149 (6. aug. 1404) 222 (27. sept 1406).

ruineret. Da kom hjælpen på koncilietiden. Det var jo netop én af hovedklagerne mod pavestolen, at den pressede for mange penge ud af de gejstlige embeder, og de høje gejstlige herrer, som var hovedparten af deltagerne i koncilierne i Pisa og Konstanz, måtte for deres egen skyld se at få dette forhold ændret.

At man også gik i den retning, viser sig ved den måde, hvorpå Lunde ærkestift nu blev behandlet. 1410 blev Peder Kruse stadfæstet som ærkebiskop, og hans udsending lovede i hans navn at betale de sædvanlige 4000 gylden, men der blev kun givet ganske ubestemte løfter om at betale restancerne fra forgængernes tid. Samtidig betalte han virkelig 1000 gylden, men derved blev det også. 4 år senere lod han forklare for kammermesteren i Konstanz, at han ikke foreløbig kunde betale mere. Han fik da udsættelse til næste pintse, og denne udsættelse fornyedes et år senere, samtidig med at han løstes fra bandet, som han havde pådraget sig ved manglende betaling. Mere end 1000 gylden synes han da ikke at have betalt, men det var dog altid mere end forgængeren.[1])

Hans eftermand Peder Lykke havde som bekendt været en ivrig og ganske indflydelsesrig deltager i konciliet i Konstanz, medens han endnu var biskop i Ribe. 1418 forflyttede paven ham til Lund, og snart efter lykkedes det ham ved kong Eriks bistand at opnå, at taxten for Lunde ærkestol blev nedsat til det halve (2000 gylden). Samtidig afgav ærkebispens udsendinge det sædvanlige løfte om at betale servispengene.[2])

Også nu gik det dog meget langsomt og trægt med betalingen. Ganske vist betalte ærkebispens udsendinge med det samme ét af småservitierne, men først året efter begyndte Peder Lykke at afdrage på det store servitium og det endda med en forholdsvis så ringe sum som 250 gylden foruden 80 gylden i afdrag på de mindre servitier. Kollegiet fik samtidig et tilsvarende beløb. Året efter betalte han endelig, efter at fristen

[1]) Utr. pavebreve af 26. og 28. nov. 1410, 12. nov. 1414 og 17. nov. 1415.

[2]) Utr. pavebreve af 7. okt. 1418, 7. marts og 24. april 1419. Svenskt Dipl. III, 425. Repert. 5768. Jvfr. Moltesen, 95.

forlængst var udløben, 200 gylden til kammeret og — synes det — det samme beløb til kollegiet foruden den lille seglafgift, men det blev også det sidste afdrag. Han havde dermed betalt noget under halvdelen af de penge, han skyldte kurien. [1])

1436 gav den gamle ærkebiskop afkald på sit embede mod en årlig pension på 300 gylden. At pensionen var så lille, kunde nok tyde på, at ærkestiftets finansielle forhold stadig var mindre gode. Heller ikke Peder Lykkes eftermand Hans Laxmand synes at have betalt sin gæld fuldstændig så lidt som det, der stod i restance fra forgængerens tid. Juni 1436 gav hans fuldmægtige løfte om at betale det nedsatte servitium, 2000 gylden, og samtidig blev der betalt ét af småservitierne (152 gylden) samt en del af de mindre afgifter til et samlet beløb af 85 gylden. I marts næste år betalte ærkebispen gennem firmaet de Boeris 380 gylden og i sept. samme år 100 gylden til det pavelige kammer. Hermed standser efterretningerne. Hvis man antager, at Hans Laxmand 1437 har betalt et lignende beløb til kardinalkollegiet som til kammeret, er det lykkedes ham ligesom hans formand at slippe med at betale henimod halvdelen af servispengene. [2])

Hans Laxmand døde 1443, på en tid, da Danmark sluttede sig fuldstændig til konciliet i Basel, hans eftermand Tuve Nielsen Juul modtog sin indvielse fra Basel og betalte følgelig ikke servispenge til Rom. Hans lange ærkebispetid må vel trods krigen mellem Danmark og Sverige have bragt ærkebispestolen nogenlunde på fode.

Et par dage efter Tuves død (7. april 1472) anmodede kong Kristiern (9. april) kapitlet om, for at »afværge al fare fra rigets og kirkens fjender«, at tilsidesætte den kanoniske ventetid og vælge en eftermand, før kirkeloven egentlig tillod det. Kapitlet gik ind herpå, og han lovede da at stå det bi mod gejstlige

---

[1]) Utr. pavebreve af 26. og 29. april 1419, 26. og 27. febr. og 3. marts 1420. Dipl. dioc. Lund. III, 3 f. (18., 21. og 22. april 1421).

[2]) Dipl. dioc. Lund. III, 170 ff, 179, 184, 188 (21. maj og 19. juni 1436 samt 8. jan., 16. marts og 4. sept. 1437).

og verdslige fjender.[1]). Fra hvilken side kongen ventede ubehageligheder, er ikke rigtig klart, men man undgik dem ikke, da paven providerede kardinal Franciscus Gonzaga med stiftet. Stridighederne om stiftet varede i to år, og 1473 kaldes Jens Brostrup følgelig kun electus, selv om han, der støttedes af kongen, naturligvis har bestyret embedet.

Et af resultaterne af kongens Romerrejse var jo, at kardinalen gav afkald på Lunde ærkestift mod en afståelsessum, der ganske vist aldrig synes at være bleven betalt. Et andet lykkeligt resultat nåede kongen også. Kardinalen havde 1472 ladet sin kapellan Vilhelmus Molitoris love at betale 4000 gylden i commune servitium foruden de sædvanlige småservitier. Han har altså kun kendt den oprindelige taxtansættelse, ikke nedsættelsen på Martin V's tid. Men efter at Jens Brostrup var bleven provideret på kardinalens anbefaling, anerkendte det pavelige kammer nedsættelsen, og ærkebispens udsending forpligtedes kun til at betale 2000 gylden. Betalingen blev udsat til jul samme år, og en stor mængde af de adelsmænd, der ledsagede kongen, gik i kaution for ærkebispen. Til jul kom pengene dog ikke. Kongen meddelte i et brev til Ludovicus fra St. Gimignano, at han desværre ikke endnu så' sig istand til at betale. Om et par måneder eller i al fald, når dronningen kom, skulde dog alt blive klaret. Det skete da også. Sidst i april 1475, på en tid, da dronningen var på rejsen til Rom, betaltes gennem firmaet Spinelli hovedservitiet (2000 gylden) foruden fem småservitier, hvert på 71 gylden.

Jens Brostrup var en ødsel mand og havde ord for at begunstige sin slægt mere end tilbørligt. Han skyldte da også kapitlet betydelige summer. Hans eftermand Birger Gunnersens stilling blev derfor såvel i finansiel som i andre henseender ret vanskelig. Han måtte samtidig med sin provision (1498) love at betale 4000 gylden i servispenge, en sum, som det dog lykkedes at få nedsat til 2000 gylden ifølge bullen af 1419, og et par dage

---

[1]) Utr. brev i Sv. R. A.

[2]) Hist. Tidsskr. 7. R. III, 476 ff. Utr. pavebreve af 6. juli 1472, 18. og 27. april 1474, 25. og 29, april 1475.

efter betalte firmaet Fugger på hans vegne hele servitiet.[1] Men det havde ikke været let at skaffe denne store sum tilveje. Der var ingen penge i kassen, og derfor tillod kapitlet »af sin gode kærlige vilje og for at betage ham den store nød og kummer, som han havde ved at skulle indløse sit stadfæstelsesbrev fra Rom«, at han måtte pantsætte Lunde domkirkes klenodier til Lübeck. Som sikkerhed fik kapitlet foreløbig overdraget Bornholm, og det tog udtrykkelig forbehold mod mulige gentagelser (»ej gørende det for nogen sædvane, fordi ingen hørte, det nogen tid tilforn var gjort, og ej, fordi det skulde drages in consequentiam, uden for den store brist og fare, som da stod rigerne imellem«). Tre år måtte ærkebispen undvære Bornholm og domkirken sine klenodier; først 1501 gav kapitlet Bornholm tilbage og gav nogle måneder senere tilståelse om, at klenodierne virkelig var indløste.[2]

Det er næppe kendt, om nogen af de mange gejstlige, der efter Birgers død stredes om ærkestiftet, har betalt servitium. Et kortfattet uddrag[3]) af en tabt obligationsbog siger, at Didrik Slaghæk lovede at betale det forhøjede servitium (4000 gylden), men om betaling vides intet.

Roskilde stift var ansat til et servitium på 1000 gylden, en sum, der ikke blev ændret. Også dette stift havde det i 14. årh. voldt store vanskeligheder at betale, hvad det skulde, og ved slutningen af det avignonske tidsrum var der betydelige restancer. Biskop Peder Jensen Lodehat måtte ved sin tiltrædelse 1395 love at betale ikke alene 1000 gylden for sig selv, men tillige det samme beløb for sin formand Niels Jakobsen, skønt denne faktisk havde udredet en betydelig del af sit servitium.[4] Ret meget

---

1) Utr. pavebreve af 25. og 31. maj og 1. juni 1498.

2) Utr. brev af 2. juni 1501 i Sv. R. A. Hübertz, Aktst. til Bornholms Hist., 35 ff., 41 ff.

3) Garampis sedler (12. juli 1521).

4) Jvfr. Acta pont. Dan. I, 313, 340 f.

blev det dog ikke, som biskoppen kom til at betale. Samtidig med udnævnelsen betalte hans fuldmægtig, biskop Bo Mogensen Lang i Århus, i alt 89 gylden til kollegiet, men først to år senere blev der atter gjort et afdrag på i alt 223 gylden.[1]) Hvis man antager, at kammeret har fået et tilsvarende beløb, har biskoppen da kun nået at betale noget over 600 gylden af sine egne servispenge og intet af sin forgængers restancer, endskønt han var så velstående en mand, at han kunde skænke store midler til sine kapitler i Roskilde og København og selv overfor pavestolen omtale bispestolens forhold som gode[2]).

1418 udnævnte Martin V hans brodersøn Jens Andersen til biskop, en stilling, som han allerede i to år faktisk havde beklædt. Først c. to år efter betalte han i afdrag til kammer og kollegium 70 gylden til hver. Resten fik han udsættelse med, en udsættelse, som tre år senere blev fornyet. Mere end de 140 gylden (foruden den lille seglafgift) fik han overhovedet ikke betalt, og der nævnes aldrig noget om, at han skulde have været forpligtet til at betale sin formands restancer[3]).

Hans eftermand blev (1432) Jens Pedersen Jernskæg. Heller ikke han fik nogen forpligtelse overfor sin formands restancer, men blev kun forpligtet til at betale 1000 gylden foruden småservitierne. Han viste en betydelig større interesse for at stå sig vel med pavestolen end forgængerne, overholdt forpligtelsen til at besøge kurien hvert tredje år mere samvittighedsfuldt end de fleste af det 15. århundredes biskopper og anstrængte sig hæderlig for at faa sit servitium betalt. Lige strax jan. 1432 lod han sine fuldmægtige betale 100 gylden til kollegiet og ligeså meget til kammeret, foruden ét af småservitierne og et par af de nye småpålæg (sacra, subdiaconi, sigillum etc.). Med pinlig nøjagtighed overholdt han terminen på de 8 måneder og betalte i aug. og sept. samme år atter 100 gylden til kam-

---

[1]) Utr. pavebreve af 3. og 9. juli 1395 og 24. aug. 1397.
[2]) Utr. pavebreve af 21. maj 1408. Repert. 4970—71.
[3]) Utr. pavebreve af 9. marts 1418, 30—31 okt. samt 15. nov. 1419 og 26. jan. 1422.

meret og det samme til kollegiet, men denne forholdsvise rundhåndethed har formodentlig oversteget hans kræfter, siden han i foråret 1433 kun betaler 50 gylden til hver. I efteråret samme år kommer et stort afdrag i alt på 346 gylden, hvoraf dog de 26 var afdrag på småservitierne. Han havde nu af hovedservitiet betalt 800 gylden, mere end nogen af hans forgængere i lange tider, og kammeret anerkendte hans gode vilje, erklærede, at han faktisk var ude af stand til at betale mere, og gav ham ny udsættelse. Først 1437 betalte han pány, og denne gang fik både kammeret og kollegiet 60 gylden. Kollegiet skyldte han endnu 60 gylden, men de blev efter enstemmig beslutning eftergivne ham. På lignende måde har vel kammeret eftergivet ham det ikke ringe beløb, som han stod i restance for[1]),

Roskilde bispestol blev næste gang ledig omtrent samtidig med, at den danske konge igen trådte i forbindelse med pavestolen. Kapitlet havde valgt sin provst, Oluf Daa, men Nicolaus V kasserede valget og indsatte ham derefter (jan. 1449) ved provision. Oluf Daas udsendinge lovede at betale de sædvanlige 1000 gylden og må enten den gang eller nogle måneder senere have betalt et afdrag, selv om kvitteringen nu savnes. I nov. samme år betalte Oluf både kollegiet og kammeret den fulde halvdel af sin gæld, 250 gylden til hver i commune servitium foruden to af småservitierne og alle extrapålæggene, i alt så stor en sum som over 600 gylden. Fire måneder senere betalte han 130 gylden til hver, og dermed synes han at have klaret sin gæld helt. I det mindste vides der intet om, at han senere betalte noget[2]).

Medens altså Jens Pedersen var fem år om at betale og endda fik noget af gælden eftergivet, og Oluf Daa klarede sin gæld i noget over ét år, betalte derimod Oluf Mortensen, der udnævntes 1461, strax hele servitiet, — 1000 gylden foruden 140 gylden i småservitier —, og desuden var bispesædet rigt nok til at betale

[1]) Utr. pavebreve af jan. 1432, aug. og sept. 1432, april, maj, nov. og dec. 1433, dec. 1437.

[2]) Utr. pavebrev af 13. jan., 10 febr., nov. 1449 og 28. marts 1450.

kammeret extra 200 gylden, fordi bullen om Olufs indsættelse var udstedt i en ganske usædvanlig form, som anerkendelse af valget, ikke som provision[1]). På lignende måde betalte de følgende biskopper det fulde beløb på én gang. Niels Skave blev udnævnt i nov. 1485, må derefter have fået den sædvanlige udsættelse på 8 måneder, men betalte så også i maj 1486 gennem firmaet Spanocchi både det store og de små servitier. Når det store servitium kun er ansat til 950, ikke til 1000 gylden, kan der vist kun være tale om en kursforskel, ikke om en nedsættelse[2]).

Johan Jepsen Ravensberg blev udnævnt ved provision april 1501. Samtidig lovede den af os tidligere omtalte Leander de Pellagallis at betale hans servitium, og faktisk blev da også hele beløbet betalt samme dag til kammeret og to måneder senere til kollegiet[1]). Ligesom sin formand fik han hovedservitiet ansat til 950 gylden, medens småservitierne dog stadig regnedes efter 1000 gylden. Hvor prompte end betalingen var, kan den kun være sket ved at pådrage bispestolen gæld, en gæld, som det blev præsternes sag at betale. Bedre blev det ikke under den ødsle biskops styrelse. Eftermanden Lage Urne lod forestille for Julius II, hvor uheldige forholdene var og fik derfor servitiet nedsat til det halve. Hans udsendinge betalte samtidig kun 220 gylden til kammeret og formodentlig et lignende beløb til kollegiet[2]).

Medens man vel kan sige, at Lunde ærkestift før nedsættelsen var for højt taxeret, Roskilde og Slesvig stifter muligvis i overensstemmelse med deres virkelige indkomster, så var derimod Fyens og de fire nørrejydske stifter utvivlsomt altfor lavt taxerede. Alligevel havde det i det avignonske tidsrum ofte været dem svært nok at gøre deres skyldighed.

---

[1]) Utr. pavebreve af 12., 22., 25. juni samt 30. sept. 1461.
[2]) Utr. pavebreve af 4. nov. 1485 og 23. maj 1486.
[3]) Utr. pavebreve af 21. og 28. april samt 11. juni 1501.
[4]) Utr. pavebreve af 7. sept. 1512.

Således havde biskop Valdemar Podebusk i *Odense* overhovedet ikke betalt noget af sit servitium. Hans eftermand Teze Podebusk, der blev udnævnt 1388 (ikke 1392), måtte derfor love foruden sit eget servitium — 150 gylden — at betale det samme for Valdemar. Først 8 år efter betalte han imidlertid kollegiet — og sikkert samtidig kammeret — et afdrag på 24 gylden foruden 2 gylden i småservitier. Året efter (1397) betalte han resten af sit eget servitium, men intet for sin formand[1]).

Den næste biskop, Jens Ovesen Jernskæg, måtte følgelig (1401) foruden sit eget servitium også overtage Valdemar Podebusks restancer, der dog mærkelig nok kun regnedes til 125 gylden[2]). Imidlertid betalte han hverken det ene eller det andet, og den snart efter følgende konciliebevægelse bevirkede, at der blev slået en streg over gælden.

Hans eftermand, Navne Jensen Gyrsting, der havde tilbragt et fornøjeligt ungdomsliv ved Pariseruniversitetet og senere var bleven biskop i Vesterås, måtte derfor kun afgive obligation (1421) for sit eget servitium, og af dette betalte han endda, synes det, aldrig mere end ét af småservitierne på 5 gylden foruden seglafgiften[3]). Snart efter kom jo Baselerkonciliet, og paven fik andet at tænke på end at bandlyse biskoppen af Odense på grund af manglende betaling. Hans eftermand Hennike Ulfeld fik slet ikke sin udnævnelse fra Rom og slap derfor fuldstændig for afgift.

De følgende biskopper i Odense betalte alle punktlig deres servitium strax ved udnævnelsen. Dette var tilfældet med Mogens Krafse, skønt han sikkert dengang (1460) slet ikke var herre over stiftets ejendomme på grund af striden med Peder Axelsen. Et par dage efter sin udnævnelse lovede han at betale 150 gylden for sig selv — naturligvis intet for sine formænd —, og samtidig betalte han hele hovedservitiet både til kammer og kollegium foruden det ene af de små servitier[4]). Om de andre

---

1) Utr. pavebreve af 4. aug. 1388, 11. aug. 1396, 2. okt. 1397.
2) Utr. pavebrev af 4. april 1401.
3) Utr. pavebreve af 14. juli, 11. og 15. dec. 1421.
4) Utr. pavebreve af 20. og 23. febr. 1460.

nogensinde er bleven betalte, turde være tvivlsomt, og extrapålæggene synes hverken han eller nogen af de andre Odensebiskopper at have betalt.

Efter Mogens Krafses død providerede paven (1475) efter indstilling af kardinal Franciscus Gonzaga Karl Rønnov med bispestolen. Et par dage efter afgav denne løfte om betaling af det sædvanlige servitium, som da også samtidig blev betalt både til kammer og kollegium[1]). Også Jens Andersen Beldenak betalte et par dage efter sin udnævnelse det fulde servitiumsbeløb ved sin fuldmægtig, den tidligere nævnte Leander de Pellagallis[2]).

Taxten for *Børglum* bispedømme, der i begyndelsen af 14. årh. havde været urimelig høj, var bleven sat så langt ned som til $66^1/_2$ gylden, hvilket kun skulde svare til en indtægt af 200 gylden[3]). Der skete imidlertid yderligere nedsættelser. Biskop Peder Laurenssen Friis, der 1396 fik sin udnævnelse ved kurien, lovede kun at betale 33 gylden i servispenge foruden de fem småservitier, men ganske vist forbeholdt taxatorerne sig at undersøge forholdene. Den nærmere underretning om stiftets pengeforhold kom to år senere, og embedet blev taxeret til 120 gylden, hvoraf der altså skulde betales 40 gylden. Samtidig betalte biskoppen da også de to tredjedele af denne lille sum både til kammeret og kollegiet gennem Ludovicus de Ballionibus fra Perugia, der den gang og senere var afladshandler i Danmark. Med resten af sit servitium forhastede biskoppen sig imidlertid ikke, thi først 7 år senere betalte han de småsummer, der stod tilbage, 8 gylden til hver part[4]).

Den stridbare biskop Peders ligeså krigerske eftermand Gert Pedersen Gyldenstjerne havde så meget at gøre i kongens tjeneste, at han i adskillige år forsømte at søge pavens stadfæstelse. Denne benyttede da lejligheden til at forsøge på at indtrænge en kurti-

---

[1]) Utr. pavebrsve af 3. og 8. marts 1475.
[2]) Utr. pavebrev af 10. og 19. jan. 1502.
[3]) Jvfr. Moltesen, 68, 104 ff.
[4]) Utr. pavebreve af 28. juli 1396, 13. april 1398, 10. nov. 1405.

san, en augustinereremit fra Kølns stift, Gobelinus Bolant, der året i forvejen var bleven provideret med stiftet Gardar (Grønland), et embede, som han nu gav afkald på. Følgen af, at denne udlænding blev udnævnt, var, at stiftets taxtansættelse atter blev sat op til 66²/₃ gylden og i fremtiden holdt sig på denne højde. Gobelinus ikke alene lovede at betale denne sum, men betalte også faktisk en del både af det store og de små servitier. Han var endda, mod hvad der var skik ved embeder, der taxeredes så lavt, samvittighedsfuld nok til at betale de små extrapålæg (sacra, subdiaconi, sigillum)[1].

Under disse forhold blev biskop Gert nødt til at søge pavelig bekræftelse. Han blev derefter udnævnt til biskop i foråret 1433, men måtte forpligte sig til at betale det forhøjede servitium, 66²/₃ gylden. Samtidig har han vel måttet tilfredsstille sin modpart Gobelinus, i al fald for dennes udlæg, og det varede derfor forholdsvis længe, inden han fik klaret hele sit servitium. Der blev strax betalt (gennem firmaet Medici) 15 gylden til hver af parterne og desuden ét af småservitierne, men først to år senere blev resten betalt. I alt havde han måttet ud med noget over 90 gylden[2].

Eftermanden Jep Friis, der blev udnævnt 1453, foretrak strax at betale både det store servitium og de mindre afgifter, hvis samlede beløb var lidt mindre end det for Gert[3]. Også Niels Styggesen Rosenkrantz[4] (udnævnt 1486) og Stygge Krumpen[5], der 1519 blev sin morbroders eftermand, ikke, som det i almindelighed siges, hans koadjutor, betalte strax det fulde beløb.

Viborg stift var vel nok det fattigste af de jydske bispedømmer, men det blev da også stadig læmpelig behandlet af kurien.

---

[1]) Utr. pavebreve af 19., 28. og 29. marts 1432. Dipl. Norv. XVII, 388 f.
[2]) Utr. pavebreve af 18. og 24. marts og 1. april 1433, 30 juni og 28. juli 1435.
[3]) Utr. pavebreve af 26. og 27. aug. 1453.
[4]) Utr. pavebreve af 20. nov. og 8. dec. 1486.
[5]) Utr. pavebreve af 27. juli og 31. aug. 1519.

Da biskop Lave Stigsen Glob 1396, efter at en række af hans forgængere intet havde betalt, måtte udstede obligation, lød denne kun på 40 gylden, så at embedets indtægter kun skulde være 120 gylden. En omtaxation skulde ganske vist finde sted, men der vides intet om den, og Lave betalte intet[1]).

Eftermanden Herman Rynkeby blev endnu mildere behandlet, i det hans obligation (1429) kun lød på $33^1/_3$ gylden. Medens Børglum og Viborg altså 1398 havde været ligestillede, gik omkring 1430 det første stifts taxtansættelse op, det andets ned. Biskop Herman, der blev udnævnt i aug. 1429, betalte i nov. samme år halvdelen af servitiet og året efter resten. I alt var det, småservitierne medregnede, ikke mere end c. 45 gylden[2]). Hans eftermand, Nordmanden Thorlav, blev udnævnt på Baselerkonciliets tid og slap derfor helt for at betale.

April 1451 forflyttede paven Thorlav til Bergen og gjorde kongens tro mand, dekanen i København Knud Mikkelsen, til biskop i Viborg. 1452 rejste Knud selv til Rom som kongens gesandt i sagen mellem Kalteisen og Marcellus. Han lovede at betale sine servispenge og udredede da også samtidig alt, tilmed de nye småafgifter, der ved et så lille embede var næsten forsvindende summer. I alt var der kun tale om lidt over 40 gylden. Ved samme lejlighed forestillede han paven, at Viborg stifts indtægter, der tidligere havde været 400 gylden, nu på grund af krigens ødelæggelser var gået så langt ned, at han næsten ikke kunde leve af sit embede, og han fik derfor af særlig pavelig nåde lov til i to år at beholde dekanatet i København og et kanonikat i Roskilde. Stiftets pengeforhold bedrede sig imidlertid ikke i hans tid. 1467 opgav han for pavestolen, at indtægterne kun beløb sig til 32 gylden, en opgivelse, der dog sikkert var for lav, og at han derfor ikke kunde foretage det besøg ved kurien, som han var forpligtet til. Han fik da fritagelse for denne forpligtelse i fem år. Da Knud 11 år senere trak sig tilbage, skete det på grund af embedets fattigdom uden

---

1) Utr. pavebreve af 27. juli 1396.

2) Utr. pavebreve af 21. nov. og 2. og 22. dec. 1429, 8. nov. og 16. dec. 1430 og 11. juni 1431.

pension. Eftermanden Niels Glob betalte imidlertid strax alle sine servispenge[1], og ligeledes de næste biskopper Niels Friis (udnævnt 1498), Erik Kaas (udnævnt 1509) og Jørgen Friis (udnævnt 1521) betalte det fulde servitium samtidig med udnævnelsen[2].

Ligesom de to nordlige stifter blev også *Århus* efter en længere pavse atter lagt i skat af pave Bonifacius IX. Biskop Bo Mogensen Lang mødte selv i Rom 1395, og efter hans opgivelse blev servitiet ansat til 66²/₃ gylden. Det antydes, at der skulde finde en ny taxation sted efter oplysninger, som man ventede fra Danmark, men den nye taxation kom aldrig, og den ovennævnte sum blev stående som embedets taxt. Bo betalte strax en del af sit servitium, 13 gylden til kollegiet og formodentlig det samme til kammeret. Med resten forhastede han sig ikke, men betalte den først 7 år senere[3].

Ulrik Stygge, der blev udnævnt 1424 og samme år afgav løfte om at betale 66²/₃ gylden, ventede over tiden med at betale og undgik derfor ikke bandlysningen. 1425 blev han imidlertid løst fra bandet, eftersom han igennem firmaet Medici havde betalt hele hovedservitiet til kammeret. De tre af småservitierne erklærede han derimod, at han ikke kunde betale, og dem slap han vistnok også for. 1426 fik kollegiet både det store og det lille servitium[4].

Ved udnævnelsen af den næste biskop, den bekendte og højt ansete Jens Iversen Lange (1449), gjorde det pavelige kammer forsøg på at sætte denne lave taxt op. Da biskoppen lod sin udsending, kanniken Jens Torkildsen, give løfte om at betale servitiet, blev summen sat in blanco, fordi man tænkte på at

[1]) Utr. pavebreve af 14. april 1451, 25. febr., 1. og 5. marts 1452, 4. juni 1467, 20., 23. og 25. nov. 1478.

[2]) Utr. pavebreve af 11. og 12. dec. 1498, 23. febr. 1509, 29. jan. 1521.

[3]) Utr. pavebreve af 8. og 9. juli 1395, 28. juni 1402.

[4]) Utr. pavebreve af 7. juni 1424, 5. maj 1425 og 26. jan. 1426.

omtaxere embedet. Den nye taxt blev på 300 gylden. Mærkelig nok protesterede udsendingene ikke, men betalte strax den så stærkt forhøjede afgift, der med tillæg af de fem ordinære og tre extraordinære småservitier blev henimod 360 gylden. Forøgelsen er af flere grunde noget gådefuld. Den blev ikke fastholdt senere, og det klinger noget besynderligt, når der tales om, at man har eftergivet biskoppen resten, medens de bevarede kvitteringer dog tydelig viser, at han har betalt alt. Ikke mindre underligt er det, at biskoppens udsendinge har været så vel forsynede med penge. Det hele turde måske hænge sammen med de store indrømmelser, som pavestolen i samme år havde gjort kongen, og som nu på denne måde skulde betales[1]).

Eftermanden Ejler Bølle blev udnævnt i sept. 1482. Et par dage efter udstedte han sin obligation, der ligesom de fra 1395 og 1424 kun lød på 66²/₃ gylden, og betalte samtidig det fulde beløb[2]). Otte år senere trak Ejler sig tilbage og fik pension, der blev anslået til den ringe sum 24 dukater årlig. Hans eftermænd Niels Clausen (udnævnt 1490) og Ove Bille (udnævnt 1520) betalte strax det fulde beløb[3]), og det ser følgelig ud til, at bispedømmets status har været god.

I *Ribe* stift var servitiet fra gammel tid ansat til 120 gylden, en størrelse, der holdt sig uforandret. Biskop Eskil, der blev provideret 1389, lovede samtidig at betale servitium for sig selv og desuden, som det synes, at anerkende og betale sin forgængers gæld, hvis dennes kvitteringer ikke fandtes. Imidlertid varede det længe, inden han betalte, hele 7 år, men da udredede han da også på én gang hele det beløb, som han stod i restance

---

[1]) Utr. pavebreve af 12. nov. 1449. At taxten var 300 gylden, ser man bl. a. af, at afgiften *sacra* var 15 gylden, og denne skulde normalt være 5 procent af hovedservitiet.

[2]) Utr. pavebreve af 6., 13. og 14. sept. 1482.

[3]) Utr. pavebreve af 5., 13. og 14. maj 1490 og 8. aug. 1520.

for, både til kammeret og kollegiet. For sin formand betalte han derimod intet[1]).

Efter Eskils død (1409) kommer der nogle ganske indviklede forhold, som står i forbindelse med konciliet i Pisa. For danske forskere har de hidtil været ganske ukendte, og de kan ikke oplyses med fuld sikkerhed af pavebrevene alene.

Kapitlet må have været uenigt, og der optræder ikke mindre end tre danske kandidater, Peder Lykke, den senere vel kendte ærkebiskop, Niels Jakobsen Lunge, der forgæves havde forsøgt at blive biskop i Strengnäs, og Otto Boesen, provst i Varde syssel. Man kan gætte på, at flertallet i kapitlet har ønsket at få én af deres egne, Otto, at Peder Lykke er dronning Margrethes kandidat, og at Niels Lunge optræder som fribytter på egen hånd.

Den, der først søgte anerkendelse af disse kandidater, der alle påberåbte sig kapitlets valg, var Peder Lykke, der allerede 12. maj 1409 overfor den romerske pave Gregor XII, der var anerkendt over hele Norden, lovede at betale sit servitium og desuden, hvad der måtte stå til restance fra formandens tid. Allerede dagen efter betalte hans udsendinge det fulde beløb til kammeret og sikkert samtidig til kardinalkollegiet. Men Peder Lykke havde været lovlig rask i vendingen. Tre uger efter, 5. juni, blev Gregor nemlig afsat af konciliet i Pisa, og 26. juni valgte dette Alexander V, som blev anerkendt af de fleste lande. Peder Lykkes tilslutning til modpaven kom til at medføre, at Alexander i okt. 1409 udnævnte Niels Jakobsen Lunge, og da denne snart efter døde, ved kurien, som det synes, Otto Boesen til biskop (dec.). Det valg, der var foretaget, og hvorved en del af kapitlet havde valgt Otto, blev dog naturligvis forkastet. Han blev udnævnt ved provision, og Alexander forkastede udtrykkelig modpavens udnævnelse af Peder Lykke. I april 1410 lovede dernæst Otto at betale sine servispenge, og det synes også, at han i juni betalte halvdelen af dem.

Forhold i Danmark selv, som det nu er umuligt at klare,

---

[1]) Utr. pavebreve af 10. juni 1389 og 13. juli 1396. Suhm, Historie af Danmark XIV, 624.

gjorde imidlertid, at Otto ikke kunde holde stillingen. Dronning Margrethe har, formodentlig med støtte af ærkebiskop Peder Kruse, holdt fast ved sin kandidat. Det er muligt, at hun har stillet den betingelse for, at hun anerkendte Alexanders eftermand, Johannes XXIII, at denne skulde lade Otto Boesen falde. Det, der skete, var i al fald, at samtidig med, at pave Johannes gjorde Peder Kruse til ærkebisp, meddeltes det, at biskop Otto »af visse grunde« vilde vende tilbage til sine gamle beneficier, som han da også vedblev at beholde; derefter udnævnte paven Peder Lykke til biskop. Denne afgav året efter det sædvanlige løfte om at betale, et løfte, som han dog ikke holdt. Han havde jo betalt allerede 1409 og har vel fundet, at det kunde være tilstrækkeligt[1]).

Da Peder Lykke (1418) blev forflyttet til Lund, udnævnte pave Martin V Kristiern Hemmingsen til hans eftermand, og først på året 1419 lovede hans udsendinge at betale det sædvanlige servitium. Som så ofte efter koncilietiden var der slet ikke tale om restancerne fra formandens tid. Det gik i øvrigt meget langsomt med betalingen, noget, der bliver forklarligt ved de vanskelige forhold under krigene mellem Erik af Pommern og hertugerne af Slesvig. I begyndelsen af året 1419 betalte biskoppen ét af småservitierne på 6 gylden foruden de forskellige småpålæg, men derefter hører man ikke noget til ham før 1422, da han fik udsættelse på grund af de dårlige tider. Først 1431 betalte han virkelig 15 gylden i afdrag på hovedservitiet, både til kammeret og kollegiet. Snart efter begyndte konciliet i Basel, og han slap derved for at betale resten[2]).

1454 resignerede den gamle biskop Kristiern mod at få halvdelen af embedets indtægter som pension, en byrde, der dog ikke mere end et halvt år kom til at hvile på stiftet, da han døde allerede i jan. 1455. Den nye biskop Henrik Stangberg var selv i Rom for at få pensionsspørgsmålet ordnet, afgav

[1]) Utr. pavebreve af 12. maj, 9. okt. og 18. dec. 1409, 28. april, 23. juni og 8. aug. 1410, 23. nov. 1411. Repert. 5038.

[2]) Utr. pavebreve af 7. okt. 1418, 28. og 31. jan. 1419, 26. jan. 1422, 27. og 31. aug. 1431.

løfte om at betale det sædvanlige servitium og betalte også samtidig et af småservitierne foruden de mindre afgifter, i alt 15 gylden. Et par måneder efter betalte firmaet Medici på hans vegne hele hovedservitiet til kollegiet og sikkert også til kammeret[1]).

Peder Nielsen Lodehat blev udnævnt til biskop 1464 efter Henriks død og betalte strax gennem firmaet Piccolomini både det store og de små servitier. Desuden måtte han, hvad der i det 15. årh. står som en ren undtagelse, betale 80 gylden for det, biskop Henrik havde efterladt sig[2]).

Også de følgende biskopper betalte hele servitiet strax efter udnævnelsen, både Hartvig Juel (udnævnt 1483)[3]) og Iver Munk. Den sidste måtte desuden forpligte sig til en pension på 50 dukater til sin formand og morbroder, en byrde, som han dog snart blev befriet for ved dennes død. — Da Hartvig Juel i sin stadige pengetrang havde fået tilladelse til at lægge Harsyssel provsti ind under bispestolen, var taxten for denne bleven sat op med 8 gylden, og det blev da også 128 gylden, som Iver Munk kom til at betale, skønt bispedømmet 1499 vistnok havde mistet provstiet[4]).

Slesvig bispestol, der var ansat til en taxt af 1000 gylden, havde i den avignonske tid lidt meget, dels ved hyppig skifte af biskopper, hvilket atter medførte stadig forøgelse af gælden til det pavelige kammer, dels ved de usikre og vanskelige politiske forhold. Det varede længe efter 1378, inden der kom nogenlunde rolige tider, og det blev derfor ikke muligt for biskop Hans Gudensberg (1375—1421) i sin lange bispetid at betale noget, hverken af sit eget eller af sine forgængeres servitier, hvoraf der resterede grumme meget[5]). Pavestolens velvilje mi-

[1]) Utr. pavebreve af 13. og 25. sept., 27. dec. 1454.
[2]) Utr. pavebreve af 8. og 12. aug. 1464.
[3]) Utr. pavebreve af 6. og 14. juni 1483.
[4]) Utr. pavebreve af 9. dec. 1488, 8. jan. 1489, 30. april 1499.
[5]) Moltesen, 121. — I udnævnelsesbullen for biskop Hans af 25. jan.

stede han dog derfor ikke, men blev tværtimod ofte anvendt som kollektor.

Hans tysksindede eftermand Henrik v. See, der blev valgt 1421, udsendte Lübeckerkanniken Claus Sachow til Rom, og denne lovede biskoppen, at han skulde bestræbe sig for at få taxten nedsat, hvilket sikkert også var i høj grad nødvendigt. Dette opnåedes imidlertid ikke. Sachow måtte love at betale det hele servitium og betalte da også samtidig ét af småservitierne og nogle mindre afgifter, i alt lidt over 80 gylden, men mere blev der overhovedet ikke betalt i biskop Henriks tid[1]).

Da Henrik 1429 trak sig tilbage, blev han afløst af ærkedegnen Claus Wulf, der kom til at styre stiftet i 45 år. Han lovede at betale de sædvanlige 1000 gylden og udredede samtidig et lille afdrag på 50 gylden til hver af parterne. Det varede to år, inden han atter kunde komme med et afdrag, og det blev dog ikke mere end 138 gylden. Han fik udsættelse på to år med at betale resten på grund af de dårlige tider, og selv da forholdene blev roligere, og stiftets pengeforhold åbenbart bedrede sig ganske betydelig — han fik senere en så stor pension som 200 dukater —, betalte han ikke mere end de nævnte småbeløb, som tilsammen ikke udgjorde en fjerdedel af servitiet[2]).

Helrik v. d. Wisch, der udnævntes 1474, nød godt af sin forgængers gode finansstyrelse og kunde, strax efter at han efter kardinal Gonzagas indstilling var bleven provideret med embedet, betale det fulde servitiebeløb til kollegiet og sikkert samtidig til kammeret[3]).

Efter Helriks død kom der langvarige stridigheder om bispedømmet, som kom til at virke ødelæggende både på de finansielle og de kirkelige forhold. Den første kurtisan, der blev indtrængt, Eggert Durkop, var imidlertid velstående nok til, at

1375 (funden 1906) kaldes han Johannes de Gudensberg og betegnes som franciskaner.

[1]) Utr. pavebreve af 26. og 27. jan. 1422.

[2]) Utr. pavebreve af 30. jan., 16. febr., 1. og 30. april 1429, 15 jan., 9. og 10. okt. 1431.

[3]) Utr. pavebreve af 18., 23., 27. og 28. april 1474.

han af egne midler kunde klare servitiet. Han fik naturligvis udsættelse, indtil han var bleven anerkendt som biskop, men så snart det var sket, betalte han alt på én gang (1494)[1].

Den af kapitlet efter Eggerts død valgte Ditlev Pogwisch fik først pavelig provision efter lange stridigheder med den af paven udnævnte administrator, kardinal Johannes de Castro, hvis ret han tilsidst måtte afkøbe ham med en årlig pension på 300 dukater. Efter anerkendelsen betalte Ditlev strax gennem firmaet Fugger sit fulde servitium, hvilket også var tilfældet med eftermanden Gotskalk Ahlefeld[2]). Dette betyder imidlertid ikke andet, end at biskopperne havde god kredit. Stiftets finansielle forhold var derimod på grund af Ditlevs store udgifter for at opnå anerkendelsen og hans og Gotskalks mangel på økonomisk sans fuldstændig ødelagte. Fraregnes imidlertid Slesvig (og Roskilde) stifter i disse sidste årtier, kan man ikke nægte, at betalingen af servitier til det pavelige kammer gennemgående har været meget lidt trykkende for de danske stifter, ligesom der overfor dem er bleven vist en ganske forbavsende mildhed.

En anden indtægt for det pavelige kammer var de såkaldte *annater*. I videre forstand bruges dette udtryk for at betegne både servitier og de egentlige annater. Ved de sidste forstår man de afgifter, som paven opkrævede af de mindre embeder, som han selv besatte uden at henvende sig til konsistoriet, og som derfor ikke var underkastede servitiet. Deres taxationsværdi strakte sig fra 24 til 200 dukater, og den sum, der betaltes, var halvdelen af den anslåede indtægt.

Annater er en ret gammel afgift. At biskopper, domkapitler o. lign. ved besættelse af et embede forbeholdt sig det første års indtægt, er en skik, som man kan følge tilbage til 13. årh. I 14. årh. optoges dette af paverne ved pålæg af afgifter for et bestemt tidsrum, f. ex. tre år, noget, der første gang findes under

[1]) Utr. pavebreve af 15. og 22. okt. 1489 og 1. marts 1494.
[2]) Utr. pavebreve af 29. juli og 8. aug. 1502 og 30. juli 1507.

Johannes XXII. Senere hen pålagdes en lignende afgift ofte, men regelmæssig for alle de embeder, der blev bortgivne ved kurien, blev den først under Bonifacius IX, da han under sin hårdnakkede kamp med modpaverne trængte til store indtægter. At denne nye afgift, der fra nu af blev fastholdt og sejrrig overlevede alle tre reformkoncilier, ikke blev hilst med glæde af gejstligheden, er en selvfølge. Særlig i Tyskland gjorde man stadig indvendinger, og kollektorerne havde så store vanskeligheder med at få annaterne opkrævede, at de ofte måtte betales direkte til kurien. Da nu kun det pavelige kammers regnskabsbøger er så nogenlunde vel bevarede, medens kollektorernes regnskaber efter 1378 næsten alle er forsvundne, formodentlig ødelagte i »sacco di Roma« (1527), er det umuligt at opgive, hvor vidt de forskellige embeder har betalt deres annater regelmæssig eller ikke. Dertil kommer en anden vanskelighed. Over annaterne fandtes der, i al fald i 15. årh., ikke nogen taxtliste. Man lod sig nøje med de oplysninger, der kom fra vedkommende indehavere selv, om end disse ofte kunde være urigtige. Det er ganske klart, at alle søgte at bringe ansættelsen af deres embeder så nær som mulig til de fire mark sølv (24 dukater)[1], der var skattefrit maximum, men på den anden side kunde det hænde, at kammeret blev opmærksomt på, at opgivelsen var altfor lav, og tvang indehaverne til at sætte taxten op. Der er derfor den største svingning i opgivelserne[2]). En ting er imidlertid sikkert. Det er kun ganske få embeder, der i Danmark blev ramte af annaterne, langtfra endda alle embederne ved kapitlerne. Og deres værdiansættelse er altid ret lav og oven i købet stadig nedadgående.

Det største embede indenfor *Lunde* domkapitel, provstiet, findes ikke taxeret før 1463, da kardinal Gonzaga blev provideret med det og opgav dets indtægter til 15 mark. Han var imidler-

---

[1]) Forholdet mellem mark sølv og dukat er stadig svingende fra 4 til 6. Begge de to ovenfor nævnte beløb regnes imidlertid for skattefrit maximum.

[2]) Schulte, Die Fugger in Rom I, 13 ff. Gottlob, Aus der Camera apostolica, 190 ff. Moltesen 60—64. Quellen und Forschungen d. preuss. hist. Instituts in Rom VIII, 113—73, 305—43. Kirsch, Die Annaten in Deutschland (Quellen und Forschungen der Gørres-Gesellschaft IX).

tid som kardinal fritaget for i det hele at betale noget, og kapitlets kandidat, Jens Bing, der 1465 blev anerkendt af paven, opgav kun værdien til 6 mark og betalte i annater kun 15 gylden. Til samme værdi blev embedet opgivet mange år senere (1505), da det efter Erik Valkendorfs resignation blev givet til Niels Stigsen Thott, der slap med at betale $14^1/_4$ gylden.

Dekanatet i Lund findes flere gange taxeret til ganske høje beløb, således 1437 til 20 mark, men 1440 kun til 10 mark. 1474, da halvbrødrene Niels Skave og Joakim Daa stredes om det, opgives det til henholdsvis 15 og 16 mark sølv. Opgivelserne er efter danske forhold meget høje, men der ses da heller aldrig virkelig at være bleven betalt noget.

Værdien af arkidiakonatet blev 1433 opgivet til en værdi af kun 2 mark sølv, betydelig under det skattefri maximum. Op over de 4 mark naaede det heller ikke senere, og indehaverne slap altså helt for skat.

Af klostrene i stiftet har kun Dalby måttet opgive sine indtægter overfor det pavelige kammer. Dets værdi blev 1439 af Hakon Friis, der blev truet med fordrivelse af Peder Axelsen Thott, opgivet til 25 mark sølv. 24 år senere, da klostret efter Peder Axelsens død gik over til kardinal Gonzaga, opgiver denne en værdi af 20 mark, men han slap naturligvis i egenskab af kardinal for at betale. Den, der blev den virkelige indehaver, Jens Brostrup, har vistnok ikke betalt noget.[1])

Det højeste embede i *Roskilde* kapitel var dekanatet. Den senere fremstilling vil vise, hvorledes dette var genstand for mangeårige stridigheder.

Under disse svinger værdiangivelserne stærkt, selv om de altid er ganske høje og viser, at embedet hørte til landets bedste. 1439 opgav Jep Olufsen værdien til 30 mark og betalte deraf i afgift 60 gylden. Mange år senere (1465), da der om dette em-

---

[3]) Dipl. dioc. Lund. III, 129 (24. juli 1433), 185 (11. maj 1437), 201 (15. april 1439), 206 (9. jan 1440). Utr. pavebreve af 20. sept. 1463, 8. jan. 1466, 26. nov. 1500, 5. dec. 1505. — Jeg har her og senere kun taget hensyn til taxtangivelserne til kammeret. Opgivelserne til kancelliet er meget mere svingende og i reglen slet ikke til at stole på.

bede var en stor proces ved den pavelige højesteret (Rota) mellem Mogens Andersen og Johan Jensen Quitzow, opgav den første kun indtægterne til 20 mark. Der blev dog ingen annater betalt, da der på grund af processen i mange år ikke var en af alle anerkendt dekan. Da hr. Mogens var død, blev Johan Jensen (1473) indsat i hans ret og lovede at betale annater af embedets indtægt, som han kun opgiver til 16 mark. Kongen ønskede imidlertid, at den unge Karl Rønnov, marskens søn, skulde faa embedet, og var under sit besøg i Rom 1474 med til at gaa i kaution for ham, efter at kansleren, ærkedegnen Jens Pedersen, havde trukket sig tilbage. Under disse indviklede forhold er det ikke sikkert, at der overhovedet er bleven betalt noget. 1498, da kongens af kapitlet aldrig anerkendte kandidat, Niels Didriksen, var død, opgav hans nye protégé, Jens Tegenthusen, indtægten til kun 6 mark. Selvfølgelig er alle disse opgivelser urigtige. Hvor meget så embedet end må have lidt under processerne, er en nedgang fra 30 til 6 mark ikke mulig.

En lignende stærk svingning er der ved provstiet i Roskilde. Det opgives 1422 til en værdi af 100 gylden, svarende til $16^2/_3$—25 mark sølv, 1425 til 20 mark, 1432 til 12 mark. Men da Oluf Mortensen 1450 fik embedet, måtte han betale 40 gylden i annater, svarende til en anslået indtægt af $13^1/_3$—20 mark sølv. Senere synes det ikke, at der er betalt annater af dette så lidt som af andre embeder indenfor kapitlet.

Af klostrene i stiftet blev kun Sorø ansat til at betale annater. Abbed Niels Cluger opgav 1396 indtægten til 80 gylden, men det vides ikke, om han har betalt noget. Oluf Jyde maatte derimod 1483 betale $28^1/_2$ gylden af en anslået indtægt paa 12 mark — altså betydelig mindre end tidligere. Hr. Oluf havde just ikke forhastet sig, da han havde fået pavelig provision allerede 1479[1])

Endnu læmpeligere slap *Odense* stift. Der blev overhovedet

---

[1]) Utr. pavebreve af 2. juni 1396, 12. jan. 1422, 28. sept. 1425, 18. juli 1432, 21. aug. 1439, 26. okt. 1450, 1. juni og 30. nov. 1465, 27. nov. 1473, 27. april 1474, 16. juni 1483, 8. og 10. nov. 1498.

ikke betalt annater, før benediktinerklostret blev omdannet til et sekulært domkapitel. Da forholdene efter flereårige forhandlinger var ordnede, lovede kanniken Otto Jensen (1477) at betale fuldstændige annater af alle kapitlets indtægter og af de nye embeder, der skulde oprettes. Den samlede sum, der skulde betales heraf, var 80 gylden, der da også faktisk betaltes næste år gennem firmaet Medici; det vilde svare til en samlet indtægt for alle embeder af $26^2/_3$—40 mark sølv, hvilket må have været meget lavt regnet. 1488, da man vendte tilbage til den gamle ordning, slap munkene for yderligere betaling.

Af de enkelte embeder blev der kun én gang (1512) lovet annater af Odense provsti, som da tilfaldt Anders Glob. Embedet blev taxeret til 6 mark, og deraf betalte han 1515 13 gylden. Til samme taxt (6 mark) ansattes Tofte (Assens) provsti den eneste gang (1421), det pavelige kammer har haft at gøre med det[1]).

Om provstiet i *Børglum* var der henimod år 1500 stridigheder, der næsten var lige så langvarige som de, der førtes om Roskilde dekanat. De værdiansættelser, der i denne tid findes opgivne til kancelliet, er ganske urigtige og upålidelige, da embedet i løbet af kort tid svinger fra 4 til 100 mark sølv. Kun den sidste sum blev (1493) opgivet overfor kammeret af Laurids Vesteni. Denne lovede at betale i løbet af et år, men da dette var gået, beviste han, at han ikke havde opnået embedet, og slap da for at betale.

Efter mangeårige stridigheder om provstiet på Thyholm, hvorunder også dettes taxtangivelser svinger stærkt, forpligtede Hans Severinsen sig 1512 til at betale annater af en opgiven indtægt på 8 mark. Først tre år senere betalte han, og da kun 10 dukater.

Vestervig kloster betalte sine annater regelmæssig. Både 1439, da Søren Iversen blev abbed, og 1476, da Gregers Svendsen afløste denne, som på grund af alder havde trukket sig tilbage, blev der

---

[1]) Utr. pavebreve af 15. dec. 1421, 14. juni 1477, 10. marts 1478, 28. maj og 18. juli 1488, 8. sept. 1512 og 9. juli 1515.

opgivet en indtægt af 16 mark og betalt 32 gylden. Da Gregers Svendsen derimod efter 40 års styrelse var død, opgav hans eftermand Jens Mogensen kun 10 marks indtægt og betalte endda mærkelig nok kun 6 dukater. Også dette klosters taxt lykkedes det altså at få bragt ned[1]).

I *Viborg* stift betaltes der kun annater af provstiet. Men det var de færreste gange, man henvendte sig til kammeret. 1427 da Morten Sparck blev udnævnt til provst, opgav han en indtægt på 12 mark; 1494 opgav kurialen Gotfred Schuffuth, der fik embedet efter Bjørn Eriksens død, kun 8 mark. Schuffuth betalte dog intet, fordi der var de sædvanlige stridigheder. En betaling fandt først sted, da Ove Bille 1505 opnåede embedet. Han opgav kun 5 mark sølv i indtægt og betalte deraf $14^{1}/_{4}$ gylden i afgift[2]).

I *Århus* stift var det ligeledes kun det højeste embede, arkidiakonatet, der blev inddraget under annatbetalingen. Laurids Vesteni, der 1492 blev provideret dermed, opgav næste år dets indtægter til 30 gylden, men slap for at betale, fordi der var proces. En af de senere indehavere, Jens Tegenthusen, måtte derimod (1499) betale $14^{1}/_{4}$ gylden i annater af embedet, hvis værdi dengang blev anslået til 5 mark[3]).

Også i *Ribe* stift er det kun en ringe del af embederne, der har måttet betale annater. Arkidiakonatet findes kun én gang taxeret, nemlig 1425 til 10 mark, hvoraf der ikke synes at være betalt mere end 12 gylden i afgift. Provstiet i Vardesyssel opgives 1426 til en værdi af 8 mark, men er ikke senere bleven skatlagt. Det eneste embede, der henimod slutningen af det tidsrum, vi beskæftiger os med, virkelig kom til at betale noget, var provstiet i Harsyssel. Det havde, som tidligere omtalt (s. 162), en tid været indlemmet i Ribe bispestol, men gik senere tilbage til kapitlet. Da Hans Skovgaard (1505) opnåede embedet efter den

---

[1]) Utr. pavebreve af 19. april 1439, 12. febr. 1476, 13. aug. 1493, 17. sept. 1512, 10. juli 1515. og 24. sept. 1517.

[2]) Utr. pavebreve af 9. jan. 1427, 5. marts 1494, 19. nov. 1505

[3]) Utr. pavebreve af 17. juni 1493, 29. maj 1499.

gamle Niels Jensens fratrædelse, måtte han opgive en indtægt af 6 mark og betale 17 gylden i annater[1]).

Slesvig stift indtager i mange henseender en særstilling, der mere ligner de tyske end de andre danske stifters. Der indtrænges flere kurialer, efterhånden grumme mange. Også m. h. t. annater slap stiftet ikke på den læmpelige måde, som det var tilfældet med de øvrige danske. Der måtte betales adskilligt, selv om man heller ikke her med nogen rimelighed kan tale om, at stiftet blev udsuget.

Der er grund til først at nævne, at Erik Dozenrode, der 1424 efter kong Eriks ønske blev koadjutor hos biskop Henrik v. See, måtte forpligte sig til at betale 130 gylden i annater af denne rent foreløbige stilling. Det var en sum, der betydelig oversteg, hvad flertallet af de jydske biskopper måtte betale i servispenge.

Stiftets højeste embede efter bispestolen var provstiet. Dets indtægter anslås 1422 til 12 mark sølv, men 40 år senere (1465), da forholdene i hertugdømmet dog må have bedret sig betydelig, opgiver Helrik v. d. Wisch kun 5 mark og betaler kun 12 gylden i annater. Enwald Søvenbroder, som 1479 blev provst, opgav embedets indtægter til 6 mark, men betalte næppe noget. Ligeledes fritoges senere (1493) Eggert Durkop, der søgte at ramme sin modstander Enwald ved selv at lade sig providere med hans embede, for afgift, da han opgav, at der var proces om dette. — 14 år efter, da provst Gotskalk Ahlefeld var bleven biskop, blev han nødt til at betale afgift af de forskellige embeder, som han havde haft før sit valg, men ikke tidligere betalt annater af. Tilsammen beløb de sig til 30 mark, hvoraf han dog kun betalte 47 gylden i annater. Hvor meget af disse 30 mark der falder på provstiet, er det umuligt at sige.

Ved arkidiakonatet er der mærkelig nok en opadgående bevægelse. Det opgives både 1425 og 1429 til en værdi af 4 mark, og der betaltes altså intet. 1498, da Joakim Ahlefeld blev

[1]) Utr. pavebreve af 3. og 5. juli 1425, 10. dec. 1426, 14. og 16. maj 505.

udnævnt af paven, efter at hans morbroder Johan Breide havde trukket sig tilbage, opgives indtægterne derimod til 8 mark, og han må betale en forholdsvis så stor sum som 22 gylden i annater. Grunden var vel den, at der var fastsat en ret høj pension (15 gylden) for Johan Breide.

Kantoriet i Slesvig ansættes kun én gang til annater i kammeret, nemlig 1473, da Didrik Stoveman blev provideret efter Johan Wegeners død. Embedets indtægt opgaves til 6 mark, men der blev foreløbig intet betalt, da der var proces om embedet, næppe heller senere.

Provstiet Vidaa opgaves 1423 til en værdi af 8 mark, altså skattepligtigt, men findes aldrig senere taxeret. Barvidsyssel provsti blev 1428 kun ansat til 4 mark, og det samme var tilfældet med Eidersted provsti, der dog 1492 er steget til 8 mark[1]).

Fraset disse digniteter betaltes der undertiden i andre tilfælde annater, men også her synes der at have været stor uregelmæssighed. Adskillige gange måtte der betales af kanonikater. Kunde man rette sig efter disse afgifter, skulde man tro, at Roskilde domkapitel måtte være landets rigeste. Der betales 7 gange annater af kanonikater i dette stift, og den opgivne indtægt er en enkelt gang (1431) så højt oppe som 12 mark. Foruden dette kapitel betaltes der kun to gange af kanonikater i Lund, én gang af kanonikater henholdsvis i Ribe, Viborg og Århus[2]).

Ganske enkelte gange inddroges sognekirker under annatbetalingen, men der var da altid særlige grunde, som at kirken kunde være frataget den hidtilværende indehaver, fordi han havde gjort sig skyldig i én eller anden uregelmæssighed. — Endelig kunde man komme til at betale afgift af de pensioner, der var tilståede af forskellige kirkers indtægter. Således måtte titulærbiskoppen Vincens af Gardar betale annater af den pension på 200 dukater,

---

[1]) Utr. pavebreve af 24 jan. 1422, 12. maj 1423, 26. maj 1424, 3. nov. 1425, 7. jan. og 5. juli 1428, 9. april 1429, 12. juli 1465, 26. okt. 1473, 15. nov. 1475, 21. jan. 1480, 1. juni 1492, 18. marts 1493, 24. aug. 1498, 31. juli 1507.

[2]) Utr. pavebreve af 28. marts 1422, 24. marts 1423, 12. jan. 1425, 17. aug. 1431, 29. marts 1432, 23. maj 1437, 1. marts 1462, 22. maj 1472, 16. april 1474, 20. juni 1483, 27. april 1489.

der var tilstået ham af nonneklostret i Ribe; kardinal de Cesis, der afstod sine fordringer på Lunde ærkestift til Jørgen Skodborg mod en årlig pension på 500 dukater, måtte forpligte sig til annater af pensionen osv. I disse tilfælde var annaterne meget lemfældige; biskop Vincens kom således ikke til at betale mere end 26 dukater, og biskop Claus Wulf af Slesvig kom (1474) slet ikke til at betale noget af sin pension[1]).

Dette indtryk af en mild optræden overfor den danske gejstlighed stadfæstes endelig, når man betragter de mange tilfælde, hvor denne slap for at betale noget. Det var således tilfældet ved alle de lejligheder, hvor der fandt en »union« sted, det vil sige, hvor klostre blev lagt sammen, kirker lagt ind under domkapitler, der da kom til at nyde deres indtægter, o. lign[2]). Overalt blev her indtægterne af den kirke eller det kloster, der skulde indlemmes, angivne så lavt som til 4 mark sølv, det skattefri maximum, så at de nye besiddere slap for at betale annater. Og dog kunde det til tider dreje sig om ganske betydelige kirker og klostre, hvis indtægter utvivlsomt var langt højere. Det er jo nok muligt, at kirkerne i Haddeby, der blev lagt ind under Slesvig domkapitel (1466), i Vestervedsted, der tilfaldt kapitlet i Ribe (1463), og i Karleby (Karby), der blev indrømmet biskoppen i Børglum (1487), ikke har haft synderlig større værdi end de 4 mark, hvortil de taxeredes, men givet er det i al fald, at Harsyssel provsti, der (1488—89) blev indrømmet biskop Hartvig Juel af Ribe og hans efterfølgere, var mere værd end 4 mark, og navnlig, at nonneklostret i Ribe, som johanniterne sammesteds

---

[1]) Utr. pavebreve af 28. april 1474, 14. april 1478, 21. april 1494, 15. juli 1506, 23. sept. 1512, febr. og 27. april 1520, 20. marts 1521, 8. okt. 1532.

[2]) Unioner, opgivne til kammeret: kirkerne Gelting og »Yking« til Ryd kloster 13. nov. 1427, klostrene Tvilum og Søby 23. aug. 1428, Vestervedsted til Ribe kapitel 13. juni 1463, Haddeby til Slesvig kapitel 22. april 1466, helligåndsklostrene i København og Malmø 21. febr. 1480, nonneklostret i Ribe til johannitterne 30. april 1480 og 8. nov. 1493, Farup kirke til St. Lucii vikariat i Ribe 23. juni 1483, Karleby kirke til Børglum bispestol 2. febr. 1487, Harsyssel provsti til Ribe bispestol 8. jan. 1489.

kæmpede så hårdt for at tilegne sig, havde en indtægt, der var mange gange større end de 24 gylden, som det blev anslået til 1480.

En gennemgang af den danske gejstligheds afgifter til det pavelige kammer giver altså det resultat, at den er bleven meget lemfældig behandlet. Den giver også et andet resultat, desværre kun et negativt. Det må være klart af det foregående, af den stadige svingning i opgivelsen af beneficiernes indtægter med en tendens til nedgang på en tid, hvor dog landet ellers på alle punkter er i stærk økonomisk opgang, at man ikke på nogen måde bør benytte disse angivelser som historiske kilder. Hverken i og for sig, da det store flertal af dem utvivlsomt er for lavt, men ulykkeligvis også enkelte for høje. Heller ikke til sammenligning indbyrdes, da angivelserne svinger for stærkt og ikke ens for alle embeder. Disses indtægter må bestemmes på anden måde gennem hjemlige kilder.

Ligeså lidt giver bispeservitiernes størrelse eller deres indbyrdes forhold noget virkeligt kendskab til bispestolenes indtægter. Som tidligere omtalt var Lund, Roskilde og Slesvig, især vel det sidste, sikkert meget for højt taxerede i forhold til de små summer, der blev betalt af de andre fem stifter. Bestemmelserne fra c. 1466 om, hvad hver biskop skulde betale i tilfælde af, at én af dem blev fængslet, giver en meget rigtigere forestilling om det virkelige forhold og viser tillige, at dette er blevet en hel del ændret siden 1345.

I 14. årh. står Lund og Slesvig højest (25 mark hver), derefter Roskilde og Ribe (15 mark), Århus og Børglum (12 mark), Odense og Viborg (kun 8 mark). I 15. årh. er rækkefølgen helt ændret. Roskilde og Århus er nåede op i højde med Lund og står ligesom dette ansatte til 30 gylden, Slesvig er gået ned i anden linje, Odense derimod op, og de står ligesom Ribe ansatte til 20 gylden. Børglum er derimod kommet ned i nederste række og står sammen med Viborg ansat til 15 gylden. Rækkefølgen efter betalingen til det pavelige kammer er derimod helt anderledes: Lund 2000 gylden, Roskilde og Slesvig 1000, Odense

150, Ribe 120 (128), Århus og Børglum $66^2/_3$, Viborg $33^1/_3$[1]) At den danske ansættelse er den rigtige, kan ikke godt være tvivl underkastet.

Selv om nu de direkte afgifter til pavestolen var små nok, så medførte forbindelsen med den dog meget besvær og mange bekostninger. Først og fremmest var det meget vanskeligt at få udfærdiget en bulle. Det har sin store interesse at høre en samtidig, præsten Jakob Dittens (1525), skildre de lange formaliteter, der behøvedes[2]).

Forud for en provisionsbulle går altid, undtagen ved bispeudnævnelser, en supplik, selv om brevet siges at være udstedt uden ansøgning (motu proprio). Det sidste er nemlig en ren formel, noget fordelagtigere for ansøgeren og derfor noget dyrere. — Indholdet af suppliken hviler naturligvis på, hvad ansøgeren selv har meddelt, men alle suppliker skulde være affattede i bestemte, én gang for alle fastslåede, formler. Da det ikke var enhvers sag at kende disse, måtte man bruge særlige prokuratorer til udfærdigelsen. Eftersom nu meget mere i supplikerne er formler, end man på forhånd er tilbøjelig til at tro, følger deraf, at man må være meget forsigtig med at drage slutninger fra supplikens stil til vedkommende ansøgers karakter, og at kun et nøje kendskab til disse formler sætter i stand til at skelne dem fra det reelle indhold.

Er suppliken færdig, bringes den til undertegning. Denne foretoges oprindelig af paven og da som regel i formen »fiat«, hvorefter paven tilføjede et bogstav, begyndelsesbogstavet til det

---

[1]) Hvitfeld, bispekrønike s. 32. Jvfr. Moltesen, 71 og Mackeprang i Hist. Tidsskr. 7. R. I, 564 ff.

[2]) J. Haller, Die Ausfertigung der Provisionen (Quellen und Forschungen d. preuss. hist. Inst. II, 1—40). — Interesse har også Ribekanniken Lage Hansens skildringer af sine udgifter og besværligheder i Rom (Kinch I, 364 f.).

navn, han bar, før han blev pave (Alexander VI f. ex. undertegner sig R ɔ: Rodrigo). På Martin V's tid blev det bestemt, at en række sager kunde undertegnes af vicekansleren under formlen »Concessum« eller, som den senere kom til at lyde, »Concessum, ut petitur, in presentia pape«. I 16. årh. hændte det ofte, at både andre kardinaler og lavere stående gejstlige undertegnede suppliker.

Den undertegnede supplik bringes til dataren, der tilføjer datoen og fortegner supplikens indhold i sin protokol. Dataren tillod sig ofte store uregelmæssigheder og lod sig tit bestikke. Klagerne over ham gentages så mange gange, at man tydelig ser, at der ikke er gjort noget for en reform på dette punkt.

Er suppliken nået så vidt, bliver den bragt til supplikkontoret for at blive indført i dettes store kopibøger. Først på dette punkt kan ansøgeren kontrollere, om hans bøn er bevilget, thi findes den ikke registreret, er den afslået. Han må så betale taxten til én af de 12 skrivere og selv påsé, at registreringen bliver foretaget indenfor en rimelig tid. Efter indførelsen blev kopien sammenlignet med originalen, og på denne tilføjedes et »R« af en af kontorets chefer, registratorerne.

Herefter fulgte nu udfærdigelsen af selve bullen. I mange tilfælde havde dog den undertegnede supplik i sig selv retskraft. Ved den slags breve, der med tiden stærkt tiltager i antal, tilføjes der efter fiat »sola signatura«. Det synes, som om man i senere tid har udskilt hele klasser af bevillinger til expedition på denne lettere og enklere måde. Jeg har truffet »sola signatura« breve i tilfælde af, 1) at en gejstlig søger om forlængelse af fristen med at lade sig præstevie, fordi han f. ex. opholder sig ved et universitet eller er i tjeneste hos en fyrste, der dårlig kan undvære ham, 2) om tilladelse til at lade sig præstevie af en anden end sin lovlige foresatte, f. ex. af en biskop, der opholder sig i Rom, 3) om tilladelse til ved messelæsning og anden gudstjeneste at følge den ritus, der blev anvendt ved kurien, i steden for sit hjemlands, 4) om tilladelse til, når han besidder flere beneficier, at opholde sig ved hvilket af dem, han foretrækker (jus ubilibet residendi), og 5) om tilladelse til, dersom

han er kurial embedsmand, for en tid at opholde sig borte fra kurien. Til »sola signatura« brevene hører ligeledes 6) tilladelse til at lade hente relikvier ved ét af de store depoter (f. ex. Tre Fontane eller Köln), 7) tilladelse til at have rejsealter og 8) tilladelse til at besøge Jerusalem.

Om det virkelig er efter en bestemt plan, at disse 8 slags bevillinger[1]) henimod 1513 expederedes ved »sola signatura«-breve uden udstedelse af bulle, eller om det i hvert tilfælde er som en særlig nåde, derom er det næppe muligt endnu at udtale sig. Heller ikke er det let at sige, hvad betydning det har, at der undertiden tilføjes, at det bevilges ansøgeren som en særlig gunst, at der ikke skal udstedes en bulle, men kun et »breve«. Den sidste form må vel have været den billigste, men hele spørgsmålet om, hvilken rolle breverne spillede, er endnu kun meget lidt belyst.

Skulde en pavelig bevilling hverken udstedes som breve eller som sola signatura, så fulgte supplikens lange og møjsommelige vandring gennem det pavelige kancelli. Først skulde der udfærdiges en koncept (minuta) til bullen af ét af medlemmerne af abbreviatorkollegiet. Koncepten skulde holde sig nøje til supplikens ordlyd, men i øvrigt følge de fastslåede, reelt set intetsigende, formler. Af de tre exekutorer bestemmer ansøgeren selv de to, kurien den tredje. Herved forklares den omstændighed, som ofte har været generende for ikke-katolske forskere, at denne tredje oftest er en fremmed[2]).

Ansøgeren bringer derefter den færdige koncept og suppliken til scriptorkontoret, hvor renskriften finder sted, derefter til taxtkontoret. Er bullen taxeret, følger i abbreviatorkontoret en meget indgående prøve af bullens angivelser, en prøve, der egentlig falder i fire afdelinger. Derpå skal ansøgeren, hvis dette ikke tidligere er sket, underkastes examen i læsning, skrivning og

---

[1]) Endnu flere tilfælde f. ex. i et »sola signatura« brev (1515) for en præst ved St. Nikolaj kirke i København (Rørdam, Kbhns. Kirker og Klostre 261, tillæg 144—47). Brevet er dog i høj grad misforstået af Rørdam.

[2]) Således retter Rørdam i et pavebrev om Claus. Denne (1516) uden videre Cavallicensis (episcopus) til Roskildensis (Kbhns. Kirker og Klostre, tillæg 149).

sang. Den færdige bulle bliver så bragt til bullekontoret, hvor bullen bliver vedhængt, derefter til registerkontoret, hvor den indføres i registrene. Hvis embedet ikke er taxeret højere end 24 dukater, kan ansøgeren nu endelig modtage sin bulle, i modsat fald skal han betale afgifterne i annatkontoret eller udstede en obligation for beløbet.

Denne besværlige og omstændelige forretningsgang, der blev endnu vanskeligere, fordi ansøgeren selv skulde bringe sit dokument fra det ene kontor til det andet, forsinkedes end yderligere, når der var indtruffet fejl eller forglemmelser. Hvis denne fejl var indkommet allerede i suppliken ved en urigtig angivelse, måtte hele expeditionen gå om, og der udstedtes da ofte en »reformatio« ɔ: tillæg eller ændring til suppliken. Den uhyre mængde breve, der udstedtes, bevirkede naturligvis, at fejl ofte forekom, og at det da er blevet ansøgeren selv, der har måttet betale, kan man være trygt forvisset om.

For expeditionen af brevene skulde der endelig betales. Den gamle taxtliste [1]) fra Johannes XXII's tid bestod endnu. Det er dens taxter, der skrives under brevet, og de betaltes fire gange, til abbreviator-, scriptor-, bulle- og registerkollegierne. Blev brevet expederet gennem kammeret (hvilket enten betyder det pavelige kabinet eller skatkammeret), blev der betalt én gang til. Det er kun disse taxter, ansøgeren slap for i de tilfælde, da brevet blev udstedt gratis, hvilket undertiden skete på grund af fattigdom, oftere efter begæring af kongerne. Thi i øvrigt måtte der for selve arbejdet betales forud i hvert kontor, og alle disse små afgifter kunde tilsammen blive et ganske anseligt beløb. De forøgedes stadig i tal, da paverne af pengenød oprettede nye kontorer, hvis embedsmænd købte embederne for høje priser og naturligvis igen måtte skaffe sig betalt hos ansøgerne. Tilmed er der ikke tvivl om, at taxterne ofte overskredes.

---

[1]) Trykt meget slet hos Woker, Finanzwesen der Päpste. En ny udgave forberedes af dr. v. Hoffmann. Nogle taxtangivelser for danske embeder hos Moltesen, 71 ff. Det kan bemærkes, at taxten i 15. årh. i alm. ikke regnedes i grossi, men i carleni, en mønt, der var omtrent af samme størrelse og svarede til $^{1}/_{10}$ dukat.

Af den foregående skildring af den måde, hvorpå pavebreve blev til, vil det være klart, at disse som historiske kilder i det hele må behandles med stor varsomhed. Formlerne er ikke lette at skelne fra det virkelige indhold, og datoen svarer i de fleste tilfælde ikke til den virkelige. Bullens dato skal svare til supplikens, hvad den som regel også gør, men det tog ofte lang tid at få bullen udstedt, når der var særlig urigtige opgivelser i den første supplik. Supplikens dato bestemtes af dataren og ligger oftest nogen tid efter den egentlige bevilling. Det kan dog også hænde, at den ligger længe før, når man nemlig for særlig betaling havde fået bevillingen antedateret.

Her skal nævnes tre særlig mærkelige tilfælde af antedatering. Karl Knutson fik, som tidligere omtalt (s. 15), i marts 1449 udvirket ventebreve for nogle gejstlige i sin tjeneste, og disse bevillinger blev daterede så langt tilbage som til 14. juni 1447, over et år, før han virkelig blev konge. Kristiern I opnåede på sin rejse 1474 ventebreve for 54 danske og fremmede gejstlige, og disse regnedes tilbage fra 1. jan. 1472. Et mere bekendt tilfælde har kostet historikerne meget hovedbrud[1]). Der findes et brev til bedste for Didrik Slaghæk, dateret fra Leo X's kroningsdag, hvorved denne bekendte æventyrer, foruden en mængde andre bevillinger, får ret til at forene ærkebispedømmet i Lund med et bispedømme. Allen antager uden videre, at Didrik allerede nu har gjort sig håb om to så store embeder, hvad der i og for sig vilde være en ganske urimelig tanke for den navnløse unge klærk. Paludan-Müller polemiserer med rette herimod, men må gribe til næsten endnu urimeligere antagelser, som at enten P. A. Munch eller den pavelige skriver to gange skulde have skrevet en urigtig dato, og på en næsten humoristisk måde anstiller Pal.-Müller betragtninger over, hvor vidt Leo X på sin kroningsdag skulde have haft tid til at underskrive dokumenter. — Forklaringen på gåden er ganske enkel. Brevet er virkelig dateret på pavens kroningsdag, men findes i et registerbind fra hans sidste

---

[1]) Allen, De tre nordiske Rigers Historie II, 389 ff. Pal.-Müller i Hist. Tidsskr. 4. R. IV, 65 ff.

år. Dets indhold svarer nøje til, hvad Didrik kunde forlange i 1521, da paven udnævnte ham til ærkebiskop. Han har altså samtidig udvirket en bulle, der gav ham ventebreve på de embeder, han ønskede, og bullen blev dateret tilbage så langt som muligt for at møde eventuelle krav fra anden side.

Er pavebrevene således en noget vanskelig kilde at benytte, skal dermed ingenlunde være sagt, at den er værdiløs. Man har ikke ret til, som én af vore forsigtigste og grundigste historikere[1]), at betegne alle pavebrevenes opgivelser som tvivlsomme. Navnlig er sikkert angivelserne af ansøgernes stilling i reglen pålidelige nok. I så henseende giver den nøje prøvelse indenfor kancelliet en god garanti, og de talrige »reformationes« viser, at der blev kontrolleret med virkning. Der er næppe nogen ansøger, der optræder med en titel, som han ikke har en vis ret til at bære. Sikrere endnu bliver dette ved et exempel[2]) fra Danmark på, at exekutorerne af et pavebrev har nægtet at anerkende en mand, fordi hans stilling ikke nøje svarede til den, der blev opgivet i pavebrevet. Det var altfor farligt at møde i hjemlandet med et pavebrev, der havde falske opgivelser.

Dersom en gejstlig så endelig havde reddet sin bevilling gennem kancelliets trange og bugtede vej, var han ingenlunde derfor sikker på virkelig at opnå embedet. Tværtimod kunde nu først vanskelighederne ret begynde. Det hændte nemlig meget ofte, at flere på én gang fik tilstået det samme embede, og den uundgåelige følge var da en proces. — Den bekendte dekan i Ribe Thomas Lange nævner i et gavebrev som de største ulykker, der kunde ramme nogen, drab, yderlig fattigdom og processer ved pavehoffet[3]), og de danske domkapitlers historie i tiden fra 1448 til Reformationen vil fuldstændig bekræfte, at der var årsag nok til denne rædsel for processer, som han ikke har været ene

---

1) Will. Christensen, Dansk Statsforvaltning 67, 109 anm. 11.

2) Ærkebiskop Tuve nægter (29. marts 1449, Repert 7870) at give Jens Bryggow et kanonikat i Lund på grund af urigtig opgivelse i et pavebrev. Falskneriet er dog ikke større, end at hr. Jens havde opgivet, at han *var* kong Kristoffers kapellan, medens han i virkeligheden *havde været* det.

3) Kinch I, 368.

om. Der er ingen tvivl om, at mange af kapitlernes embedsmænd ved dem blev ganske ruinerede. Forretningsgangen i den pavelige højesteret, Rotaen, er endnu kun meget lidt kendt, men alt synes at tyde på, at den ofte dømte efter rent formelle forhold uden synderligt hensyn til den reelle ret. Deraf kommer det, at de forskellige domme i samme sag ofte går i helt ulige retning og stadig må gøres om.

Vi har ofte tidligere omtalt kongernes anstrængelser for at opnå, at »pavesager« blev pådømte indenfor landet selv, og det privilegium, som de virkelig fik, at i al fald dommerne i første instans skulde være indfødte. Der er ikke tvivl om, at de derved har gjort landet en stor tjeneste, og hvor megen pris de satte på dette privilegium, viser dets hyppige fornyelse. Men ofte blev det ikke overholdt. Det hændes, at ansøgerne meddeler, at deres stilling indenfor stiftet eller fædrelandet er så usikker, at de ikke kan finde dommere, som tør dømme til gunst for dem, og de anmoder derfor paven om ifølge faderlig mildhed at gøre brud på reglen og lade fremmede dommere overtage sagen. Da således vikaren i Århus Jens Torkildsen (1454) har lidt overlast af adelsmændene Erik Hvas, Kristiern Rud, Iver Juel og andre, anfører han overfor paven, at disse er så mægtige og nyder en så urimelig gunst (hos kongen?), at der ikke er nogen, der tør dømme retfærdig; sagen bliver da efter hr. Jens' ønske overgivet til biskoppen i Ratzeburg og dekanen i Lübeck. — Katarina, enke efter Johan Rantzau, blev bedraget af sin mands nære slægtning Otto Rantzau, og kunde ikke få ret over denne på grund af hans høje stilling ved hoffet; privilegiet blev derfor for denne gang ophævet, og der indsattes først en pavelig auditør, siden officialen i Verden, som dommere. — Dorothea Glambek på Koldinghus og hendes broder præsten Peder Glambek får af samme grund en lang række sager, som de vil føre mod en del adelsmænd, mest af familien Juel, henvist til dommere udenfor riget, og på samme måde får præsten Knud Pallesen, der var bleven mishandlet af Knud Bryske, udenlandske dommere. — Omvendt beklager Wolfgang og Henrik Pogwisch sig (1511) over, at privilegiet er bleven krænket, og får

derfor sagen draget bort fra de pavelige auditører og atter henvist til hjemlige dommere[1]). Sikkert har privilegiet i mange tilfælde som i det sidstnævnte gjort nytte og bevirket, at antallet af pavesager er blevet betydelig ringere end f. ex. i Tyskland.

---

[1]) Utr. pavebreve af 30. marts 1454, 5. marts 1491, 3. juli 1492, 10. juli 1493, 17. juni 1494, 5. april 1501, 16. nov. 1511. Jvfr. Dipl. Viberg, 113 ff., et interessant exempel på, at privilegiet er bleven påberåbt i en strid om to præstekald.

Danske i Rom.

Endnu langt mere end i vore dage var Rom i Middelalderens sidste århundrede et Cosmopolis, byen, hvortil der gik en stadig strøm af fremmede fra alle verdens kristne lande. Mange af disse blev i den evige stad og gav dennes befolkning et overordentlig broget præg. I den første tid efter, at Martin V var vendt tilbage til Rom fra konciliet i Konstanz, træder de ægte »Romani di Roma« næsten i skygge for de indvandrede, og det varede meget længe, inden disses efterkommere blev så nogenlunde assimilerede. Indvandringens styrke betones ved de mange stiftelser for de forskellige nationer, der i denne tid fornyedes eller nyoprettedes. Både Franskmænd og Englændere, Bøhmere og Ungarere, Spaniere, Portugisere og Slavonere foruden forskellige af de italienske stater havde egne hospitaler og kirker, hvorom deres landsmænd samlede sig.

Blandt de mange fremmede spillede de Tyske første rolle. Borgoen, kvarteret omkring St. Peter og Vatikanet, havde et overvejende tysk præg. En stor mængde af byens håndværkere og næsten alle dens gæstgivere var tyske, og det var tyske bogtrykkere, der indførte bogtrykkerkunsten til Rom. De tyske skomagere havde et eget, overordentlig talrigt, broderskab. Også indenfor handelsverdenen traf man mange Tyske, og Augsburgerfirmaet Fugger beherskede i mere end 20 år forretningslivet i Rom. Den store tyske koloni havde som midtpunkter to nationale stiftelser, Campo Santo og St. Maria dell' Anima, hvoraf

den sidste og yngste (oprettet 1399) snart voxede op til at blive den betydeligste og fornemste. Anima var oprindelig tænkt som en stiftelse, der skulde omfatte både lægfolk og gejstlige, og havde en tid lang, medens Eugen IV måtte opholde sig fjærnt fra sin hovedstad, været behersket af Roms tyske håndværkere. Senere trængte det gejstlige element atter frem, og på den tid, vi her har at gøre med, er Anima en fornem og overvejende gejstlig stiftelse. Dens medlemmer er væsentlig de mange tyske, der var knyttede til kurien som medlemmer af ét af de talrige pavelige kollegier eller i den friere stilling som prokuratorer og notarer ved de mange processer. Mange af Animas medlemmer blev senere biskopper, og blandt hospitalets velgørere findes mange fornemme mænd og kvinder.

Også indenfor kurien var fremmedelementet stort, og ligeledes her havde Tyskerne, efter at Franskmændene under Skismaet havde trukket sig tilbage, overvægten[1]). En af de mest fremtrædende blandt disse Tyske var den bekendte Johan Burckardt, pavelig ceremonimester og forfatter af en dagbog, der giver den mest oplysende skildring af Alexander VI's tid.

Var antallet af de fastboende fremmede stort, så var det endnu mange flere, der kom til den kristne verdens hovedstad på et kort besøg. Tidsrummet, vi her har at gøre med, bragte jubelår tre gange, og hver gang var der efter samtidige skildringer vrimlende fuldt af fremmede. Dertil kom alle de gejstlige, der var nødte til at besøge kurien i forretningsanliggender, for at opnå provisioner, ventebreve, indulgenser af alle slags, for at føre proces, blive løste fra band o. lign., eller som optrådte som udsendinge for konger, biskopper eller klostre.

I denne store strøm af fremmede forsvinder de Danske så temmelig. I forhold til landets størrelse og betydning var det alligevel ikke få, og det lønner sig nok at dvæle lidt ved disse danske kurialers skæbne. Nogle af dem kom senere i deres

[1]) Pastor, Gesch. d. Päpste I, 186 ff. Graevenitz, Deutsche in Rom, især s. 59 ff. Schulte, Die Fugger in Rom. Schmidlin, Geschichte der Anima.

fædreland til at spille en fremskudt rolle som biskopper eller rådgivere hos kongerne, andre nåede aldrig til mere end forsøg på at komme frem i første linje. Men måske netop de sidste frembyder særlig interesse som typer på proceslystne embedsjægere fra den sidste katolske tid.

De Danske ved kurien savnede det naturlige midtpunkt, som en national stiftelse gav; Knud den stores herberg var forlængst sporløst forsvundet, og ingen af unionskongerne interesserede sig for at skaffe det en afløser. Men det kunde ligge nær at lade det hospital, som Brigitta[1]) i 14. årh. havde oprettet for sine landsmænd ved den nuværende Piazza Farnese, gå over fra at være en svensk til at blive en almindelig nordisk stiftelse. Det ser da også ud til, at Erik af Pommern har haft denne tanke. 1435 bevilgede paven med hans samtykke en ansøgning fra hospitalets forstander, Birger Gunnarson, om, at denne måtte blive skriftefader for alle de pilgrimme fra de nordiske riger, der kom til Rom, da det nu ofte hændte, at de døde uden absolution, fordi så få kendte deres sprog[2]). Hermed fornyedes den institution, der kendtes fra Avignontiden, at der var en særlig pønitentiar for Nordboerne, men det er næppe rimeligt, at fornyelsen har haft betydning. Brigittas hospital gjaldt jo i kong Kristierns første år med rette eller urette for at være midtpunkt for den danskfjendtlige agitation og har derfor næppe huset mange danske. Vi har tidligere (s. 89 f.) omtalt, at Kristiern I 1474 atter fik gjort hospitalets forstander til skriftefader for Nordboerne, men endnu i hans sidste år skærpedes modsætningerne mellem Danske og Svenske i Rom atter ved processen mellem Dorothea og Sten Sture. Selv om der derfor til tider kunde søge danske gæster til Brigittas hospital, har det næppe været regel, at de gik derhen.

Ikke så få af den danske konges undersåtter fra Danmark og hertugdømmerne havde deres tilhold i St. Maria dell' Anima, især i kong Kristierns tid. Kongen selv lod sig indtegne i hospitalets

---

[1]) E. Hildebrand i Svensk hist. tidskr. II, 211—60. Bildt, Svenske minnen och märken i Rom.

[2]) Utr. pavebrev af 26. marts 1435. Jvfr. Moltesen 147 ff.

broderskabsbog som dets velgører sammen med de fornemste mænd i sit følge, og undertiden blev nordiske biskopper indviede i hospitalets kirke. Dette var således tilfældet med ærkebiskop Jakob Ulfson af Upsala (1470), biskop Knud Mikkelsen af Viborg (1452) og biskop Hans Teiste af Bergen (1475)[1]. — Andre af de Danske trådte ind i det broderskab, der var knyttet til det store hospital St. Spirito in Sassia, og har vel da på en måde haft tilhold dér. Kong Hans, hans dronning og ældste søn samt mange af Danmarks ypperste mænd og kvinder findes optegnede i St. Spiritos broderskabsbog[2]. Men efter det samlingssted, som de danske dog sikkert har haft som deres egentlige, må man nu søge forgæves.

I Kristiern I's tid var antallet af danske kurialer endnu ikke stort. Den mærkeligste af dem, Jens Mathiesen Brun, der boede længe i Rom som præst ved St. Spiritos kirke og døde som kollektor i Norden, har vi tidligere omtalt (s. 83 f.). Tre andre hørte hjemme i Roskilde, Kristoffer Jensen Present, Mogens Andersen og Johan Jensen Quitzow. Den første havde, som så mange andre danske, studeret i Bologna og opholdt sig i Rom 1461, da han efter kapitlets ønske, men mod kongens vilje blev udnævnt til provst i Roskilde. Formodentlig har han i længere tid opholdt sig ved kurien, siden denne i tidligere år havde tilstået ham forskellige gunstbevisninger[3]. — Mogens Andersen var i en længere årrække ved kurien, hvor han havde embedet som notar ved den pavelige højesteret. Han var nær knyttet til kardinal Franciscus Piccolomini, og det skyldtes formodentlig dennes protektion, at hr. Mogens 1461 opnåede et kanonikat i København og kirken Vejlby, 1465 et kanonikat i Roskilde og tillige dekanatet sammesteds. Om det sidste måtte han dog føre en lang proces med Johan Jensen, og da han af én eller anden grund havde pådraget sig kongens højeste unåde, fik han måske

---

[1]) Jvfr. Kirk. Saml. 4. R. VI, 708—27.
[2]) Lindbæk og Stemann, Danske Helligaandsklostre, tillæg 53 ff.
[3]) Utr. pavebreve af 12. febr. 1456, 7. nov. 1458, 5. maj 1461.

ikke noget af de ovennævnte beneficier[1]). — Mogens Andersen hørte til Animas broderskab ligesom sin modpart Johan Jensen Quitzow. Også denne havde i længere tid været i udlandet, studeret i Perugia og derefter vistnok i adskillige år opholdt sig i Rom, uden at det dog med bestemthed kan afgøres, om han var ansat ved kurien. Ved sine studier havde han skaffet sig doktorgraden, og ved sine forbindelser fik han adskillige beneficier, kanonikater i Århus, Roskilde og Lund, sognekirkerne i Harboøre og Finderup. Han var heldigere end sin modstander, fordi han overlevede ham, og blev trods kongens modstand anerkendt som dekan i Roskilde[2]).

Ved kurien opholdt sig i de samme år fire mænd, der tilhørte hertugdømmernes højadel og alle nåede frem til ansete stillinger. — Albert Krummedige var i længere tid notar ved Rotaen og skaffede sig i rigeligt mål både danske og tyske præbender. Således blev han provst i Barvidsyssel 1449 og ærkedegn i Ribe 1455. Det sidste embede, hvori kapitlet nødig vilde anerkende ham, bortbyttede han dog 1458 til Peder Nielsen Lodehat mod provstiet i Harsyssel. Samme år afstod han arkidiakonatet i Halberstadt til Henrik Gherwen, der ligesom han var kongens repræsentant ved kurien. Hr. Albert fik tillige et kanonikat i Magdeburg, et andet i Slesvig og et vikariat i Krempe. 1466 blev han biskop i Lübeck og kom som sådan til at spille en stor rolle i hertugdømmernes historie[3]). — Helrik v. d. Wisch var ligeledes notar ved Rotaen og opholdt sig i al fald 1463—64 i Rom, formodentlig også 1465, da han blev provst i Slesvig. 1474 blev han som bekendt Claus Wulfs eftermand på Slesvigs bispestol[4]). — Johan Breide blev 1471 ansat som skriver

[1]) Utr. pavebreve af 9. juli og 10. sept. 1461, 15. jan. og 7. maj 1465, 26. okt. 1467, 4. jan. 1471, 9. maj 1473, 27. april 1474. Kirk. Saml. 4. R. VI, 716.

[2]) Utr. pavebreve af 18. juli 1461, 23. april 1462, 3. marts 1463, 16. sept. 1464, 26. maj 1467, 4. maj 1471, 8. juli 1473, 12. og 24. jan. 1474. — 5. jan. 1465 udnævnes Jens Andersen fra Roskilde stift efter examination af kardinal Rodrigo Borgia til notar.

[3]) Utr. pavebreve af 20. marts 1449, 22. febr., 20. april og 23. okt. 1455 3. sept. og 16. dec. 1458, 2. juni 1466. Kinch I, 339 f.

[4]) Kirk. Saml. 4. R. VI, 716. Utr. pavebrev af 27. juni 1465.

ved supplikkontoret og hørte ligesom den foregående til Animas broderskab. Han opholdt sig i Rom i al fald til 1475, da han gav afkald på sin stilling og fik tilladelse til at lade sig præstevie ved kurien, formodentlig fordi han vilde hjem. Han havde benyttet tiden godt og skaffet sig kanonikater i Bremen, Hamburg, Hildesheim og Magdeburg, en sognekirke i Holsten og et præbende i Kamin. 1478 blev han ærkedegn i Slesvig og sad uforstyrret i denne stilling i 20 år, indtil han 1498 trådte tilbage til fordel for sin søstersøn Joakim Ahlefeld. Nu eller tidligere havde han imidlertid opnået dekanatet i Lübeck, og som dekan døde han i en høj alder c. 1511. I tidligere år havde han benyttet sin indflydelse ved kurien til i en pengesag at skaffe sig dom over den svenske adelsmand Arvid Trolle, som han fik stævnet udenfor Sverige, da Breide ikke troede, at dommerne dér vilde dømme retfærdig[1]). — Også den senere så bekendte Enwald Søvenbroder opholdt sig i al fald en tid (omkring 1473) ved kurien, selv om han måske ikke egentlig har været i dens tjeneste.

I Kristiern I's tid opnåede nogle kurialer embeder i Danmark. Det var mest Tyske, hørende til Animas broderskab, og embederne var ikke af de store, så man ikke dengang havde grund til at klage over, at kurien misbrugte sin magtstilling til at indtrænge sine embedsmænd. Johan Slore, som var skriver ved det pavelige pønitentiariekontor, opnåede som følge deraf en stor mængde præbender, deriblandt også et kanonikat i Slesvig. 1454 optrådte han som fuldmægtig for Albert Krummedige og døde et år senere[2]). — Marcus Melman, en klærk fra Bremen stift, fik 1450 et kanonikat i Lund og 1453 ét i Ribe[3]). Da han senere i samme år giftede sig, gik hans præbender over til Herman Phibbe, prokurator i Rom, der i et par år havde ligget i proces med Melman om kanonikatet i Lund. 1455 fik

---

[1]) Utr. pavebreve af 20. dec. 1471, 13. jan. og 15. okt. 1474, 8. april, 17. og 27. juni 1475, 9. juli 1478, 20. aug. 1485, 10. april 1508, 4. nov. 1511.

[2]) Utr. pavebreve af 7. juni 1435, 21. maj 1454, 6. okt. 1455. Schmidlin, Gesch. der Anima, 198.

[3]) Dipl. dioc. Lund. III, 343, 359 ff.

Herman Phibbe ligeledes tildelt et kanonikat i Ribe, men der fandtes en anden ansøger, og den proces, der blev følgen, var ikke afsluttet ved Phibbes død året efter (1456)[1]. — Den mest kendte af Animas broderskab, der fik at gøre med Danske forhold, var Johan Lindeman, der var ansat i abbreviatorkollegiet og kannik i Bonn. Han var flere gange fuldmægtig for danske, således 1452 for biskop Knud i Viborg, og opnåede derfor 1455 et kanonikat i Slesvig. Lindeman blev 1454 medlem af Animas broderskab og 1456 dets forstander. Da der to år senere kom pest til Rom, tog han kraftige forholdsregler for at hindre dens udbredelse til hospitalet, men faldt selv som sygdommens offer 1459[2].

Det er dog først i kong Hans' tid og mest i tiåret før 1497, at der er så mange Danske i Rom, at der med nogen grund kan tales om en dansk koloni. Nogle blev dragne derned ved processen mellem Sten Sture og dronning Dorothea, andre af den langvarige strid om Slesvig bispestol, atter andre arbejdede for sig selv, skaffede sig bevillinger på alle mulige embeder, kom på grund deraf i endeløse processer og forårsagede en overordentlig usikkerhed indenfor de danske kapitler.

Den svenske koloni i Rom var i 90'erne ikke lille, dens medlemmer arbejdede ikke alene for fædrelandet, men også med mere held for sig selv, og blandt de præbender, de opnåede, var ikke få danske. — Hemming Gad opholdt sig, efter hvad han selv oplyser, i mere end 20 år i Rom. Hans politiske virksomhed har vi tidligere omtalt, men der er grund til her at nævne, at han for sig selv opnåede meget betydelige bevillinger, provstierne i Lund, Vesterås, Upsala, Strengnäs og Linköping, som han dog alle afstod mod en klækkelig erstatning med undtagelse af det sidste, desuden adskillige kanonikater. Også af de øvrige

---

[1]) Dipl. dioc. Lund. III, 360 f., 378 f. Utr. pavebreve af 24. juli 1455, 20. marts 1456.

[2]) Utr. pavebreve af 1. marts 1452, 6. okt. 1455, 18. marts 1459. Schmidlin, Gesch. d. Anima, 122. Kirk. Saml. 4. R. VI, 715 f. — 26. jan. 1465 fik Joh. Niis fra Utrecht et kanonikat i Ribe og afstod det 3. jan. 1466 til sin landsmand Wilh. Everardi.

— Erik Getyngh, Jöns Ek fra Gestrikland, Morten Jönsson, sognepræst i Stockholm, Sven Person, kannik i Vexiø, Henrik Venne, provst i Åbo, Otto Svinshufvud og Filip Ingmarson — opnåede adskillige præbender i Danmark [1]).

Til det svenske parti må man nærmest henregne en dansk mand, Laurids Eggertsen Vesteni, der vistnok var søn af Eggert Vesteni til Østergård og tilhørte en gammel jydsk adelsslægt. Fra 1487 spores denne mand, der dengang kun kalder sig vikar i Århus, i Rom, hvor han fik tilladelse til at lade sig præstevie, af hvem han ønskede. Samtidig skaffede han sig kanonikater både i Århus og Ribe, og strax efter begyndte hans processer, der i de følgende år tog et stadig videre omfang. 1492 blev han provideret med arkidiakonatet i Århus, 1493 med det i Viborg, samme år med provstiet i Børglum, 1495 med provstiet i Sallingsyssel, 1498 med arkidiakonatet i Ribe, 1501 endelig med provstiet i Lund foruden senere med nogle sognekirker [2]). I alle disse embeder fremkom der som følge heraf den vildeste forvirring. Det synes, som om hr. Laurids' frækhed med at opgive urigtige taxter for de embeder, han søgte, har været endnu større end hans samtidiges, hvilket vil sige meget. Ved sine provisionsbreve krydsede han kong Hans' planer om embedsbesættelse og må derfor have været denne særlig ubehagelig. Dette lader sig ganske let forklare, om man antager, at han har hørt til Hemming Gads parti. Denne antagelse styrkes ved den nære forbindelse, hvori man et par gange finder dem. 1499(?) gik Laurids Vesteni, »ærkedegn i Ribe, Viborg og Århus», Hans Brask og et par andre svenske gejstlige i kaution for et lån, som Hemming Gad, forstanderen for Brigittas hospital Peter Henrikson, og Henrik Venne havde optaget for at indløse korstogsbullen [3]) og samme år gik Hemming, Laurids

---

[1]) Uddrag af utr. pavebreve i Sv. R. A. Provstiet i Lund blev 8. marts 1486 givet til Hemming Gad, der gav afkald på det 20. maj 1486, 26. dec. 1496 til Erik Getyngh.

[2]) Utr. pavebreve at 17. og 19. marts 1487, 8. juni 1490, 19. jan. 1492, 2. jan., 11. maj, 9. og 29. juli 1493, 24. jan., 7. april, 27. juni og 27. sept. 1495, 3. dec. 1498, 15., 20. og 21. april 1501.

[3]) Grönblad, Nya källor till Finlands medeltidshist. I, 103—04. Brevets dato (24. maj. 1498) må være urigtig, bl. a. fordi Laur. Vesteni dengang endnu ikke var ærkedegn i Ribe. Bedre passer 1499.

Vesteni og Peter Henrikson i kaution for Filip Ingmarson, da denne blev sendt som kollektor til Norden[1]).

På grund af dette nære forhold til de svenske opnåede Laurids Vesteni næppe noget af de embeder, han havde ladet sig providere med. Heldigere var han heller ikke, da han efter Niels Globs død forsøgte at blive biskop i Viborg. Kongens kansler Niels Friis var bleven valgt af kapitlet i sommeren 1498, men i okt. foreslog kardinalen af Perugia at gøre Laurids Vesteni til biskop. Konsistoriet vedtog imidlertid, at man skulde vente, og i dec. samme år blev Niels Friis, formodentlig efter kongens anbefaling, provideret med stiftet. Dog fik hr. Laurids som erstatning provstiet i Sallingsyssel og den bispelige ejendom Krejbjærggård[2]), men om Niels Friis virkelig er gået ind herpå, kunde være tvivlsomt.

Med skuffede forhåbninger vendte Laurids Vesteni da nogle år senere tilbage til fædrelandet. Af kongen blev hans hjemkomst just ikke hilst med glæde. I et udkast[3]) til et brev, som kongen (1504?) vilde sende til biskoppen af Ribe, skriver han, at han har hørt, at hr. Laurids nylig er kommen fra Rom og har lagt sig ind på Trøjborg, og at han i Rom har erhværvet sig brev på arkidiakonatet i Ribe, som kongen for nogle år siden havde forlenet sin skriver hr. Jesper med, og som denne siden havde haft i rolig hævd. Kongen er øjensynlig ikke helt glad over situationen; han beklager sig over, at Laurids vil betage ham den præsentationret, som kongen og hans »forfædre« (ɔ: kun Kristiern I) har haft til arkidiakonatet, og beder biskoppen sørge for, at kurialen ingen fremgang får i sine bestræbelser. Når biskoppen træffer kongen, ønsker denne, at han skal tage hr. Laurids med, for at vanskelighederne kan klares ved mundt-

---

[1]) Utr. pavebrev af 1. juli 1499.

[2]) Utr. pavebreve af 15. okt. og 3. dec. 1498 samt 28. jan. 1499.

[3]) Danske Mag. 4. R. II, 274 udateret. På samme seddel findes et andet udkast, der omtaler et møde i København mellem kongen og svenske udsendinge, og nævner, at der for næste år er berammet et møde i Kalmar til 14 dage før St. Hans. Mødet i København fandt sted i maj 1504, mødet i Kalmar 1505. Antagelig er da brevet om Laur. Vesteni fra maj 1504 (jvfr. Styffe V, indl. 46—47).

lig forhandling. Man ser af dette brev, hvor generende en »kurtisan« kunde være.

Der må dog på én eller anden måde være kommet en forsoning til veje, siden Laurids Vesteni senere er i tjeneste hos kongen. Måske er det ham, der 1507 opkræver landehjælp i Korsør, og sikkert nok omtales han 1517 i en klageskrivelse fra biskop Anders Mus til kong Kristiern II[1]). Senere nævnes han næppe, og han kom ikke til at spille nogen rolle, der svarede til hans højt spændte forventninger.

En fremragende plads i datidens pavebreve indtager et par sønderjydske brødre, der efter deres tilnavn Hostorp at dømme må have været fra sognet Hostrup. Den ældre, Jens Pedersen, må på ét eller andet tidspunkt have været i kongens tjeneste, siden han kan kalde sig dennes »familiaris«[2]), men dog kan hans utallige processer om alle mulige embeder i Danmark og adskillige udenfor næppe have været denne behagelige, især fordi han flere gange krydsede kongens planer. Han opholdt sig i Rom i en årrække og var i al fald fra 1483 notar ved den romerske højesteret; 1484 indtegnede han sig i St. Spiritos broderskabsbog. Efter en tidlang at have ladet sig nøje med mindre bevillinger skaffede han sig 1483 provstierne i Jellingsyssel og Harsyssel samt kirken Burg på Femern, 1486 provstiet i Lund, 1493 provstierne i Barvidsyssel og på Thyholm samt arkidiakonatet i Århus; desuden havde han fået breve på kanonikater i Ribe, Slesvig, Haderslev, Roskilde, Lübeck, vikariater i Slesvig (nonneklostret på Holmen), Lübeck, Hamburg og Bardewick) foruden adskillige sognekirker, hvoraf én så fjærnt som i stiftet Eichstätt i Bayern. Hans bestræbelser for at opnå disse embeder førte til udstedelsen af en stor mængde breve, og om de fleste af embederne lå han i langvarige processer, om vikariatet i Slesvig således fra 1482 til 1494, om provstiet i Harsyssel fra 1483 til 1485, om provstiet i Jellingsyssel fra 1483 til 1493 eller længere. Sine mange bevillinger skyldte han kardinalen af Genova, Paulus de Campo-

[1]) Danske Mag. IV, 279 f.; 4. R. II, 156.

[2]) Skulde det være ham, der 1479 er kongens sekretær på Gottorp (Danske Selskabs Papirsbreve).

frigoso, i hvis tjeneste han stod. — En tro mand mod kongen kan han ikke have været, men til det svenske parti hørte han heller ikke. 1492 havde han i en proces om et vikariat i Lübeck fået Claus Gornow, Sten Stures kapellan, bandlyst. Det oplyses ved samme lejlighed, at Gornow lå i proces med det pavelige kammer, som han skyldte 26,000 mark sølv. Snarest er Jens Pedersen at betragte som en fribytternatur, der på alle måder søgte at mele sin egen kage.

Jens Pedersens mange processer skaffede ham fjender i mængde. 1492 beklagede han sig til paven over en række gejstlige fra stifterne Slesvig, Lübeck og Ribe, deriblandt hans mangeårige kontrapart i sagen om vikariatet i Slesvig, Jens Boesen, Hennike Saxe (provst i Jellingsyssel), Claus og Andreas Junge, kanniker i Slesvig, som anklagedes for at have plyndret og ødelagt hans ejendomme. Sagen blev indstævnet for kuriens domstol, fordi der dengang ingen biskop var i Slesvig stift. — Senere drog Jens Pedersen til Danmark for at skaffe sig anerkendelse i sine embeder, men medens han opholdt sig i Århus, hvor han arbejdede på at få arkidiakonatet, blev han overfaldet og dødelig såret. Hans broder Mikkel beskyldte overfor paven biskop Niels Clausen (Skade) for at være skyld i denne ugærning, og formodentlig må denne have følt, at meget vidnede imod ham, siden han fandt det nødvendigt i begyndelsen af 1495 at lade en stor mængde fornemme gejstlige bevidne, at han ikke havde nogen del i drabet, men havde ladet både sine egne og byens svende, dog uden resultat, søge efter morderne og senere ladet disse offentlig bandlyse. Undskyldningen ser ikke synderlig troværdig ud, men alligevel har biskoppen næppe fået større ubehageligheder af sagen senere[1]).

En lignende stridslysten natur var broderen Mikkel Pedersen

[1]) Utr. pavebreve af 13. jan. 1476, 10. dec. 1482, 18. og 22. jan., 3. og 12. juni samt 3. nov. 1483, 28. juni og 8. nov. 1485, 13. jan., 16. marts, 14. april, 27. maj og 12. sept. 1486, 3. dec. 1491, 26. jan., 4. juni og 24. okt. 1492, 9. febr., 30. april, 2. og 20. maj, 1. og 7. juni, 11. og 22. sept., 9. nov. 1493, 27. jan., 8. marts, 1. og 22. april, 22. okt., 23. og 28. nov., 3. og 19. dec. 1494. Hübertz, Aktst. vedrørende Aarhus I, 79 f. Lindbæk og Stemann, tillæg 55.

(Hostorp), der ligeledes skaffede sig breve på en mængde præbender. Det første var et kanonikat i Haderslev, som han da også kom i besiddelse af. Men hr. Mikkel må have stået på Enwald Søvenbroders side imod Eggert Durkop i striden om Slesvig bispestol, thi den sidste bandlyste ham og gav kanonikatet til sin tjener Lyder Brunswick. Alligevel beholdt hr. Mikkel vist sit kanonikat med den dertil knyttede kirke i Vilstrup. Senere skaffede han sig breve på provstierne i Jelling og Barvid sysler, kantorierne i Haderslev og Slesvig, kanonikater i Slesvig og Ribe, vikariater i Lübeck, Bardewick og Lüneburg, prioratet i nonneklostret i Ribe og et par sognekirker, og fra sin broder arvede han en mængde processer om forskellige præbender i Slesvig og Holsten. Meget fik han vist ikke ud af alle disse sager, og han har næppe været i besiddelse af andet end det nævnte kanokat i Haderslev, hvor han sad i næsten 50 år.

Uvenner havde han ligesom broderen nok af. 1492 klagede han til paven over, at han blev plaget af en række fjender, deriblandt Jens Boesen, Vilhelm Schrøder og biskop Eggerts vikar Eggert Haynck (Hayn) samt væbneren Peder Rantzau. Hr. Mikkel påstod, at disse forfulgte ham med største had og var gåede så vidt, at de havde lagt hånd på ham og båret våben mod ham i selve Haderslev Mariekirke. På grund af disse plagerier blev hr. Mikkel befriet for al visitation af biskoppen og hans vikar og fik indsat særlige dommere og beskyttere i sine sager — en ganske enestående begunstigelse. — Næsten 30 år senere fandt hr. Mikkel, der da var en 80 årig mand og i nogen tid havde været Haderslev kapitels aldersformand, grund til at henvende sig til kurien i en lignende sag. Han skulde opbevare 20,000 rhingylden for Paul Andersen og Johan Wulf, men den første havde forlangt pengene tilbage, og da den gamle kannik ikke vilde udlevere dem uden kvittering, trængte Paul Andersen ind til ham med væbnede svende »og banditter«, sårede og slog ham og tilføjede ham et tab, som han anslår til 5000 gylden[1]). Kort tid efter må hr. Mikkel formodentlig være død.

[1]) Utr. pavebreve af 18. maj 1475, 17. nov. 1481, 23. juni og 8. nov. 1485, 4. marts 1491, dec. 1492, 11. sept. 1493, 3. dec. og 17. dec. 1494, 4. og

Også nogle andre gejstlige fra rigets sydlige dele opholdt sig kortere eller længere tid ved kurien og samlede ganske godt på præbender, selv om de ikke kan måle sig med de to ovennævnte sønderjydske brødre. — Didrik Tetens var født 1454, studerede adskillige år i Rostock og opholdt sig fra 1488 til 1493 i Rom, hvor han blev medlem af Animas broderskab. Allerede i en alder af 18 år fik han sognekirken i Garding, men forsømte at lade sig præstevie i rette tid og fik derfor én af de sædvanlige processer. Senere opnåede han kanonikater i Slesvig, Lübeck, Hameln(?) og Minden samt et par vikariater. 1493 blev han udnævnt til kantor i Slesvig, og det lykkedes ham at hævde sig i denne stilling til trods for mange medbejlere og hertug Frederiks uvilje. Han døde c. 1505[1]). — Joakim Ahlefeld opholdt sig i al fald 1492 ved kurien og indtrådte i Animas broderskab. Samme år fik han, der tidligere havde opnået et vikariat i Lübeck og et kanonikat i Haderslev, provstiet i Vidå, og 1498 blev han ærkedegn i Slesvig, da hans morbroder, den tidligere omtalte Johan Breide, trådte tilbage. Arkidiakonatet beholdt han i mange år og døde først i den protestantiske tid 1540[2]). — Albert v. Aschen opholdt sig ved kurien fra 1485 til 1504 og var i tjeneste hos kardinalen af St. Prisca, Johannes de Castro, den samme, som blev administrator for Slesvig stift 1499. Han opgiver altid, at han hørte hjemme i Odense stift, men han har formodentlig været fra Femern, siden han kun skaffede sig rent tyske præbender. Ved hans død tilfaldt disse, der ansloges til en værdi af 60 dukater, hans herre kardinalen[3]). Præstesønnen Jens Pedersen fra Før var ikke i nogen højere stilling end i tjeneste hos Dominicus Galletti, pavelig skriver, og fik derfor

---

19. marts 1495, 28. juli 1496, 2. og 21. febr. 1497, 27. jan. og 26. juni 1498, 4. juli 1507, 13. febr. 1521. Geh. Arch. Aarsberetn. II, tillæg 49—53.

[1]) Utr. pavebreve af 12. maj 1472, 22. april 1474, 12. april 1481, 29. sept. 1482, 9. febr. 1485, 6. juni 1486, 8. juli og 5. dec. 1488, 9. sept. 1493, 9. maj 1494, 6. marts 1499, 25. dec. 1505. Kirk. Saml. 4. R. VI, 718 f.

[2]) Utr. pavebreve af 17. nov. 1481, 8. maj 1488, 5. febr. 1491, 17. marts 1492, 11. juli 1498. Kirk. Saml. 4. R. VI, 718.

[3]) Utr. pavebreve af 14. april 1485, 17. nov. 1488, 9. april, 21. juli og 22. sept. 1489, 28. april og 28. nov. 1493, 14. okt. 1502, 12. april 1504.

heller ikke større præbender end et par vikariater og en kirke på sin fødeø. Han træffes ved kurien 1497—1500[1]).

Af mænd fra kongeriget Danmark var der i disse år også adskillige. Et par af dem foranledigede processer nok, men fik næppe mere ud af dem end brødrene Hostorp.

Markvard Poiske var i Rom i al fald 1488, da han fik forskellige begunstigelser, tilladelse til at have rejsealter, til at lade sig præstevie i Rom, til at residere i hvilket af sine embeder, han vilde; og lade nogle af dem bestyre af kapellaner. Han var da præst i Stokkemarke på Låland, men havde tidligere skaffet sig breve på forskellige præbender, som han lå i proces om, nemlig provstiet i Viborg, provstiet og arkidiakonatet i Lund. Under sit ophold i Rom skaffede han sig endvidere arkidiakonatet i Viborg. Processerne førte ikke til noget, og han træffes senere som kannik i Roskilde[2]).

En anden mand, der heller ikke nåede videre end til at volde megen besvær, var Morten Olufsen, der kalder sig adelig, men hvis slægt ikke lader sig bestemme. Han opholdt sig en del år ved kurien, hvor han var sagfører, og var i sikker besiddelse af et kanonikat i Århus sammen med en del sognekirker. Kanonikatet var formodentlig det eneste præbende, hvori han virkelig opnåede anerkendelse. Breve havde han derimod skaffet sig på provstierne i Roskilde, Lund og Thyholm samt på arkidiakonatet i Lund. Om alle embederne førte han de sædvanlige processer, som rimeligvis var resultatløse. Han døde c. 1504[3]).

Af mere interesse er det, at nogle af de mænd, der som biskopper kom til at spille den største rolle i Reformationstiden, ligeledes en tid havde opholdt sig i den katolske verdens hovedstad.

Lage Urne, den senere så berømte biskop i Roskilde, træffes

---

[1]) Utr. pavebreve af 6. marts 1497, 15. maj 1498, 17. maj 1499, 4. febr. og 23. marts 1500.

[2]) Utr. pavebreve af 31. maj 1483, 26. nov. og 14. dec. 1484, 20. aug. og 7. nov. 1485, 25. febr., 13. april og 20. juli 1486, 3. aug., 9. og 16. sept., 5. nov. 1488.

[3]) Utr. pavebreve af 31. dec. 1490, 4. og 13. jan. 1491, 20 jan. og 3. april 1492, 7. april 1495, 10 jan. 1502, 8. juli 1504.

i Rom som studerende ved universitetet 1493. Han fik da tildelt en sognekirke i Børglum stift, som dog et par dage efter blev givet til Svenskeren Jöns Ek fra Gestrikland, der var hans studiefælle ved universitetet. Hvem der beholdt kirken, vides vistnok ikke. — Efter et længere ophold i Danmark træffes Lage Urne atter ved kurien 1503. Han var da kannik i Roskilde og kommenderet med Herslev kirke, men alligevel endnu ikke præsteviet og fik da tilladelse til at modtage vielsen i Rom. Umiddelbart efter blev Lage udnævnt til ærkedegn i Roskilde, et embede, som det dog ikke lykkedes ham at hævde sig i besiddelsen af. Da han blev biskop i Roskilde, var han kun kantor[1]).

Ligesom den højfornemme Lage Urne opholdt også skomagersønnen Jens Andersen sig en tid ved kurien, hvor han var i al fald 1493 (som student ved universitetet), men rimeligvis flere år senere. Han hørte som embedsjæger til de ivrigste og undgik da heller ikke den skæbne, der ramte adskillige af disse, at blive erklæret for død, for at hans embeder kunde blive bortgivne til andre. Dødsanmeldelsen skyldes dog den upålidelige Laurids Vesteni, med hvem han lå i en langvarig proces om arkidiakonatet i Viborg, og i al fald levede Jens Andersen hurtig op igen. Han skaffede sig breve på en række embeder foruden det nævnte i Viborg, Vendsyssel provsti, hvorom han lå i proces med Niels Friis, senere selve domprovstiet i Børglum, provstiet i Lund, desuden kanonikater i Lund og Århus samt vikariater sammesteds og Tanderup kirke. Han var heldigere end adskillige af de andre embedsjægere, for så vidt som han virkelig kom i besiddelse af en del af disse præbender. Da han 1502 blev udnævnt af paven til biskop i Odense, sad han inde med arkidiakonatet i Viborg og provstiet i Lund samt et kanonikat og et vikariat, begge vistnok i Lund[2]).

Medens det er tvivlsomt, om Jens Andersen har været knyttet

---

[1]) Utr. pavebreve af 27. dec. 1493, 3. jan. 1494, 13. og 14. dec. 1503, 20. aug. 1512.

[2]) Utr. pavebreve af 2. jan., 13. og 20. april 1493, 13. og 19. febr. og 27. sept. 1495, 8., 21. og 27. juni 1497, 10. jan. 1502.

til kurien, var dette derimod tilfældet med den sidste katolske biskop i Slesvig, Gotskalk Ahlefeld, der allerede i 20 års alderen (fra 1495) havde ansættelse ved det pavelige kancelli og med en kort afbrydelse opholdt sig i Rom til slutningen af året 1497, hvorefter han studerede i Bologna. Ret mange embeder opnåede Gotskalk ikke at få som kurial, kun et par kanonikater og sognekirker, skatmesterembedet i Slesvig og arkidiakonatet i Ribe, men han var jo endnu heller ikke ret gammel. Det er først efter sin hjemkomst til Slesvig, at han får det hurtige avancement, bliver hertugens kansler, koadjutor hos den gamle Enwald Søvenbroder, domprovst og endelig biskop[1]).

Efter 1497 er den tid i det væsentlige forbi, da danske eller halvt danske gejstlige i længere tid opholdt sig ved kurien. Processerne aftager eller ophører så temmelig, og kongen får i reglen de kandidater, som han præsenterer i henhold til privilegiet af 1474, sat igennem. Den svenske koloni er i opløsning og indbyrdes strid. De forholdsvis få danske, der træffes ved kurien, driver ikke mere nogen selvstændig »embedspolitik«; de er kongens tro mænd og søger væsentlig kun de embeder, som han vil unde dem. — Men samtidig får tidsrummet også i en anden henseende et andet præg end det foregående. Kong Hans må finde sig i, hvad hans fader næsten helt havde forstået at hindre, at helt fremmede kurialer indtrænger sig i landets embeder. I ganske overvældende grad var dette tilfældet med Slesvig stift, under hvis historie det nærmest hører hjemme, men også for det egentlige Danmark mærkes denne tilstrømning af fremmede, som skulde fortsætte sig i langt højere grad under Kristiern II.

Først er der grund til at nævne nogle kardinaler, der fik bevilget danske embeder. Spanieren Johannes Lopez, kardinal af Perugia, der en enkelt gang havde haft referat i en dansk sag, opnåede 1498 alle de embeder, der var ledige ved Birger Gunnersens udnævnelse til ærkebiskop, arkidiakonatet i Roskilde,

---

[1]) Bobé, Familien Ahlefeldt. 1903. Har benyttet hele materialet af utrykte pavebreve.

kanonikater i Roskilde, Lund, Ribe og Viborg samt Kallundborg sognekirke. Kardinalen afstod snart efter det hele, formodentlig mod en passende erstatning, til tre af kongens sekretærer, Anders Glob, Eggert Haynck og Johan Cordes[1]).

Også kun en enkelt gang optræder en anden kardinal, Julius II's nære slægtning Raffael Riario. En af hans »familiares», Sønderjyden Jakob Semelbecker, havde ligget i proces med en klærk fra Minden stift om kanonikater i Haderslev og Slesvig m. m. Da Jakob døde i Rom, lod kardinalen sig indsætte i hans ret og har vel senere fået en afståelsessum[2]).

Mest mærker man naturligvis til kongens hovedforbindelse i Rom, kardinal Marcus Vigerius af Sinigaglia. Overfor denne mand, der gjorde kongen så væsentlige tjenester, gik det ikke an at opføre sig, som hans fader var optrådt overfor kardinal Gonzaga. Kongen måtte sørge for at skaffe kardinalen nogle præbender som en slags løn for hans arbejde.

I tjeneste hos kardinalen var forskellige af kongens undersåtter, Ribekannikerne Søren Jensen[3]) og Hans Skovgaard og Hamburgeren Ditlev Langebek. — Hans Skovgaard, der hørte til en ganske udbredt adelsfamilie, opholdt sig i flere år i Rom, hvor han studerede ved universitetet, og da det selvfølgelig var ham ubelejligt at lade sig præstevie og residere ved sine danske beneficier, fik han udsættelse med eller fritagelse for begge dele. Paven tildelte ham 1505 provstiet i Harsyssel, men året efter fik Hans Skovgaard lyst til arkidiakonatet og opnåede provision dermed. Dette embede havde kongen imidlertid givet til Vilhelm Schrøder fra Haderslev, og Hans Skovgaard måtte træde tilbage, men fik i stedet sit provsti ophøjet til et prælatur (1508). Året efter døde han i nærheden af Rom (på rejsen hjem?), og hans embeder, provstiet i Ribe foruden kanonikater i Ribe, Århus og Viborg, hjemfaldt da til hans herre kardinalen, der tillige indtrådte i hans ret til provstiet på Thyholm, som Hans Skovgaard

---

[1]) Utr. pavebreve af 25. april, 15. okt. og 10. nov. 1498.
[2]) Utr. pavebrev af 12. juni 1499.
[3]) Utr. pavebrev af 21. okt. 1509.

havde ligget i proces om[1]). 1510 afstod kardinalen imidlertid de nævnte embeder til en anden af sine tjenere, Ditlev Langebek, der sandsynligvis var søn af borgmester Herman Langebek i Hamburg. Kardinalen fik en pension på 34 kammerdukater årlig og ret til at træde i Langebeks sted, om denne skulde dø før ham.

Ditlev Langebek opholdt sig vistnok fra 1505 til 1511 i Rom, hvor han var notar ved Rotaen og 1510 tillige blev ansat i scriptorkontoret. Han må have været en ganske brugelig mand, siden kongen 1510 kunde anvende ham som sin repræsentant. Sin stilling benyttede han til at skaffe sig forskellige embeder, foruden Hans Skovgaards efterladte beneficier sognekirken i Tønning, kanonikater i Haderslev og Hildesheim, et vikariat i Lübeck og forskellige andre nordtyske præbender. Da hans embeder naturligvis ikke tillod ham at passe sine gejstlige pligter, fik han udsættelse med præstevielsen i 7 år foruden ret til at forene tre embeder[2]).

Allerede 1511 døde Langebek, og kongen bad da kardinalen om, at han efter ønske af borgmester Herman Langebek vilde give Ditlevs embeder til Albert Langebek, dog med undtagelse af provstiet i Ribe, som han ønskede at tildele dronningens kansler Hans Reff. Forhandlingerne herom afsluttedes dog først 1512, og det synes da ikke, at Albert Langebek fik noget. Hans Reff fik provstiet mod en årlig pension til kardinalen på 20 dukater, der svarede til halvdelen af embedets indtægter. — Stridighederne om provstiet fortsatte sig ind i Kristierns II's tid, da også Paul Andersen havde skaffet sig embedet. Langebeks øvrige embeder blev givne til den bekendte Johan Wulf mod pension på 10 dukater til kardinalen[3]).

---

1) Utr. pavebreve af 4. april 1505, 16. febr. og 20. juli 1506, 30. juli 1507, 17. sept. 1509. Kinch I, 432 f.

2) Utr. pavebreve af 27. aug. 1505, 15. april 1506, 17. dec. 1507, 23. jan. 16. og 27. april og 14. maj 1510, 24. jan. 1512.

3) Utr. pavebreve af 24. jan., 21. maj og 2. sept. 1512. Geh. Arch. Aarsberetn. I, 42. Ang. de fortsatte stridigheder om provstiet i Ribe jvfr. Kinch I, 446 ff.

Foruden de ovennævnte opholdt der sig i disse år en del andre danske ved kurien. Dette var således tilfældet med dr. Morten Krabbe, der i al fald 1506, medens han sad inde med arkidiakonatet i Århus, var i pavens tjeneste. Han benyttede sit ophold til at opnå forskellige gunstbevisninger, således tilladelse til at forene tre embeder og residere, hvor han vilde, fritagelse for at lade sig præstevie i 7 år og tilladelse til at hente relikvier. Han ønskede at vende hjem til Danmark, men vilde sikre sig, at hans gunstige stilling som pavens »familiaris« ikke skulde ophøre, og fik den derfor forlænget ét år. Han døde c. 1518 som ærkedegn i Århus [1]).

Samme år var mag. Claus Daa i Rom, hvor han studerede ved universitetet. Under sit ophold fik han tilladelse til at residere, i hvilket af sine embeder han vilde, bekræftelse på sin ret til en dansk sognekirke, som kongen havde præsenteret ham til, og tilladelse til at rejse til Jerusalem. 1511 var han død og efterlod sig et kanonikat i Roskilde og et vikariat i Odense [2]).

Den senere vel kendte Paul Andersen, Kristiern II's tro tilhænger, havde også i sine unge dage (før 1499) opholdt sig ved kurien. Det lykkedes ham at forskaffe sig en hel række præbender. Foruden provstiet i Ribe, hvori han dog ikke opnåede anerkendelse, fik han efterhånden kanonikater i Ribe, Lund, Roskilde og København foruden vikariater i Ribe, Lund og Roskilde og et par sognekirker. Hvor meget af alt dette, han virkelig kom i besiddelse af, er dog usikkert [3]).

De egentlige kurialers indtrængen indskrænkede sig, som ovenfor bemærket, nærmest til bispedømmet Slesvig. Man kan blandt de forholdsvis få, der fik præbender i kongeriget Danmark, nævne en klærk fra Halberstadt, Nicolaus Smestorp, der fik tildelt en sognekirke i Lunde stift og udtrykkelig måtte have

[1]) Utr. pavebreve af 21. febr. 1505, 3. febr., 30. marts, 29. maj og 8. juni 1506.

[2]) Utr. pavebreve af 14., 21. og 25. marts 1506, 2. aug. og 6. sept. 1511.

[3]) Utr. pavebreve af 3. sept. og 6. nov. 1499, 14. april 1501, 30. juli 1507, 13. juni og 29. aug. 1510. Måske gælder dog nogle af brevene kannik P. A. i Kjøbenhavn (Rørdam, Kjøbenhavns Kirker og Klostre, 141 f.

dispensation, fordi han ikke forstod sproget[1]). Mest interesse har en mand, der kom til at spille en betydelig rolle i Kristiern II's tid, dr. Zutfeld Wardenberg. Denne gejstlige, der var fra Stralsund, havde længe opholdt sig i Rom, hvor han træffes allerede fra 1500 i tjeneste hos den pavelige skriver Petrus, senere (1505) i tjeneste hos en anden pavelig skriver Johannes de Galves, biskop i Terracina. Han begyndte strax med stort held at samle på embeder, en virksomhed, som han efter en sjælden målestok fortsatte ind i Kristiern II's tid. De fleste af disse præbender var ganske vist nordtyske, men der var dog allerede nu en del danske. 1505 fik han således brev på dekanatet i Ribe, som han kort tid efter igen afstod, senere på et vikariat i Slesvig, som han ligeledes oplod mod en pension på 10 dukater. Han opholdt sig i Rom nærmest som udsending for hertug Henrik af Mecklenburg, men virkede også ved lejlighed for den danske konge[2]).

Den ovenfor anførte liste over Danske, der i kortere eller længere tid har opholdt sig ved kurien, giver et indtryk af, hvor levende forbindelsen mellem Danmark og Rom har været. Men endnu stærkere bliver dette indtryk, hvis man tænker på de mange af vore landsmænd, der i forretningsanliggender var nødte til at rejse til pavehoffet. Kongernes mange gesandtskaber er tidligere omtalte. Biskopperne havde bud i Rom, når de skulde søge provision på deres embeder, betale servispenge eller foretage deres »visitatio liminum apostolorum« hvert tredje eller femte år. Og et uhyre stort antal breve vidner om de mere tilfældige forbindelser, som både den sekulære gejstlighed og lægfolk kunde have med kurien. — Ordenernes medlemmer var nødte til at besøge generalkapitlerne, og alt, hvad man véd f. ex. om johanniterne, franciskanerne, dominikanerne og karmeliterne, tyder på, at de danske klostre vedligeholdt en levende forbindelse med deres ordens centrum. Karakteristisk er det særlig, hvad man

[1]) Utr. pavebrev af 27. okt. 1498.

[2]) Allen II, 385 f. Utr. pavebreve af 5. nov. 1500, 21. sept. 1505, 2. jan. 1506, 13. nov. 1507, 4. maj og 2. dec. 1508, 28. febr., 3. marts og 23. maj 1510, 21. febr., 4. og 5. marts og 16. maj 1512.

véd om den danske provins af helligåndsordenen, en orden, der dog hverken hørte til de største eller stærkest centraliserede. Af de danske priorer må f. ex. Kristiern Torkildsen til Rom både 1474 og 1480, Søren Jakobsen både 1512 og 1517, medens prior Adser Ingversen i Malmø, der lå i proces med det københavnske kloster, i en årrække opholdt sig ved kurien for at søge sin ret. — Og endelig har jubelårene 1450, 1475 og 1500 sikkert draget betydelige skarer af pilgrimme fra Danmark til Rom. Det førstnævnte år kom adelsmanden Hans Ahlefeld, der døde og blev begravet i Rom, det andet år dronning Dorothea med sit store følge, det tredje år et stort rejseselskab fra Skåne, Jylland og Norge foruden naturligvis mange flere.

Man må på forhånd antage, at i al fald de, der i længere tid eller flere gange har besøgt Rom, har modtaget en varig påvirkning deraf, der har sat præg på deres senere livsgærning. Af hvad art denne påvirkning har været, er det ikke her stedet at undersøge. Så meget er dog vistnok givet, at af italiensk humanisme kan de danske Romafarere kun have bragt lidet, af renæssance så godt som intet hjem. Grunden hertil kan ikke godt være mangel på modtagelighed hos Nordboerne; mænd som Hemming Gad og Jens Andersen hører jo dog til de bedste begavelser i deres nordiske samtid. Grunden må søges andetsteds. Renæssancen mødte dem slet ikke i Rom med den magt, som den vilde have gjort det i Firenze. Den var i Rom ikke indfødt, men indført af paverne; det må have varet længe, inden den føltes som hjemlig for den romerske befolkning selv, der jo på Martin V's tid var dybt sunken, »et folk af bønder og gedehyrder«, og kun langsomt kunde arbejdes op. Det er betegnende, at ingen af renæssancens og humanismens ypperste mænd var Romere. Hvad der fandtes af tradition i Roms brede befolkningslag, var kirkeligt, middelalderligt, og blev stadig styrket ved tilstrømningen af fremmede, der hjemmefra var vante til en rent middelalderlig tankegang. Den humanisme, der mødte disse fra de italienske kurialers side, har så lidt behersket livet i Rom og desuden været dem så fremmedartet, at den har kunnet gå de tyske og nordiske besøgende så temmelig sporløst forbi. Et godt

exempel på dem er den pavelige ceremonimester Johan Burckardt, der kunde opholde sig mere end 20 år ved pavehoffet og dog stadig bevare sin tyskhed og sin middelalderlige tankegang. Og som ham er det sikkert gået Nordboerne. Der er vist ingen grund til at tro, at Hemming Gad og Jens Andersen skulde have følt sig begejstrede over Pinturicchios fresker i Appartamento Borgia, eller at Hans Hansen skulde have været en flittig gæst i Cappella Sistina. Det udbytte, disse mænd havde af deres rejse, kendskab til kanonisk ret og til de pavelige processers uendelige finesser, kunde bringe dem større nytte og føre dem videre frem i hjemlandet end kunsthistoriske og litterære kundskaber.

Pavernes forhold til den sekulære gejstlighed.

For den sekulære gejstlighed er det 15. og begyndelsen af det 16. årh. i mange henseender en tilbagegangs- og opløsningstid. Ikke i ydre anseelse — gejstligheden var stadig rigets første stand, og den højere gejstlighed blev mere og mere fornem ved den fortsatte indtrængen af adelige —, ikke heller i rigdom — gaverne bliver ved at strømme til kirkerne, og godsmængden forøges uophørlig. Derimod i høj grad i sammenhold og selvstændighedsfølelse.

Siden Hans Laxmands tid er der ingen af ærkebisperne, der for alvor har gjort forsøg på eller opnået at hævde stillingen som den danske kirkes øverste myndighed. Provincialkoncilier kendes ikke siden 1425. Ganske vist fik ærkebiskop Birger 1501 tilladelse[1]) til at lade sammenkalde et sådant, hvor man skulde forhandle om midler til at hindre »lægfolks uforskammetheder og overgreb«, men det er yderst tvivlsomt, om dette møde virkelig er kommen i stand. Den ret, som ærkebisperne tidligere havde haft til at indvie de nye biskopper, berøvede paverne dem, da det var bleven fast skik, at der med hvert udnævnelsesbrev for en biskop fulgte tilladelse til at lade sig indvie, af hvem han vilde. Mange biskopper har sikkert også benyttet sig heraf til at gå udenom ærkebispen.

---

[1]) Utr. pavebreve af 13. febr. 1501.

På lignende måde undergravede paverne biskoppernes stilling overfor deres præster ved, at der ofte gaves disse tilladelse til at lade sig indvie af en anden end deres lovlige foresatte. Ikke få benyttede sig deraf og lod sig særlig tildele de forskellige gejstlige grader i Rom. — Endvidere må det have ført til rivninger mellem biskopperne indbyrdes, at paverne meget ofte — ved visse arter af breve altid — befalede en biskop at bringe et pavebrev til udførelse indenfor et andet stift, og dette pavebrev kunde jævnlig indeholde ubehagelige bestemmelser for vedkommende anden biskop, f. ex. bortgivelse af et kanonikat til en mand, der var ham personlig imod. — Endelig gav paverne vistnok som regel biskopperne uret i deres stridigheder med den regulære gejstlighed.

Dette var egentlig ikke noget nyt, kun bliver det endnu mere udpræget, end det havde været tidligere. — Nyt er det derimod, at opløsningen nu går dybere ned og kommer til at omfatte kapitlerne, som dog i de foregående århundreder og endnu langt ind i Kristiern I's tid så nogenlunde havde forstået at hævde deres uafhængighed. Det blev, især efter 1474, umuligt at modstå kongernes krav på, at deres kancelliembedsmænd skulde have kapitelpladserne, og formodentlig har mange gejstlige selv fundet, at det var mere interessant at deltage i styrelsen af staten end at måtte holde sig indenfor kapitlets og stiftets snævre grænser. Men følgen blev naturligvis »absenteisme«, at flere og flere både af kanonikaterne og de egentlige embeder i kapitlerne besades af folk, som sjældent eller aldrig kom til deres præbender, men nøjedes med at hæve indtægterne.

Opløsningen kendetegnes i det ydre ved, at en del pavelige dispensationer, der vedrører de ovennævnte forhold, stadig forøges i antal. — Oftere og oftere gives der tilladelse til at vente med præstevielsen, fordi vedkommende er i kongens eller pavens tjeneste og ikke har tid til at modtage den og derefter passe sit gejstlige embede. Meget hyppig er ligeledes tilladelsen for den, der sidder inde med flere embeder, til kun at residere ved det ene eller slet ikke at residere, men alligevel modtage indkomsterne. Ofte gives der tilladelse til at opnå et embede, selv om

vedkommende endnu er langt fra at have opnået den kanoniske alder. — Mest betegnende er endelig den raske væxt i brevene »ad duo« og »ad tria«, som giver tilladelse til at forene to eller tre ellers uforenelige embeder. Medens der i årene 1448—70 kun kendes sex af den slags breve, søgte og fik Kristiern I 1474 denne tilladelse for ikke mindre end 54 gejstlige, og en lignende bevilling blev senere givet kong Hans og hertug Frederik. Men selv fraregnet disse venskabsytringer overfor fyrsterne er tallene for de andre »ad duo« bevillinger talende nok: 1471—80 11, 1481—90 22, 1491—1500 42, 1501—12 44 breve. — Dette viser, at kapitelpladserne mere og mere betragtedes så at sige som stipendier, og at de gamle bestemmelser for kapitlerne om regelmæssigt avancement og forbud mod at besidde mere end ét præbende ad gangen mere og mere hensynsløst blev overtrådte. — Lidet nyttede det overfor denne fortsatte opløsning, at adskillige biskopper i deres håndfæstninger måtte love at overholde de gamle regler. Udviklingen lod sig ikke standse.

Opløsningen gik endnu dybere ned. Embedsjægerne, både de kongelige, pavelige og de, der arbejdede på egen hånd, tog til takke med, hvad de kunde få, både vikariater og sognekald. Særlig for sjælesorgen i de sidste må det have været skæbnesvangert, at så mange af dem blev lagt ind under kapitlerne eller tildeltes kancelliembedsmænd, der aldrig besøgte deres kald, men lod dem bestyre af dårlig lønnede vikarer.

At den lavere gejstligheds standpunkt under disse forhold ikke var højt, kan man ikke undre sig over. Der er vidnesbyrd nok om frilleliv, om slagsmål og drab, der ikke kunde andet end nedbryde respekten for den gejstlige stand i det hele. Men det vilde vel være passende en gang at lægge ansvaret herfor bort fra gejstligheden og over på paverne og kongerne, der så at sige systematisk har arbejdet på at ødelægge den[1]).

---

[1]) Jvfr. Will. Christensen, Dansk Statsforvaltning, 93 f., 109 f. Kr. Erslev, Danmarks Riges Hist. II, 669 ff. Begge disse forfattere ser nærmest sagen fra statens standpunkt. Kinch I, 409 f., 434 f. ser den derimod fra kapitlets og kirkens.

Den følgende oversigt over de danske stifters forhold til pavestolen kan kun fremdrage hovedpunkterne i disses historie, ikke indlade sig på at gå i enkeltheder m. h. t. besættelsen af de enkelte kanonikater. Det var jo kun de højeste embeder, som paverne regelmæssig besatte, og kun disses historie kan man derfor så nogenlunde følge.

Ærkebiskop Tuve Nielsen Juul i *Lund* havde ikke nogen let stilling, da han, som ikke var født i stiftet, kom til at afløse den skånske adelsmand Hans Laxmand. Det varede da heller ikke længe, før han kom i en voldsom tvist med den urolige domprovst Peder Axelsen Thott. Det hedder om denne mand i slægttraditionen, at han »havde studeret lidt for møget, så hovedet blev galet på ham«, og at denne karakteristik er rigtig, kan man næppe tvivle om, når ærkebiskop Hans Laxmand klager over, at han rider rundt i stiftet med skjold om halsen og glavind i hånd, og når kanniken Bo Sommer kan finde det passende at testamentere ham en blide, en »puløxe« og en »susepig«. Trods alle disse mærkelige våben er provsten dog den svageste, synes det, siden han må bede kapitlet mægle mellem ham og ærkebiskop Tuve og klager bittert over, at denne har megen uvilje mod hans »fattige person«, at »ham og hans tilvendes had og avind i mange måder mod Gud, »ære og ret«, og at adskillige af hans »fattige svende« er bleven ynkelig myrdede af ærkebispens folk[1]). — Skylden for denne strid lå dog næppe alene hos domprovsten. Også ærkebispen var sikkert en mand, som det kunde være svært nok at komme ud af det med. 1459 udtalte pave Pius II sig i skarpe udtryk om den adfærd, som Tuve havde vist overfor sit kapitel. Han burde tage sig af det som en fader, men alligevel havde han misbrugt sin visitationsret til at hjemsøge kannikernes ejendomme lige fra Mortensdag til Påske med mange mand, som plagede bønderne på enhver måde, slog dørene ind, tog deres fødevarer og furage, pryglede og mishandlede dem, hvis de ikke var villige til at

[1]) Dipl. dioc. Lund III, 242, 330, 389. Lauritz Weibull, Sophia Brahe. 18.

give, hvad der blev forlangt. Paven befalede i den anledning biskopperne i Roskilde og Odense at pådømme sagen. Den samme uvilje mellem ærkebiskop og kapitel viser sig måske i endnu højere grad i Tuve Nielsens bestemmelser (1462) for gudstjenesten i Lunde domkirkes kor; kunde man tro på skildringerne i dette brev, har der gået de groveste misbrug i svang indenfor kapitlet[1]).

Efter Tuves død 1472 og det tidligere omtalte mellemspil med kardinal Gonzaga blev Jens Brostrup efter kong Kristierns ønske anerkendt som ærkebiskop. Hans styrelse af stiftet blev ikke meget berømmelig, da han begunstigede sin slægt og bortødslede ærkestolens ejendomme. Forholdene blev derfor heller ingenlunde lette for eftermanden Birger Gunnersen. Kongegunst havde hævet denne mand, der var af ringe stand, op, så han var bleven ærkedegn i Roskilde, præst i Kallundborg og havde erhværvet kanonikater i Lund, Ribe, Roskilde og Viborg; hans stilling som dronning Kristines kansler skaffede ham ærkestolen (1498). Det siges i udnævnelsesbullen, at han var i højeste grad kær og velkommen for kapitlet, men som så ofte vil dette formodentlig sige det modsatte, da det næppe har været de fornemme kanniker behageligt at få en uadelig mand til ærkebiskop. Vanskeligheder mødte ham da også på alle kanter. Tilstanden i stiftet var så dårlig, at han måtte få pavelig tilladelse til at lade vanhelligede kirker og kirkegårde indvie af en anden — en tilladelse, der er ligeså sjælden i 15. årh., som den er almindelig i 14. årh. Med betalingen af servispenge havde han, som ovenfor (s. 149 f.) omtalt, store vanskeligheder, og han kom strax i strid med en række skånske adelsmænd, især med Paul Laxmand. 23. okt. 1501 skrev han bittert til rigsrådet og beklagede sig over, at det ikke vilde hjælpe ham. Han vilde derfor forfølge sin sag med Paul Laxmand for pavens domstol og havde allerede givet det pavelige kammers fiskal fuldmagt til at foretage sagen. Man véd desværre ikke, om denne sag nogensinde er kommen for kurien. — Men hvor trykkende forholdene var for ham 1501, viser sig ved, at

[1]) Dipl. dioc. Lund. III, 410 ff. Utr. brev af 21. april 1462 i Sv. R. A.

han på grund af de små indtægter og den lange afstand søgte og fik fritagelse for sin forpligtelse til at besøge kurien hvert tredje år.

Når ærkebiskop Birger havde så mange stridigheder, havde han dog nok en del skyld selv. Der kom samme år til paven en klage over ham, der minder meget om kapitlets klage over ærkebiskop Tuve. Abbeden i Allehelgensklostret ved Lund beklagede sig over, at Birger og hans officialer altfor ofte hjemsøgte klostrets bønder med mange mænd og heste og plagede dem med utålelige afgifter og arbejder. Abbeden opnåede derfor den indrømmelse, at ærkebispen i fremtiden ikke måtte visitere bønderne, men kun klostret. — Senere, efter Paul Laxmands mord, blev forholdene gunstigere for Birger, og han kunde samle gods nok til sin store stiftelse for gudstjenesten i domkirkens krypt [1]).

Af pladserne i Lunde domkapitel var der to, provstiet og dekanatet, der faldt ind under privilegiet af 1474.

Efter at domprovsten Peder Axelsen Thott var død 7. juni 1463, gav paven 23. aug. hans embede, det højeste i kapitlet, til kardinal Franciscus Gonzaga, der samtidig fik prioratet i Dalby. Kongen, måske også ærkebiskop Tuve, henvendte sig imidlertid til kardinalen og forestillede ham, at embedets indtægter var meget små, og at provsten desuden var uundværlig i kapitlet. Kardinalen var da føjelig nok til at give afkald på sin ret til fordel for kongens kapellan mag. Jens Bing (og Jens Brostrup) og afstod 1465 embederne, så vidt vides uden pension [2]).

Jens Bing, der før kardinalens resignation optrådte med den besynderlige titel »electus til Lunde domkirke provst«, var derefter i besiddelse af provstiet i en årrække og nævnes vistnok sidste gang 1478 [3]). — 1481 omtales dernæst mag. Mikkel Jensen

[1]) Utr. pavebreve af 8. nov. 1487, 25. april, 9., 11. og 26. maj 1498, 6. og 13. febr., 27. marts 1501. Skånske Saml. II (1874), 1—8. Hist. tidskr. för Skåneland 1906 häfte 1.

[2]) Utr. pavebreve af 23. aug. og 20. sept. 1463, 28. dec. 1465, 8. jan. 1466. Hist. Tidsskr. 7. R. III, 476.

[3]) Utr. breve i Sv. R. A. af 3. maj 1465 og 5. juni 1478.

som provst, så Jens Bing må være død omtrent samtidig med kong Kristiern. Kong Hans har da næppe turdet gøre privilegiet gældende, og Mikkel Jensen er formodentlig bleven indsat på kanonisk måde af ærkebisp og kapitel. To år efter følte han imidlertid grunden usikker og skaffede sig pavelig provision[1]).

Da Mikkel Jensen sidst i 1485 var død, kom der strid om provstiet mellem nogle af de nordiske kurialer. Allerede 25. febr. 1486 blev Markvard Poiske provideret med embedet, skønt han samtidig lå i proces om provstiet i Viborg. 14 dage efter skaffede Hemming Gad sig provision, men resignerede dog 13. april til fordel for Markvard Poiske. 16. marts havde dernæst Jens Pedersen Hostorp skaffet sig brev på embedet, med udtrykkelig forkastelse af kongens præsentationsret og i den særlig fordelagtige form »motu proprio«. Forholdene er i øvrigt yderst besynderlige. Der høres ikke mere til Jens Hostorp eller Markvard Poiske; derimod resignerer Hemming Gad atter 1486 og 1488 til fordel for mag. Jens Ågesen. Alle tre gange har Hemming Gad sikkert skaffet sig en smuk afståelsessum. – Jens Ågesen, som vistnok var præsenteret af kongen, kom i besiddelse af embedet og nævnes i en stor mængde skånske aktstykker som provst i årene 1488—1496[2]).

Da Jens Ågesen var død 1496, præsenterede kongen på regelmæssig måde sin tidligere kansler Johan Jepsen Ravensberg for kapitlet. Da dette gjorde indvendinger — Ravensberg var jo ikke fra Skåne, og anerkendelsen af ham vilde stride mod bestemmelserne fra Jens Brostrups håndfæstning, der forbeholdt kapitlet den frie valgret til alle prælaturerne —, blev præsentationen gentaget, og kapitlet måtte bøje sig. Johan Jepsen blev dernæst højtidelig indført i kapitlet af dekanen Peder Paulsen og kantoren mag. Bo. Nu manglede kun pavens anerkendelse, som også kom i begyndelsen af 1497. Ganske vist havde paven givet embedet til sin »familiaris«, Svenskeren Erik Getyngh, tidligere rektor for

---

[1]) L. Dipl. 19. dec. 1481. Utr. pavebrev af 16. nov. 1483.

[2]) Utr. pavebreve af 25. febr., 8. og 16. marts, 13. april og 20. maj 1486, 3. aug. 1488.

universitetet i Siena, men det kan ikke have været vanskeligt at få denne trængt ud. — Johan Jepsen residerede vistnok, siden han nævnes som provst i forskellige skånske aktstykker[1]).

Da Johan Jepsen 1501 var bleven biskop i Roskilde, kom der pány strid om provstiet. I april skaffede Laurids Vesteni sig provision, men i sept. udnævnte paven motu proprio kongens sekretær Jens Andersen Beldenak med kongens samtykke og i følge hans patronatsret. Få måneder efter blev denne imidlertid valgt til biskop i Odense. Paven gav derpå jan. 1502 embedet til den tidligere nævnte prokurator Morten Olufsen. Imidlertid havde kongen præsenteret den unge konges kansler Erik Valkendorf, der da også opnåede pavelig anerkendelse jan. 1503. To år efter trak Erik Valkendorf sig tilbage, og paven udnævnte, sikkert også efter kongens indstilling, dennes tidligere kansler Niels Stigsen Thott. Da denne var død 1507, blev embedet efter kongens ønske givet til hans kansler Ove Bille[2]).

Kongens præsentationsret er altså anerkendt fra 1488, da Jens Ágesen blev udnævnt, og det synes, at ingen af provsterne efter Johan Jepsens valg til biskop har resideret. Fra 1501 er embedet altså kun forsørgelse for kancelliembedsmændene.

Dekanatets historie er betydelig vanskeligere at klare, og det synes, som om kongen ikke her altid har anset det for nødvendigt at indhente pavens samtykke.

Den første kendte dekan i det tidsrum, vi har at gøre med, er Trued Has, der nævnes som sådan indtil 1458. Hans eftermand blev ærkebiskop Tuves broder Laurids Nielsen (Juul), der tidligere havde været ærkedegn og nævnes som provst 1464–73[3]).

1474 var Laurids Nielsen død, og der kom nu strax strid mellem forskellige ansøgere, mærkelig nok to halvbrødre, Niels Skave og Joakim (Jakob) Daa, der omtrent samtidig skaffede sig

---

[1]) Münchener Saml. fasc. 1. (1496). Utr. pavebreve af 26. dec. 1496 og 11. marts 1497. Breve i Sv. R. A. af 18. juni 1497, 4. juni 1498.

[2]) Utr. pavebreve af 21. april og 16. sept. 1501, 10. jan. 1502, 22. jan. 1503, 5. dec. 1505, 1. dec. 1507.

[3]) Dipl. dioc. Lund. III, 389. Breve i Sv. R. A. af 4. okt. 1464—24. aug. 1473.

provision og på samme tid lå i proces om et kanonikat i Roskilde. — Det blev dog næppe nogen af dem, der fik embedet, men derimod kongens kansler Jens Pedersen. Da han 1479 trak sig tilbage, præsenterede kongen Peder Paulsen, ærkebispen anerkendte ham, og paven gav ham provision. Peder Paulsen forekommer derefter som dekan til 1508. 1512 nævnes derimod kongens sekretær »Taberius Kilde«[1]). Også ved dette embede blev kongens patronatsret altså hurtig anerkendt.

Medens Oluf Daa var biskop i *Roskilde*, stadfæstede paven (1460) privilegierne for kapitlerne i Roskilde og København, særlig deres jurisdiktionsret. Året efter døde den gamle biskop (20. febr. 1461), og en uge senere mødte kapitlet med dekanen Jep Olufsen i spidsen til valg og valgte »per viam scrutinii« enstemmig provsten Oluf Mortensen til biskop. Han vægrede sig en stund, men lod sig dog bevæge til at modtage valget. Kapitlet gjorde i et brev til kongen rede for, hvor nøje valget var foregået efter de kanoniske regler, og det svarer til denne omhu for en form, som ingenlunde var ligegyldig, at Roskilde kapitel er det eneste, der har blikket åbent for, at den pavelige provision kunde være farlig. I april udnævnte Pius II nemlig Oluf Mortensen til biskop på den sædvanlige måde, uden at valget omtaltes, men man vilde ikke lade sig nøje hermed, men tilkøbte sig for 200 gylden en ny udnævnelse, hvori paven gør en slags undskyldning for, at han ikke kendte valget, og derefter anerkender dette[2]). Der er adskilligt, der tyder på, at ånden fra konciliet i Basel havde holdt sig bedre i Roskilde kapitel end andetsteds, og det tyder på det samme, når kapitlet efter ævne gjorde modstand mod kongen i forskellige indviklede stridigheder,

---

[1]) Utr. pavebreve af 10. og 11. jan. 1474, 18. dec. 1479, 10. aug. 1512.

[2]) Reg. 4083. Arnemagn. dipl. XXXII, 6. Utr. pavebreve af 13. april, 13. juni og 30. sept. 1461.

som senere skal blive omtalte. Denne selvstændighedstrang er så meget mere anerkendelsesværdig, som kongen jo i høj begunstigede Roskilde domkirke ved sin store stiftelse, der var knyttet til Helligtrefoldighedskapellet.

Denne selvstændighedslyst, der således havde vist sig indenfor Roskilde domkapitel, måtte kongerne se at få knækket. Det var derfor som omtalt, ét af de vigtigste formål for Enwald Søvenbroders udsendelse til kurien (1485), at paven skulde reservere sig besættelsen af Roskilde bispestol, for at kongen kunde få lejlighed til at sætte sin kandidat igennem. Kandidaten var kansleren Niels Skave, der 1470 blev kannik i Roskilde og 1483 provst i Viborg, medens det ikke lykkedes ham at opnå dekanatet i Lund. Da Oluf Mortensen var død 1485, blev Niels Skave biskop, efter hvad den danske beretning vil vide, mod kapitlets ønske. Ganske vist fortæller den pavelige udnævnelsesbulle, at han var valgt enstemmig af kapitlet, men det kan godt tænkes, at han har købt sig denne fremstilling[1]).

Niels Skave kom altså ind som kongens mand, men blev snart meget mere oppositionel end de foregående biskopper i Roskilde. Han er en ganske mærkelig skikkelse for så vidt, som han i hele sin lyst til at hævde sin uafhængighed overfor konge og adel, og sin overordnede stilling overfor klostrene meget mere ligner det 13. århundredes biskopper end sine samtidige kolleger. Han kom i strid med kongen om Københavns slot, med dronning Dorothea og Paul Laxmand, endelig med klostrene Antvorskov og Sorø. Antvorskov kloster havde rejst den almindelige klage mod ham, at han misbrugte sin visitationsret til at udpine klostret og dets bønder, men denne sag synes dog at være bleven forligt ved kongens mellemkomst. Mere ondartet og langvarig var striden med Sorø kloster, der begyndte i små forhold om retten til sognekaldet i Stenmagle, men snart gik over til at blive en strid om biskoppens overhøjhed over sit stifts klostre i almindelighed, førte til voldsomheder

---

[1]) Utr. pavebreve af 4. april 1470, 25. maj 1471, 22. maj og 13. okt. 1472, 10. jan. 1474, 6. juni 1483, 4 nov. 1485. Rørdams Monumenta I, 319, 326.

og tilsidst til en lang proces ved pavehoffet. Overalt trak biskoppen det korteste strå, og han måtte i sagen om København mærke, at stemningen var imod ham. I sine sidste år led han endda den tort, at paven efter ansøgning fra hertug Bugislav af Pommern gav præsterne på Rügen tilladelse til at hente den hellige olie og salve hos biskopperne på fastlandet og derved løsnede det gamle bånd mellem Roskilde stift og Rügen. Niels Skave var på alle punkter en slagen mand, da han døde 1500[1]).

Hans eftermand, Johan Jepsen Ravensberg, havde haft en fortid, der just ikke skulde gøre ham skikket til at beklæde kirkens højeste embeder. Da han 18 år gammel studerede i Köln, havde han »lokket af kødets skrøbelighed« uden sin faders samtykke indgået ægteskab med en skøge (Kristine) og levet sammen med hende. Da faderen fik dette at vide, blev han greben af stor harme imod sønnen; han ønskede, at ægteskabet skulde opløses, og antog, at det kunde ske, om sønnen indtrådte i den gejstlige stand. Han truede da denne på det stærkeste, bl. a. med, at han vilde gøre ham arveløs, om han ikke blev gejstlig. Sønnen vilde nødig give slip på sin elskede, men endnu nødigere på sin arv, og mens han overvejede dette vanskelige dilemma, fik han af sindsbevægelse næseblod, der varede i tre døgn. Greben af forfærdelse herover (men tillige efter en from indskydelse) lovede han, at hvis næseblodet vilde holde op, vilde han blive præst. Blodet standsede naturligvis strax, Johan Jepsen lod sig præstevie og gjorde gejstlig tjeneste, havde da også det dobbelte held, at både kvinden og hans fader døde, den sidste uden at gøre ham arveløs. 1482 søgte og fik han absolution, medens pave Sixtus dog fandt, at han ikke fortjente mere end ét af de mindste embeder[2]).

---

1) Danske Mag. 4. R. II, 60 ff.; 5. R. III, 356 ff. Utr. pavebreve af 15. jan. 1488 (Antvorskov) og 13. jan. 1498 (Rügen). Om striden med Sorø kloster, hvortil jeg senere håber at komme tilbage, og som frembyder mange interessante enkeltheder, er hovedkilderne Bartholin D, 625—751 (procesindlæg for Rotaen), Sorøbogen (Arnemagn. Fol. 290), pavebreve af 13. febr., 22. maj, 4. juni, 22. juli 1490, 26. nov. 1491, 4. jan. 1493.

2) Utr. pavebrev af 2. marts 1482, sammenholdt med Skibykrøniken, overs. 46 f.

På grund heraf blev hans embedsbane noget sinket. Et par år efter blev han kannik i Roskilde, blev 1486 ærkedegn i Århus, et embede, som han beholdt til 1499, da han byttede det med dekanatet i Roskilde. 1496 blev han provst i Lund. I mellemtiden havde han skaffet sig forskellige bevillinger til at forene flere embeder. 1501 blev han så endelig provideret med Roskilde bispestol[1]).

Skibykrøniken meddeler, at Johan Jepsen var en ødsel biskop, og det er sikkert også rigtigt. 1503 bevilgede kapitlet ham »på grund af hans store udgifter i kirkens tjeneste« en dobbelt skat af stiftets kirker, 8 mark af hver sognepræst og 2 mark af hver sognedegn, og dog havde han jo slet ikke noget større servitium at betale end formændene. Retten til at udskrive skat hos præsterne benyttede han i den grad, at disse klagede til kong Hans og denne igen til paven. Kong Hans gav indberetning til kurien om, at præsterne led så stor nød, at mange af dem forlod deres kirker, så at der opstod forskellige »kætterier og skandaler«, og der blev derfor (1509) indsat pavelige dommere, der skulde forbyde biskoppen at opkræve de nævnte skatter og befale ham at indsætte nye præster i de ledige embeder. — Den uvilje, der dengang herskede mellem kongen og biskoppen, må dog hurtig være forsvunden, thi da Johan Jepsen tre år senere trak sig tilbage til fordel for Lage Urne, skete det i fuld forståelse med kongen[2]).

Af prælaturerne i kapitlet faldt dekanatet og provstiet ind under privilegiet af 1474.

Dekanatet, det fornemste embede i det rige domkapitel, var ét af de første, som den pavelige besættelse kom til at indvirke på, ét af dem, der led mest under de langvarige processer, og tillige måske det embede i hele landet, hvor det volder størst vanskelighed at konstatere, hvem der var den egentlige indehaver.

---

[1]) Utr. pavebreve af 11. dec. 1485, 5. maj 1490, 5. marts 1492, 20. og 22. maj 1499, 21. april 1501.

[2]) Barth. F., 93 f. (29 maj 1503). Utr. pavebrev af 8. marts 1509. Sjælland og Møen, 80 og 80 b (Danske Mag. 4. R. II, 329 ff.).

Da dekanen Jep Olufsen var død, udnævnte paven sept. 1464 Johan Jensen Quitzow, der dengang studerede i Perugia, men maj 1465 skaffede en anden kurial Mogens Andersen sig ligeledes brev på embedet. Kort efter kommer en tredje kandidat, Jens Brostrup, der blev anbefalet af kongen og var valgt af kapitlet. Til denne tid må man ansætte nogle udaterede breve fra kongen til paven og kardinalkollegiet, Kongen meddeler heri, at efter dekanen Jep Olufsens død blev biskoppen og kapitlet enige om at anmode paven, hvem dette embede (ifølge Wienerkonkordatet) var reserveret, om at give det til kongens kapellan Jens Brostrup; kongens sendebud var imidiertid på grund af ishindring kommen så sent afsted, at Mogens Andersen havde skaffet sig brev på embedet, som han i enhver henseende var ganske uværdig til, da han havde skrevet løgnagtige breve til kapitlet, foregivet, at kongen allerede havde indtrængt en dekan, truet kongen med interdikt og udtalt hånende ord om ham. Rigets stormænd havde ligeledes erklæret, at de aldrig vilde finde sig i Mogens Andersen[1]).

Man skulde efter dette tro, at kongen var meget ivrig for at få Jens Brostrup gjort til dekan. Men som så ofte er det fra hans side kun slag i luften. Jens Brostrups kandidatur bliver trukket tilbage, og hans fordringer går over på Johan Jensen, som kongen slet ikke så' på med velvilje. Processen bliver ført mellem denne og Mogens Andersen.

Inden processen rigtig tager fart, kommer der imidlertid et besynderligt mellemspil. Mogens Andersen havde som sin prokurator villet bruge en kannik i Roskilde, Jep Pedersen. Men hele kapitlet med provsten dr. Kristoffer i spidsen vedtog at udelukke denne fra kapitlet (1465), fordi man var bange for, at kongens unåde skulde ramme dette — Jep Pedersen skulde jo tjene én af kongens uvenner. Kongen fandt imidlertid, at hr. Jep var uskyldig, og befalede, at han skulde genindsættes som

[1]) Utr. pavebreve af 16. sept. 1464 (Johan Jensen), 7. maj 1465 (Mogens Andersen) og 31. maj 1465 (Jens Brostrup). S. R. D. VIII, 422 ff. — Besynderlig nok synes Jep Olufsen at leve endnu 18. jan. 1465 (Arnemagn. dipl. XLV, 6), så Johan Jensen har skaffet sig bevillingen lovlig tidligt.

kannik. Kapitlet tilsidesatte naturligvis dette kongebud, der ingen ret havde at støtte sig til, og kongen henvendte sig da til ærkebisp Tuve, som imidlertid sammen med de andre biskopper på et møde i København (juli 1466) afviste sagen og henviste den til afgørelse ved kurien.

Kongen forsøgte da, om han selv ved personlig nærværelse kunde tvinge sin nye protégés sag igennem. I oktober begav han sig med et stort følge til Roskilde og holdt her et formeligt forhør over kapitlets medlemmer én for én. Den øverste prælat, provsten dr. Kristoffer, var ikke tilstede, men de andre svarede, at de kun havde udelukket Jep Pedersen af frygt for kongen. Genindsætte ham vilde de imidlertid ikke, og kongen sendte ham derfor få dage efter til Rom med anbefalingsskrivelse til kardinal Gonzaga og paven. — Kapitlet bøjede sig dog ikke, men fik to gange dom over hr. Jep, der blev pågrebet i Rom og bandlyst. Han slap imidlertid fri og opnåede næste år (1467) absolution, fordi han havde holdt messe uden hensyn til bandlysningen. I uforstyrret besiddelse af kanonikatet kom han imidlertid ikke; Niels Skave skaffede sig provisionsbrev, og de lå senere i en lang proces derom[1]).

Der er noget yderst besynderligt over kongens holdning ved denne lejlighed. Han bruger de hvasseste udtryk om kapitlet og om hele sin gejstlighed og opnår dog egentlig intet; hverken blev Jens Brostrup dekan, eller kom Jep Pedersen i rolig besiddelse af sit kanonikat. Hans optræden må formodentlig forklares ved, at han i disse år i det hele følte sig meget usikker.

Imidlertid gik processen mellem Johan Jensen og Mogens Andersen sin gang. Begge var samtidig i Rom og kunde personlig virke for deres sag. Maj 1467 fik Johan Jensen ny provision, fordi han erklærede, at processen havde givet ham ret, og at han sad inde med embedet; oktober samme år blev embedet med samme begrundelse givet til Mogens Andersen! Kapitlet havde imidlertid, så længe processen varede, inddraget deka-

[1]) S. R. D. VIII, 418 ff., 433 f., 441 f. Utr. pavebreve af 25. aug. 1467, 4. april 1470, 13. okt. 1472. Det ser ud til, at biskoppen har holdt med Jep Pedersen og Mogens Andersen.

natets indtægter, men biskoppen overdrog dem, formodentlig i henhold til den sidste bulle, til hr. Mogens. Kapitlet beklagede sig til paven, og denne udstedte 1471 en befaling om, at inddragelsen skulde stå ved magt, så længe striden varede.

Denne fortsattes i det uendelige. Auditøren Johannes de Cesarinis dømte imod Johan Jensen, der blev bandlyst og skulde udrede sagens omkostninger. En anden auditør fik derpå sagen til undersøgelse, men medens denne stod på, døde Mogens Andersen c. 1473 i Danmark, formodentlig i besiddelse af embedet[1]).

Dermed var sagen dog ikke sluttet. I maj 1473 skaffede kongen sin senere kansler Jens Pedersen provision, men i juli blev Johan Jensen indsat i alle de rettigheder, som Mogens Andersen havde haft. Hr. Johan, der sikkert var støttet af kapitlet, forstod dog at bevare embedet trods alle kongens anstrængelser, og skønt denne 1474 havde skaffet sig patronatsret til dekanatet. Jens Pedersen trak sig tilbage til fordel for Karl Rønnov, denne igen til fordel for Stig Nielsen, og Johan Jensen blev bandlyst, men trods alt må denne have holdt sin stilling. Han optræder med dekanseglet i en lang række danske aktstykker 1474—98 og døde først 1499. Hans gravsten findes endnu i Roskilde domkirke[2]).

Mærkelig nok synes han aldrig at være bleven anerkendt af kongerne. 1498, før Johan Jensens død, meddelte kongen kurien, at dekanen Niels Didriksen var død, og efter hans indstilling blev embedet da givet til Jens Tegenthusen. Et halvt år efter tilbyttede denne sig imidlertid arkidiakonatet i Århus, og Johan Jepsen Ravensberg indtrådte i hans ret. — Sidst på efteråret 1499 meddeles det kurien, at Johan Jensen Quitzow er død, og paven providerer da den 24årige Niels Konradsen Kepken, kannik i Roskilde, endskønt »der var en anden, der havde indtrængt sig«. Den gamle strid syntes da at skulle gentage sig. Og forvirringen forøges yderligere. I okt. 1500 nævnes nye fordringshavere.

---

[1]) Utr. pavebreve af 26. maj og 26. okt. 1467, 4. maj 1471.

[2]) Utr. pavebreve af 9. maj og 8. juli 1473, 20. april 1474, 8. maj 1475. Danske gejstlige Sigiller. Løffler, Gravstenene i Roskilde, 7.

Paven havde også givet dekanatet til en Belgier, og denne resignerede til fordel for den senere så berømte Svensker Hans Brask. I dec. fandt Johan Jepsen derfor, at han måtte fornye sin ombytning med Jens Tegenthusen, men et par måneder efter slap han lykkelig ud af forvirringen ved at blive valgt til biskop. Paven providerede da efter kongens ansøgning hans sekretær Anders Glob, der også kom i besiddelse af embedet. selv om Niels Kepken skaffede sig en ny provision og erklærede, at han vilde søge om kongens samtykke[1]). Efter en lang kamp havde kongen altså skaffet anerkendelse for sin patronatsret, men kapitlet kom til at undgælde herfor, thi Anders Glob var så optaget af sine embedsforretninger, at han ikke havde tid til at residere.

Lignende stridigheder, dog ikke fuldt så langvarige, var der om provstiet.

1448 var Oluf Daa provst. Da han var bleven valgt til biskop, ansøgte kongen om, at hans kansler Oluf Jensen, kantor i København, måtte blive provst, paven bevilgede det og gav samtidig kantoriet til en anden. Men kun en måned efter (febr. 1449) udnævnte paven ærkedegnen Oluf Mortensen til provst, og det lykkedes denne, som sikkert på lovlig måde var valgt af kapitlet, at hævde sin stilling imod kongen[2]). Det var det første nederlag, som denne led overfor Roskilde kapitel.

Da Oluf Mortensen 1461 var bleven valgt til biskop, gjorde kapitlet atter brug af sin valgret og valgte dr. Kristoffer Jensen Present, der dengang opholdt sig i Rom. Kongen må imidlertid have anstrængt sig for at skaffe sin kansler Daniel Kepken provision, thi det omtales senere, at han og dr. Kristoffer lå i proces om embedet. Da Kepken døde, tildelte paven dr. Kristoffer hans ret[3]). — Denne sad derefter i mange år i ro som provst, vistnok ikke altid i den bedste forståelse med kongen.

---

[1]) Utr. pavebreve af 9. og 29. okt. 1498, 22. maj og 30. okt. 1499, 23. okt. og 20. dec. 1500, 21. april og 16. sept. 1501.

[2]) Utr. pavebreve af 17. og 30. dec. 1448, 11. jan. og 18. febr. 1449.

[3]) Utr. pavebreve af 5. maj 1461, 21. aug. 1465.

Dr. Kristoffer afløstes c. 1485 af Odde Hansen, tidligere kantor og forstander for kongens kapel. Det ser da ud til, at kongen nu har fået sat sin præsentationsret igennem, og han har ikke en gang brudt sig om skaffe pavens bekræftelse. Da hr. Odde c. 1490 var død, gav paven embedet til den tidligere omtalte kurial Morten Olufsen, men kongen må have præsenteret sin kansler dr. Hans Clausen, der forekommer i besiddelse af embedet fra 1491, døde 1501, og blev begravet i Roskilde domkirke. Efter hans død blev embedet besat med en anden af kongens tidligere kanslere, Niels Stigsen Thott. 1505 blev denne provst i Lund, og kongen præsenterede i hans sted på regelmæssig måde Erik Valkendorf, der opgav provstiet i Lund. — Da Erik 1510 blev ærkebisp i Trondhjem, blev embedet efter kongens ansøgning givet til fru Edles broder Laurids Mikkelsen Jernskæg. Det blev naturligvis virkningsløst, at mag. Peder Eriksen senere (1512) benyttede sig af, at Laurids Mikkelsen tillige var bleven dekan i København og ikke havde skaffet sig tilladelse til at forene to embeder, og derfor lod sig udnævne til provst i Roskilde. Hr. Laurids har sikkert bevaret sit embede, indtil han kort efter døde og blev afløst af Hans Valkendorf[1].

Kollegiatkapitlet i *København* måtte nødvendigvis stige i anseelse, efter at universitetet var oprettet 1475, og adskillige af dets kanniker var professorer. Men universitetet var som bekendt altid dårlig forsynet med penge, og regelmæssige indtæg-

---

[1]) Utr. pavebreve af 31. dec. 1490, 13. jan. 1491, 17. maj 1505 (heri angives Niels Stigsen, sikkert urigtig, som død) og 13. febr. 1512. Løffler, Gravstene, 97. 14. juni 1484 er dr. Kristoffer provst og Odde kantor, men 23. juni 1486 er Peder Reberg kantor, og 11. aug. 1486 nævnes Odde som provst (L. Dipl.). — Odde Hansens testamente 31. aug. 1490 (L. Dipl.). 20. juli 1491 er Hans Clausen provst (S. R. D. VI, 197). Ansøgninger for Laur. Mikkelsen: Geh. Arch. Aarsb. I, 36 ff, 43 ff. — Suhms Saml. II, 1, 111 (præsentation af Hans Valkendorf).

ter havde det ikke. Det blev næppe til mere end et forsøg på at skaffe det større midler, når et pavebrev af 1482 fastsatte, at det skulde have ret til et kanonikat og større præbende indenfor kapitlerne i Lund, Århus, Viborg, Ribe, Odense og Slesvig, fire i Roskilde og to i København. Disse kanonikater skulde beklædes af universitetets doktorer og magistre og besættes af rektor og de fire dekaner, og alle indehaverne af de nævnte præbender skulde være bosatte i København. Endvidere fastsattes det, at dekanen i København altid skulde være dr. juris og være forpligtet til at holde daglige forelæsninger ved universitetet. — Der er ikke tvivl om, at gennemførelsen af denne sunde plan, hvem den nu end stammer fra, vilde have bragt universitetet betydelig blidere kår, end det fik[1]).

Dekanatet hørte til de embeder, der i følge privilegiet af 1474 skulde besættes af kongen, og, som det synes, satte denne også altid sine kandidater igennem, både før og efter 1474, og uden som regel at besvære sig med at søge pavens samtykke. Dette krævede man, såvidt det kan ses, kun to gange, 1452, da paven, som før omtalt (s. 157), gav biskop Knud Mikkelsen af Viborg lov til endnu i to år at oppebære embedets indtægter og gav Jesper Henriksen løfte om det efter disse to års forløb, og da paven 1512 stadfæstede Laurids Mikkelsen som dekan, efter at han i forvejen var indstillet af kongen[2]).

Odense stift led under mange bitre stridigheder, der afløste hverandre med korte mellemrum.

I den gamle biskop Hennike Ulfelds sidste tid var der en flereårig tvist om prioratet ved St. Knuds kloster. Da Jep Ged, der havde siddet inde med dette embede, var trådt tilbage, valgte kapitlet præstebroderen Bent Andersen, hvem biskoppen også

[1]) Utr. pavebrev af 21. maj 1482.

[2]) Utr. pavebreve af 25. febr. 1452 og 17. juni 1512.. Rækken af dekaner hos Rørdam, Kbhvns. Kirker og Klostre, 99—107.

stadfæstede som prior. Men kort efter mødte kongen, der havde et paveligt privilegium på at præsentere til embedet, med sin kandidat Gregers Tygesen. Kapitlet fortrød nu sit tidligere valg og valgte hr. Gregers, men biskoppen holdt fast ved Bent og nægtede at stadfæste Gregers. Denne tog imidlertid embedet i besiddelse og sad ulovlig inde med det et par år. Da så hr. Bent med biskoppens støtte klagede til paven, måtte ligeledes Gregers Tygesen søge pavelig stadfæstelse, og i samme måned (maj 1457) blev de begge udnævnte til priorer, dog med kassation af deres tidligere påståede ret, da embedet var »post pontificalem major« og derfor alene kunde bortgives af paven. Processen fortsattes derfor. 1459 trådte hr. Bent tilbage, og Gregers Tygesen blev indsat i hans ret, men kom derfor ikke til at sidde fastere i sadlen. 1461 sendte han en klosterbroder, hr. Mads Jensen, til Lübeck for at låne penge hos firmaet Rucellai til at føre sin sag (med en tredje ansøger). Kort efter døde han imidlertid, og Bent Andersen blev valgt til prior i Halsted kloster. Paven udnævnte derpå Jens Redh til prior i Odense[1]).

Kristiern I havde under denne proces ret tydelig vist sin uvilje overfor den gamle biskop Hennike, fordi denne vilde gøre ham imod. Tillige var denne formodentlig på sine gamle dage uvillig til at medvirke ved de forandringer, der forestod indenfor stiftet; kongen vilde omdanne benediktinerklostret til et sekulært domkapitel og fandt heri støtte hos den fyenske adel, medens den tyske broder Johannes forgæves anstrængte sig for at få klostret reformeret[2]). Hennike udtalte derfor overfor kongen sit ønske om at få beskikket en koadjutor, et ønske, som denne så meget hellere gik ind på, som den mand, der blev foreslået, Mogens Krafse, var én af hans mest trofaste mænd og havde gjort ham megen nytte, bl. a. som gesandt ved pavehoffet; nu var han tillige hans kansler. Kongen henvendte sig derfor til paven og til kardinal Prosper Colonna og anmodede om, at Mo-

---

[1]) Utr. pavebreve af 2. og 21. maj 1457, 29. maj 1459, 3. febr. 1463. Lüb. Urkundenbuch X, nr. 108.

[2]) Kirk. Saml. 4. R. V, 93 ff, 102 f., 106.

gens Krafse måtte blive udnævnt til koadjutor med ret til blive biskop efter den gamle Hennikes død. Også kapitlet skrev til Rom i samme anledning, og paven udnævnte da også (marts 1459) hr. Mogens til koadjutor[1]).

Endnu samme år (ikke 1460) døde Hennike Ulfeld. Det gik imidlertid ikke så ganske let at få Mogens Krafse gjort til hans eftermand. Kongen må ved en tidligere lejlighed, formodentlig den gang Peder Axelsen Thott blev narret for Trondhjems ærkebispestol, have givet denne løfte om den næste bispestol, der blev ledig, og denne urolige mand benyttede nu sine familieforbindelser (hans broder Filip var lensmand på Tranekær) til at skaffe sig Odense stift. En del af kapitlet, sikkert den samme, som havde støttet Bent Andersen, »hørte hverken på kongens eller adelens råd, men lod sig lede af nogle fjender af freden, som tænkte mere på deres eget end på kirkens og rigernes gavn«, og valgte hr. Peder til biskop. Det synes endda, at det er lykkedes denne for en tid at komme i besiddelse af bispestolens ejendomme. Kongen blev ængstelig herover og sendte Mogens Krafse til Mantova, hvor pave Pius II dengang opholdt sig. Kristiern bad sin svoger Ludovicus Gonzaga virke for, at Peder Axelsen, som efter hans sigende var en gammel, oprørsk, usædelig og næsten sindssyg mand, ikke blev anerkendt af kurien, og bad markgreven forestille sin høje gæst, at det kunde medføre store farer for Danmark og kongen, om Peder Axelsen mod dennes vilje blev biskop[2]).

Paven tog virkelig også hensyn til disse forestillinger og udnævnte febr. 1460 Mogens Krafse til biskop. Dermed var striden dog ikke afsluttet. Peder Axelsen lånte 1000 gylden af sin broder Oluf til at forfølge sin sag med overfor paven og kardinalerne og erklærede i det brev, han udstedte derom, at han var »udvaigt og annammet og højtidelig indsat af kapitlet«. Dette er formodentlig også rigtigt nok, men at kongen også ved denne lejlighed, som hr. Peder påstår, skulde have givet ham sin an-

---

1) Dipl. dioc. Lund. III, 397 ff.
2) Dipl. dioc. Lund. III, 413 f.

befaling, er ganske utroligt; dertil strider det for meget mod kongens brev til svogeren. Om Peder Axelsen virkelig kom til Rom, er ikke kendt. I al fald opnåede han ikke hos paven, hvad han vilde. April 1461 opfordrede denne ærkebispen og biskopperne i Århus og Viborg til at afgøre sagen og fordømte i stærke ord Peder Axelsens forsøg på at chikanere Mogens Krafse. Begge parter havde mange tilhængere, og der var derfor stor udsigt til blodige sammenstød, noget, der måtte være så meget farligere, som Fyen lå midt i riget. Paven havde tidligere overdraget sagen til kardinal Nicolaus af Cusa, men kasserede den nu helt og pålagde Peder Axelsen evig taushed samt befalede ham i løbet af 18 dage at give alle de røvede ejendomme tilbage.

Man kan ikke tvivle om, at den ene af exekutorerne af dette brev, ærkebiskop Tuve, har gjort alt muligt for at hindre sin gamle uven domprovsten i at opnå bispestolen. Men endnu var denne ikke træt. Han påstod, at Mogens Krafse havde bemægtiget sig embedet før provisionen, og at denne derfor var ugyldig. Paven overdrog da pány Nicolaus af Cusa at undersøge sagen og referere den i konsistoriet; også en pavelig kapellan fik det hværv at tage sagen for igen. Resultatet blev dog ikke bedre for hr. Peder, og et nyt pavebrev (1462) pålagde ham for anden gang evig taushed. Om han virkelig har adlydt dette brev, ved man ikke, men sagen afsluttedes snart efter på en naturlig måde ved hans død (1463), og Mogens Krafse kunde sidde i ro som biskop. Det var kong Kristierns første sammenstød med Thotternes mægtige slægt[1]).

Den fyenske adel havde, som tidligere omtalt, i længere tid ønsket, at St. Knuds kloster måtte blive omdannet til et sekulært domkapitel; det kneb med at skaffe forsørgelse for de yngre sønner, selv om disse havde studeret ved udenlandske universiteter, da klostret ikke var synderlig villigt til at give dem adgang. Selvfølgelig kunde de gejstlige af den fyenske adel søge

[1]) Utr. pavebreve af 11. og 20. febr. 1460, 22. april 1461 og 1. juli 1462. Danske Mag. II, 1 ff.

til landets andre domkapitler, men fik ikke let kanonikater dér, da man så vidt mulig holdt på, at kun mænd fra vedkommende provins selv skulde have kapitelspladserne. Også kongen ønskede, at der måtte blive oprettet et kapitel, som han kunde have mere indflydelse på end klostret; tillige tør man vel antage, at han har været uvenlig sindet mod munkene, der både ved prior- og bispevalget var gået imod hans ønske. Der var dernæst adskillige uheldige forhold forbundne med, at stiftets sekulære gejstlighed havde munke til foresatte, og at ritus derfor var meget forskellig for kapitlet og præsterne, der jo ellers fik deres hoveduddannelse i stiftskirken. Et af de vigtigste formål for Kristierns I's rejse til Rom 1474 var derfor at få denne forandring foretaget. Han må have handlet i fuld forståelse med biskop Mogens Krafse, og marsken Claus Rønnov, der var den mest ansete af hans danske ledsagere, har sagtens påvirket ham stærkt i samme retning. Pave Sixtus stillede sig meget velvillig og indrømmede alt, hvad kongen ønskede. Han befalede ærkebispen og biskoppen af Roskilde at foretage forandringen og skaffe de tidligere munke et passende underhold. Det nye kapitel skulde indrettes som landets øvrige og have tre prælaturer, provsti, dekanat og kantori, samt 15 kanonikater. For kongen havde det størst betydning, at han fik ret til at præsentere kandidater til prælaturerne og til 6 kanonikater, medens de øvrige 9 skulde besættes af biskoppen. Paven selv forbeholdt sig kun ret til at stadfæste præsentationen af provsten[1]).

Ærkebispen og Roskilde biskop gik strax i gang med at udføre det hværv, der var dem pålagt. Tre år efter var det hele udført. De gamle munke havde fået pension, de unge var udvandrede til andre klostre af deres orden. Det sekulære domkapitel var indrettet, det havde fået alle klostrets ejendomme og desuden nogle beneficier, som kongen havde patronatsret til. 1477 bekræftede dernæst paven forandringen. Af de nyoprettede

[1]) Utr. pavebrev af 21. april 1474. Om adelens bevæggrunde til at ønske et sekulært domkapitel jvfr. Kirk. Saml. 4. R. V, 106.

prælaturer tilfaldt provstiet Hans Urne, der tillige var provst ved Frue kirke, dekanatet Claus Andersen Ulfeld[1]).

Karl Rønnov var ikke altid enig med sit kapitel, hvis medlemmer flere gange henvendte sig til paven med klager over ham. 1479 meddelte kanniken Otto Jensen således, at kongen havde givet ham brev på et kanonikat, men at biskoppen ikke havde villet give sit samtykke dertil; pave Sixtus befalede derpå, at Otto skulde indsættes. Tre år senere fandt både provsten og kongen grund til at ansøge paven om, at denne vilde stadfæste en tidligere dom om udstrækningen af provstiets jurisdiktion, som biskoppen muligvis har villet gøre indgreb i[2]).

Selv om der således kunde være mindre rivninger, holdt biskop og kapitel godt sammen, da de fordrevne munke fik dronning Dorotheas øre, og man måtte betragte det som givet, at hun på sin Romerrejse 1488 vilde virke for dem. Kapitlet vilde da sikre sig på forhånd, og i marts 1488 udvirkede det og Karl Rønnov en pavelig befaling til biskopperne i Århus og Viborg om at sørge for, at omdannelsen af klostret til et verdsligt kapitel blev overholdt[3]). Dette forhindrede imidlertid slet ikke pave Innocens fra $1^1/_2$ måned senere at tage sin bestemmelse tilbage og indrømme, hvad dronningen ønskede.

Denne, der også optrådte på sin søn kong Hans' vegne, forestillede paven, at munkene havde levet godt og exemplarisk, »i helligheds duft«, men var jagne bort uden grund og nu løb rundt i landet, berøvede alt og til forargelse for mange. Særlig fremhævede hun, at der siden munkenes udjagelse ingen mirakler havde været. — Det ses, at dronningens bevæggrunde var rent religiøse, og at kong Hans delte hendes anskuelser eller var så føjelig overfor hende, at han uden betænkning ofrede de fordele, som et sekulært domkapitel kunde bringe kronen.

---

1) Utr. pavebrev af 29. april 1477. Danske Mag. 4. R. II, 101—05 (notarialattest af 30. sept. 1475). Allerede i Mogens Krafses testamente 1474 nævnes Claus Andersen som dekan og Laurids Andersen som kantor (Vedel-Simonsen, Odense Bys Historie I, 2, 179).

2) Utr. pavebreve af 31. dec. 1479 og 19. sept. 1482.

3) Utr. pavebrev af 29. marts 1488.

Paven overdrog klostrets genoprettelse til biskop Albert Krummedige i Lübeck og abbederne af Næstved og Sorø. April 1489 stævnede exekutorerne parterne for sig, og i næste måned blev sagen indledet i Odense, hvor abbed Oluf af Sorø optrådte som dommer, og parternes sagfører mødte, bl. a. sammen med kongen. Nogen afgørelse kom det imidlertid ikke til, men efter kongens forslag blev sagen overgivet til ærkebispen.

Samtidig havde biskoppen og kapitlet, der mistvivlede om sagens udfald, atter forsøgt pavelig indblanding. Maj 1489 udstedtes et nyt pavebrev til fordel for kapitlet. Biskoppen havde meddelt paven, at omdannelsen var gået ordentlig og regelmæssig for sig. Ærkebispen og Roskilde biskop havde indsat værdige og lærde mænd til kanniker. Man havde ikke udjaget munkene på en voldsom måde, som de nu påstod; tværtimod havde de selv i et offentligt dokument erklæret sig tilfredse med forandringen; de ældre havde fået pension, og kongen havde billiget det skete. Skulde man nu atter omdanne kapitlet, vilde der opstå den største forvirring i stiftet, og man anmodede derfor om, at der måtte blive indsat nye dommere, der kunde beskytte kapitlet. I brevet findes der adskillige udfald mod dronningen, som havde udvirket det tidligere pavebrev. Paven tog hensyn til biskoppens og kapitlets klage og indsatte auditøren Petrus de Accoltis til dommer.

Sagen gik imidlertid sin gang i Danmark. I juli 1489 mødte begge parter for ærkebiskop Jens Brostrup, men denne magelige mand erklærede, at han aldeles ikke vilde have noget med sagen at gøre, og viste den tilbage til abbeden af Sorø. Strax appellerede biskop og kapitel til paven, men uden hensyn dertil overtog abbeden sagen igen og pådømte den i august. Biskoppens prokuratorer gik først bort uden at ville anerkende dommen, der var absolut gunstig for munkene og lød på, at disse skulde genindsættes.

Biskop og kapitel bøjede sig dog ikke, men der kom en lang række appeller og kontraappeller, indtil kongen og rigsrådet i dec. 1489 forsøgte på at stifte et forlig. Begge parter erklærede, at de vilde modtage kongens voldgift for at undgå de store udgifter

og den store tidsspilde ved en proces. Kongens kendelse var helt til gunst for munkene, der strax skulde have klostret tilbage, mod at de lovede i fremtiden at overholde klosterreglen nøje. Skulde dette ikke ske, forbeholdt kongen sig og sine efterkommere ret til at udjage munkene og erstatte dem med andre. De tre prælater og kannikerne skulde have en rigelig pension, men de bedste ejendomme skulde udlægges til munkene.

Endnu var sagen dog ikke afsluttet. Febr. 1490, vel sagtens, før der til Rom var kommet efterretning om kongens forlig, udstedte paven en stræng bulle til biskoppen og dekanen i Roskilde (Niels Skave og Johan Jensen Quitzow, begge, som det vil erindres, mænd, der var i et mindre godt forhold til kongen); auditøren Petrus de Accoltis, der jo skulde behandle sagen, havde indsat dem til sine stedfortrædere, og paven befalede dem nu ikke at forhale sagen, men snarest mulig fælde dom. Maj samme år udgik der en ny bulle til dem samt dekanen i København, ligeledes til gunst for biskop Karl Rønnov og hans kapitel; paven udtalte sig imod abbed Olufs dom, og befalede de tre nævnte dommere at beskytte kapitlet. Samtidig stadfæstede han efter begæring af provsten Hans Urne den tidligere bulle (1482) om provstiets rettigheder. — Det ser virkelig ud til, at biskop og kapitel i Odense har villet bryde aftalen med kongen og forsøge på, om sagen endnu kunde lade sig ændre.

Det skete imidlertid ikke. Knap fjorten dage efter de to sidste buller udstedte paven efter kongens ansøgning en bulle i stik modsat retning, som endelig må have bragt sagen til afgørelse. Kongen henviser her til den før omtalte overenskomst mellem ham og biskoppen om, at munkene skulde genindsættes. Han refererer aftalen, vistnok ret korrekt, således, at kannikerne på livstid skulde have halvdelen af indtægterne. Paven bekræftede efter hans ønske denne overenskomst og bestemte, at hele sagen, derunder altså også den kommission, han havde givet auditøren og de to danske gejstlige, skulde bortfalde — Herefter har kapitlet vel måttet bøje sig. Hele sagen er yderst karakteristisk for den mangel på interesse, som paverne viste de danske kirkeforhold, når de uden

betænkning kunde svinge så stærkt frem og tilbage og gang efter gang underkende deres egne bestemmelser[1]).

Karl Rønnovs eftermand som biskop, Jens Andersen, havde som tidligere omtalt (s. 196) opholdt sig længe i Rom, hvor han havde fået mere kendskab til kanonisk ret end nogen af hans samtidige. Støttet hertil og til sin yndest hos pave og konge indlod den dristige og snilde parvenu sig snart i strid med den fyenske adel, der var bleven stærkt begunstiget af hans formand. Det er en strid, der ganske svarer til den, som ærkebiskop Birger samtidig førte med den skånske adel. 1505 beklagede Markvard Rønnov sig bittert til paven over, at biskoppen havde bandlyst ham ved opslag på kirkedørene under påskud af, at Rønnov ikke vilde betale ham 200 gylden, som han skyldte ham, og at én af hans tjenere havde lagt hånd på en præst. Markvard Rønnov havde forgæves henvist sagen til ærkebispen; Jens Andersen havde ikke taget hensyn til, at denne havde ophævet bandlysningen, og Markvard måtte derfor søge pavens hjælp. Denne indsatte da også en dommer i sagen, men det lykkedes ikke denne at bringe forsoning, og striden fortsattes længe efter Markvard Rønnovs død[2]).

At Jens Andersen turde tillade sig voldsomheder overfor den fyenske adel, så længe han havde kongen på sin side, kan man bedre forstå, end at han senere vovede at gå imod kongen uden støtte fra nogen side. Han tillod sig at inddrage både provstierne

---

[1]) Utr. pavebreve af 10. maj 1488, 7. maj 1489, 20 febr., 13. og 24. maj 1490. »Summa processus« i S. R. D. VIII, 475—78, oversat med nogle fejl hos Hvitfeld, 994 ff. Jvfr. Pontoppidan II, 691 ff. Helveg II, 434 ff. — »Summa processus« er ikke en samtidig officiel redegørelse for sagens gang, tværtimod er det et senere uddrag af tre-fire breve med tilføjelse af kongens voldgiftskendelse, foretaget, som det synes, af en protestant. At dette er tilfældet, viser bl. a. udtrykket (a. st. 476) »eas literas suspicor vere reperiri Ottoniæ in prædicto monasterio s. Canuti Danica lingva conscriptas«. Forfatteren kunde være Hamsfort, da fremstillingen stemmer helt godt med den, der gives i hans bispekrønike (S. R. D. VII, 237). — »Vidneudsagnet« om »miraklerne« i kapitlet (at en kok og andre tjenere har født børn) står løsrevet for sig og er rimeligvis bygget på tradition.

[2]) Utr. pavebrev af 28. maj 1505. Jvfr. Helveg II, 457 f.

i Assens og Odense under bispestolen, skønt kongen havde patronatsret til dem begge. Til det første havde kongen efter Vincens Madsens død præsenteret den senere så bekendte Hans Hansen, dengang præst på Før, men biskoppen nægtede at anerkende ham og inddrog provstiet. — Da provstiet i Odense var bleven ledigt efter Hans Urnes død 1503, havde kongen præsenteret Erik Valkendorf, den unge konges kansler og provst i Lund; paven gav sit minde, og hr. Erik var formodentlig i besiddelse af embedet, indtil han 1510 blev ærkebisp i Trondhjem. Det må være efter den tid, at kongen gav sit samtykke til, at provstiet blev nedlagt og dets indtægter fordelte mellem fire kanniker. Men biskoppen brød aftalen og inddrog også dette provsti. Over disse overgreb førte kongens sendemænd, som tidligere omtalt (s. 134 f.), klage overfor pave Julius II (1512), og denne gik beredvillig ind på alt, hvad kongen ønskede. — Hans Hansen blev provideret med Assens provsti, Anders Glob med det i Odense, og den sidste fik lov til at forene det med dekanatet i Roskilde, som han i forvejen sad inde med. Tillige indsatte paven efter Anders Globs ønske dommere i sagen mellem ham og biskoppen, der ikke vilde give slip på provstiets indtægter. Også disse stridigheder fortsattes for øvrigt langt ind i Kristiern II's tid[1]).

Børglum stift har fra gammel tid været anset for at ligge en smule udenfor folkeskikken. Dets historie i den tid, vi har at gøre med, vil ganske bekræfte denne gamle folketro. Der er intet sted, hvor man finder forholdsvis så mange overgreb og uregelmæssigheder.

Overgrebene begynder allerede under biskop Jep Friis. 1465 ansøgte denne om tilladelse til at indlægge Vendsyssel provsti og kirken i Karleby (Karby på Mors) under biskopsbordet, da forskellige verdslige herrer vilde berøve ham disse præbender[2]).

---

[1]) Utr. pavebreve af 1. dec. 1503, 27. maj, 27. juni, 6. aug. og 7. sept. 1512. Jvfr. Helveg II, 460 ff.

[2]) Utr. pavebrev af 6. april 1465.

Da biskop Jep Friis var død (1486), blev han efterfulgt af Niels Styggesen Rosenkrantz, en mand, der med god grund har efterladt sig et meget dårligt ry. Skibykrønikens ord om ham, at han som biskop kun brød sig om at samle penge, bliver i fuldt mål stadfæstet af de nye oplysninger fra Vatikanerarkivet. Samtidig med, at han betalte sine servispenge, bekræftede paven indlæggelsen af Karby kirke under bispestolen, da biskoppen havde påstået, at indtægterne var formindskede på grund af de lange vakancer. — 1496 meddelte han, at bispestolens indtægter på grund af oversvømmelser og andre naturulykker var gået meget ned, så de nu kun beløb sig til 20 mark sølv, og han fik derfor pavelig tilladelse til at nedlægge provstiet på Thyholm, når indehaveren, den gamle Ville Friis, var død, og lægge det med den tilhørende Hvidbjærg kirke ind under bispestolen.

Et par år efter Niels Styggesens tiltrædelse af sit embede indkom der til kurien en meget alvorlig klage over ham. Det var, som senere i Roskilde stift under Johan Jepsen, sognepræsterne og kirkeforstanderne, der klagede, men i Børglum stift var de ikke som i Roskilde støttede af kongen; det er de små i samfundet, som på egen hånd henvender sig til den mand, hos hvem de må vente at finde beskyttelse. De anførte pavelige privilegier af Innocens IV og Gregor X om, at bisperne ikke måtte besvære præsterne med overdrevent gæsteri. Alligevel havde biskop Niels flere gange hvert år hjemsøgt dem med et følge på 60 ryttere og derved bragt dem i stor fattigdom, så at nogle af præsterne havde måttet opgive deres kirker; kirkeforstanderne var bleven tvungne til hvert år at betale biskoppen afgift af kirkernes ejendomme. — Efter klagernes ønske blev der sat danske gejstlige til at undersøge sagen, men om de har kunnet beskytte præsterne, er mere end tvivlsomt.

Samtidig bad Henrik Friis, en slægtning af den afdøde biskop, om, at paven vilde stadfæste ham i besiddelse af én af bispestolens gårde[1]), som Jep Friis havde overladt ham som livsvarigt

[1]) »Spodtregli in parrochia Alber«; muligvis Rugtved i Albæk sogn.

len. Også han har øjensynlig været bange for den hårde biskop Niels[1]).

Provstiet i Børglum, det største embede næst efter bispedømmet, har en indviklet og forvirret historie, som det har sine store vanskeligheder at bringe nogenlunde orden i.

Den første, der nævnes som provst efter 1448, er Jonas Jensen, der omtales 1451. På et eller andet tidspunkt må han have gjort sig skyldig i misbrug og bortødslet kirkens ejendomme, thi 8 kanniker søgte senere absolution for, at de, efter forgæves at have formanet ham, havde tilladt sig at fængsle ham. I øvrigt er provsterækken meget vanskelig at klare. — 1453 meddelte klærken Mads Smalsted, at han ønskede at indtræde i præmonstratenserordenen og derefter blive udnævnt til provst, da Jens Nielsen var død; paven indrømmede, hvad han ønskede, men anerkendt er hr. Mads næppe bleven, thi 5 år senere (1458) fornyede han sin ansøgning, og i de samme år nævnes en Jens eller Jes som provst i Børglum. Forvirringen øges ved, at det 1461 erklæres, at embedet er ledigt ved, at Jonas er død[2])

Efter den tid er der noget mere sammenhæng i rækken. Efter Jonas' død præsenterede kong Kristiern i følge sin patronatsret Anders Jepsen for kapitlet, der enstemmig antog ham, hvorpå biskoppen gav sit minde. Allerede 1459 nævnes han som provst, men først to år senere søgte han pavelig stadfæstelse. 1478 trak han sig tilbage, og kapitlet valgte Niels Styggesen Rosenkrantz mod den pavelige reservation, men paven kasserede valget og udnævnte derfor Niels ved provision[3]).

Da Niels Styggesen 1486 blev biskop, præsenterede kongen én af sine mænd, Simon Læsø. Han var ikke munk og måtte derfor gå over i præmonstratenserordenen, før han kunde opnå anerkendelse. Han fungerede derefter i fred i nogle år, men

[1]) Utr. pavebreve af 11. jan. 1487, 9. febr. 1489, 17. sept. 1496.

[2]) Utr. pavebreve af 6. okt. 1453, 19. okt. 1458, 28. dec. 1461, 6. dec. 1467. Æ. A. R. III, 10, 26, 28, 44. — Hvis Jens (Jes) skulde være den samme som Jonas Jensen, er denne død c. 1458, og dødsanmeldelsen fra 1453 er falsk.

[3]) Æ. A. R. III, 43, 81. Utr. pavebrev af 2. maj 1478.

1493 opdagede Laurids Vesteni, der lå på lur efter embeder alle vegne, at hr. Simon kun havde opgivet embedets indtægter til 4 mark. Hr. Laurids påstod, at de beløb sig til 90 eller 100 mark, altså fem gange så meget, som bispestolen samtidig var anslået til (begge opgivelser er naturligvis falske) og fik derfor Simon Læsø afsat, hvorefter han selv blev kommenderet med embedet, som han to år senere fik nyt brev på[1]).

1497 trak Simon Læsø, der vel ikke havde lyst til at føre proces med en så dreven kurial som Laurids Vesteni, sig tilbage og afstod embedet til Jens Andersen Beldenak. Om denne har fået anerkendelse, er imidlertid meget tvivlsomt. Næste år indstillede kongen nemlig sin tro mand, Erik Valkendorf, der dog ikke hørte til ordenen og derfor ligesom Jens Andersen og Laurids Vesteni blev kommenderet med embedets indtægter, ikke egentlig provst. At Laurids Vesteni i 1498 skaffede sig en ny bevilling, fik vel ikke noget at sige, heller ikke, at Jens Andersen havde mindet om, at ingen måtte kommenderes med provstiet uden en kardinal eller et medlem af ordenen[2]).

Erik Valkendorf, der vistnok blev anerkendt som provst, burde nu have resideret og være gået ind i ordenen. Han erklærede imidlertid for paven, at han, der var kansler hos kongen (den unge konge?), ikke godt havde tid til at residere, og fik derfor provstiet i kommende for to, senere for fire år. Allerede året efter meddelte han imidlertid hr. Maurits Nielsen (Gyldenstjerne), at han havde måttet oplade det til sin broder Anders, som han nu anbefalede til Maurits Nielsens velvilje, da Anders var ganske ukendt i Vendsyssel[3]).

Kongen gik ind på denne forandring og præsenterede Anders Valkendorf, der opnåede pavelig provision og samtidig for ét år blev fritaget for at antage ordensdragten. Senere må han dog være gået ind i ordenen og synes at have været i besiddelse af

---

[1]) Utr. pavebreve af 20. nov. 1486, 9. og 29. juli 1493, 9. febr. 1495. Danske Mag. 3. R. III, 258 (Simon Læsø provst i Børglum 1493).

[2]) Utr. pavebreve af 8. juni og 5. juli 1497, 19. okt. og 3. dec. 1498.

[3]) Utr. pavebreve af 16. febr. og 19. marts 1499. Danske Mag. 3. R. III, 290.

embedet, skønt den tidligere kurial Hans Rasche (Hans Brask?) 1503 skaffede sig brev på provstiet. Da Anders døde 1507, valgte kapitlet kanniken hr. Antonius Fürstenberg, professor ved universitetet og præst i Kølns ærkestift; i modsætning til de tidligere indehavere tilhørte dr. Fürstenberg ordenen ved sin udnævnelse[1]). Han sad inde med embedet til langt ind i Kristiern II's tid.

Som ovenfor anført påstod kongen, uvist med hvad ret, at han havde patronatsret til provstiet. Denne ret, som er ældre end privilegiet af 1474, bliver ikke altid omtalt i de pavelige provisionsbreve, men er sikkert altid bleven gjort gældende, og det ser ud til, at kongen altid har fået sine kandidater sat igennem. Det var imidlertid noget vanskeligt at forene stillingen som provst med en post i kongens kancelli, og i modsætning til de andre domkapitler lader det til, at provsten i Børglum som oftest har resideret. Patronatsretten fik derved ikke så stor betydning for kongen her som andetsteds.

Også i stiftets andre embeder sporer man undertiden pavens indgriben. — Provstiet i Thy med sognekirken i Hvidbjærg skaffede biskop Jep Friis 1461 sin broder Ville, der dengang kun var 21 år og studerede i udlandet; ligeledes fik denne senere et kanonikat i Ribe. Mange år efter opdagede de danske embedsjægere i Rom imidlertid, at Ville Friis havde forsømt at skaffe sig bevilling til at forene de to embeder og at lade sig præstevie i rette tid. Hans embeder blev derfor bortgivne, 1492 til Morten Olufsen, 1493 til Jens Pedersen Hostorp. Ville Friis kom senere aldrig til at sidde i ro. 1496 skaffede, som ovenfor omtalt, biskop Niels Styggesen sig ventebrev på provstiet, når det engang blev ledigt. Nogle år senere nævnes det, at den danske kurial Hans Skovgaard havde en slags ret til embedet, en ret, der efter hans død gik over til kardinal Marcus, der igen afstod den til Ditlev Langebek. Ingen af disse nåede dog at blive anerkendt, og det synes, som om den gamle Ville Friis trods alle angreb har kunnet hævde sin stilling til sin død 1511.

[1]) Utr. pavebreve af 28. aug. 1500, 8. marts 1503, 3. dec. 1507.

Derefter kom der, som ved så mange andre embeder på denne tid, den vildeste forvirring. Sept. 1511 skaffede Ribeklærken Hans Severinsen sig pavelig provision eller rettere sagt to forskellige breve af samme dato, i okt. Niels Friis og i nov. Jakob Krumpen, ærkedegn i Viborg, som var udnævnt af biskoppen i Børglum og nu tillige fik tilladelse til at forene to embeder. Der fulgte så en af de sædvanlige processer mellem Niels Friis og Jakob Krumpen. Den tredje ansøger Hans Severinsen blev købt bort af Jakob Krumpen ved en formelig kontrakt om, at han skulde have en årlig pension på 20 dukater og et kanonikat i Roskilde, som Jakob Krumpen sad inde med. Den sidste var kongelig sekretær, og har sikkert fået embedet efter kongens ønske[1]).

Det højeste embede i *Viborg* kapitel var provstiet, hvis første indehaver Hans Pape allerede forekommer 1445. 1458 blev han afsat på grund af visse ikke nærmere angivne forseelser, og i stedet udnævnte paven den kun 19årige Ejler Tymmesen Rosenkrantz. Hartvig Juel, der også havde en slags ret til embedet, afstod denne til fordel for Ejler, men da han to år senere døde, blev Hartvig efter kongens præsentation og kapitlets enstemmige valg stadfæstet af biskoppen og derefter af paven[2]). — Kongen havde, da Viborg kapitel ikke mange år i forvejen var bleven oprettet, fået ret til at præsentere en kandidat til provstiet.

Da Hartvig Juel 1483 var bleven biskop i Ribe, kom der lang tid, hvor der herskede stor strid, og hvor forholdene var såre uklare. Embedsjægeren Markvard Poiske, der var til stede i Rom, skaffede sig i maj pavelig provision med embedet, men en uge efter gav paven det til kongens kansler Niels Skave, hvem

---

1) Utr. pavebreve af 28. maj 1461, 20. jan. 1492, 30. april og 18. maj 1493, 27. april 1510, 2. sept., 22. okt., 23. nov. 1511, 31. maj og 11. aug. 1512.

2) Dipl. Viberg., 34. Utr. pavebreve af 16. febr. 1458 og 9. dec. 1460.

denne havde præsenteret. Følgen blev en proces mellem disse to, hvorunder embedets indtægter som sædvanlig blev opgivne meget forskellig; Markvard opgiver således i nov. 1484 indtægterne til 4 mark, men oplyser næste år, at han af uvidenhed har opgivet det til 6 i steden for 15 mark! Kongen vilde imidlertid ikke vide noget af Markvard Poiske, og da Niels Skave, der vistnok har været i besiddelse af embedet, blev biskop i Roskilde 1485, blev embedet efter kongens ønske givet til én af hans kapellaner, der i pavebrevene skiftevis kaldes Joh. Korini, Joh. Bibbii og Joh. Urne, men vist i virkeligheden er den Jens Bagge, der nævnes som provst 1486. Markvard Poiske lod sig dog ikke forknytte, men skaffede sig ved et pavebrev al den ret, som Niels Skave havde haft, i det kongens præsentationsret for denne gang suspenderedes. Hvor meget han opnåede herved, vides dog ikke, lige så lidt som processens senere gang kendes[1]).

Jens Bagge må hurtig være bleven afløst af Bjørn Eriksen, og da denne c. 1492 døde, gav paven embedet til en Tysker, Gotfred Schuffuth, ét af de talrige medlemmer af Animas broderskab. I denne embedsbesættelse har man vistnok nogen grund til at se et skaktræk fra Eggert Durkops side, for at han kunde tvinge kongen til at anerkende ham selv som biskop i Slesvig. — Først året efter (1493) nåede kongen at søge stadfæstelse for sin kandidat, Anders Muus fra Vestervig, som han på regelmæssig måde havde præsenteret for biskoppen, der havde indsat ham. Følgen blev en proces mellem de to kandidater, men allerede 1495 døde Gotfred Schuffuth, og Anders Muus fik tildelt hans rettigheder. Da Anders ti år senere blev biskop i Oslo, blev han afløst af Ove Bille[2]).

1457 var Mikkel Spend ærkedegn, men må være bleven afløst af Jens Pedersen. Efter hans død 1465 valgte kapitlet Erik Nielsen Rosenkrantz, skønt han kun var 18 år gammel, og paven tildelte

---

[1]) Utr. pavebreve af 31. maj og 6. juni 1483, 26. nov. 1484, 30. juli, 4. og 7. nov., 22. dec. 1485, 10. febr. 1486. Ny kgl. Saml. Fol. 558, fol. 18.

[2]) Utr. pavebreve af 23. april 1492, 20. april 1493, 7. april 1495, 19. nov. 1505.

ham da også embedet, som han uforstyrret sad inde med, indtil han ved sin udnævnelse til dekan i København (c. 1481) oplod arkidiakonatet til sin nære slægtning Mogens Eriksen Rosenkrantz, der studerede i udlandet. 1482 opnåede denne det mere indbringende embede som ærkedegn i Århus, og embedet i Viborg gik da over til Niels Lykke, søstersøn af biskop Ejler Madsen (Bølle) i Århus. Også denne sad kun inde med embedet i få år; allerede 1485 var han død, og embedet blev derpå givet til Keld Ovesen (Krabbe), der døde c. 1488[1]).

Efter dette dødsfald bliver også dette embede hjemsøgt af de sædvanlige stridigheder. Den, der først skaffede sig provision, var Laurids Vesteni, men der nævnes også andre kandidater, Peder Boesen og Markvard Poiske. I Viborg selv synes man at have anerkendt Anders Glob, skønt denne kun var 14 år og ikke havde fået aldersdispensation af paven. Følgen blev da en langvarig proces, og ansøgernes antal indskrænkedes ikke engang til de ovennævnte fire. 1493 gjorde Jens Andersen Beldenak gældende, at Laurids Vesteni uden tilladelse havde forenet arkidiakonatet med et kanonikat i Århus, og blev da provideret med begge dele. — To år senere får man at vide, at Laurids Vesteni havde vundet sin proces med Anders Glob og Peder Boesen (Markvard Poiske synes at være gået helt ud af spillet), men han havde nu Jens Andersen tilbage at strides med, og denne har formodentlig vundet anerkendelse i stiftet selv. Ganske vist lod Laurids sig 1495 indsætte i Jens Andersens ret, da han påstod, at denne var død, og Laurids kaldte sig i de følgende år flere gange ærkedegn i Viborg, men der er ingen grund til at tro, at man har anerkendt ham. Det synes, at Jens Andersen har været i besiddelse af embedet, da han 1502 blev biskop i Odense. Arkidiakonatet blev derefter givet til Jakob Krumpen, der var i uhindret besiddelse af det til ind i Kristiern II's tid. Han var

[1]) Ny kgl. Saml. Fol. 558, fol. 112. Utr. pavebreve af 23. april 1465, 14. sept. 1482, 18. maj 1485.

imidlertid kongens sekretær og har da sikkert som så mange andre forsømt sit gejstlige embede for tjenesten i kongens kancelli[1]).

Det højeste embede i *Århus* kapitel var arkidiakonatet, der faldt ind under privilegiet af 1474.

Da ærkedegnen Jens Iversen Lange 1449 blev biskop, gav paven embedet til provsten Markvard Skernov, der fredelig sad inde med det til sin død 1461. Kapitlet valgte dernæst en anden mand af sin egen kreds, provsten Ejler Madsen (Bølle), men da embedet var det højeste efter biskoppens, måtte paven kassere valget og befalede dernæst abbeden i Øm kloster at indsætte Ejler som ærkedegn[2]).

Da Ejler 1482 blev biskop, gav paven hans tidligere embede til én af Erik Ottesen Rosenkrantz's mange sønner, Mogens, der var ærkedegn i Viborg og havde søgt at udvide sin synskreds ved studeringer ved flere fremmede universiteter, Rostock, Greifswalde og Bologna. I den sidste by opholdt han sig, da han blev ærkedegn. Få år efter afbrødes imidlertid hans løbebane af døden, og der kom nu strax en ualmindelig langvarig proces. I april 1486 gav paven embedet til Mogens Eriksens studiefælle Peder Nielsen, men omtrent samtidig til Jens Pedersen Hostorp, og følgen blev en strid mellem disse to og Peder Griis. Jens Pedersen skaffede sig i samme år flere provisionsbreve, idet man denne gang så' bort fra kongens patronatsret. Kongen havde imidlertid alligevel benyttet denne, da det i okt. samme år nævnes, at Johan Jepsen Ravensberg trods sin lidet heldige fortid var bleven ærkedegn. Som ærkedegn

[1]) Utr. pavebreve af 15. juli og 5. nov. 1488, 2. jan. og 13. april 1493, 3. april og 27. sept. 1495, 10. jan. 1502, 26. nov. 1511.

[2]) Utr. pavebreve af 7. nov. 1449 og 11. juli 1461.

optræder denne dernæst i danske breve fra 1489, men i uforstyrret besiddelse af embedet var han ingenlunde. 1492 kom der en ny ansøger, den utrættelige Laurids Vesteni, som rejste klage mod Johan Jepsen fordi han uden pavelig dispensation havde forenet en sognekirke med arkidiakonatet. Også Jens Pedersen fornyede sine krav, som han gav fornyet vægt ved at sætte embedets taxt op. 1494 steg forvirringen, idet paven tildelte en klærk fra Hildesheim, formodentlig én af Eggert Durkops venner, embedet. Imidlertid var Jens Pedersen rejst til Danmark, men blev, som ovenfor omtalt (s. 192), myrdet i Århus, efter foranledning enten af biskop Niels Clausen eller af sine mange andre uvenner. Efter hans død benyttede hans konkurrent Laurids Vesteni lejligheden og lod sig tilkende den ret til embedet, som Jens Pedersen havde fået tildelt af den pavelige auditør Matheus de Ubaldis. Det ses af beretningen om processen, at den har været ført mellem ikke mindre end fire danske ansøgere, Laurids Vesteni, Peder Nielsen, Jens Pedersen og Johan Jepsen. Peder Griis og den tyske ansøger må være blevne skudte ud.

Johan Jepsen har formodentlig, trods processen og de mange omkostninger, kunnet sidde nogenlunde uanfægtet i sit embede. 1497, da han tillige var provst i Lund, opnåede han pavebreve, der tildelte ham Jens Pedersens ret. To år efter fik han lyst til at komme tilbage til sin fødeø og byttede derfor med kongens sekretær Jens Markvardsen Tegenthusen, der havde en yderst tvivlsom ret til dekanatet i Roskilde. Ombytningen blev fornyet året efter, og Jens Tegenthusen, der var præsenteret af kong Hans, blev måske anerkendt i embedet. Han døde imidlertid allerede året efter, og derefter præsenterede kongen den tidligere (s. 200) omtalte kurial dr. Morten Krabbe, som 1506 fik et nyt provisionsbrev og sikkert også var i besiddelse af embedet indtil sin død, skønt også han var generet af andre ansøgere, 1501 af Laurids Vesteni, der skaffede sig Jens Tegenthusens ret, 1505 af præsten Kjeld Digsmed. Laurids Vesteni kaldte sig flere gange med titelen ærkedegn, men har næppe siddet inde med embedet, og hans meddelelse om, at biskoppen havde indsat ham, er næppe mere pålidelig, end hans oplysninger plejer at være.

Det varede adskillige år, inden Morten Krabbe residerede ved sit embede, og det ser da ud til, at kapitlet i mange år, fra 1482 og indtil efter 1506, ikke har haft nogen formand, der boede i Århus [1]).

Kapitlet i *Ribe* viste en ikke ringe selvstændighed både overfor biskoppen, paven og kongen og forstod adskillige gange at sætte sin vilje igennem selv i forhold til disse store magthavere.

Henrik Stangberg, der valgtes til biskop 1454 efter den gamle Kristiern Hemmingsens resignation, måtte gå ind på store indrømmelser overfor kapitlet. Vardesyssel provsti blev omdannet til dekanat, og 28. febr. 1455, ikke længe efter, at biskoppen var vendt hjem fra Rom, skænkede han kapitlet i dets helhed Vestervedsted kirke. Annexionen skulde dog først ske, når den daværende indehaver, kanniken Peder Jepsen, var død. Da denne nogle år efter resignerede kirken, skaffede biskoppen sig den pavelige bekræftelse på inkorporationen. Dog måtte sognetjenesten naturligvis ikke lide derunder, men skulde besørges af en kapellan. — Samtidig benyttede biskoppen lejligheden til at sørge for sig selv. Han forestillede paven, at bispestolen kun havde 16 mark sølv i indtægt, så at biskoppen ikke kunde klare sig, med mindre han fik lov til at inkorporere Harboøre kirke, der forresten i flere år var bleven styret af en kapellan. Biskoppen fik virkelig også tilladelse hertil, men om han har kunnet benytte sig deraf, er yderst tvivlsomt, thi samtidig havde indehaveren, kanniken Jep Vind, bud i Rom og fik bekræftelse på denne

---

[1]) Utr. pavebreve af 14. sept. 1482, 3. og 14. april, 18. og 28. maj, 31. okt. 1486, 19. jan. og 26. aug. 1492, 2. maj 1493, 10. okt. og 23. nov. 1494, 6. og 11. juni 1497, 13. april 1499, 20. dec. 1500, 3. og 20. april 1501, 21. febr. 1505, febr. 1506. Hübertz, Aktstykker om Aarhus I, 68. Knod, Deutsche Studenten in Bologna, 118.

kirke, som han påstod, at biskoppen tidligere havde overdraget ham[1]).

Da Henrik Stangbergs eftermand Peder Nielsen (Lodehat) var død i Viborg (8. april 1483), skrev kong Hans til kapitlet og bad det, om det enten vilde annamme provst Hartvig Juel i Viborg, hvem biskoppen på sit yderste skulde have opladt bispedømmet, eller kong Kristierns kansler hr. Jens Pedersen som biskop, eller også udsætte valget, indtil kongen selv kom til Ribe[2]). Kapitlet valgte derefter provst Hartvig, der i forvejen var kannik i Ribe.

Hartvig Juel havde svært ved at komme ud af det med sine indtægter. Allerede som provst i Viborg havde han fået pavelig tilladelse til at forene et andet embede med provstiet. Som biskop beklagede han sig ofte til kongen over, at bispetienden ikke blev ham betalt, og da han overfor kapitlet erklærede, at bispestolen havde lidt meget af oversvømmelser, fik han lov til at opkræve én gylden af hver kirke i stiftet. Det var også oversvømmelserne, som biskoppen brugte som påskud til at indlægge Harsyssel provsti under bispestolen (1488), hvis indtægter han påstod, ikke beløb sig til mere end 120 gylden (en opgivelse, der naturligvis er ganske falsk). — Endnu i 1498 fik biskoppen tilstået forskellige pavelige begunstigelser, fordi hans indtægter var for små[3]).

Samme år trak Hartvig Juel sig imidlertid tilbage fra sit embede, sikkert på grund af bitre stridigheder med kapitlet. Han ønskede at oplade bispestolen til sin søstersøn Iver Munk, kongen gav sit samtykke og anbefalede i venlige ord hr. Iver til kapitlet. Dette vilde dog ikke antage ham, før han var gået ind på en stræng håndfæstning[4]). Iver Munk, der 1494 forekommer som præst i Ribe stift og bacc. decretorum og 1496 fik et kanonikat i

---

[1]) Kinch I, 334 ff., 351 f. Utr. pavebreve af 3. juni og 28. dec. 1462, 11. jan. 1463.

[2]) Top. Saml. C., Fyns (!) Bispearkiv. Tr. uforlignelig slet i Iris 1795, jan.—marts, 208—09.

[3]) Utr. pavebreve af 14. jan. 1483, 9. dec. 1488, 18. maj 1498. Kinch I, 406 ff.

[4]) Danske Mag. 4. R. II, 302 ff.

Ribe sammen med kirkerne Gram og Nustrup[1]), blev den sidste egentlige biskop i Ribe.

Det højeste prælatur i kapitlet var arkidiakonatet, der faldt ind under privilegiet af 1474.

Da Claus Kristiernsen Frille var død 1454, kom det strax til proces. Kapitlet valgte den kun 20årige Niels Tymmesen (Rosenkrantz), men samtidig havde kurialen Albert Krummedige, der i forvejen besad et embede i Ribes umiddelbare nærhed, provstiet i Barvidsyssel, skaffet sig embedet, og da der snart efter kom paveskifte, skaffede han sig hos den nye pave Calixtus III en ny provision tillige med en bevilling om at måtte forene to embeder. Kapitlet søgte først at skaffe Niels Tymmesen anerkendelse og opnåede virkelig, at paven i sept. 1455 udnævnte ham til ærkedegn, men det skete i en form, som dengang var så godt som ukendt i Danmark; kapitlets valgret blev ophævet, da embedet som det største efter biskoppens faldt ind under den almindelige reservation, og Niels blev derpå udnævnt ved provision. En proces mellem disse to ansøgere var derefter forestående, og en pavelig auditør udstedte et »monitorium« mod Niels Tymmesen. Kapitlet, som ikke kunde give det udseende af, at det vilde støtte en mand, der ikke havde ret til embedet, udstedte derefter en erklæring om, at det aldeles ikke vilde optræde fjendtlig imod Albert Krummedige, men forholde sig neutralt og suspendere Niels Tymmesen, så længe processen varede[2]). Sagen er formodentlig bleven bilagt ved, at Niels trådte tilbage, og to år efter afstod Albert Krummedige sine rettigheder til Peder Nielsen (Lodehat), mod at denne afstod ham sit præbende, provstiet i Harsyssel. Det var en nedgang i indtægter for Albert Krummedige, og det var altså lykkedes kapitlet at få én af sine egne til formand. Da Peder Nielsen 1464 blev valgt til biskop, bortgav paven hans embede til en anden mand af kapitlets midte, Oluf Lydekinsen, der i forvejen var kannik og præst i Vilslev. Det er muligt, at kapitlet ikke vilde anerkende denne mand, som det

---

[1]) Utr. pavebreve af 24. jan. 1494 og 16. maj 1496.

[2]) Kinch I, 339 f. Utr. pavebreve af 22. febr., 20. april og 6. sept. 1455.

vistnok ikke selv havde valgt, thi allerede 1466 afstod han sit embede, og paven gav da arkidiakonatet til en anden kannik, Hans van Haghen[1]).

Denne var ærkedegn i mange år og spillede en ikke ringe rolle. Han gjorde sit testamente 1498 og døde formodentlig samme år. Der opstod nu den mest håbløse forvirring, idet den pavelige og den kongelige besættelsesret krydsede hinanden. Paven gav embedet til sin »familiaris« Sebastian v. Plate, en mand, der i forvejen havde skaffet sig forskellige præbender i Danmark. Sebastian resignerede dog strax til fordel for Gotskalk Ahlefeld, der dengang opholdt sig ved kurien, og paven så' ved embedsbesættelsen bort fra den kongelige præsentationsret[2]).

Kongen »forlenede« først sin sekretær mag. Niels Friis med embedet, og da denne, der ikke havde nået at få anerkendelse af paven, var bleven biskop i Viborg, indstillede han en anden af sine sekretærer Jesper Andersen. Hr. Jesper kom dog ikke uden vanskelighed i besiddelse af arkidiakonatet, thi dec. 1498 skaffede den utrættelige Laurids Vesteni sig udnævnelse af paven ved sit sædvanlige middel, at sætte indtægterne op. — Jesper Andersen købte sig derefter ikke mindre end tre nye provisionsbreve og kunde endda have svært nok ved at hævde stillingen overfor to mænd, der var så vel anskrevne ved kurien som Gotskalk Ahlefeld og Laurids Vesteni; det tidligere (s. 190) anførte brev fra kongen til biskoppen i Ribe viser, hvor ængstelig man var for den sidstes fordringer[3]).

1506 døde Jesper Andersen, og kongen præsenterede i hans sted kantoren i Haderslev Vilhelm Schrøder, som da også fik pavelig provision og tilladelse til at forene de to embeder således, at han ikke behøvede at bo i Haderslev. Også Vilhelm fik dog en konkurrent i Hans Skovgaard, der, som tidligere omtalt (s. 198), opholdt sig i Rom i kardinal Marcus' tjeneste. Hans Skovgaard

[1]) Utr. pavebreve af 16. dec. 1458, 27. juli 1464, 4. marts 1466.
[2]) Kinch I, 408 f. Utr. pavebreve af 12. og 31. aug. 1498.
[3]) Utr. pavebreve af 23. okt., 3. og 5. dec. 1498, 2. febr. 1499, 13. jan. 1500.

anførte overfor paven, at privilegiet af 1474, som han i øvrigt fuldt ud anerkendte, forudsatte, at den af kongen præsenterede skulde have ny provision af paven inden en bestemt tid, og at Vilhelm havde forsømt dette. Det har sin interesse, at han anfører privilegiet i den form, at det skulde have givet kongen præsentationsret til alle næstbiskoppelige embeder i alle landets katedralkirker. Denne opfattelse er ikke korrekt — thi i privilegiet savnes kapitlerne i Børglum, Viborg og Odense —, men den svarer ganske til den udvikling, der i de sidste år havde fundet sted[1]).

Allerede 1507 var Vilhelm Schrøder død, kongen præsenterede i hans sted sin sekretær Mads Markvardsen og bad samtidig kapitlet om at anerkende ham. Den pavelige provision kom da også et par måneder efter, og det ser ud til, at han er trængt igennem uden vanskelighed, skønt en klærk fra Kölns ærkestift 1511 fik ham fradømt embedet samt Farup kirke og kanonikater i Ribe og Roskilde. Den danske konkurrent Hans Skovgaard blev stillet tilfreds ved, at hans provsti i Harsyssel blev gjort til et prælatur[2]).

Da Henrik Stangberg (sept. 1454) selv var i Rom for at søge anerkendelse som biskop, var han kantor i kapitlet, en værdighed, som han kun kan have beklædt ganske kort tid, siden kantoren Jep Lange døde i maj 1454. Det blev da fastsat, at provsten i Vardesyssel Anders Skeel skulde rykke op til at blive kantor, og at provstiet skulde gå over til kanniken Jens Lang. Da Henrik Stangberg kom hjem, blev denne ordning imidlertid opgivet. Anders Skeel blev i sit embede, som blev gjort til et prælatur under navnet dekanat, og Jens Lang fik intet, da Anders Brok kort efter nævnes som kantor[3]).

Dekanen Anders Skeel gjorde sit testamente 1459 og døde snart efter. Til hans eftermand valgte kapitlet den tidligere provst i Jellingsyssel Jens Gummesen, men da denne og kapit-

---

1) Utr. pavebreve af 17. juni og 20. juli 1506.
2) Utr. pavebreve af 7. maj og 15. juni 1507, 30. nov. 1511.
3) Utr. pavebreve af 14. sept. 1454. Kinch I, 334 f., 351 f.

let var bange for, at hans ret skulde blive omtvistet, sendte de bud til Rom og opnåede da også pavelig stadfæstelse på oprettelsen af dekanatet og valget af Jens Gummesen[1]).

Denne døde 1466 og blev efterfulgt af Thomas Lange, der beklædte embedet i en lang årrække og indlagde sig meget store fortjenester af Ribe stift og domkapitel. Da han 1495 trak sig tilbage, anbefalede kongen sin skriver dr. Niels Gundesen Lange, som kapitlet da også anerkendte, hvorefter paven providerede ham og gav ham tilladelse til at forene embedet med et andet. Efter hans død 1505 kom der stridigheder. Paven gav dekanatet til dr. Zutfeld Wardenberg, der i øvrigt ikke vidste bedre besked med, hvilket embede det drejede sig om, end at han søgte om et arkidiakonat(!) i Slesvig, Ribe eller Odense(!). — Kongen præsenterede ærkedegnen i Viborg Jakob Krumpen, skønt han slet ingen patronatsret havde. Kapitlet nægtede da også bestemt at anerkende hr. Jakob, og denne måtte henvende sig til paven, der (dec. 1505) gav ham provision og tilladelse til at forene de to embeder. Zutfeld derimod afstod snart efter sin ret til den pavelige skriver Johannes, biskop af Terracina, der for livstid blev kommenderet med dekanatet[2]).

Mod al denne modstand har kapitlet dog formået at fastholde sin kandidat mag. Gunde Nielsen Lange, skønt denne ikke havde præstevielse. Først 1512 fik han pavelig provision og samtidig tilladelse til sammen med dekanatet at nyde indtægterne af kirken i Ål. Hr. Gunde sad inde med embedet til sin død 1547[3]).

Provstiet i Harsyssel, som 1508 blev gjort til kapitlets tredje prælatur, har en meget bevæget og forvirret historie, og i lange tider tilhørte det gejstlige, der boede udenfor stiftet.

Peder Nielsen (Lodehat), der var provst før 1448, afstod 1458 sit embede til kurialen Albert Krummedige. Da denne 1466 blev udnævnt til biskop i Lübeck, må provstiet være gået

---

[1]) Kinch I, 341 f., 351 f.

[2]) Utr. pavebreve af 16. maj 1496, 21. sept., 29. dec. 1505, 2. jan. 1506. Kinch I, 363 f., 403 f.

[3]) Utr. pavebreve af 3. juli 1507, 9. og 16. maj 1512.

over til Jens Kruse, der døde allerede året efter. Der kom nu en lang række processer, der formodentlig er skyld i, at der i hjemlige breve slet ikke nævnes nogen provst. 1467 gav paven embedet til en klærk fra Lund stift Claus Jensen, men omtrent samtidig må embedet være bleven tildelt Slesvigeren Dines v. Hesten. Den sidste afstod dog 1471 sin ret til Claus Jensen (?) mod en årlig pension (på 5 mark sølv), som paven bekræftede. Uden hensyn dertil gav denne dog senere efter Dines v. Hestens død embedet til Hans Urne, formodentlig den senere provst i Odense. Denne var elskværdig nok til at træde tilbage til fordel for Claus Jensen, der blev anerkendt af biskoppen og virkelig synes at have været i besiddelse af embedet[1]).

Besiddelsen var dog langtfra uforstyrret. 1483 gav paven embedet til Jens Pedersen Hostorp, der derefter førte en vidtløftig proces med Claus Jensen. Processen blev imidlertid afbrudt på en yderst ubehagelig måde ved, at biskop Hartvig Juel 1488 fik pavens tilladelse til at lægge embedet ind under bispestolen. Formodentlig har biskoppen virkelig en del år siddet inde med provstiet, og det synes, at selve dekanen Thomas Lange har måttet udløse embedet og bringe det tilbage til kapitlet[2]). Herefter har Claus Jensen vel endelig kunnet nyde embedet nogenlunde i ro. 1505, da han må have været en gammel mand, sendte han bud til Rom om, at han ønskede at trække sig tilbage, og provstiet blev da givet til den tidligere omtalte danske kurial Hans Skovgaard. Denne var ikke engang præsteviet og kom aldrig til sit embede, men forskellige underhandlinger, som han førte om at blive ærkedegn, førte til, at provstiet 1508 blev ophøjet til et prælatur[3]). Provstiets senere skæbne har vi tidligere (s. 198 f.) omtalt; det faldt efter Hans Skovgaards død tilbage til kardinal Markus, blev af ham afstået til Ditlev

---

[1]) Utr. pavebreve af 16. dec. 1458, 9. april 1467, 31. maj 1471. Harsyssels Dipl., 70 (1484).

[2]) Utr. pavebreve af 12. juni 1483, 23. juli 1485, 9. dec. 1488. Kinch I, 367.

[3]) Utr. pavebreve af 4. april 1505, 16. febr. 1506, 30. juli 1507. Kinch I, 432 f.

Langebek, faldt ved dennes død anden gang tilbage til kardinalen og blev derpå efter kongens ønske givet til Hans Reff, der dog kort efter må være trådt tilbage. Stridighederne om provstiet fortsattes ind i Kristiern II's tid[1]).

Slesvig stifts historie former sig ikke så lidt forskellig fra de andre danske stifters. Kurien greb meget mere ind med embedsbesættelser og gjorde mere for at skaffe lydighed mod sin vilje. Og det viser sig da netop her med stor tydelighed, at dens magt var meget større, end man plejer at antage; hvad den ønsker, kan den som regel sætte igennem overfor konge og kapitel.

Stiftet havde sin bedste tid under den udmærkede biskop Claus Wulfs lange styrelse (1429—74). Han arbejdede energisk på at bringe både bispestolens og kapitlets stærkt ødelagte finanser på fode, og der blev udarbejdet nye jordebøger over deres indtægter[2]). Kong Kristiern viste nogen interesse for at give disse bestræbelser sin støtte; han skænkede kapitlet Haddeby kirke, så at det kunde nyde indtægterne og lade embedet bestyre af en kapellan, og skaffede pavelig bekræftelse på denne gave[3]). De forøgede indtægter anvendte biskoppen til stiftelser for forbedring af gudstjenesten og godgørenhed mod de fattige. Således bestemte han, at det første ledige kanonikat skulde være reserveret for en magister i teologien, der skulde have sæde blandt kannikerne, men fritages for det meste af kortjenesten og derimod hver fredag og på festdagene prædike for folket. Kapitlet gav sit samtykke og paven sin stadfæstelse 1461[4]). — Endnu mere

---

[1]) Kinch I, 446 ff.

[2]) Nylig udgivet i Quellensamlung d. Ges. für schl. holst. Gesch. VI.

[3]) Gottorpske Membraner 1461, 15. dec. (kongens gave). Utr. pavebrev af 31. jan. 1466.

[4]) Jvfr. Pont. II, 456 f. — Utr. pavebrev af 3. sept. 1461.

gjorde han for sit andet domkapitel i Haderslev. Biskoppen stiftede nye kanonikater og vikariater; ved flere af disse stiftelsesbreve fremhæves det udtrykkelig, at indehaveren er forpligtet til at prædike for folket. 1465 oprettede han ligesom i Slesvig et lektorat i teologien, »som det er skik i mange tyske kirker«; med samtykke af Haderslev kapitel blev det første ledige kanonikat reserveret for en magister i teologien, der skulde holde forelæsninger for gejstligheden og prædike for folket, og for lettere at bevæge en vel studeret mand til at tage stillingen gav biskoppen selv 300 lybske mark til at forbedre lektorens præbende. To gange søgte og fik biskop Claus pavens stadfæstelse herpå, 1466 og 1475[1]). Det var med god grund, at biskop Claus Wulf bevarede et godt navn i sit stift.

Efter 45 års virksomhed følte han sig træt og fik lyst til at trække sig tilbage. Han sluttede da overenskomst med provsten Helrik von der Wisch om, at denne skulde være hans »åndelige søn« og, hvis paven gav sit samtykke, efterfølge ham som biskop. Claus Wulf skulde have en pension på 200 rhingylden om året, og flere af hertugdømmernes mest fremragende mænd var kautionister[2]).

Under Kristiern I's ophold i Rom blev denne sag da også, takket være kardinal Gonzagas støtte, afgjort ganske efter ønske. 18. april 1474 blev Helrik udnævnt til biskop, og pensionen blev sikret hans formand.

Helrik var en dårlig husholder og efterlod bispestolen betynget med gæld. Nogen fremragende styrer af stiftet var han heller ikke i andre henseender. 1485, da Enwald Søvenbroder var som kongens gesandt i Rom, tog han tillige bud med for biskop Helrik. Denne meddelte paven, at der foregik så mange voldsomheder på de frisiske øer, at han ikke selv kunde overkomme at rejse derover og indvie de vanhelligede kirker påny, og han fik da lov til at lade en præst være sin stedfortræder. Samtidig

---

[1]) Geh. Arch. Aarsberetn. II, tillæg, 20—22, 29—32, 40—41. Utr. pavebreve af 11. juli 1466 og 28. juni 1475.

[2]) Svavsted bispearkiv 61 b (2. jan. 1474).

fik han tilladelse til at sælge eller bortbytte bispestolens besiddelser på øerne (Utholm), da de havde mistet det meste af deres værdi på grund af de stadige oversvømmelser. Endelig fik han lov til at gøre testamente[1]). Han må have følt sig sygelig og døde da også tre år efter.

Den mand, der nu skulde synes at være bispestolen nærmest, var den ofte nævnte Enwald Søvenbroder, provst i Slesvig. Han stod både kongen og hertugen personlig nær og havde 1485 som gesandt i Rom opnået vigtige gunstbevisninger for de høje herskaber. Også ved pavehoffet var han, skulde det synes, i høj gunst. Kurien tildelte ham 1472 Garding kirke, 1473 kantoriet i Slesvig, som han dog ikke kom i uforstyrret besiddelse af, 1474 et vikariat i Lübeck, lidt senere provstiet i Barvidsyssel og 1479 provstiet i Slesvig; 1480 fik han endelig tilladelse til at forene de to nævnte provstier[2]). Ganske dadelfrit fra et gejstligt standpunkt set havde hans liv ikke været. På grund af sin tjeneste hos kongen havde han forsømt sin tjeneste ved de to provstier, han sad inde med og var i den anledning bleven bandlyst, så at ærkebisp Jens Brostrup måtte give ham absolution. Og dernæst kom der 1487 en ganske graverende klage over ham. Den gamle, fattige præst i Medelby, Mikkel Jensen, begav til Rom og beklagede sig over, at nogle lægmænd i forening med selve provsten og andre kanniker havde berøvet hans kirke dens gods[3]). Der blev da nedsat en kommission for at undersøge og pådømme sagen, men præsten har sikkert ikke kunnet udrette noget. Det var ikke let for de svage at få ret overfor de stærke.

Disse uregelmæssigheder var dog ikke andet, end hvad så mange gejstlige gjorde sig skyldige i, og man kan ikke godt tro, at de har været bestemmende for kuriens holdning, som er ganske uforklarlig, hvis man ikke har lov til at antage underjordiske intriger fra Hemming Gads side.

---

[1]) Utr. pavebrev af 8. juni 1485.

[2]) Utr. pavebreve af 12. maj 1472, 24. nov. 1473, 18. juli 1474, 14. dec 1479, 31. okt. 1480.

[3]) Utr. pavebreve af 23. juni 1485 og 27. april 1487. Pont. II, 675.

Efter biskop Helriks død var der tre kandidater, der begærede pavelig stadfæstelse. Den ene var Enwald, der var valgt af en del af kapitlet og anbefalet af kong Hans og dronning Dorothea, som allerede på sin rejse til Rom 1488 havde talt hans sag, den anden var anbefalet af hertug Frederik, medens den tredje havde talt sin egen sag. Da der altså var strid om valget, benyttede Innocens VIII lejligheden til at indtrænge én af kuriens embedsmænd, som man måske gerne vilde af med. Denne kurial var Eggert Durkop, der tilhørte en gammel anset familie i Hildesheim. Fra 1474 var han kannik i Hildesheim og senest fra 1486 én af de 12 auditører ved den pavelige højesteret, Rota. Selvfølgelig var han en vel studeret mand og havde graden som doctor decretorum. Som alle andre kurialer samlede han på embeder; han var pavelig kapellan, dekan i Minden og ærkedegn i Hildesheim; jan. 1489 fik han tillige provstiet i Minden. Hans indtægter kan bedst måles ved, at han havde råd til at betale 60 dukater (c. 3000 frcs.) i husleje af den ejendom, som han havde lejet af hospitalet St. Maria dell' Anima, hvis fornemste medlem han var[1]).

8. april 1489 blev Eggert udnævnt til biskop i Slesvig, og udnævnelsen blev strax efter meddelt ham, medens han opholdt sig i Rotaen på embeds vegne. Den synes at have vakt stor forbavselse hos ham, der vistnok slet ikke var forberedt på denne forfremmelse. Eggert gik hjem og tilkaldte den pavelige ceremonimester Johan Burckardt for at høre hans mening og spørge om, hvor han skulde aflægge visitter. Eggert erklærede endvidere, at han ikke vilde tage mod udnævnelsen, før han havde fået at vide, hvorledes kurien vilde stille sig med hensyn til hans andre præbender. Efter Eggerts opfordring spurgte ceremonimesteren derefter vicekansleren om, hvorledes udnævnelsen skulde forstås. Denne svarede, at paven »motu proprio« havde overdraget Eggert bispestolen og forbeholdt ham alle hans embeder, endogså auditør-

---

[1]) Jahrbücher für die Landeskunde der Herzogthümer II, 39 f. Burckardi diarium, ed. Thuasne I, 345 ff. Utr. pavebreve af 6. jan og 8. april 1489. Kirk. Saml. 4. R. VI, 712 ff. Schmidlin, Gesch. der Anima, 106, 113, 192, 203.

stillingen, indtil han var kommen i rolig besiddelse af stiftet; endvidere havde paven stillet sig velvillig overfor ham i anledning af én af hans mange processer. Da Eggert havde erfaret dette, modtog han udnævnelsen og fik da udstedt en udnævnelsesbulle herom i meget hædrende former og gratis.

Strax efter skrev Eggert til hertug Frederik og erklærede, at han vilde være hans tro tjener, til gengæld håbede han, at hertugen vilde hjælpe ham med at få anerkendelse i stiftet. Få dage efter skrev pave Innocens til hertug Frederik og anbefalede i kraftige udtryk Eggert Durkop til ham; der var ingen, der kunde være en bedre biskop for stiftet eller mere trofast mod hertugen, og desuden måtte denne jo kende Eggert, der havde gjort ham tjenester ved forskellige lejligheder[1]). Øjensynlig har man ved kurien troet, at det ikke vilde volde nogen vanskelighed at skaffe Eggert anerkendelse.

Man kom dog snart ud af denne vildfarelse. Kapitlet nægtede at anerkende kurialen, Enwald Søvenbroder pantsatte bispestolens slot Svavsted til Hans Rantzau, og enten Enwald eller kanniken Claus Junge styrede midlertidig stiftet[2]).

I begyndelsen af næste år kom Enwald selv til Rom, hvor han bl. a. skulde arbejde for sin egen kandidatur til bispestolen. Han må imidlertid snart være bleven overbevist om, at der ikke var noget at udrette, og hans forhandlinger med Eggert må have fået denne til at tro, at han nu ikke længere vilde støde på hindringer. Juni 1490 fik Eggert nemlig et pas, gældende for ham selv og 12 ledsagere, da han både i pavestolens og sine egne anliggender vilde drage til Slesvig, Hildesheim, Minden, Lübeck og Verden[3]). Endnu i okt. 1490 synes en bulle, der blev udstedt efter hans ønske, at vise, at han følte sig nogenlunde sikker på at blive biskop. Han, borgersønnen fra Hildesheim, sætter særlig pris på at optræde med ydre glans, og paven giver ham da ret til den første plads i koret i Hildesheim næst efter

---

1) Burckardus a. st. Ny danske Mag. I, 289 ff.
2) Claus Junge kaldes 2. mars 1489 »vicarius ecclesie vacantis«.
3) Burckardi diarium I, 394. Utr. pavebrev af 1. juni 1490.

biskoppen og til i sin hjemstavn at bære bispedragten ved alle lejligheder[3]).

Anerkendelsen kom imidlertid ikke af sig selv, og Eggert måtte selv finde på midler til at slå sine uvenner ned. Hans midler var enkle, men meget virkningsfulde. Fremmede skulde indtrænges i de slesvigske embeder, og Eggerts modstandere ødelægges ved processer. Han begynder med at gå løs på sin hovedfjende Enwald Søvenbroder. Denne havde jo uden pavelig anerkendelse trængt sig ind i styrelsen af Slesvig stift og derved gjort sig uværdig til sit provsti. Kongen havde ganske vist efter privilegiet af 1474 patronatsret til dette, men »han havde ingen præsenteret«, ganske naturlig i øvrigt, da han jo stod på Enwalds side. Biskop Eggert overgav derfor provstiet til en landsmand, Herman Koch fra Hildesheim[2]), og han og Enwald begyndte nu en proces, der varede i mange år og sikkert har gjort et betydeligt skår i dennes formue.

Forvirringen i stiftet begyndte nu også at vise sig. Allerede 1491 henvendte et par vikarer sig til kurien og klagede over, at de ikke kunde blive præsteviede, fordi biskoppen var ved kurien, og der ikke var indsat nogen lovlig vikar for stiftet. De anerkendte derfor Eggert og opnåede præstevielse af ham. Af lignende grunde opnåede 1492 to præster, 1493 én præst, tilladelse til at lade sig indvie af en anden biskop. — På forvirring og uorden tyder det ligeledes, at Jens Pedersen Hostorp anmodede om, at en lang række sager, som han havde i sinde at føre mod en del præster i Slesvig stift, måtte blive indstævnede for kuriens domstol, fordi der i Slesvig stift for øjeblikket ikke var nogen ordinær dommer eller biskop, heller ikke nogen vikar i åndelige anliggender. Endelig ser man af klagen fra Mikkel Pedersen Hostorp, hvor usikre forholdene måtte være, når selv højtstående gejstlige kunde tillade sig de største overgreb[3]).

---

[1]) Utr. pavebrev af 21. okt. 1490.
[2]) Utr. pavebrev af 8. marts 1491.
[3]) Utr. pavebreve af 16. juli 1491, 26. jan., 3. juni og dec. 1492, 1. jan. 1493.

Man har antaget[1]), at grunden til, at Eggert brugte så lang tid om at trænge igennem, var dronningens energiske anstrængelser på rejsen 1488 for Enwald Søvenbroder, og at det derfor først var Alexander VI, der tog sig kraftig af Eggerts sag. Det er ikke tilfældet, tværtimod har Innocens VIII gjort alt, hvad der stod i hans magt, for sin auditør. Da han fik underretning om, at Enwald Søvenbroder ved hjælp af Claus Junge, Leno Leven og andre havde bemægtiget sig Svavsted slot og de andre bispelige ejendomme, overdrog han auditøren Felinus de Sandeis at bandlyse disse ulydige. De appellerede, og appelsagen overdroges til en anden auditør, som bekræftede sin kollegas kendelse og efter Eggerts ønske skred til exekution og en ny bandlysning. Paven befalede derpå i kraft af denne kendelse en tredje auditør at tvinge de gejstlige til lydighed under embedsfortabelse og en bøde på 20,000 dukater.

Den først udnævnte auditør Felinus udsendte nu også et bandsbrev i den skarpest mulige form; brevet gjaldt tillige et par af hertugens og kongens tjenere Johan Cordes og Helmold Alverding, som dømtes til en bøde på 1000 dukater, dersom de ikke afholdt sig fra al forbindelse med de bandlyste.

Kort efter denne bandlysning døde Innocens VIII (25. juli 1492). Man har måske ventet et forandret sindelag hos eftermanden Alexander VI, men denne, der selv som vicekansler havde haft referat i sagen, bekræftede ved en ny bulle, der af særlig gunst udstedtes »motu proprio« og gratis, alt, hvad der tidligere var foretaget i sagen, og forkyndte interdikt over de ulydige[2]).

Alt håb om en forandret stemning ved kurien måtte nu forsvinde, og dersom Eggerts modstandere ikke vilde miste alt, måtte de søge udsoning med ham. I Løbet af året 1493 må han da også være bleven anerkendt af den slesvigske gejstlighed, og i sommeren samme år fik han et nyt pas for sig og 12 ledsagere, enslydende med det forrige fra 1490. Der er forskel-

[1]) Helveg II, 416.
[2]) Utr. pavebrev af 22. sept 1492.

lige ting, der tyder på, at Eggert virkelig har tænkt på at slå sig ned i sit nye stift, særlig den omstændighed, at han skaffede sig en bulle, dateret tilbage til Alexander VI's kroningsdag, om, at han skulde nyde pension af de embeder, som han nu resignerede, provstiet i Minden og arkidiakonatet i Hildesheim.

Eggert var dog forsigtig nok til at sikre sig ret til eventuelt at kunne vende tilbage til de nævnte embeder, og han beholdt ligeledes sit hus i Rom, som han stadig betalte husleje af[1]).

Det var dog snarere frygt for pesten end lyst til at tiltræde embedet, der drev Eggert bort fra Rom i sommeren 1493. Endnu i samme år blev han indviet til biskop i Slesvig under en vældig sammenstimlen af mennesker, der vilde se den fornemme kurial, der var bleven deres foresatte. Det synes, at han har gjort alvorlige forsøg på at råde bod på den forvirring, der var en følge af den lange proces; som bekendt udstedte han en række synodalstatuter, der blev trykte 1496 efter hans afrejse fra stiftet, og hvori han gik til felts mod forskellige misbrug, særlig mod den uskik at holde friller, og desuden anbefalede sine undergivne at vise venlighed mod pavelige nuntier og mod franciskanerobservanterne[2]).

Stillingen var dog ikke let for Eggert. Svavsted slot var stadig pantsat til Hans Rantzau, der ikke vilde opgive det trods opfordring fra kong Hans og derved tilføjede bispestolen store tab. Vanskeligheder har der sikkert også været med Enwald Søvenbroder og i det hele med Slesvig kapitel, og endelig var Eggert genstand for megen uvilje fra adelens side. Noget måtte det selvfølgelig hjælpe, at han blev helt udsonet med kongen og hertugen. — 11. juli 1494 udstedtes der efter biskoppens ønske en bulle, som er ganske enestående, for så vidt som den giver

[1]) Utr. pavebreve af 26. aug. 1492 og 15. juli 1493. Kirk. Saml. 4. R. VI, 718 f.

[2]) Utr. pavebrev af 18. febr. 1495 (Eggert rejste fra Rom 6. juli 1493). — Han blev iflg. Cypræus (395) indført i Slesvig 1493, St. Mathie dag (24. febr.), hvilket er umuligt. Det skal vel være St. Mathei dag (21. sept.). Statuterne i Thorkelins Kirkelove, 85 ff. Eggert var i Flensborg jan. 1494 (Noodts Beiträge II, 119 f.)

kongen og hertugen en ret, som det ellers ikke lå i pavernes politik at indrømme nogen fyrste, og som kong Kristiern flere gange forgæves havde bestræbt sig for at opnå. Paven erklærede nemlig, at kongen og hertugen som hertuger af Slesvig havde udnævnelsesret til bispestolen, men kapitlet valgret. Da disse to parter var bange for, at denne gamle ret ved Eggerts død eller resignation i Rom skulde miste sin betydning, bekræftede paven den i sit fulde omfang. — Samtidig udstedte han et nyt pas, gyldigt for Eggert med 20 ledsagere; det synes at skulle gælde for hans rejse til stifterne Hildesheim, Minden, Lübeck og Verden, hvorpå han da muligvis havde i sinde at vende tilbage til Slesvig [1]).

Måske har han dog allerede nu tænkt over, om det ikke var fornuftigt at vende tilbage til Rom. Hans Rantzaus modstand kunde han nok have brudt ved fyrsternes hjælp, men han vilde altid have stået sig dårlig med adelen, der vanskelig kunde tilgive ham, at et medlem af den var bleven fortrængt af en borgerlig fremmed. Var det ikke meget bedre at opholde sig i sin kendte bolig og blandt sine vante omgivelser i Rom, hvor han sikkert kunde tjene betydelig mere som auditør end ved sine bispeindtægter, som under de forvirrede forhold i stiftet næppe kunde være store eller regelmæssige? Har han haft sådanne tanker, så er de blevne til en fast beslutning, da han fik at vide, at der (aug. 1493 og juli 1494) var udgået strænge ordrer fra paven om, at alle kuriale embedsmænd, altså også auditører, inden 6 måneder under embeds fortabelse skulde vende tilbage til Rom [2]). Eggert, som tidligere havde fået permission på et halvt år, en frist, der forlængst var udløbet, fik nu denne tid forlænget med andre 6 måneder (febr. 1495), og formodentlig har han da haft til hensigt at være i Rom endnu i samme år. 29. juni var han i Poppenbüll, 12. aug. i Haderslev, men adskillig inden nytår 1496 i Rom [3]). Han rejste, som det tidligere

---

[1]) Danske Mag. 5. R. VI, 179 f.

[2]) Tangl, Kanzleiordnungen, 224 f.

[3]) Pont. II, 709. S. R. D. VIII, 211. Kirk. Saml. 4. R. VI, 719. Utr. pavebrev af 18. febr. 1495.

er bleven sagt (s. 106), afsted i fuld forståelse med kongen og som dennes repræsentant ved kurien, men sikkert var det kongens mening, at han snart skulde vende tilbage.

Således opfattede Eggert imidlertid ikke aftalen. Efter tilbagekomsten til Rom blev han pånу konstitueret som auditør og træffes senere som dommer i en lang række sager, deriblandt også adskillige danske. Tillige tog han atter fat på sin yndlingsbeskæftigelse, at samle på embeder. Allerede i sept. 1495 fik han pånу arkidiakonatet i Hildesheim og i løbet af året 1496 en række andre begunstigelser. Et par af disse breve gælder provstiet i Hildesheim. Eggert var allerede 1487 bleven provideret med dette store embede, men havde haft en lang proces derom med Henrik af Schwarzburg og trådte (efter dennes død?) ind i hans ret (maj 1496); som det synes, opnåede han virkelig også anerkendelse af dette sin fødebys domkapitel. April 1496 fik han atter provision med provstiet i Minden, men kom i proces derom med Henrik Meyer, ligesom han stadig havde en række processer[1]. Grunden til disse var, at han havde opgivet sine embeder, før han rejste til Slesvig, og nu ønskede at få dem tilbage, da han ikke mere residerede i sit stift. Hos paven var han vedvarende i høj gunst, hvad der bl. a. viser sig ved, at han 1498 blev anvendt som dommer i en stor kætterisag mod en spansk biskop[2].

Eggerts beslutning om ikke at vende tilbage viser sig tydelig ved, at han i aug. 1496 fik tilladelse til at bo, hvor han selv ønskede, og lade to af kannikerne i Slesvig bestyre hans embede og opkræve dets indtægter[3]. Men der kom vistnok også en ny grund til, at han ikke godt kunde rejse til Slesvig. Traditionen fortalte senere, at han var bleven fornærmet af et medlem af familien Buchwald og i vrede var »kommet til« at dræbe ham. Sagen forholder sig imidlertid ikke helt således. 3. marts 1497 døde i hospitalet Anima en holstensk adelsmand Jasper Buchwald,

---

[1]) Utr. pavebreve af 30. sept. 1495, 1. febr., 27. febr., 25. april og 9. maj 1496.

[2]) Diarium Burckardi II, 494.

[3]) Utr. pavebrev af 23. aug. 1496.

formodentlig den, der 1493—95 var amtmand på Gottorp. Han havde været i Jerusalem, hvor han var bleven slået til ridder, men på hjemvejen fra Rom blev han overfaldet af røvere på bjærgene ved Viterbo, den gamle ciminiske skov, der endnu ikke er fri for at være usikker, og dødelig såret. Han blev højtidelig begravet i hospitalet og hans grav smykket med en marmorsten, men hospitalet fik da også 20 gylden ved hans testamente [1]). Det må være dette snigmord, som man har beskyldt Eggert for, men det kan unægtelig vanskelig forliges dermed, at man senere træffer en søstersøn af den myrdede, den unge og lovende Benedikt Pogwisch, boende hos Eggert, som skaffede ham et kanonikat i Hildesheim.

Stiftet Slesvig måtte atter lide under, at der ingen biskop var. De to kanniker, som skulde bestyre embedets ejendomme, kunde ikke træde i biskoppens sted, og der var ingen ordinær myndighed at henvende sig til. — Da Slesvig kapitel 1497 havde bortgivet et kapellani til Hemming Wedekinck, og denne søgte pavelig bekræftelse, svarede paven, at han nok kunde få embedet, men han måtte i brevet simpelthen tilstå, at kannikernes udnævnelse ikke gav ham nogen ret [2]).

Kong Hans søgte derfor at tvinge Eggert til at vende tilbage, men denne hverken kunde eller vilde. Endnu i febr. 1499 fik han bevilget nogle kanonikater i Lübeck, Hamburg og Hildesheim [3]), men snart efter følte han sig syg. Han betalte i hast hele sin husleje, som han før havde været meget forsømmelig med, og lod sin tjener, Johan Grasshoff fra Lübeck indtræde i Animas broderskab, men det hjalp altsammen ikke. 1. nov. 1499 døde Benedikt Pogwisch, kun 18 år gammel, og 6. nov. døde biskoppen. Han havde sørget for at skaffe sig et godt eftermæle ved at testamentere kapitlet sit nybyggede hus, og han blev da også begravet med stor højtidelighed foran højaltret i Animas kirke.

---

1) Cypræus, 398. Kirk. Saml. 4. R. VI, 720.
2) Utr. pavebrev af 25. april 1497.
3) Utr. pavebreve af 25. febr. 1499.

Samme dag, som han var død, skyndte konsistoriet sig at bortgive hans embeder. Provstiet i Hildesheim blev givet til protonotaren Joh. Castelar, ærkebisp af Trani, der havde ligget i proces med Eggert om dette store embede (100 mark sølv). Johannes de Castro, kardinal af St. Prisca, opnåede derimod alle de andre embeder; han blev for livstid gjort til administrator af Slesvig stift med tilladelse til at lade embedet bestyre af andre og fik desuden kanonikater i Hildesheim og Lübeck samt skatmesterembedet i Lübeck [1]).

Burckardt giver en interessant skildring af den iver, som kurien viste for at komme i besiddelse af Eggert Durkops efterladenskaber, som man må have anset for meget betydelige. Burckardt, der var iblandt exekutorerne af Eggerts testamente, henvendte sig til paven for at bede om hans stadfæstelse. Alexander VI gav imidlertid hemmelig ordre til Roms guvernør om, at han skulde lade optage inventar over alle Eggerts ejendele og forbyde alle byens bankierfirmaer, især Fugger & Co., at udbetale noget uden ordre fra kurien. Undersøgelsen blev dog som så ofte en skuffelse, der var ingen penge deponerede i bankerne, men kun nogle vexler, som det var svært at få fat på. Exekutorerne fik derfor ret til at råde over alt, hvad der fandtes i boet. Deres arbejde blev forøvrigt meget besværligt. I Slesvig vilde man ikke betale, hvad biskoppen havde haft til gode, og 1504 blev der efter exekutorernes anmodning indsat dommere, der skulde sørge for at inddrive udestående fordringer, og endnu så sent som 1506 er der dokumenter i sagen [2]).

Det pavelige privilegium af 1494 havde, som før omtalt, anerkendt hertugernes nominations- og kapitlets valgret, og i henhold dertil mødtes 20. dec. 1499 ærkedegnen, kantoren, lektoren og kapitlets øvrige medlemmer (provsten Enwald Søvenbroder lå i proces om sit embede og havde derfor formodentlig ingen valgret) og valgte enstemmig kanniken Ditlev Pogwisch. Kongen

---

[1]) Kirk. Saml. 4. R. VI, 721 f. Utr. pavebreve af 6. nov. 1499.

[2]) Diarium Burckardi II, 573 ff. Utr. pavebrev af 26. maj 1504. Rotulus i sagen om testamentet af 10. juni 1506 (Svavsted Bispearkiv 79.)

og hertugen, der støttede Ditlevs valg, sendte sammen med kapitlet bud til Rom for at få ham anerkendt, men havde ikke held med sig. Paven nægtede aldeles, at han var bunden ved sit eget løfte af 1494. Han havde jo allerede på Eggerts dødsdag udnævnt kardinalen af St. Prisca til administrator, og to dage senere skrev kardinalerne til kapitlet i Slesvig og opfordrede dette til i høj grad at glæde sig over, at paven i sin fromhed havde villet give stiftet så god en hyrde; tillige fik kapitlet befaling om at sørge for, at kirkens indtægter blev forbeholdte kardinalen.

Forhandlingerne trak ud, da ingen af parterne var villig til at bøje sig. I sommeren 1500 skrev hertug Frederik til kapitlet i Slesvig og bad det ikke tage hensyn til eventuelt ankomne pavebreve, men vente med sine bestemmelser, indtil kong Hans var kommen tilbage. Henimod slutningen af året rejste kanniken Ghise Usler på kongens og hertugens samt kapitlets vegne til Rom for at virke for anerkendelse af Ditlev Pogwisch, og hr. Ghise satte sig strax i forbindelse med Leander de Pellagallis, der blev meget anvendt af Danske som prokurator. Udsigterne var imidlertid ikke lyse. 19. jan. 1501 blev der efter kardinalens anmodning udstedt en skarp formaningsskrivelse mod dem, der forholdt ham hans ret, og kardinalen begyndte nu at anvende de sædvanlige midler, at indsætte kurialer i de slesvigske embeder for derved at fremkalde processer. En spansk gejstlig fik et kanonikat i Slesvig, en Italiener både et kanonikat, et vikariat og Barvidsyssel provsti. I marts 1501 skrev Leander et ganske mistrøstigt brev til Ditlev Pogwisch. Han beklagede, at denne ikke før havde lagt sagen i hans hånd; tidligere havde han haft en ven, der var sekretær hos kardinalen, men nu var denne død, og der var flere uvenner af Ditlev Pogwisch, der havde forestillet kardinalen, at denne ikke kunde bruges til biskop; kardinalen vilde derfor, når han fandt det belejligt at trække sig tilbage, sørge for, at en anden end Ditlev blev hans efterfølger. Kardinalen troede endvidere, at kong Hans i virkeligheden slet ikke var synderlig vel stemt mod denne, og agtede derfor ikke at indlade sig i forhandling med ham. — Den danske udsending

Ghise Usler, hvis iver Leander roser i høj grad, havde været sammen med ham hos forskellige kardinaler, bedt dem om at virke for Ditlev og fortalt dem om den store skade, som stiftet led ved ikke at have nogen biskop; kardinalerne havde også givet gode løfter, men hvad hjalp det? »Den ene ravn hugger ikke øjet ud på den anden«. Konsistoriet 10. marts havde været meget ugunstigt for kongen og hans kandidat, og denne kunde næppe finde anerkendelse, med mindre der blev arbejdet energisk af kong Hans og kejseren, eller, hvad der naturligvis var det vigtigste, der blev skaffet en stor sum penge til veje. — At Leanders brev gengiver situationen rigtig, viser sig tydelig ved et brev fra kardinalerne til kong Hans (24. marts), hvori de med stor bestemthed nægtede at ville gøre noget for Ditlev Pogwisch.

Ghise Usler indså, at der under disse omstændigheder ikke var noget at udrette. Han kunde ikke gøre andet end indgive en velskreven protest, hvori han hævdede kapitlets valgret og desuden holdt fast ved, at privilegiet af 1494 måtte gælde. Ghise appellerede fra pavebullen til pavens fornyede undersøgelse, men det var at forudse, som også Leander havde antydet, at man blev nødt til betydelige pengeofre for at sætte Ditlev igennem.

I Danmark måtte man virkelig også bide i det sure æble. I dec. 1501 indbetalte hertug Frederik 6600 mark lybsk til bankieren Joakim Bilrinck i Lübeck, der stod i forbindelse med Ulrik Fugger & Co. i Rom; disse penge, der nogenlunde svarer til 3000 rhingylden, skulde udbetales for Ditlev Pogwischs provisionsbulle, når denne var bleven overgivet til firmaet Fugger. — Servispengene beløb sig jo kun til 1000 gylden, så de 2000 må være beregnede til bestikkelse og til at affinde sig med kardinalen. Selv om hertug Frederik skulde have pengene tilbage af Ditlev, når han engang fik råd dertil, kan man ikke nægte, at han blev en dyr biskop.

Ved disse klingende argumenter lykkedes det endelig 1502 at komme til en overenskomst med kardinalen. Denne trådte tilbage, men fik en livsvarig pension på 300 dukater årlig.

Ghise Usler blev belønnet for sine anstrængelser med provstiet i Barvidsyssel[1]).

Ditlev Pogwisch begyndte altså sin bispetid med en stor og trykkende gæld. Det varede ganske vist ikke mange år, før kardinalen døde (1506), og dermed bortfaldt pensionsforpligtelserne; det måtte endvidere hjælpe noget på bispestolens finanser, at Julius II senere gav Ditlev tilladelse til at afkræve præsterne et halvt års indtægt. Men forholdene frembød alligevel på alle kanter vanskeligheder. Der havde siden 1488 ikke været regelmæssige forhold i stiftet, og der krævedes et stort arbejde for at bringe disse tilveje igen. Biskoppen fik tilladelse til at lade de mange vanhelligede kirker og kirkegårde indvie ved en stedfortræder, og to gange søgte han om bevilling til at lade hente relikvier fra det uudtømmelige forrådskammer i Tre Fontane. Desuden mildnede paven hans forpligtelse til at besøge Rom hvert andet år og lod ham nøjes med hvert femte.

Særlige vanskeligheder voldte forholdene på de frisiske øer. At der ikke fandtes olie, så at biskoppen måtte skaffe sig tilladelse til på sine visitatsrejser at spise smør i fastetiden, havde endda mindre at sige. Værre var det, at én af hans undergivne, præsten i den nu forsvundne kirke Königsbüll på Nordstrand, beklagede sig til paven over sin foresatte. Præsten havde fået ordre til at drage ud til de frisiske øers præster og afkræve dem halvdelen af deres indtægter til hjælp for biskoppen. Præsten var imidlertid gammel og svag, turde ikke udføre dette hværv af frygt for sit liv og nægtede derfor at lyde. Biskoppen bandlyste ham, men præsten appellerede til Rom, og paven overdrog forskellige nordtyske gejstlige at løse ham fra bandlysningen. Det var ikke behageligt for biskoppen således at blive desavoueret af kirkens øverste myndighed.

Der kunde være vanskeligheder nok også på andre kanter. I de 14 år, da stiftet havde været under umiddelbar kurial indflydelse,

---

[1]) Cypræus, 399 ff. Danske Mag. 5. R. VI, 181—85. Pauli, Lübeckische Zustände II, 143. Reg. 2. R. 8704. Utr. pavebreve af 6. nov. 1499, 19. jan., 27. febr. og 6. marts 1501, 14. maj, 29. juli og aug. 1502.

var der mange kurtisaner, der havde indtrængt sig i de slesvigske embeder, og strømmen tiltog snarest i de følgende år. Det er fremmede fra alle mulige dele af Europa, en Spanier og en Italiener, der var i tjeneste hos kardinalen af St. Prisca, en Spanier i tjeneste hos biskoppen af Terracina, en klærk fra stiftet Reims, Tyske fra Mainz, Trier, Paderborn[1]) etc. Selv om de fleste af disse jo næppe opnåede anerkendelse, blev følgen naturligvis lange processer og forarmelse for kapitlets medlemmer.

Ditlev Pogwisch døde i de første dage af året 1507. 26. jan. mødtes kapitlets tre prælater og tolv kanniker og valgte næsten enstemmig provsten Gotskalk Ahlefeld til biskop. 21. maj gav paven dernæst sin stadfæstelse. Stiftets pengeforhold var ikke bedre end under Ditlev; Gotskalk måtte bortsælge en stor del af bispestolens ejendomme og kom endda i stor gæld. Også tilstrømningen af kurialer vedbliver i samme målestok, selv om det nu væsentlig er Tyske, der får embeder i Slesvig stift[2]).

Af prælaturerne i kapitlet hørte provstiet ind under privilegiet af 1474. Efter delingen af hertugdømmerne mellem kong Hans og hertug Frederik blev også patronatsretten delt, således at brødrene præsenterede skiftevis.

Da provsten Gotskalk Rixtorf, der havde siddet inde med embedet i 25 år, var død, udnævntes den pavelige kurial Helrik v. d. Wisch (1465), som beholdt provstiet til sin udnævnelse til biskop 1474. Derefter providerede paven, vistnok efter kongens indstilling, skatmesteren og kanniken i Slesvig Johan v. Embecke, der var kongens skriver og højtbetroede mand[3]).

Det er tidligere omtalt (s. 190), at Johan v. Embecke få år efter blev spedalsk, så han blev nødt til mod pension at oplade embedet til Enwald Søvenbroder, ligeledes, at denne måtte skaffe sig absolution for den simoni, som han ved forhandlingerne om pen-

---

[1]) Utr. pavebreve af 30. aug. 1502, 25 febr. 1504, 17. april, 27. maj, 14. og 23. juni og 9. juli 1505, 21., 24. og 31. marts, 11. og 12. maj 1506.

[2]) Jensen, Kirchengeschichte Schleswig-Holsteins II, 352 ff. Cypræus, 400—1. Svavsted Bispearkiv 81 (21. maj 1507).

[3]) Utr. pavebreve af 27. juni 1465, 18. april 1474, 25. nov. 1475.

sionen havde gjort sig skyldig i. Hvor bedragerisk man optrådte overfor kurien med opgivelse af embeders størrelse, viser sig i øvrigt ved denne pensionering. 1479 opgiver Enwald embedets indtægter til 6 mark, hvoraf formanden skulde have tredjedelen, men denne tredjedel opgives senere til 50 dukater, og embedets virkelige taxationssum er da 150 dukater, svarende til mellem $37^1/_2$ og 25 mark sølv.

I en årrække sad Enwald uforstyrret som provst, indtil han på grund af striden om bispestolen blev indviklet i en lang proces. Eggert Durkop afsatte ham nemlig og overgav provstiet til Herman Koch fra Hildesheim. Den strid, der nødvendigvis var en følge heraf, var allerede godt i gang i marts 1491, da Herman Koch skaffede sig den sædvanlige bevilling »si neutri« (provision med embedet, hvis ingen af parterne havde ret til dette); næste år fik han et nyt provisionsbrev. Processen varede ved i al fald til 1502, da Herman Koch igen fik embedet tildelt; den gik som sædvanligt ved slige lejligheder den nordiske part imod. En af de pavelige auditører Matheus de Ubaldis rettede et monitorium mod Enwald Søvenbroder, som dog ikke adlød, hvorefter auditøren afsatte ham. Alligevel har han vel nok beholdt embedets indtægter, og Herman Koch fik næppe nogen synderlig glæde af det ikke ualmindelige fif at erklære sin modstander for død (1496); i virkeligheden døde han selv først[1]).

1503 erklærede Enwald overfor paven, at han var gammel og svag, og bad derfor om, at der måtte blive beskikket en koadjutor. Kongen og hertugen ønskede, at hertugens kansler Gotskalk Ahlefeld måtte blive koadjutor, og paverne Alexander og Julius gik beredvillig ind herpå. Gotskalk fik endogså ret til at blive Enwalds eftermand, og da den gamle provst døde (14. aug. 1504), tog han embedet i besiddelse, hvad paven da også bekræftede[2]).

Efter Gotskalks valg til biskop præsenterede kongen, der denne

---

[1]) Utr. pavebreve af 14. dec. 1479, 8. marts 1491, 11. sept. 1492, 9. juni 1496, 3. april 1502.

[2]) Utr. pavebreve af 27. maj og 26. nov. 1503, 13. okt. 1504.

gang havde patronatsretten, dr. Eggert Haynck, kapitlet antog ham, og paven providerede ham med embedet, som han fik ny provision med 1510. Eggert Haynck havde ligesom Gotskalk en tid været ved kurien. Han nævnes allerede 1483 som kannik i Ribe, senere synes han en tid at have styret Slesvig stift i Eggert Durkops navn. Formodentlig drog han 1495 til Rom sammen med denne, 1496 indtegnede han sig i St. Spiritos broderskab og opnåede forskellige begunstigelser, f. ex. ret til at være fraværende fra sin sognekirke Adelby[1]).

Dr. Eggert døde c. 1511, og hertug Frederik, hvem patronatsretten denne gang tilfaldt, præsenterede Balthazar Rantzau, der kun var en dreng (13—15 år). Kapitlet vilde imidlertid ikke anerkende ham, før end paven 1512 gav ham provision; dog skulde Rantzau foreløbig kun være kommenderet med embedet og først kalde sig provst, når han var 18 år gammel. Han døde som biskop i Lübeck[2]).

Kantoriet var meget hjemsøgt af processer. Den første kantor i denne periode, Johan Wegener, havde været kollektor for det pavelige kammer. 1456 meddelte han paven, at hans embede havde lidt store tab ved oversvømmelser, og han fik derfor tilladelse til at forene et par altre med kantoriet[3]).

Da Johan Wegener døde (1473), kom der en lang proces mellem Enwald Søvenbroder og Didrik Stoveman, der var eller havde været pavelig kollektor. Da Enwald var bleven provst i Barvidsyssel, lod Didrik sig indsætte i hans ret til kantoriet, og derefter har han formodentlig fundet anerkendelse. Misfornøjelse har der alligevel med god grund været med denne pavelige kandidat til embedet, der havde så ringe interesse for det, at han 1481 skaffede sig ret til at bo, hvor han selv vilde. Kantoren kunde man mindre end nogen af de andre prælater und-

---

1) Utr. pavebreve af 2. juni 1483, 9. febr. 1496, 15. marts 1501, 3. marts 1510. Geh. Arch. Aarsberetn. I, 16. Lindbæk og Stemann, Danske Helligaandsklostre, 197.

2) Utr. pavebreve af 13. febr. og 5. marts 1512.

3) Utr. pavebrev af 6. juli 1456. Quellensamml. d. Ges. für schl. holst. Gesch. VI, 73.

være, da han skulde forestå præsternes undervisning, og noget af det, som Enwald skulde sætte igennem under sin rejse til kurien 1485, var derfor også, at kantorerne i fremtiden skulde være forpligtede til at bo i Slesvig. Kongen og dronningen klagede over, at Didrik ikke residerede, skønt der var gammel forpligtelse dertil, og opnåede pavens løfte om, at dette påbud i fremtiden ikke skulde blive krænket. Endvidere lovede paven, at både i de pavelige og de andre måneder skulde biskop og kapitel have ret til at vælge kantoren, kun at denne, om embedet blev ledigt i én af de pavelige måneder, bagefter skulde skaffe sig pavelig provision; endelig lovede paven, at der ikke i fremtiden måtte gives ventebrev på kantoriet. — Denne bulle, der var rettet så stærkt imod kantoren personlig, må have været en stor krænkelse for ham, og der er adskilligt, der tyder på, at han har hævnet sig ved at virke for, at Enwald ikke blev biskop i Slesvig[1]).

Didrik Stoveman døde c. 1493, og der blev nu en vild jagt efter de embeder, som han besad i en selv for den tid overvældende mængde, kanonikater i Slesvig og Lübeck, vikariater i Ratzeburg, Kamin, Greifswalde, Lübeck, Rostock og Minden. Som sultne gribbe styrter medlemmerne af Animas broderskab, der i det hele i disse år sidder inde med de fleste embeder i Slesvig, sig over disse præbender, der ofte på samme dag gives til forskellige personer. Blandt ansøgerne var naturligvis også brødrene Hostorp. — Mod det løfte, der var givet otte år i forvejen, havde forskellige gejstlige fået ventebreve på kantoriet, og dette blev nu samtidig givet til Mikkel Pedersen Hostorp, Vilhelm Schrøder, kanniken Filip v. d. Broke og mag. Didrik Tetens. Vilhelm var kansler hos hertug Frederik og, efter hvad denne påstod, valgt af kapitlet. Hertugen anstrængte sig ivrig for ham og skrev til biskop Eggert Durkop, »kongens råd og tro mand«, for at bede ham virke for, at fyrsterne kunde blive ved deres privilegier og besættelsesret, og kansleren få embedet. Det lader til, at hertug Frederik har troet, at det skulde lykkes biskoppen

[1]) Utr. pavebreve af 29. april 1473, 1. marts 1475, 18. jan. 1481, 12. juni 1485, sept. 1493.

at få sagen ordnet til hans tilfredshed, men han er i så fald bleven skuffet. Ditlev, der havde opholdt sig længe ved kurien, fik embedet, og Vilhelm måtte nøjes med kantoriet i Haderslev. Endnu 1495 var sagen dog ikke sluttet[1]).

Didrik Tetens døde c. 1505, og kapitlet valgte i hans sted Ditlev Sehested, som biskoppen stadfæstede, men forinden havde den pavelige skriver Peter Wolkow skaffet sig embedet, og følgen var en proces mellem de to nævnte og en tredje ansøger. Dog har processen næppe været af lang varighed, og Ditlev Sehested har vundet almindelig anerkendelse[2]).

Haderslev domkapitel havde på denne tid kun ét prælatur, kantoriet, som kong Kristiern synes at have anset for at være så betydningsløst, at det ikke lønnede sig at tage det med i privilegiet af 1474.

Efter Mikkel Iversens død blev Timme Smalsted kantor og bevarede denne stilling til sin død 1464, skønt klærken Henrik Crok 1456 meddelte kurien, at Timme ikke havde nogen kanonisk ret til embedet, og derfor selv benyttede lejligheden til at skaffe sig provision. Timme Smalsted anså' dette angreb for så farligt, at han ligeledes skaffede sig pavelig provision 1459[3]).

Timme Smalsteds eftermand var Peder Lauridsen, der nævnes som kantor 1465 og 1468. Han døde c. 1475, og hans embede blev tillige med tre sognekirker givet til Ludolf Varecker, vikar i Lübeck. Om denne har fået embedet, er mere end tvivlsomt, da det nogle år senere siges, at embedet nu er ledigt ved Niels Steckens død (1482). For de følgende år er det næsten umuligt at fastslå, hvem der egentlig havde embedet, da der var flere ansøgere (Gregers Smyd, Claus Zeghere, kurialen Henrik Cirow, Lage Jensen, Johan Kremer) og formodentlig forskellige processer. — Noget efter 1500 var hertugens tidligere nævnte kansler Vilhelm Schrøder kantor; han blev tillige ærkedegn i Ribe,

[1]) Danske Mag. 5. R. VI, 180—81. Utr. pavebreve af 9. og 11. sept., 2. nov. 1493, 19. marts 1495.

[2]) Utr. pavebreve af 25. dec. 1505, 16. marts og 8. april 1506.

[3]) Utr. pavebreve af 16. nov. 1456 og 19. april 1459. Geh. Arch. Aarsberetn. II, tillæg 26, 35, 42 (1451—65).

men døde allerede 1507. Biskoppen udnævnte Niels Pedersen, der fik pavelig provision og faktisk også optræder som kantor 1509; dog måtte han strides med forskellige medbejlere, den ofte nævnte Mikkel Pedersen, der selv var kannik i Haderslev, og to kurialer, Joh. Schuldorp fra Bremen og notaren Johan Brandis[1]).

Foruden om disse embeder var der proces om de fleste andre, således arkidiakonatet og flere af landprovstierne, særlig dem i Barvidsyssel og Eidersted, samt om de fleste af kanonikaterne. At disse processer virkede finansielt ødelæggende, véd man bl. om provstiet i Eidersted, om hvilket det 1511 siges, at det er helt ruineret ved dem[2]). — Trods alle stridighederne, i Slesvig som i de andre kapitler, vil det ses, at det lykkedes kongen hurtigere eller langsommere at skaffe privilegiet af 1474 anerkendelse, så at han ved 1513 stod som herre over alle landets kapitler.

---

[1]) Utr. pavebreve af 6. okt. 1475, 10. dec. 1482, 7. juni 1484, 7. nov. 1491, 17. juni 1506, 28. maj, 7. juni og 4. juli 1507. Geh. Arch. Aarsberetn. II tillæg 42, 45.

[2]) Utr. pavebrev af 26. nov. 1511.

Pavernes forhold til den regulære gejstlighed.

Den ligegyldighed, som paverne i de fleste forhold udviste overfor den danske kirkes anliggender, viser sig intetsteds tydeligere end i forholdet til klostrene. Der er her aldrig tale om en selvstændig handling fra pavernes side, ikke en gang om en nogenlunde principfast holdning overfor de anmodninger, der stilledes til dem fra dansk side. I de lange stridigheder indenfor de danske franciskanere svinger pavernes beslutninger frem og tilbage på den besynderligste måde, og de undser sig ikke for at skifte mening den ene gang efter den anden, skønt man havde al grund til at vente, at særlig Sixtus IV, der selv havde været franciskanerordenens general, kunde have dannet sig en mening om striden. Og dog var der indenfor den danske klostergejstlighed bevægelser nok, som fortjente at iagttages med vågent øje.

Vi har ovenfor set, hvorledes kongerne længe og tilsidst med held søgte at omdanne domkapitlerne til forsørgelsesanstalter for deres kancelliembedsmænd. Det er en slags parallel hertil, at de på denne tid begynder at strække hænderne ud efter klostrenes rige gods, som naturligvis på en tid, da staten krævede flere og flere penge, måtte være overordentlig fristende. Under kong Hans[1]) er der ikke ganske få tilfælde, hvor kongerne benyttede den ret, de havde til at indsætte forstandere i nogle nonneklostre,

[1]) Will. Christensen, Dansk Statsforvaltning, 277—86.

til at bortforlene disse til lægmænd, der gav nonnerne et vist underhold og lod kongen få resten. Der er også tilfælde af, at kongen, vistnok uden mindste antydning af ret, indsatte forstandere i klostre, som han ikke havde patronatsret over. Der kom stærke klager over disse misbrug på kongevalgsmødet efter kong Hans' død, klager, der juridisk set utvivlsomt er fuldt berettigede. Som så ofte hjalp det dog ikke, tværtimod er overgrebene fra kronens side kun en naturlig indledning til, at denne efter Reformationen fik alle klostre under sig, også munkeklostrene, som den indtil kong Hans' død endnu ikke havde rørt.

Øklosters historie giver et ganske interessant exempel på, at det er lykkedes nonnerne og biskop Jep Friis i Børglum i forening at vise kronens overgreb tilbage. Denne havde tidligere, uvist med hvad ret, hævdet, at den var klostrets patron, og havde benyttet denne ret til at indsætte lægmænd til forstandere, der, »ligesom det var tilfældet ved andre naboklostre«, havde styret dårlig, »contra honestatem et sanctiones sanctorum patrum«. Biskop Jep Friis fik da fremdraget det brev, hvorved biskop Tyge i sin tid havde indstiftet klostret, og hvori det blandt andet bestemtes, at biskoppen af Børglum skulde have patronatsretten. I henhold hertil fastslog biskop Jep, at der til forstander altid skulde antages en hæderlig sekulær præst, der skulde stå under biskoppen, medens skikken med at have en lægmand til forstander betegnes som en dårlig og skadelig vane, ja som en dødbringende pest. Kongen nævnes ikke i den skrivelse, som biskoppen (19. maj 1474) udstedte herom, skønt den egentlig var rettet imod ham. Biskoppen indsatte derefter Gerlak Mortensen til forstander, paven bekræftede (1475) den nye ordning, og kong Kristiern indrømmede, at han ikke havde nogen ret over klostret. Kong Hans gentog senere denne afståelse af sin formentlige ret, og ordningen blev, da man af en eller anden grund har været bange for indsigelser, påny stadfæstet af Innocens VIII (1486)[1].

Et betydelig mere ondartet overgreb tillod kong Kristiern sig

[1]) Utr. pavebreve af 3. okt. 1475, 16. og 22. april 1486. Jvfr. Will. Christensen, Dansk Statsforvaltning, 282.

overfor nonneklostret i *Ribe*, hvor han på grundlag af en vistnok yderst tvivlsom patronatsret tillod sig helt at ophæve klostret og skænke det til byens johannitere. De sidste anførte som grund til denne store begunstigelse, at deres kloster var for lille, så at man knap kunde bo der, og tilmed udsat for stadige oversvømmelser. Mod nonnerne, af hvilke der for resten kun fandtes tre, anførte man, at de skulde have gjort sig skyldige i store misgreb. Ejendommene var ødelagte på grund af deres ligegyldighed, de fastsatte messer blev ikke holdt efter fundatsens bestemmelser, og det regelbundne liv var fuldstændig i forfald. På grund heraf havde kongen befalet biskop Peder Nielsen (Lodehat) at sørge for at reformere klostret, men denne, hvis liv jo selv havde været alt andet end uplettet, havde aldeles ikke gjort noget ved sagen, kun indsat én af sine slægtninge, kanniken Valheld, til forstander. Kongen skænkede derpå klostret til johanniterne, nonnerne fik pension, og én af johanniterne skulde prædike i den til klostret hørende sognekirke. Utvivlsomt havde kongen slet ingen ret til at nedlægge et kloster, men pave Sixtus var føjelig nok til (1480) at bekræfte det skete. Inden dette brev kom til udførelse, døde imidlertid paven, kongen og præceptoren for johanniterne, nonnerne kom derved til foreløbig at beholde deres kloster, og 1487 udnævnte kong Hans en forstander. Senere må det være lykkedes munkene at ombestemme kongen, thi han gentog sin faders gave og udvirkede et nyt pavebrev til biskop Hartvig (1493) om, at denne skulde bringe bullen til udførelse. Biskoppen vilde ikke have noget med sagen at gøre, men overdrog den til abbed Kristiern i Tvis kloster, som undersøgte forholdene og satte ophævelsen af klostret igennem.

1494 kom johanniterne altså i besiddelse af klostret og, efter hvad de selv senere påstod, istandsatte de strax dettes bygninger, som i høj grad trængte til reparation, og sørgede for, at der blev holdt gudstjeneste i kirken. De havde kongen på deres side, ligeledes, som det synes, biskop Hartvig Juel, og man måtte antage, at de uden besvær kunde holde stillingen. Stemningen i Ribe var dog imod dem, både hos borgerskabet og

kapitlet, og det synes, som om dette har gjort én af sine kanniker, hr. Lave Hansen, til forstander. Støttet på denne stemning stævnede nonnerne johanniterne til at møde for pavens domstol, sagen blev overdraget til Eggert Durkop i egenskab af pavelig auditør, og den nedømte, at klostret skulde gives tilbage, og johanniterne betale sagens omkostninger. Det hjalp nu ikke, at kongen og johanniterne to gange (1495 og 1496) fik pavens bekræftelse af den skete forandring; som så ofte i disse år måtte kongen tilsidst bøje sig. Noget har måske den bekendte Mikkel Pedersen Hostorp bidraget til nonnernes sejr, da han 1497 efter Lave Hansens død lod sig udnævne til deres prior, og kongen omtaler ham med stor forbitrelse, noget vel også, at biskop Iver Munk holdt med nonnerne. Johanniterne føjede sig efter Eggert Durkops dom, men måtte pány (1502) søge til paven, denne gang kun, fordi nonnerne ikke vilde indlade sig på forlig, men forlangte mere, end der tilkom dem. Johanniterne søgte dog ikke paven om andet, end at denne vilde overdrage danske mænd at bringe sagen til forlig, og den blev da også i sommeren samme år helt forligt[1]. For munkene var den endt med et fuldstændigt nederlag, i grunden også for kongen.

Mere interesse end disse og andre stridigheder har det friske liv, der fra Baselkonciliets tid og helt op til Reformationen gennemtrænger en stor del af den danske klostergejstlighed. Det er så langt fra, som protestantiske forskere ofte har villet hævde, at denne periode er en dødhedens tid, at der tværtimod ikke er ret mange tider, hvor livet pulserer så stærkt. Dette gærende liv er, i Danmark som i Tyskland, den bedste forberedelse for Reformationen, som ganske vist i sin udførelse kom til at ødelægge de fleste af de spirer, der var ved at bryde frem.

Klosterreformen går tilbage til Kristoffer af Bayerns tid. Han og ærkebiskop Hans Laxmand udstedte som bekendt 1443 en forordning om en almindelig reform af klostrene, der på disse to høje myndigheders vegne skulde foretages af biskopperne, som

[1]) Utr. pavebreve af 19. april 1480, 8. nov. 1493, 24. marts 1495, 30. juli 1496, 2. febr. 1497, 22. jan. 1502. Kinch I, 381 f., 420 ff.

endda, på trods af alle pavelige privilegier, skulde have ret til at nedlægge og sammenlægge klostre. Hans Laxmand døde dog kort efter, men kong Kristoffer vedblev her som i konciliespørgsmålet at følge den af ham indledte politik og udstedte 1447 en stræng befaling til biskop Thorlav i Viborg om at sørge for at afskaffe nogle misbrug, der havde indsneget sig i vor Frue kloster i Ålborg[1]). En lignende iver for at reformere finder man senere hos hertug Adolf, der, som tidligere omtalt (s. 50), fik det overdraget til ærkebiskoppen i Bremen samt biskopperne i Lübeck og Slesvig at indføre observansen i hans landes klostre. Meget mindre interesse herfor havde fra begyndelsen Kristiern I; den udsending for benediktinerne, der virkede heroppe i tiden omkring 1460, fandt ham meget lunken[2]). Det var først, som han blev ældre, og der begyndte at komme uheld, at han under dronningens påvirkning blev mere reformivrig; Laurids Brandsen fandt en god støtte i ham, og han udvirkede, som før omtalt (s. 77 f.), en tilladelse for Marinus de Fregeno til at reformere, hvad denne dog næppe har gjort. — Også kong Hans og dronning Kristine var interesserede i »observansens« indførelse, og denne spores da også svagere eller stærkere i de fleste ordener, medens der samtidig er en parallel hertil i, at der bygges en række nye klostre.

Mindst mærkes reformen hos *augustinerne*. Og dog kunde en del af ordenens klostre sikkert i høj grad trænge til at reformeres. 1487 beklagede således to søstre i Dalum kloster sig til paven over det slette liv, som blev ført dér af abbedissen og de andre søstre. De to havde ærlig søgt at leve efter reglens bud, men kunde nu ikke holde det ud længere, og efter deres anmodning befalede paven derfor prioren i Antvorskov og biskoppen i Viborg at undersøge sagen og give dem lov til at gå ind i et andet kloster[3]).

Betydelig stærkere var reformbevægelsen indenfor *benediktiner*-klostrene. En broder Johannes, der muligvis tilhørte den kon-

---

[1]) Dipl. dioc. Lund III, 253 ff. Repert 7687.
[2]) Kirk. Saml. 4. R. V, 93 f.
[3]) Utr. pavebrev af 7. april 1487.

gregation, der har navn efter klostret Bursfelde, virkede her fra 1457 og måske til 1466. Trods den uvilje og lunkenhed, som han mødte fra forskellige sider, lykkedes det ham at få reformen gennemført i klostrene Skovkloster, Vor og Sebber (?), medens samtidig klostret i Gudum, med eller uden hans medvirken, blev reformeret trods modstand fra biskop Henrik Stangberg i Ribe. I Skovkloster blev reformen foretaget af biskop Oluf Daa i Roskilde i forening med »nogle fædre« af Bursfeldekongregationen. Biskoppen tildelte dernæst klostret de privilegier, der tilkom denne kongregation, men formodentlig havde han ikke ret hertil, og abbeden blev senere (1480) noget betænkelig og troede, at man kunde drage klostrets rettigheder i tvivl, så meget mere som han ikke besøgte kongregationens generalkapitler. Han sendte derfor bud til Rom og fik bekræftelse på privilegierne og desuden på klostrets ret til kirkerne St. Peter og St. Morten i Næstved, afladsbrev, værnebrev m. m. — Vor kloster havde afsendinge i Rom 6 år senere; paven bekræftede det i besiddelse af Vissing nonnekloster, som først biskop Ulrik Stygge, senere kong Kristiern havde overladt det, og tillod det at gå ind under Bursfeldekongregationen, hvis regler munkene, efter hvad de selv oplyste, i øvrigt længe havde fulgt. 1488 tiltrådte klostret virkelig kongregationen, og 1492 blev reformen indført i Odense benediktinerkloster, efter at den lange strid mellem munkene og kannikerne var endt med de førstes sejr[1]).

Også indenfor *johanniter*ordenen er der alvorlige forsøg på at bringe den gamle observans tilbage. Broderen Johannes de Cardona besøgte de danske klostre 1463 og foretog forskellige reformer, antallet af brødre blev indskrænket betydelig, for at man kunde være vis på, at klostrene kunde betale deres afgifter til det hårdt trængte moderkloster på Rhodos, og det blev fastslået, at prioren i Antvorskov i fremtiden skulde vælges frit blandt ordensbrødrene. Kong Kristiern, som vistnok tidligere havde ind sat prioren i Antvorskov, var næppe glad over forandringen, men

[1]) Will. Christensen i Kirk. Saml. 4. R. V, 84—125. Utr. pavebreve af 16. marts og 11. april 1480, 9. og 12. maj 1486.

fandt sig dog i den og anerkendte Jakob Mortensen, som de andre klostres præceptorer valgte efter Jens Bruns død. Alligevel må johanniterne senere være bleven bange for, at man pány skulde få tilbøjelighed til at gøre brud på deres selvstyre; thi 1487 fik de en pavelig bekræftelse af deres privilegier.

Johanniternes væsentligste existensberettigelse var, at de skulde støtte ordenens truede moderkloster på Rhodos med pengebidrag. Den danske ordensprovins var ansat til den ikke ringe sum af 140 gylden årlig, og det ser ud til, at man som regel har betalt. Der kunde selvfølgelig komme vanskelige tider for de danske klostre, så de kom i restance, men på den anden side betalte de til tider meget store summer på én gang. Således betaltes der 1433 gennem bankieren Gerardus de Boeris i Lübeck 1120 gylden. 1463 var den danske provins kommen i en restance på 700 gylden, som skulde udredes i små afdrag, men i stedet betalte Jens Brun både 1465 og 1466 300 gylden gennem Henrik Greverode i Lübeck. — Johanniterne glemte heller aldrig helt deres omsorg for syge og nødlidende, så det må siges at være med god grund, at de nød stor yndest[1]).

*Brigittiner*ordenen var endnu 1448 ret ny i Danmark. Maribo kloster var først stiftet under Erik af Pommern, Mariager under Kristoffer af Bayern. En af de få buller fra den tid, da Danmark nærmest adlød Baselkonciliet, bekræftede (1446) omdannelsen af Glenstrup (Nørre) kloster og vor Frue kloster i Randers til et brigittinerkloster i Mariager. De to nævnte klostre havde tilhørt benediktinerordenen, men var næsten forladte af deres beboere, og den regulære observans havde helt været forsvunden. Klostrene var derfor på kong Eriks tid bleven ophævede, og skænkede til karteuserne (1428).

Forsøget på at indføre denne orden mislykkedes dog, skønt kongen gav den forskellige ejendomme; munkene befandt sig ikke vel i Danmark, hvis sprog de ikke forstod, og klosterbygningerne passede ikke for dem. Efter få års forløb forlod de

---

[1]) Helveg II, 377 ff. Pauli II, 132 f., 139 f. Repert. 7708, 7785. Dueholms Dipl., indl. VIII, 59 ff. Utr. pavebreve af 3. maj 1487 og 26. maj 1505.

derfor deres ejendomme, og nogle benediktinere besatte uden tilladelse pány Glenstrup kloster. Karteuserne ønskede imidlertid ikke denne ordning, men overdrog deres ret til Maribo kloster, for at dette kunde anlægge en filial. Denne forandring blev stadfæstet af kong Kristoffer, der overdrog biskop Kristiern Hemmingsen af Ribe at indføre brigittinerne, og dette blev da også senest 1445 bragt til udførelse af biskoppens kommissær og senere eftermand Henrik Stangberg. — Kong Kristiern skænkede derefter vor Frue kirke i Randers, som han havde patronatsret over, til det nye kloster, og pave Nicolaus V stadfæstede efter hans anmodning (1451) påny både klostrets oprettelse og overdragelsen af kirken [1]).

Både Mariager og dets moderkloster Maribo voxede derefter ved store gaver fra alle sider, konger, adelige og borgere. Alligevel havde ordenen svært ved at holde de to klostre, der krævede et stort apparat, på benene, og kong Kristiern fandt derfor 1468 anledning til at anbefale dem begge på det kraftigste til pavens velvilje. Han roste klostrenes medlemmer, fordi de uafladelig vedblev med prædikener, tider og messer og drev den regulære observans til strænghed. — Men begge var de i trang, Mariager var ikke bygget færdigt og måtte derfor have bevilget en stor aflad, Maribo havde et afladsbrev, men det nyttede ikke så meget som tidligere, da man troede, at én af pave Paul II's forgængere havde ophævet afladen. Tilstrømningen af fromme besøgende og godgørenheden var derfor stærkt aftagne, og også Maribo burde have et nyt afladsbrev [2]). — Hvad nu end grunden var, så fandt paven ikke, at han kunde tilstå denne bøn, og det var først under kongens rejse (1474), at de to klostre fik tilstået den ønskede aflad.

Trods al ydre støtte spores der snart slaphed og tilbagegang i klostrene. Dette fremtræder med stor tydelighed i et par mærkelige breve fra 1478 og 1479. Ifølge ordensreglen måtte der i ordenen ikke optages nonner før det fyldte 18de år. Men,

[1]) Kirk. Saml. 3. R. III, 180 f. Utr. pavebreve af 4. jan. 1446, 10. april og 10. juni 1451.

[2]) S. R. D. VIII, 443 ff.

klagede man over, nu var tiderne så onde, at de unge piger ofte indgik ægteskab længe før, drevne af kødets lyst. Abbedisserne i de to klostre fik derfor tilladelse til at optage småpiger i 9 års alderen: dog skulde prøveåret først regnes fra 12 års alderen. De småpiger, der var tale om, var tre, hvoraf den ene var datter af Mariager klosters mægtige velynder Erik Ottesen Rosenkrantz. 1480 var den stakkels lille pige virkelig også kommen ind i klostret[1]).

Trods denne tilbagegang bevarede klostrene den yndest, de altid havde nydt, særlig hos de højere stænder. Mariager klosters store velgører, Erik Ottesen Rosenkrantz, ansøgte således 1501, da han var bleven gammel og svag, om tilladelse til at indtræde i dette kloster med én ledsager og tilbringe sine sidste dage dér, høre messer i kirkens kor, modtage sakramenterne i klostret ved sin egen eller en anden skriftefader og nyde godt af alle ordenens gode gærninger[2]). Ansøgningen blev bevilget, og hr. Erik døde to år senere i klostret.

Vi omtalte ovenfor det forgæves forsøg, der på Erik af Pommerns tid blev gjort på at indføre *karteuser*ordenen i Danmark. Et andet forsøg gjorde Frederik Barsebek til Elvedgård (1475), da han ønskede at omdanne sin gård til et kloster og at skænke den med alt det tilhørende gods til dette brug. Det var hans mening, at pavens bekendte nuntius Marinus de Fregeno skulde indrette klostret og hente munke fra klostrene i Rostock og Arnsboken[3]). Paven bevilgede ansøgningen, men det er yderst tvivlsomt, om der kom noget ud af denne klosterstiftelse, der aldrig senere omtales, så meget mere som Frederik Barsebek to år senere gav store gaver til helligåndsklostret i Fåborg.

Tidens religiøsitet var praktisk, udadvendt, og de klostre, der passede bedst for den, var sådanne, hvis medlemmer enten havde godgørenhed eller praktisk indflydelse på menigmand for øje. Det er da også den slags klostre, der blev stiftede. *Antoniterne*, der havde den opgave at kæmpe mod »helvedesilden«, havde fra

---

[1]) Utr. pavebreve af 1. okt. 1478 og 14 an. 1479. Jvfr. Danske Mag. VI, 108.

[2]) Utr. pavebreve af 21. marts 1501.

[3]) Utr. pavebreve af 13. dec. 1475.

tidligere tid et kloster i Morkær i Sønderjylland og fik på kong Kristierns tid og med hans støtte et nyt kloster i Præstø. Efter anmodning af Paul Winter, forstander for klostret i Morkær, overdrog pave Sixtus ærkedegnen i Slesvig, Cord Cordes, at stadfæste oprettelsen af klostret i Præstø. Samtidig benyttede Paul Winter lejligheden til at få en anden pavelig bevilling. Ordenen havde en mængde både pavelige og kongelige privilegier, således havde Kristiern I 1470 givet dens medlemmer ret til terminere i hele Danmark og desuden eneret til at udsende svin, der til gavn for antoniterklostrene kunde blive fodrede af fromme mennesker. Kongen fratog gråbrødre og sortebrødre den ret, som de tidligere havde haft til denne indtægt, men alligevel blev antoniterne stadig generede af dominikanerne i Roskilde og Vejle samt franciskanerne i Roskilde og Kolding, hvorfor paven efter Paul Winters anmodning overdrog biskopperne i Århus og Odense at undersøge sagen og afgøre den til gunst for antoniterne. — Senere kom disse i strid med helligåndsbrødrene i samme anledning, men denne gang fik antoniterne fuldstændig uret, og pave Sixtus erklærede (1482), at helligåndsbrødrene uhindret skulde kunne udsende deres svin[1]).

Helligåndsordenen, hvis formål var at lindre sygdom og fattigdom i almindelighed, blev indført til Danmark i Kristiern I's tidligste år (1451) og fik efterhånden sex ganske velstående klostre i Ålborg, Nakskov, København, Fåborg, Malmø og Randers[2]).

Af tiggermunkeordener var dominikanerne og franciskanerne gammel kendte i Danmark, men det regelbundne liv i disse to ordener havde øjensynlig længe været i stærkt forfald, og i det 14. årh. høres der næsten ikke noget til dem. Temmelig nye for Danmark var derimod *karmeliterne*, der først kom herind under Erik af Pommern, men hurtig fik forskellige klostre, Landskrone, Skelskør og Helsingør. Landskrone var hovedsædet, og det synes, som om der allerede før 1462 i Landskrone boede en vikar for

---

[1]) Kirk. Saml. 4. R. II, 193 ff,. 4. R. VI, 131 ff. Jensen, Schleswig-holst. Kirchengesch. II, 72 f. Utr. pavebreve af 9. juni 1473.

[2]) Jvfr. Lindbæk og Stemann, De danske Helligaandsklostre.

ordenens danske provins, selv om denne muligvis først er bleven officielt anerkendt i dette år[1]).

Prioren i Landskrone, Mads Svendsen, fik 1462 tilladelse til at oprette to nye klostre. Det ene af disse er muligvis Varberg, hvor der i al fald oprettedes et karmeliterkloster endnu i Kristiern I's tid, det andet er Sæby. Ærkebiskop Tuve gav tilladelse til, at ordenen måtte få Fruekirke i denne lille by som hjælp til at oprette et kloster; kong Kristiern havde i forvejen skænket kirken, og biskop Jep Friis bekræftet denne gave. Mod den almindelige skik blev klosterkirken ved at være sognekirke. — 1475 havde den nye provinsial, Niels Kristensen, bud i Rom og fik da bekræftelse på oprettelsen af det nye kloster. Det var ordensgeneralen, der støttede ham heri såvel som, da han søgte om, at der måtte blive knyttet aflad til provinsens kapitler. Den sidste ansøgning viser, at ordenen må have nydt yndest hos menigmand, når der var en så stor tilstrømning til dens kapitler, at aflad kunde være nødvendig[2]).

Ordenen vedblev at udbrede sig også i kong Hans' tid. Biskop Jens Iversen Lange i Århus skænkede den i sine sidste leveår et kapel, der tilhørte bispestolen og havde navn efter St. Jørgen og St. Knud. Kongen, Århus domkapitel og byrådet gav sit samtykke til denne nye stiftelse, der derefter også kom i stand under medvirkning af provinsialen Niels Kristensen og broder Niels Mord. Klostret kaldtes som bekendt senere »vor Frue på Brobjærg«[3]).

Få år senere fik ordenen et nyt kloster i Sølvesborg. Denne gang var det kong Hans, der på grund af ordenens store fortjenester og sin kærlighed til den skænkede den sognekirken i den nævnte by, dog kun på den betingelse, at munkene skulde bede for ham, hans slægt og Danmarks rige. Ærkebiskop Jens Brostrup bekræftede dernæst oprettelsen af det nye kloster og ind-

[1]) Helveg II, 249 f, 380 f. L. Dipl. under 9. okt. 1461.

[2]) Utr. pavebreve af 29. juli 1462, 7. og 24. okt. 1475.

[3]) Utr. pavebreve af 3. sept. 1482. Jvfr. Hoffmeyer, Af Aarhus Bys Historie, 76 ff.

førte munke deri. Ligesom i Sæby skulde disse holde gudstjeneste i sognekirken. Efter ansøgning af kongen, ærkebispen og den daværende provinsial, Niels Mord, opnåede man dernæst pavelig stadfæstelse 1486[1]). Det er tilstrækkelig kendt, hvor stor en rolle ordenen senere kom til at spille.

Kong Erik, der havde indført karmeliterordenen til Danmark, viste også overfor *dominikanerne* sin velvilje ved at skænke dem en grund i Helsingør, hvorpå de da byggede et kloster, som paven 1451 gav sin stadfæstelse[2]). — En del år senere begyndte der i provinsen Dacia en livlig reformbevægelse, om hvis forløb vi nu, takket være vigtige fund i ordenens centralarkiv, er ganske vel underrettede. Reformen, der tager sin begyndelse omtrent 1474 under provinsialen Mads, er noget forskellig fra den samtidige indenfor franciskanerne, særlig derved, at man, som det synes, slet ikke anmoder om pavens bistand. Dens virkninger er utvivlsomme. Efter at den er gennemført, finder man provinsen i stadig og levende forbindelse med ordensgeneralen, som forflytter brødrene fra ét kloster til et andet. Definitorer fra Danmark tager del i generalkapitlerne, mange unge brødre sendes til udlandet for at studere ved fremmede universiteter. Om enkelthederne i denne reform, der også (1508) blev indført i det berømte Agnete nonnekloster i Roskilde, er det i øvrigt ikke her stedet at tale, da ordensprovinsens historie nylig er bleven fremstillet i sammenhæng[3]).

Den stærke konkurrence mellem tiggermunkene og den sekulære gejstlighed, der med nogen grund beklagede sig over, at de første tog sognebørnene fra dem, førte flere gange til pavelig indgriben. Paverne stillede sig oftest, dog ikke altid, på munkenes side. Således gav Eugen IV som ovenfor omtalt (s. 14) provinsen Dacias dominikanere tilladelse til at udnævne 12 præster af ordenen, der på dennes generalkapitler kunde skrifte den til-

---

[1]) Utr. pavebrev af 22. april 1486.

[2]) Ny Kirk. Saml. VI, 558 ff.

[3]) K. H. Karlsson. Handlingar rörande Dominikaner-provinsen Dacia (Hist. handl. XVIII). Wedel-Jarlsberg, Frères-Prêcheurs.

strømmende mængde og give den absolution. — Da derimod (1463) dominikaneren Jens Pedersen Fynbo ansøgte om tilladelse til at absolvere sine skriftebørn med samtykke af sine foresatte — altså provinsialerne —, blev der tilføjet, at han tillige skulde have tilladelse af biskoppen[1]).

Tiggermunkene kunde også komme i strid med andre ordener. En sådan tvist med antoniterne har vi ovenfor omtalt, og 1490 måtte paven værge helligåndsklostret i Ålborg mod dominikanerne og franciskanerne, der gjorde indgreb i dets ret til kirkerne i Skagen og Saltum[2]).

De fleste af de reformerede dominikanerklostre hørte ind under den hollandske kongregation, hvis medlemmer i det hele var meget virksomme ved reformen. Klostret i Reval var i anledning af denne flere gange bleven udskilt fra provinsen Dacia, og 1501 søgte man fra tysk side at gøre denne udskillelse endelig. Biskoppen i Kamin, hertugen af Pommern og magistraterne i Greifswalde, Pasewalk og Reval meddelte nemlig paven, at der var så stor forskel på dominikanerne i disse byer og indbyggerne i Polen og Danmark, at de ikke forstod disses sprog. Det vilde derfor være mere praktisk, om de nævnte klostre blev udskilte fra provinserne Polen og Danmark og lagte ind under provinsen Sachsen. Paven bevilgede ansøgningen, men om virkelig Reval kloster blev udskilt fra den danske provins, er vistnok tvivlsomt[3]).

Der er endelig grund til at nævne et fremragende dansk medlem af ordenen, en mand, der tog dennes hovedopgave, at prædike, meget alvorlig. Det var Henning Pedersen Quitzow, der formodentlig tilhørte denne bekendte adelsslægt, selv om hans familieforhold nu ikke kan klares med sikkerhed. Han oplyste 1479 for paven, at han, der nu var en mand på 60 år, i mange tider havde prædiket kristendommen i kong Kristierns lande, særlig ved den russiske grænse — hvorved man formodentlig

---

[1]) Dipl. Norv. XVII, 461 f. Utr. pavebrev af 4. aug. 1463.
[2]) Lindbæk og Stemann, Danske Helligaandsklostre, 103 f.
[3]) Utr. pavebrev af 23. juni 1501. Jvfr. Wedel-Jarlsberg, 136.

må tænke på Finland. Da hans prædiken havde fået mange til at lade sig døbe, gav paven ham nu en fornyet tilladelse til med to ledsagere at fortsætte sin virksomhed i de samme egne og desuden i Polen og Sachsen[1]).

Stærkest viser reformbevægelsen sig indenfor *franciskaner*-ordenen, hvor den også fra gammel tid har været bedst kendt. De senere års undersøgelser i Vatikanerarkivet har imidlertid fremdraget så meget nyt stof, at det næppe kan være overflødigt påny at fremstille reformens yderst vexlende historie.

Allerede på et tidligt tidspunkt indtræder den store spaltning indenfor ordenen mellem de mådeholdne, konventualerne, der vilde læmpe på og mildne de oprindelige strænge bestemmelser og navnlig med pavens hjælp erhværvede sig faste ejendomme, og på den anden side de radikale, spiritualerne. De sidste kom til at spille en betydelig rolle i begyndelsen af det 14. årh., men kom også hurtig i et meget spændt forhold til paverne. Selv spaltede de sig fra 1321 i to afdelinger, de meget yderliggående fraticeller, der tilsidst blev udryddede med ild og sværd af kuriens udsendinge, og de mere forsigtige observanter, der aldrig brød med pavestolen. Den egentlige grundlægger af den sidstnævnte afdeling af franciskanerne er Paulus de Trinci, en lægbroder fra klostret i Foligno, der 1368 fik generalministerens tilladelse til med nogle andre brødre at leve efter ordenens gamle regler i eremitoriet i Brugliano. Ved sin forsigtige optræden nåede Paulus langt frem, og ved hans død 1390 omfattede hans lille kongregation allerede to provinser, den romerske og den umbriske[2]).

Fra Italien bredte observanterne sig til Frankrig, og kirkemødet i Konstanz anerkendte observansen som sideordnet med konventualerne, således at alle franciskanere skulde tilhøre én af de to afdelinger. Observanterne fik egne vikarer for at beskytte dem mod forurettelser, men foreløbig skulde disse dog stå under

---

[1]) Utr. pavebrev af 12. aug. 1479.

[2]) Ehrles grundlæggende afhandlinger i Archiv für Litteratur- und Kirchengesch. I—IV, især IV, 181—90.

tilsyn af konventualernes provinsialministre. Vikarerne skulde reformere de dem underlagte klostre og særlig sørge for at sælge de faste ejendomme, der tilhørte disse[1]). Det sidste viser, at forbudet mod at besidde jord i fremtiden skulde overholdes med stor strænghed, og faktisk ser man da også senere, at alle de danske klostre, der antog reformen, bortsolgte deres temmelig små besiddelser, ikke personlig — det stred mod ordensreglerne —, men ved udvalgte tillidsmænd af menigheden.

Vikarerne skulde have tilladelse til at indføre reformen i andre klostre med samtykke af den største *eller fornuftigste* del af munkene, en meget vag og uklar bestemmelse, der måtte give anledning til megen strid. Denne udeblev da heller ikke. Observanterne forstod alle vegne at skaffe sig støtte hos fyrsterne og var ikke bange for at søge disses hjælp til at trænge deres modstandere ud. Paverne vaklede frem og tilbage og optrådte aldrig med fasthed; selv Sixtus IV, der dog havde været konventualernes generalminister, vovede ikke at støtte sine tidligere undergivne med kraft. Under disse omstændigheder bredte observansen sig hurtig, og 1446 holdt generalvikaren Johannes Capistrano det første generalkapitel i klostret Aracoeli i Rom. Ordenen var da voxet så stærkt, at man fandt det nødvendigt at dele vikariatet mellem to vikarer, én for Italien, én for de øvrige lande[2]). Det var den sidste, som man fik at gøre med i Danmark.

Allerede 1461 siges det, at en observantbroder ved sin prædiken havde gjort så stærkt indtryk på kong Kristiern, at denne havde besluttet at indføre observansen i sit lands klostre[3]), men det varede dog adskillige år, inden han foretog sig noget alvorligt i sagen. Først 1467 henvendte han sig til pave Paul II og udviklede i en lang skrivelse, at ordenen i sin tid var bleven indstiftet, for at brødrene kunde lære de fattige at foragte verden og lede deres sind opad ved tale og bønner. Meget havde gråbrødrene også udrettet tidligere, men nu var fromheden kølnet,

---

[1]) Wadding IX, 371 ff.
[2]) Wadding XI, 250 ff. Jvfr. Dipl. Norv. IX, 278 ff.
[3]) Kirk. Saml. 4. R. V, 102.

og brødrene burde derfor føres til en mere regulær måde at leve på og reformeres med mildhed efter deres ordensregel.

Kongen bad da om, at ministeren for provinsen Sachsen, der så omhyggelig vågede over reformen, måtte få myndighed til at reformere de klostre, der var betroede til hans omsorg, nemlig klostrene i Holsten og Slesvig[1]). — Dette viser altså, at kongen sydfra har fået ideen til reformen, og endvidere, at han ikke har taget i betænkning at lade Slesvigs gråbrødre gå ind under en tysk øvrighed. Dog blev det heldigvis ikke fra Tyskland, men gennem en dansk mand, at reformen kom.

1468 afholdt franciskanerne for provinsen Dacia generalkapitel i Roskilde under forsæde af den nyvalgte minister, den adelige Ove Jensen. Laurids Brandsen, der var guardian i Kolding, udtalte da ønsket om en reform af sit kloster og påberåbte sig et løfte af den nylig afdøde minister, den svenske Jøns Nilsson (1432—68). Da ansøgningen blev afslået, henvendte han sig til kongen og fik også hans støtte. Eftersom reformen næppe kunde sættes igennem i Jylland, ministerens hjemland, udtalte kongen overfor paven ønsket om, at Laurids måtte blive guardian i Odense og kongens kommissær til at gennemføre reformen. Laurids Brandsen blev sendt sydpå med varme anbefalinger både til ordenens general Zanetto og til kardinalen af Mantova, der ved denne som ved andre lejligheder støttede sin onkels bestræbelser. Konventualernes generalkapitel holdtes i Venezia, hvor da stormesteren efter kongens anmodning udnævnte Jens Roth (Koth?) til sin vikar og kommissær i Odense kloster. Hvis han ikke kunde gennemføre reformen, skulde hværvet gå over til Laurids Brandsen. Generalen stillede endvidere Odense kloster direkte under sin egen myndighed uden provinsialens mellemkomst, som det senere siges, »for at ikke observanterne skulde være underlagte dennes utålelige tyranni«. Stormesterens brev opnåede derpå, skønt Paul II just ikke hørte til reformens velyndere, pavelig stadfæstelse i juni 1469[2]).

---

1) S. R. D. VIII, 438 f.

2) S. R. D. V, 519 f. VIII. 444 f. Utr. pavebrev af 25. juni 1469.

Jens Koth har næppe magtet det hværv, der blev pålagt ham, men sandsynligvis er det ham, som man nogle få år senere træffer som guardian og kustos i Lund. Det skånske kustodi (Lund, Malmø og Ystad) solgte nemlig 1472 nogle besiddelser til Oluf Stigsen Krognos, udtrykkelig med den motivering, at brødrene ikke måtte besidde landejendomme« [1]). Da dette synes at forudsætte, at reformen allerede var bleven gennemført, medens man senere finder, at de skånske klostre adlød provinsialministeren, må man antage, at Jens Koth på en ukendt måde er bleven fordrevet og klostrene givne tilbage til konventualerne. Jens Koth kunde i øvrigt være den mand, som pavebreve senere kalder Jens Tidikkesen.

Reformen blev dernæst indført i Odense kloster af Laurids Brandsen i forening med biskoppen i Odense og provsten i Lübeck. Kort efter fik Laurids lyst til, at også Svendborg kloster måtte blive reformeret. 1472 rejste han derfor atter til Rom og opnåede nye pavelige begunstigelser. Paven bevilgede i nov. 1472 en ansøgning fra kong Kristiern om, at biskoppen i Odense sammen med Laurids måtte tage sig af Svendborg kloster. Bullen, der svarede til denne bevilgede supplik, blev dog først udstedt i febr. 1473, men blev da mere omfattende. Ordensgeneralen, Zanetto, der var meget venlig sindet mod observansen, anbefalede stærkt, at reformen også måtte blive udstrakt til klostret i Nysted, og paven overdrog da dette hværv til biskop Mogens Krafse sammen med franciskanerne i Odense og disses guardian, Laurids Brandsen [2]).

Efter sin hjemkomst lykkedes det uden vanskelighed denne at reformere Svendborg. Med Nysted trak det derimod længere ud, og hvis man kan tro på konventualernes fremstilling, veg disse kun for magten. Observanterne sendte væbnede mænd ind i klostret, og disse pryglede og plyndrede munkene og jog dem bort blottede for alt. — Dette skal være sket 1477, og man ser allerede deraf, at Laurids havde vanskeligheder at kæmpe

---

[1]) Reg. 2. R. 7015.
[2]) Utr. pavebrev af 14. nov. 1472. Wadding XIV, 544.

med, som han ikke før havde kendt. Hans velyndere, biskop Mogens Krafse og Zanetto, var døde, og den nye ordensgeneral Franciscus Samson var ham ikke gunstig. Værre var det, at en del af rigsrådet med biskop Jep Friis af Børglum i spidsen så' med megen uvilje på det nye, som voldte så store uroligheder indenfor den danske kirke. Denne konservative kreds havde da i 1478 bud i Rom og opnåede, at både generalen Samson og paven i stærke udtryk udtalte sig imod observanterne. Det var slet ikke tilfældet, blev der sagt, at der blev levet et dårligt liv i konventualernes klostre; tværtimod havde disse i enhver henseende opført sig rosværdig. Men roligheden i provinsen var bleven forstyrret af observanterne, »disse falske brødre, der kom som ulve i fareklæder« og mod pave Paul II's bulle af 1467 benyttede sig af verdslig hjælp. Generalen og paven befalede derfor i kraftige ord Laurids Brandsen og hans tilhængere, særlig Jens Tidikkesen, at give de røvede klostre tilbage[1]).

Det så' ret mørkt ud for observanternes sag. Men på samme tid havde disse det store held, at provinsialen Ove Jensen døde (1477). Det var tidligere bleven bestemt for at undgå stridigheder, at man hver anden gang skulde vælge en dansk, hver anden en svensk eller norsk munk til minister[2]), og i henhold hertil valgte man nu guardianen i Viborg i Finland, Stefan Laurensson. Stefan var en lærd mand (dr. theol), men på grund af sin herkomst meget mindre skikket til at modstå reformen end sin formand. Han opholdt sig meget i Sverige og Finland og havde da danske vikarer, som ikke kunde sidde inde med nogen synderlig autoritet[3]). Og selvfølgelig kunde han, der tilhørte et fjendtligt folk, næppe vente nogen stærk støtte fra reformens danske modstandere.

---

[1]) Utr. pavebrev af 26. maj 1478, hvori der er indført et brev fra ordensgeneralen. Peder Olufsen (S. R. D. V, 519 ff.) forbigår fuldstændig dette og Laurids Brandsens senere uheld.

[2]) Moltesen, 137 f.

[3]) Leinberg, De finska klostrens historia, 115 f. 1483 er Peder Arildsen »værdig faders, ministri over Danmark, Sverige og Norge, vicarius«; 1486 er broder Jep Lauridsen «vicarius over nogle gråbrødreklostre i Danmark» (Geh. Arch. Aarsberetn. III, tillæg 14; Top. Saml. Perg., Ingelstad Herred).

Laurids Brandsen forstod at benytte sig af disse gunstige forhold. Ganske vist måtte han foreløbig love provinsialen lydighed, men alligevel begav han sig sidst i året 1479 for tredje gang til Rom for at søge at opnå uafhængighed. Overfor paven søgte han naturligvis at fremstille sin sag i det bedst mulige lys. — Han havde tidligere opnået stormesteren Zanettos bekræftelse af observansen, og i henhold til dennes og pavens breve var reformen bleven indført fuldstændig frivillig. Alligevel blev observanterne stadig forfulgte og besværede af konventualerne, så at de tvivlede om, at de kunde blive reformen tro. Kongen, ærkebispen og biskopperne af Odense og Roskilde ansøgte derfor om, at observanterne måtte få lov til at vælge en vikar af deres egen midte og i fremtiden adlyde denne og den ultramontane generalvikar for observansen, men derimod få fuldstændig exemption fra den danske ministers og ordensgeneralens myndighed. Paven bevilgede (febr. 1480) ansøgningen og erklærede, at vikaren skulde stadfæstes af provinsialministeren, men hvis dette ikke var sket i løbet af tre dage, skulde vikaren anses for at være bekræftet af paven.

Med dette gunstige resultat begav Laurids Brandsen sig hjem. Brevet var stilet til biskoppen og dekanen i Odense samt provsten i Roskilde; disse undersøgte Laurids' fremstilling og fandt den ganske rigtig, hvorefter de bekræftede ham som vikar. På et møde, der blev holdt i Odense i maj 1480, og hvor blandt andre provst Hans Urne og dekanen i København Jesper Henriksen var tilstede, beklagede Laurids sig i stærke ord over konventualernes voldsomheder overfor ham og hans fattige brødre, især over, at de for et år siden med vold og væbnet magt havde uddrevet observanterne fra klostret i Nysted, mod ret og retfærdighed plyndret det og efter djævlens tilskyndelse fjærnet kalk, relikvieskrin og andre hellige genstande. — Hvis denne fremstilling er rigtig, hvad man ikke har nogen grund til at tvivle om, ser man, at det er gået særlig varmt til i Nysted. Ingen af de stridende parter har været bange for at ty til bistand af væbnet magt. Det ser tillige ud til, at provinsialen har anvendt al mulig

energi for at slå observansen ned, når han har fordrevet den fra Nysted og måske også fra de skånske klostre[1]).

Foreløbig havde Laurids Brandsen imidlertid sejret, og han forstod strax at benytte sig heraf. Allerede på vejen hjem fra Rom havde han (eller hans udsending) forstået at sætte sig i forbindelse med generalvikaren for den ikke-italienske del af observanterne, Vilhelm Bertho, og denne havde med glæde hilst den nye udvidelse af kongregationen. Formodentlig efter hans opfordring afholdt de danske observanter kort efter i febr. 1481 deres første generalkapitel. Laurids blev valgt til vikar på tre år efter observansens regler (medens konventualernes ministre valgtes på livstid). Til udsending til kongregationens generalkapitel i Montluc valgte kapitlet en mand, der fra nu af var Laurids Brandsens trofaste støtte, Anders Glob, muligvis broder til biskop Niels Glob i Viborg[2]).

På generalkapitlet meddelte Anders Glob, at den danske afdeling ønskede, at der måtte blive sendt nogle fremmede observanter ind til Danmark, dels for at lære de danske munke den rette observans, dels fordi mange havde forladt klostrene nu, da fordringerne blev så meget strængere. Vilhelm Bertho var død, men hans eftermand og generalkapitlet gik med glæde ind herpå og afsendte ikke så få brødre, deriblandt Bernhard Blochen (Lochen), guardian i klostret i Kampen, og Michael fra Lier, der havde et berømt navn, da han tidligere havde indført observansen i Skotland og Irland. For denne udlænding trådte den uegennyttige Laurids Brandsen tilbage, og Michael blev dernæst valgt til vikar[3]).

---

[1]) Bartholin D, 134 ff. (pavebrev af 13. febr. 1480 og brev udstedt i Odense 16. maj 1480). Det første er citeret af den samtidige Glassberger (Analecta franciscana II, 479) som udstedt 1481, hvilket er urigtigt.

[2]) Det kan ikke tænkes, at denne Anders Glob er identisk med den sekulære gejstlige af samme navn. Mange grunde taler derimod, især at et ledende medlem indenfor franciskanerne ikke uden dispensation kunde opnå sekulære præbender. Hele reformen vilde have været humbug, om et så grovt overgreb kunde finde sted upåtalt.

[3]) Det synes efter Peder Olufsen (S. R. D. V, 520—21), at disse fremmede blev sendte ind til Danmark allerede 1480, altså før kapitlet. Jeg har

Imidlertid blev observansen truet af en stor fare. Den energiske Stefan klagede til kong Kristiern over den forstyrrelse, som reformens indførelse forårsagede, og over forskellige forurettelser, som Laurids Brandsen og hans tilhængere havde tilføjet konventualerne. Kong Kristiern lod sig bevæge ved disse klager, formodentlig også af den konservative del af rigsrådet med biskop Jep Friis i spidsen; han følte sig vistnok også svagelig og ønskede nu at få fred og ro. Derfor erklærede han overfor Laurids Brandsen, at det aldrig havde været hans mening, at denne skulde være uafhængig af Stefan, og han befalede nu Laurids at lyde provinsialen som sin foresatte. Laurids lovede da også lydighed, men holdt ikke sit løfte — tværtimod henvendte han sig, som vi ovenfor så', til observanternes vikar og kapitel. Stefan beklagede sig da til pave Sixtus, og denne udstedte efter hans ønske en bulle i den højtideligste form, hvori Laurids blev afsat som vikar. Observansen skulde vedblive at bestå, men under provinsialministerens tilsyn [1]). Det er sandsynligt, at denne yderst ubehagelige bulle, der truede med at ødelægge alt det vundne, har været en hovedgrund for Laurids Brandsen til at træde tilbage for udlændingen.

Det vigtigste, denne havde at gøre, blev derfor at få denne bestemmelse taget tilbage. 1482 havde observanterne atter bud i Rom, og paven, der i disse år ikke undså' sig for at skifte standpunkt omtrent en gång årlig, tog sin bulle fra 1481 helt tilbage. — Motiveringen var kun, at der var opstået en del stridigheder indenfor ordenens danske afdeling, hvad paven jo nok vidste i forvejen. Sixtus befalede da biskoppen i Odense og provsterne i Odense og Roskilde at tilkalde alle rette vedkommende og optage vidnesbyrd særlig fra kong Hans, dronning Dorothea og biskopperne i Ribe, Viborg og Odense(!). Hvis det så viste sig rigtigt, at kong Kristiern i sin tid havde ønsket, og at de nævnte personer endnu ønskede, at observansen skulde indføres, skulde brevet af 1481 være ugyldigt og brevet af 1480 gælde, ligesom

---

dog valgt at følge den samtidige Glassberger (Analecta franciscana II, 479 f.), der siger, at afsendelsen blev bestemt på kapitlet 1481.

[1]) Utr. pavebrev af 27. juli 1481.

Laurids Brandsen (!) anerkendtes som vikar.. — Kort tid efter fik vikaren pavelig tilladelse til at få indrømmet tre klostre, formodentlig de, som observanterne besad i forvejen i Odense stift[1]).

Disse pavebreve, der unægtelig betegner en stærk tilsidesættelse af alle sømmelighedshensyn, bragte imidlertid observanterne sejren for en række år. Den fremmede vikar døde allerede 1483, omtrent samtidig med sin rejsefælle Bernhard[2]), og Anders Glob blev derefter vikar. Under hans vikartid blev observanternes område udvidet med klostret i Køge, der blev grundlagt 1485, efter at kong Hans 1484 havde skænket én af kronens gårde til anlæg af det. Dronning Dorothea gav klostret både penge og prydelser og havde vel egentlig hovedæren for dets oprettelse. På sin Romerrejse 1488 omtalte hun sin nye stiftelse med stolthed og erklærede, at hun omfattede både denne og observantbrødrene i det hele, af hvis fromhed hun så' rige frugter, med stor kærlighed. Hun opnåede da også et paveligt beskyttelsesbrev og en dog temmelig indskrænket aflad, som hun kort efter forgæves prøvede på at få udvidet. Mærkelig nok var det først adskillige år senere (1492), at den daværende vikar, Anders Glob, sammen med Laurids Brandsen og andre brødre lovede at bede for kong Hans og hans slægt i anledning af denne nystiftelse[3]).

1487 blev reformen indført i klostret i København og vistnok samtidig i Malmø. Det nævnte år udstedte nemlig den daværende vikar Laurids Brandsen, der 1486 havde afløst Anders Glob, et brev om, at Niels Clausen Sparre til Elfsborg havde skænket klostret en ubebygget grund, der lå op til de jorder, som kong Hans tidligere havde givet, og til dem, som klostret i forvejen havde erhværvet til en ny klosterbygning. Det siges nemlig, at »det sted, vi nu have, ej er kvemt til kloster for tranghed og ond luft, som dertil haves«. Brødrene havde derfor i sinde at bygge et nyt kloster og der at holde årtid for Niels Clausen og hans hustru. Mærkelig nok udtaler de ønsket om,

---

[1]) Utr. pavebreve af 30. sept. og 23. okt. 1482.

[2]) Analecta franciscana II, 490. S. R. D. V, 521.

[3]) Breve af, 29. juli 1484 og 17. juni 1492 (Top, Saml. Perg., Køge). Utr. pavebreve af 4. og 7. maj 1488.

at Niels Clausen må være deres værge og have tilsyn med, at franciskanerreglen holdes i klostret, »således som det nu er tilfældet». De har altså været ængstelige for, at reformen her i Lunde stift kunde blive forhindret, som det formodentlig tidligere var sket. Den officielle tilladelse til at foretage flytningen fik brødrene af paven 1489, og også i pavebrevet fremhæves usundheden og den store dødelighed i klostret[1]).

Medens det formodentlig i Malmø var Laurids Brandsen selv, hvem reformen skyldes, er det åbenbart dronning Dorothea, der tager initiativet for Roskildes vedkommende. Vi har tidligere omtalt (s. 104), at reformen af dette kloster så at sige var det eneste resultat af Enwald Søvenbroders anden udsendelse til Rom. I ansøgningen brugte kongen og dronningen meget stærke udtryk og talte om, at der i klostret nu kun var få brødre, og at disse levede uhæderlig og overdådig og havde begået mange vederstyggeligheder, som de høje herskaber ikke længere vilde tåle. Dronningen erklærede, at hun agtede at tilbringe resten af sit liv i Roskilde, hvor hun derfor vilde have lov til at glæde sig over den regulære observans. Ansøgningen blev støttet af ærkebispen og biskopperne af Roskilde og Odense, og paven befalede tre gejstlige fra stiftet at sørge for reformens indførelse[2]).

I adskillige år havde observanterne nu haft medbør i striden med konventualerne. Et udtryk for denne medgang har vi i et brev fra Innocens VIII til provinsialvikaren (1486). Denne havde erklæret overfor paven, at det var meget besværligt, at vikarerne skulde stadfæstes af provinsialministeren, da provinsen var så stor, at vikaren ofte ikke uden store vanskeligheder kunde træffe ministeren, når denne var fraværende. Vikarerne fik derfor ret til at blive stadfæstede af generalvikaren, dersom ministeren opholdt sig på et sted, der lå i en afstand af mindst 70 italienske mil fra valgstedet. — En ny indrømmelse gav paven observanterne næste år ved at stadfæste sine formænds breve mod de

---

[1]) Brev af 3. sept. 1487 i Sv. R. A. Utr. pavebrev af 12. nov. 1489. S. R. D. V, 513 f.

[2]) Utr. pavebrev af 15. dec. 1489.

munke, der uden tilladelse gik over fra observanterne til konventualerne — noget, der viser, at observansen med sine strænge fordringer afskrækkede mange af munkene[1]).

Fra 1489 gjorde Stefan Laurensson imidlertid et sidste energisk forsøg på at dæmme op for observanterne. Det er ikke utænkeligt, at han har hørt tale om, at kongens aktier i øjeblikket ikke stod højt i Rom, og at han på en eller anden måde har stået i forbindelse med den svenske koloni i pavestaden. Stefan påberåbte sig den tidligere bulle af 1481 til gunst for konventualerne og opnåede, at denne blev fornyet i meget kraftige udtryk. — Synderlig meget kan denne nye bulle dog ikke have nyttet, da det to år senere blev nødvendigt at udstede den igen. Ministeren beklagede sig over, at observanterne nægtede at adlyde bullerne af 1481 og 1489 og ikke mødte på provinsialkapitlerne. Paven befalede ærkebispen, biskoppen i Århus og abbeden i Sorø at undersøge sagen og pådømme den uden appel[2]).

Det lader dog ikke til, at disse buller i nogen synderlig grad har generet observanterne. 1490, medens Anders Glob pány var vikar, redigerede han deres vedtægter og samlede dem til en hel lovbog, »til megen nytte til provinsen«, der altså blev mere og mere uafhængig af ministeren. 1494 blev reformen indført i klostrene i Husum og Halmstad, og formodentlig kom det også observanterne til gode, at Dorothea, enke efter Benedikt Ahlefeld, gav sit hus i Haderslev til franciskanernes tredje orden, for at denne skulde bygge et kloster i byen. Stiftets biskop, Eggert Durkop, der var observanterne meget bevågen, stadfæstede det nye kloster (1494), og det samme gjorde paven[3]).

Samtidig med, at observanterne, trods al modstand, stadig udvidede deres område, herskede der blandt konventualerne en bitter og forargelig strid, som desværre kun kendes fra en mangelfuld afskrift af en supplik fra ministeren, Stefan Laurensson. Denne meddelte (1494) paven, at han nu havde haft sin stilling

[1]) Dipl. Norv. IX, 365 ff.
[2]) Utr. pavebreve af 29. dec. 1489 og 24. juni 1491.
[3]) Wadding XV, 516. Pont. II, 709.

i 15 år og aldrig var bleven beskyldt for noget. Nu havde imidlertid to danske brødre, Jens og Erland Mogensen, overfor ordensgeneralen Franciscus Samson anklaget ham for grove forbrydelser, særlig simoni (at han havde solgt klostret i København — eller snarere en ejendom, der tilhørte det — til de kætterske begutter). Stormesteren havde derfor suspenderet dr. Stefan og befalet Erland, der foreløbig fungerede som konventualernes vikar, at undersøge og påkende sagen. Imidlertid havde Jens og Erland begået forskellige falsknerier og blev da også bandlyste, men trods dette lykkedes det ved en mægtig prælats hjælp at få Jens Mogensen gjort til minister, medens Stefan blev endelig afsat. Denne blev stadig plaget af Jens Mogensen og fik derfor indsat pavelige dommere i sagen, men om det har frugtet, er yderst tvivlsomt. Det vides fra anden side, at Stefan måtte vige pladsen for Jens 1493, og han døde tre år senere i det afsidesliggende kloster Kökar på Åland[1]).

Det tør antages, at de danske konventualer har intrigeret Stefan bort for at kunne optræde med større energi mod observanterne. At disse virkelig har følt sig usikre, fremgår med bestemthed af, at de flere gange fik udstedt pavelige beskyttelsesbreve. Et sådant er udstedt 1493 og rettet til alle ærkebiskopper og biskopper. 1494 fik de pány indsat værneherrer i Danmark selv, da det var besværligt for dem for hver enkelt proces at skulle søge til Rom. Det antydes altså, at der har været en hel række sager om de inddragne klostre. — De to nævnte breve var dog åbenbart ikke tilstrækkelige; fra slutningen af 1494 og begyndelsen af 1495 foreligger der en række udkast til et omfattende værne- og privilegiebrev for de danske observanter. Resultatet blev, at der som værneherrer for dem blev indsat biskopperne i Odense og Slesvig, der havde vist sig som deres venner, og provsten i Roskilde, dr. Hans Clausen, kongens kansler[2]).

Endnu et par klostre i Danmark blev reformerede, medens

[1]) Utr. pavebrev af 21. juli 1494. S. R. D. V, 527. Leinberg, De finska klostren, 116.

[2]) Utr. pavebreve af 14. juni og 9. dec. 1494, 24. jan., 21. og 23. febr. 1495. Dipl. Norv. IX, 381 ff.

Laurids Brandsen levede. Først klostret i Helsingør, hvis grundlæggelse fandt sted på et ukendt tidspunkt, men i al fald under Kristiern I. Det første anlæg var dog lille, egentlig kun et kapel. Det havde været kongens hensigt at overgive klostret til observanterne, men nogle konventualer tog det i besiddelse og levede, siges det, uhæderlig uden hensyn til ordensreglen. Paven bevilgede da kong Hans' ansøgning om, at nogle gejstlige fra Roskilde stift måtte udjage konventualerne og erstatte dem med observanter. Det varede dog 8 måneder efter undertegnelsen af suppliken, inden den tilsvarende bulle blev udstedt (nov. 1495). Næste år indførte vikaren Anders Glob observanterne i klostret[1]).

Mærkelig fredelig gik reformen af Flensborg kloster for sig. Det var byrådet, der sammen med kong Hans henvendte sig til ministeren Jens Mogensen, og denne gav med forbavsende elskværdighed tilladelse til, at reformen måtte blive indført. Endnu under Laurids Brandsens sidste vikariat (1492—95) sendte Jens da 6 munke ind i klostret, men fredsommelige, som de må have været, erklærede de, at de ikke vilde overtage klostret uden pavelig ordre, men foreløbig kun betragte sig som gæster og adlyde konventualernes guardian. Denne midlertidige tilstand kunde naturligvis ikke vare ved, og kongen, byrådet og mærkelig nok kustos for konventualerne ansøgte da om, at klostret lovformelig måtte blive givet til observanterne, hvad paven også gik ind på[2]). Formodentlig har man da behandlet de tidligere beboere bedre end sædvanlig.

Året efter døde ordenens velynderinde dronning Dorothea og reformens utrættelige forkæmper Laurids Brandsen. Han havde da arbejdet for denne i 28 år, været vikar tre gange (1481, 1486—89, 1492—95) og reformeret 11 klostre (Odense, Svendborg, Nysted, Roskilde, Køge, København, Helsingør, Flensborg, Husum, Halmstad og Malmø). Det var med god grund, at ærkebiskop Birger mindedes ham i stiftelsesbrevet for gudstjenesten i Lunde domkirke, at Peder Olufsen har sat ham et smukt

---

[1]) Utr. pavebreve af 31. marts og 3. nov. 1495.

[2]) Utr. pavebrev af 10. nov. 1495. S. R. D. V, 522. Zeitschr. der Gesellsch. für schl. holst. Gesch. XIV, 178 ff.

æresminde i sin fremstilling af ordenens historie, og at generalkapitlet i Mecheln 1499 nævnede ham med taknemlighed[1]).

Laurids' værk fortsattes af hans mangeårige medarbejder Anders Glob. Denne, der var vikar 1495—98, opnåede at få provinsens område udvidet med Claraklostret i København. Her var det kong Hans og dronning Kristine, der tog initiativet og fik pavens tilladelse til stiftelsen og til, at klostret måtte stå under observanternes vikar (1497). Det varede dog adskillige år, før klostret blev endelig indrettet, skønt dronningen 1501 skaffede det relikvier. Først 1505 blev nonnerne indførte, og formuesforholdene har næppe været gode, siden søstrene året efter måtte klage til paven over, at biskop Erik Kaas i Viborg ikke vilde betale dem nogle penge, som han skyldte dem[2]).

Endnu i adskillige år var der fremgang i observantbevægelsen: 1499, under vikaren Laurids Hansen (1498—1501), blev klostret i Slesvig bragt til observans. Impulsen udgik her naturlig nok fra hertug Frederik. Han fremstillede for paven, at dette kloster var opført af hans forgængere, hertugerne i Slesvig, og rigelig udstyret med alterkalke og prydelser. Guardianen havde imidlertid været forsømmelig, og følgen var, at disciplinen var kommen i forfald, bygningerne faldefærdige, klostrets ejendele pantsatte, og at almissen aftog; der var i klostret kun to munke og én novice. På grund heraf burde konventualerne udjages og erstattes af observanter. Hertugen opnåede da også pavens tilladelse til, at en prælat fra stiftet måtte stå under vikaren for observanterne. Reformen foretoges her i modsætning til Flensborg kloster mod ministerens ønske[3]).

De følgende år bringer ny fremgang. Anders Glob (1501—04) reformerede klostrene i Randers, Nykøbing, Tønder og Kiel, der altså gik ind under den danske ordensprovins, Laurids Hansen

---

1) S. R. D. V, 523. Suhms Saml. I, 3, 25. Analecta franciscana II, 521.

2) Utr. pavebreve af 25. febr. 1497 og 5. juli 1506. Rørdam, Kbhs. Kirker og Klostre, 287 f.

3) Utr. pavebrev af 29. juni 1499. Wadding XV, 194 (med dato 13. juli).

(1504—07) klostrene i Horsens, Ribe og Næstved[1]. — Anders Glob forekommer vistnok sidste gang som guardian i Randers 1504 og er formodentlig død kort efter. Han havde fire gange været vikar, havde ladet observansens vedtægter samle og dens missale gennemgå og trykke[2]. Der er derfor al grund til at nævne ham med ære ved siden af Laurids Brandsen.

Konventualerne følte under de lange stridigheder trang til at få pavelig bekræftelse på deres privilegier. 1497 havde således tre af deres klostre — Kallundborg, Horsens og Næstved — bud i Rom for at få deres retsstilling fastslået, da man ikke mere kunde finde stiftelsesbrevene. Samtidig stadfæstedes oprettelsen af et nyt kloster, den eneste udvidelse, som konventualernes område fik. Det var klostret i Torkø, på grænsen af Skåne og Bleking, der i sin tid var bleven stiftet af den mægtige svenske adelsmand Ture Turesen og havde opnået flere afladsbreve, men dog havde ført en kummerlig tilværelse, indtil kong Hans (1495) skænkede det øen Helgeø. Efter indstilling af Tures enke Ingerd og provinsialministeren, hvem hun vilde skænke det lille kloster, blev dette nu indlagt under konventualerne[3].

Også observanterne måtte sørge for, at deres privilegier blev udvidede og anerkendte. Nicolaus Jordani, guardian i Helsingør, lod afskrive en stor samling privilegier, der blev vidimerede (1500) af den daværende vikar Laurids Hansen og biskop Niels Skave[4].

Efter 1505 ophørte observansens fremgang i mange år. Julius II selv besluttede nemlig at standse de evindelige stridigheder. En klage fra konventualerne i Danmark over den voldsomme måde, hvorpå man berøvede dem deres klostre, besvarede han med et brev til biskoppen i Viborg om at bringe ro tilveje indtil det kommende generalkapitel. Dette fandt sted 1506, og

---

[1]) En enkelt oplysning om Næstved i Dronning Christines Hofholdningsregnskaber, 224. S. R. D. V, 523 f.

[2]) Top. Saml. Perg., Gjerlev herred, 82. Kirk. Saml. II, 143 f.

[3]) Utr. pavebreve af 20. maj 1497. Reg. 2. R. 8326. Top. Saml. Perg., Øster herred Bleking (3. okt. 1467 og 30. juli 1485).

[4]) Tr. i Dipl. Norv. IX og X (jvfr. X, 229 ff.).

det lykkedes paven at få sat igennem, at enhver af parterne skulde beholde de klostre, som de sad inde med. Observanterne måtte ikke erhværve gamle klostre, selv om de støttedes af fyrsterne; vilde disse udvide deres område, måtte de selv bygge nye. Endelig skulde alle de mindre afdelinger af ordenen ophøre og alle munke tilhøre konventualerne eller observanterne. — Det havde altså været unyttigt, at mange fyrster havde skrevet til paven til fordel for observansen, således også kongen af Danmark med dronningen, sine brødre(!) og prælaterne i riget, selv om paven også anerkendende sagde til den danske udsending, vikaren Laurids Hansen, og observanternes andre repræsentanter: »I nyder megen gunst hos konger og fyrster, og det glæder vi os over«. Pave Julius fastholdt sin beslutning at være neutral, en tiltalende modsætning til pavernes sædvanlige holdningsløshed, og lod sig heller ikke bevæge af en kraftig skrivelse, som kong Hans 1508 sendte til ham for at opnå en reform af klostret i Kolding. — At prælaterne skulde have hindret reformen, som Helveg antager, er der slet ingen grund til at tro[1]).

Først ind i Kristiern II's tid blev reformen bragt til afslutning, og Laurids Brandsens tanker endelig gennemførte. Men kun få år senere styrtede alt sammen. Peder Olufsen, der skrev om den sejrende observans, kom tillige til at skrive dens gravskrift. Det må have været med usigeligt vemod, at han har gennemlæst sine optegnelser om de gode tider eller har set ud over Danmark. Den katolske kirkes gamle bygning, hvori mange tiders og landes arkitektur havde præget sig, og hvori mange slægter havde fundet ly, var jævnet med jorden, skønt en nænsom hånd vel kunde have rådet bod på de mange skavanker, der fandtes, og reddet alt det gode, alle de rige spirer, der nu trampedes ned. I stedet fik man en regulær og uniform bygning efter bedste og nyeste tyske stil. Den var måske noget renligere end den gamle, men den gav kun lidt plads for fantasi og følelse.

---

[1]) Helveg II, 439 ff. Analecta franciscana II, 541 ff.

Bilag.

Brev fra biskop Henrik Stangberg i Ribe til kapitlet 21. dec. 1460.

Henricus dei gratia episcopus Ripensis.

Sinc[e]ram caritatem in domino cum salute. Kiære herrer och wenær, oss ær til[l] wethende wordhen, thet herre Pether Scriffuer ær død, gudh hanss siel haffue. Tha haffuer herre Pether Friis haffdh budh till oss om hanss prebendam och personatum j Jellingsysel; ær thet ethers wiliæ, tha welæ wy gierne wndhe hanum et got swar, nar guth wil, wy komme till ether, eller oc förre effter thy, som i scriffue oss till. Item om canichdomet, tha ær oss till wethende wordhen, ath thær ære nogere exspectantes ex parte sedis apostolice; iblant thænum ær herre Andhers Thomessön, ethers skolemester, thog haffuer han accepteret prebendam domini Hartuici Spliidz tanquam de fac o vacantem, som han for oss haffuer saffdh etc. Thogh vacerer thette icke in mense papali, som i wel wethe; thy ære hær gode personer i sticteth, gudh haffue loff, som ære begærende ath wordhe caniche, som ære Oggi Nielsön, wor cancellere, som fuldhe ethers och wores wiliæ effter in hoc, quod supersedit ab exsequucione gracie sue, och herre Jenss Gøtssön, wor capellan, som och bether ther om, och ære the bodhe two tro dandemen och ære got werdh. Item ære och flere stictes börn, bodhe welborne och andhere, som ære Wille Friis, biskop Jeibs broder, Marquord Barfodz sön, Oloff Nielsz sön, som Böffling haffwer, Nis Jensön af Linwid dothers sön, Stages sön mester Jeib och wor frende Pether Henricssön, met vidhere, som alle ære in studiis, hwilken ether tycker och gafnysthe kan wære kirken; at j scriffue oss ther till om, tha giöre wy gierne ther [wd]i effter ethers [wiliæ, o]ch thysse snarre wy kunne fonghe ethers wiliæ ath wethe, t[hess bæ]dhere tycker oss thet wære for manghe handh tilfalds skyld. Item ske . . . . at herre Pether Friis prebenda vacerer, tha wn . . . . els Mattissön efther ethers radh. Hære om scriffuer oss till . . . . Viuite et valete. Scriptum in die beati Thome apostoli . . . . etc. lx°. Item besta

...... [t]hen ghard, som herre Pether bodhe i thet han ... icke word .. adhe, han ær nw i wndhe madhe, thysselu .... om sogneg ...... h then gardh i Ippegadhe, eller och wy nöthes till ath forsee [han]um till andhere effter retten etc.

Udskrift bagpå):

Wenerabilibus in Christo dominis archidiachono totique capitulo ecclesie nostre Ripensis, amicis nostris nobis sincere dilectis.

Beskadiget original på papir i Ribe Bispearkiv.

Trykfejl og rettelser.

S. 55, l. 13. Gherven, læs Gherwen.
- 56, l. 5 f. n. Oxenstierna, læs Oxenstjerna.
- 93, l. 13 f. n.; 109, l. 6. Poul, læs Paul.
- 99, l. 3; 101, l. 5; 104, l. 8; 109, l. 9 f. n. Sòvenbroder, læs Søvenbroder
- 108, l. 8, Ghiso, læs Ghise.
- 145, l, 5 f. n. Jensen, læs Jonsen,
- 170, l. 1, Niels, læs Claus.
- 171, l. 11, Vidaa, læs Vidå.
- 176, anm. 2. Claus. Denne, læs Claus Denne.
- 191, l. 7. Mus, læs Muus.
- 198, l. 6. Raffael, læs Raphael.
- 237, l. 9. Keld, læs Kjeld.
- 271, l. 2 og 11. Lave, læs Lage.
- 274, l. 17. Greverode, læs Greverade.

Indholdsoversigt.

Personregister.

I dette register er kongerne Kristiern I og Hans, paverne Nicolaus V, Calixtus III, Pius II, Paul II, Sixtus IV, Innocens VIII, Alexander VI, Pius III og Julius II ikke medtagne.

